fondată în 1895
bpt
serie nouă

Jókai Mór

Fiii omului cu inima de piatră

★★

Biblioteca bpt pentru toti

Ilustrația copertei : *Apostoloiu Victor*

jókai mór

fiii omului cu inima de piatră

ROMAN

* *

TRADUCERE DE TUDORA PEȚCUȚ-BONDOC
ȘI ALEXANDRU BONDOC

1970
EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI

Jókai Mór
A köszivű ember fiai
Regény
Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest, 1966

PARTEA A DOUA

Poveşti !

Totuşi se poate să fi fost adevărat !

Că o naţiune fără rude, dintr-o ţară mică şi izolată, să se fi apărat victorios şi glorios doar cu propriile sale forţe armate împotriva atacului dezlănţuit contra sa din nouă părţi ! Că nu a putut-o birui un „singur“ colos, şi a trebuit să fie asmuţit asupra ei şi cel de al doilea colos al Europei, că s-a luat la luptă şi cu acesta ! Şi chiar şi atunci, ca să poată fi înfrîntă, a trebuit mai întîi ea singură să se supună !

Dar de unde a putut lua această naţiune o asemenea putere legendară, demnă de un nou cîntec al Niebelungilor ?

O să povestesc cum mă pricep.

Un strigăt de durere fără margini s-a ridicat, răspîndindu-se ca un ecou de la un capăt la altul al ţării, şi cînd ecoul s-a întors, nu mai era un strigăt de durere, ci o chemare la luptă !

În jurul steagurilor înălţate se aduna poporul.

Ţăranul şi-a lăsat plugul, elevul şi-a părăsit şcoala, tatăl de familie — căminul fericit, şi s-au înrolat sub faldurile steagurilor.

Copii de treisprezece-paisprezece ani ridicau arme grele, care le îndoiau umerii, iar bărbaţi de şapte-

zeci de ani, cu părul alb ca neaua, stăteau în rînd cu ei.

Nu trebuiau momiți cu arvună, o cocardă cu culorile naționale era singurul dar pe care-l primea fiecare.

Au venit voluntari copiii răsfățați ai unor familii boierești, de magnați și nobili și. alături de fiii de țărani, se chinuiau în ploaie, furtună, noroaie, pe paturi murdare, în zdrențe și în glorie !

Un avocat și-a părăsit biroul, s-a încins cu o sabie și în prima bătălie, de la *Schwechat* [1], a purtat steagul în fruntea oștirii în mijlocul ploii de gloanțe. Pe urmă a devenit colonel, cu toate că niciodată nu studiase știința războiului.

Un tînăr moșier și-a sărbătorit azi nunta, iar a doua zi a intrat în luptă, participînd la asaltul asupra șanțurilor cetății ; a fost primul care a pătruns în fruntea companiei sale și a fost împușcat. Sărutul miresei nici nu se răcise încă pe buzele lui.

Din mînăstirea călugărilor *cistercieni*, cu excepția a trei seminariști, ceilalți toți s-au înrolat în armata națională. Însuși starețul le-a pregătit alimentele de drum, cînd s-au urcat în căruțe. Întorcîndu-se în sala de mese și văzîndu-i pe cuvioșii rămași, a exclamat plîngînd : „lașilor, de ce n-ați plecat și voi ?“

Au plecat avocații, acum nimeni nu mai umbla cu pricini. Au plecat judecătorii, nimeni nu mai avea vreo plîngere.

Inginerii au devenit artileriști, geniști, medicii — chirurgi de campanie căci nu mai era la modă să mori în pat.

[1] Cartier din Viena.

Cheflii vestiţi au devenit eroi vestiţi, oamenii potoliţi — lei-paralei.

Chiar şi bandiţii s-au reabilitat. Un renumit şef de bandă a cerut amnistie pentru el şi banda sa, şi s-a dus pe cîmpul de luptă cu cei o sută şaizeci de călăreţi ai săi; în bătălie mai mulţi dintre ei şi-au găsit moartea, pe care înainte ar fi meritat-o pentru faptele rele săvîrşite împotriva societăţii, iar acum au dobîndit-o apărîndu-şi patria.

Un mare moşier înzestră cu mijloace proprii un întreg regiment de husari; un alt regiment fu pregătit în două săptămîni de prefectul regiunii Iászkun.

Nu aveau arme? Le luau de la duşmani. La început trebuiau să le smulgă cu mîna goală sau înarmaţi cu coasa şi cu bîta.

Un simplu ţăran secui a descoperit cum trebuie turnate şi găurite ţevile de tun, asigurînd astfel obuzierele necesare poporului său. Atelierele metalurgice s-au transformat în turnătorii de gloanţe şi cartuşe. Nu se mai găsea fitil necesar puştilor? La unităţi existau însă farmacişti care pregăteau fitile din hîrtie; şi s-au dovedit foarte bune în luptă.

Bisericile au jertfit clopotele pentru tunuri.

Un singur comandant a capturat de la duşman, în cîteva bătălii, o sută zece tunuri.

Ţăranii din Szabadka, cu mîna goală, au cucerit de la duşman tunul cel bătrîn poreclit „badea", cu o bătaie pînă la o jumătate de milă.

Batalionul format astăzi era instruit mîine şi peste o săptămînă primea botezul focului.

Sub faldurile tricolorului toţi erau fraţi, nimeni nu era ironizat că-i slovac sau neamţ; cu toţii luptau sub acelaşi steag, se considerau fiii aceleiaşi patrii.

Ofițerii erau camarazi buni cu trupa, mîncau, dormeau, înfruntau ploaia împreună cu ostașii de rînd, învățînd unii de la alții ce înseamnă dragostea de patrie.

Dezertori nu existau. Unde să fi dezertat ? Lașul ar fi fost alungat de la orice ușă.

Dacă o unitate era învinsă, ostașii nu se împrăștiau care încotro. Se străduiau să se adune iară și să continue lupta.

Și nu a luptat numai cel ce avea vreo armă în mînă, a luptat întreaga suflare. Mamele își încurajau fiii. Doamnele cărau pămînt la fortificații, participau la misiuni periculoase, pe care numai o femeie e în stare să le ducă la bun sfîrșit. Femeile erau cele mai bune informatoare. Iar după bătălie, ele îngrijeau răniții. Orice casă boierească din apropierea cîmpului de luptă se transforma într-un spital.

Din amvon, preoții predicau virtutea de erou. În aceste predici nu erau pomenite enciclicele papale, nici anatemizate ereziile. Lupta aceasta era sfîntă și pentru cruce și pentru stea [1].

Iar poetul care a străbătut bolta cerească aidoma unui meteorit [2], nu cînta decît această luptă sfîntă ; despre această luptă răsuna ecoul de acolo din înălțimi, cînd a dispărut din fața noastră după orizontul necunoscut, acesta a fost ultimul său cuvînt. Poate că nici nu a căzut pe pămînt, poate că la o nouă rotire a pămîntului îl vom vedea din nou, scînteind și tunînd deasupra capetelor noastre.

Așa s-a născut armata națională.

---

[1] Aici, emblema bisericii reformate calvine *(n.r.)*.

[2] Se referă la poetul Petőfi Sándor (1823—1849), care a murit într-una din ultimele bătălii ale războiului de eliberare națională.

Bine, bine. Pînă aici a fost poezie, dar cu proza cum stăm ? Adică cu banii ?

Aşa e. Fără bani nu se poate duce război.

Cine avea linguri de argint, cine pinteni de argint — le puseră toate grămadă la dispoziţia casieriei naţiunii.

Fetele îşi dădură cerceii, văduvele bănuţii economisiţi, şi tot aici se îndreptară şi pensiile strînse ; cine să se mai gîndească la pensie cînd era în pericol însăşi patria.

Banii nu ajungeau.

Atunci s-au tipărit bancnote de hîrtie : „hîrtia asta este banul naţiunii". Şi toţi au primit-o ca atare, nimeni n-a avut vreo îndoială. Toţi spuneau : naţiunea este propria sa stăpînă, pe ceea ce a pus stema ei e sfînt !

Şi au fost bani destui.

Şi apoi, nici ministrul de finanţe nu avea o haină mai de Doamne-ajută. Ministrul de război fuma ţigări de foi ieftine, mai mult nu-şi putea permite. Iar intendentul şef al armatei se ducea în fiecare zi la masă la cîte un prieten sau altul, ca să nu fie nevoit să cheltuiască pentru hrana sa din banii statului.

Cînd cîte o comoară sfinţită cu lacrimi era predată unui comisar al guvernului ca Baradlay Ödön, naţiunea putea fi sigură că ceea ce trebuia să se transforme în pîine, în pîine se va transforma şi ceea ce trebuia să se prefacă în arme, în arme se va preface, şi că totul va ajunge la destinaţie.

Aşa se menţinea armata naţională.

Iar după o jumătate de an faptele ei de eroism intrară în istorie.

Copiii deveniseră eroi încununaţi de lauri. Tinerii sublocotenenţi ajunseseră generali şi coman-

danți de oști. Tricolorul ferfenițat în luptă se bucura de cinstirea lumii întregi !

Au făcut față tuturor încercărilor : s-au aruncat în focul luptei, au înfruntat viscolele, nu s-au pierdut cu firea nici atunci cînd au suferit înfrîngeri și au trecut prin momente grele.

La Komárom, au dansat în tranșee în acompaniamentul bombelor inamice.

La Szolnok, recruții înarmați au asaltat tunurile cu coase, ocupînd cu ochii închiși bateria, care scuipa foc ucigător.

La Pakozd, garda națională, înarmată tot cu coase, a învins zeci de mii de oameni înarmați cu puști cu baionetă.

La Györ, batalionul 11 a pus pe fugă cu baioneta o unitate de cavalerie. La Buda, husarii au descălecat pentru a lua cetatea cu asalt.

La Losoncz, un judecător de la curtea de apel, devenit din subprefect comandant de oști, a capturat ziua în amiaza mare, tunurile și statul major al unui inamic de șase ori mai numeros.

La Piski, batalionul lui Inczédi a apărat o zi întreagă un pod luptînd împotriva unui dușman de douăzeci de ori mai puternic și a învins.

Și cît de fulgerătoare, neașteptate și strălucite erau manevrele acestei armate !

La Szélakna, au reușit să se strecoare în spatele liniei de front de parcă ar fi trecut pe sub pămînt ; la Branyszko au trecut prin linia de front cățărîndu-se pe un munte abrupt, la Szolnok un escadron de cavalerie a ajuns în spatele dușmanului, trecînd Tisa. La Sighișoara au străbătut luptînd orașul în flăcări, ducînd cu ei munițiile și praful de pușcă. La Tiszafüred și-au stabilit pozițiile pe gheața cu care iarna aspră acoperise fluviul,

spunîndu-i dușmanului : „Pînă aici, nici un pas mai departe !“

Și, în sfîrșit, acest uriaș cu sute de mii de brațe, adunîndu-și toate forțele, s-a oprit pe cîmpul de luptă, și, deschizîndu-și brațele, i-a strigat mîndru adversarului său : „Vino să ne măsurăm puterile !“

Iar după ce și-au măsurat puterile, cum mai căuta adversarul să se salveze trosnind din toate încheieturile !

Sau poate nu a fost adevărat ?

Dar cel mai important, ceea ce nimeni nu trebuie să uite cînd vorbește despre armata națională, este că poporul o însoțea peste tot, ca Iehova, ca un stîlp de foc noaptea, ca ceața ziua ! Poporul, care cu mintea lui isteață, cu inventivitatea sa, cu bunătatea sa, cu patriotismul său, a știut să apere, să îndemne, și să încurajeze, să ocrotească armata lui iubită, uneori alăturîndu-i-se cu zecile de mii, speriind cu mulțimea ei dușmanul. Astfel, într-o localitate populația a răspîndit sistematic niște informații false și în cele din urmă forțele principale ale armatei dușmane își părăsiră pozițiile avantajoase ; într-alta, populația a reușit să afle cele mai secrete planuri ale dușmanului. La Ozora, un om a înconjurat de două ori dus și întors tabăra dușmană, ca să transmită celor două unități ale armatei naționale informații despre mișcările taberii situată între ele. Corespondența unor negustori evrei era plină de nevinovate știri de afaceri, care, cu ajutorul unui cod dinainte stabilit, comunicau comandanților armatei naționale despre mișcările trupelor dușmane. Cînd era nevoie, sute și sute de căruțe stăteau la dispoziția armatei naționale pentru a transporta infanteria, tunurile ei, armamentul ei, iar cînd venea cealaltă armată nu găsea nici tu căruță, nici tu cal :

— Toți caii sînt la herghelie, prin pustă, unde să-i găsești ?!

Cînd armata națională avea nevoie de alimente, i se punea totul la dispoziție în schimbul unui petec de hîrtie în chip de chitanță ; cînd venea cealaltă armată nu găsea nimic, nici pe bani gheață :

— Răbdăm și noi de foame, n-avem nici de unele !

Un singur lucru îi mai lipsea armatei naționale : conștiința propriei sale forțe. Asta mai trebuia învățat și pentru asta trebuia plătită o taxă școlară.

Lui Tallérossy Zebulon i-a pus Dumnezeu mîna în cap !

Numelui lui i s-a adăugat următorul titlu răsunător : „locţiitor de comisar al guvernului şi maior al gărzii naţionale".

Un post minunat !

Nici gînd să mai protesteze dacă cineva i se adresa cu „domnia voastră".

A plecat de acasă simplu deputat şi s-a întors ditamai locţiitor de comisar al guvernului şi ofiţer de stat major.

Cînd l-au trimis la Pesta, mulţi îl socoteau cel mai înţelept bărbat de stat din întreaga regiune, cînd a venit înapoi, au început să circule păreri că a devenit cel mai mare strateg.

El însuşi lua drept bune ambele presupuneri ; altfel, probabil că n-ar fi rîvnit la acele onoruri.

Îmi aduc aminte de o poveste caracteristică pentru vremea aceea. Teatrul naţional avea un supraveghetor cumsecade, care pînă la o vîrstă înaintată nu-şi bătuse niciodată capul cu politica. Dar în patruzeci şi opt, cînd pînă şi în culisele teatrului a pătruns părerea că fiecare om trebuie să se ocupe de treburile statului, această ambiţie îl cuprinse şi pe bunul bătrîn. Curînd găsi şi un auditoriu care să-i asculte părerile. Ca urmare, de-

clară cu mare satisfacție, în fața admiratorilor săi : „Niciodată n-aș fi crezut că politica este o treabă atît de ușoară !“

Și Tallérossy Zebulon găsi că știința războiului e cu mult mai ușoară decît își închipuie omul.

Trebuie doar să comanzi și apoi să fie cine să se supună.

Recruți sînt destui și toți sînt viteji. Uite-i cum cîntă cînd sînt în marș. E drept, nu au pușți. Dar sînt printre ei pușcași buni, și cheflii, vestiți bătăuși, care se prezintă de bună voie să formeze unități de voluntari. Ăștia au să facă cele mai mari isprăvi. Grînele cresc singure. Rămîne doar să comanzi. Bani sînt destui. Zebulon nu ține socoteala lor, fiindcă știe că nu s-ar atinge nici de un bănuț al țării ; atunci la ce bun atîtea hîrțoage ?

A trecut și prin încercarea unei bătălii adevărate. Într-un sat vecin au apărut agitatori reacționari, care se declarau adepți fanatici ai panslavismului, și vroiau să recruteze voluntari pentru unitățile dușmane. Pe aceștia Zebulon i-a scos din pozițiile lor prin niște mișcări de trupe combinate și era cît pe-aci să-i prindă. După aceea a scos și un buletin tipărit în legătură cu aceasta.

Era foarte mulțumit de sine însăși. Nu avea nici o îndoială că dacă ar ajunge la o ciocnire, ar face față și atunci.

Strategia este o știință foarte simplă.

Comandantul de oști trebuie doar să trimeată împotriva dușmanului ostași de două ori pe cît are acesta. Apoi, cînd încep să zboare gloanțele, trebuie să te retragi pe un loc bun, unde să nu poți fi împușcat. Restul vine de la sine. Așa au procedat toți, de la Alexandru cel Mare pînă la Napoleon.

În castelul lui Zebulon, de la marginea unui sat din nordul țării, era forfotă mare : toată ziua intrau și ieșeau oameni de tot felul : ștafete, curieri, furnizori, comandanți ai formațiilor voluntare, judecători care aduceau recruți și informatori.

Zebulon era toată ziua ocupat.Abia seara mai avea puțin timp să petreacă cîteva ceasuri scurte în mijlocul familiei.

Strălucitul cerc de familie rămăsese complet la număr. Domnișoarele parcă și acum ar fi șapte cînd fac gălăgie, stimata mamă mai suferă și acum de migrenă și, pe lîngă asta, toată ziua doarme. De aceea s-a îngrășat foarte tare și tot de aceea șade într-una, așa că, din cauza acestui cerc vicios, se îngrașă tot mai tare.

Cică șade mult, pentru că citește mult, susține Zebulon. Dar nu-i adevărat. Cinstita femeie nu prea citește din simplul motiv că nu cunoaște slovele.

Și nu oricine știe că stimata doamnă, înainte de a fi devenit „stimata doamnă" (pentru că fiecare stimată doamnă trebuie să fi fost altceva mai înainte) — deci respectabila pereche de viață a domnului Zebulon, fusese fiica unui țăran. Să o spunem deschis, de fapt a fost servitoare la domnul Zebulon, așa a luat-o. Dar noi sîntem cu toții democrați și n-o să ne legăm de un asemenea amănunt. Domnul Zebulon avea o căsnicie foarte fericită, iar nevastă-sa avea cel puțin o calitate : nu-i plăcea să meargă nicăieri. Despre treburile țării și ale județului, ba și despre afacerile Europei, putea afla pe larg de la oaspeții care veneau la ei și care aduceau cu sine toate noutățile.

De aceea, stimata doamnă putea discuta despre ducele Bolingbroke și despre cruzimea regelui Spaniei, Filip al V-lea, pe care-i cunoștea bine de

pe scenă. Îi plăcea să meargă la teatru. Găsea că e o idee inteligentă ca piesele de teatru să fie citite publicului întîi de sufleur și apoi repetate de artiști : nu trebuie să te obosești de loc. Cu cărțile ar trebui procedat la fel.

Fetelor le dădu o bună educație : le învăță și franțuzește.

Pe urmă, învăță de la soțiile celorlalți boiernași cum trebuie să se poarte ca să corespundă ținutei unei „stimate doamne". Printre aceste calități, locul de frunte îl ocupă faptul că întotdeauna trebuie să te plîngi de ceva. Fața care suferă face mai distinsă orice notabilitate. Cele mai delicate situații pot fi evitate dacă te plîngi, de exemplu, că ai migrenă, că ești foarte nervoasă. O adevărată doamnă nici nu se poate lipsi de așa ceva.

Și apoi se bucură și de o binecuvîntată poftă de mîncare.

Dimineața, încă înainte de a se scula, ia micul dejun în pat, iar seara (întrucît din cauza migrenei nu poate sta pînă tîrziu și se culcă devreme), înainte de a adormi definitiv, pune să fie trezită pentru cină și cu mare nervozitate mănîncă cît trei.

Zebulon, după cum recunoștea și singur, acasă era sub papuc.

El susținea că numai acasă, adăugînd că toate caracterele tari sînt sub papuc ; cu asta se întregește un caracter tare. Afară, pe cîmpul de luptă al politicii e ca o stîncă, acasă — ca untul ; în fața dușmanului e leu ; în fața soției — turturel ; în fața întregii lumi — onorabilul domn Zebulon ; numai în fața nevestei este : „măi, Zebi !"

Asta nu e slăbiciune, ci virtute, și virtutea are și un motiv concret : femeia este singura ființă de pe lume care are curajul să-i spună unui „onorabil domn" acele adevăruri pe care un muritor

nu îndrăznește să i le spună, ba chiar studiază fel de fel de adevăruri pe care să le spună onorabilului ei domn. Iar respectiva doamnă făcea studii speciale. Nu știa să scrie și să citească, dar ca să-i dea o lecție domnului Zebulon, era gata în orice moment. Pentru Zebulon, acestea erau adevărate examene. În clipe critice, obișnuia să ceară sfaturi de la stimata doamnă, ca de la oracolul din Dodona [1], iar oracolul în poziția veșnic șezînd îl servea cu răspunsuri mult mai inteligibile decît cele pe care le dădeau Sibilele în antichitate.

Cele mai critice erau momentele cînd domnul Zebulon era obligat să-i aducă la cunoștință doamnei Ana o crimă, și anume, că a invitat un musafir la masă.

Printre deosebitele virtuți ale doamnei Ana se număra și aceea că era econoamă din fire, și, prin urmare, nu-i plăceau musafirii sub nici o formă. Să mănînce fiecare la el acasă. Este un păcat față de Dumnezeu să ceri cuiva să crească cei mai frumoși claponi ca să-i mănînce alții. Și cîtă alergătură este în asemenea ocazii ! De fapt, doamna Ana nu se clintea de pe canapea ; dar cînd ai musafiri în casă nu te mai poți folosi de fete toată ziua. De fiecare dată trebuie scoase fețe de masă și șervețele curate. Și în asemenea ocazii, bucătăreasa servește cu două ore mai tîrziu decît de obicei, ceea ce îl scoate pe om din rînduiala sa de viață. Din cauza musafirilor, omul își sacrifică somnul de după masă, ba din cauza cinei este chiar obligat să rămînă cu ei treaz, atunci cînd pleoapele doamnei Ana, simțind ora canonică, nu mai pot fi obligate să nu se lipească decît cu cele mai mari eforturi ale voinței.

[1] În Grecia antică, oracolul din Dodona era vestit pentru răspunsurile sale cu mai multe înțelesuri.

Domnul Zebulon cunoștea foarte bine toate aceste motive, și de aceea, cînd dorea să anunțe sosirea vreunui musafir, întîi îi da drumul unei noutăți îmbucurătoare, hazlii, care trezea curiozitatea doamnei și în cursul acestei vorbării strecura cine și cîți musafiri vin, și cît stau.

Iată-l și acum, năvălește la doamna sa cu o scrisoare desfăcută în mînă.

— Ia te uită aici, un dublu noroc! N-am ce-i face: norocul mă urmărește oriunde mă ascund. Da tot m-a găsit! Ia te uită, citește! (Adică nu!) Abia guvern maghiar numit mine locțiitor comisar pe întreg județ, cu două mii cinci sute forinți salariu, cu titlu de stimat domn și cu *plen puvoar,*[1] eu poruncit asupra viață și moarte, și iată altă scrisoare de la excelența sa, prietenul meu, Rideghváry, în care propune mie de la guvern din Viena slujbă de comisar principal pentru toată regiunea de sus cu șase mii forinți salariu, cu titlu de prea stimabil. Uite, a adus-o de la Viena Szalmás care umblă peste tot acum. Și acum ce să fac? Pe care să primesc? De la guvern din Pesta? Sau de la Viena?

Zebulon se aștepta ca doamna Ana, cu mintea ei sănătoasă, să-i răspundă să ia slujba mai bine plătită, și pentru acest caz avea gata pregătită o baterie de artilerie încărcată cu izbucniri patriotice; dar așteptările i-au fost înșelate, pentru că doamna Ana era sub acea treaptă a unei minți sănătoase, pe care el o presupusese mai înainte, și-i răspunse: „Mie nu-mi trebuie nici una!“

— Măcar de nu te-ai fi amestecat niciodată, în nici una, Zebi! E o lume nebună, nu-i de tine. Mulțam pentru „stimata și prea stimata doamnă“,

[1] *Plein pouvoir* — depline puteri (fr.). *(n.r.).*

dacă în locul lor mi se ia totul. Tu nu le vezi, pentru că eşti mereu pe drumuri, dar eu le văd, pentru că stau acasă. Nu-i zi să nu vină la masă cinci-şase musafiri, de cînd ai devenit „stimat domn". N-ai putut să găseşti un post în care nu tu trebuie să-i tratezi pe alţii, ci cei care vin la tine să-ţi aducă ceva ? Nu vezi ce bine îi merge notăresei ? Cînd aveam iobagi, ne puteam permite, dar acum nici ţăranul nu mai aduce ouă sau unt, totul trebuie să cumpărăm pe banii noştri. Ţărăncile nu mai vin nici să plivească grădina măcar, spun că acum e libertate. Ne-au îngheţat în pămînt cel puţin zece saci de cartofi, pentru că n-a fost cine să-i adune, în învoiala de clacă. Frumoasă libertate ! Murim de foame. Cu toate că ţăranii ne mai sînt datori cu trei sute de zile de clacă numai pe anul trecut. Nici pe astea nu vor să le mai facă. Iar acum, pe cei mai voinici argaţi îi duceţi în armată, în garda naţională. Azi-mîine trebuie să ne apucăm singuri de muls, de săpat şi de ţesălat cai. Pînă la urmă, şi tu va trebui să te duci în război, şi o să te împuşte acolo, iar eu o să rămîn singură cu atîtea fete.

Domnul Zebulon îşi dădu seama că doamna Ana, presimţind ceva, se baricada împotriva primirii oaspeţilor.

— Femeie, tu asta nu înţelegi. Ce nu înţelegi, nu vorbi. Asta-i politică înaltă.

— Ce nu înţeleg ? sări doamna Ana cu gura. Înţeleg cel puţin cît înţelegi şi tu. Dacă tu ştii ce-i politica înaltă, atunci şi eu ştiu ce-i aia !

Domnul Zebulon era convins că doamna Ana nu ştie.

— Dacă ştii, atunci spune-mi : ce e ? întrebă el cu blîndă maliţiozitate.

— Spune întîi tu ! replică doamna Ana cu fața înroșită.

— Apoi, eu o să spun, zise domnul Zebulon, politica înaltă este cum am putea mărita mai bine aceste cinci fete.

Da, despre această chestiune doamna Ana era dispusă să vorbească oricînd și oricît.

— Să nu crezi că am o mare tragere de inimă să hoinăresc pe munți și văi, să așez soldați la rînd, să pun să coacă pîine cazonă ; dar ce poți face ? Tihamér, care fost logodnicul Karolinei Pia, a plecat în armata maghiară, e căpitan acum, și nici nu-i trebuie cauțiune. Laczko, care a aruncat ochii pe Adalgisz, a primit la minister maghiar slujbă, acum ar putea să se însoare. Poetul nebun Benö, care a scris poezii de dragoste pentru Libussa, acum scrie la ziar la Pesta, are slujbă. Bendeguzella mai poate așteptat. Dar mai e aici Charicleia, pe care, cînd era mică, toți numit prințesă. Învățat pe ea și fortepiano. Totdeauna noi pregătit ca pentru partidă bună. Acum partida aici este. Și ce partidă ! Norocul a venit la țanc. Totdeauna am spus : pe baza unor vechi legături, norocul va veni din casa Baradlay. Domnul bătrîn a fost bun prieten cu mine. Rideghváry a fost tovarăș de idei. Dar domnul bătrîn a murit, Rideghváry a plecat, casa Baradlay s-a schimbat. Toată lumea a devenit liberală, toți au devenit patrioți. Eu ce să fac de unul singur ? Acum l-au adus înapoi de la Viena pe cel mai tînăr domnișor Baradlay. Doamna mamă s-a dus singură după el. O istorie caraghioasă. A vrut să se-nsoare cu o domnișoară cu purtare nu prea bună. Familia lui n-a permis. Acum l-au adus acasă și vor să-l însoare cît mai iute, cu o fată nobilă, bine educată, ca să uite pe cealaltă. Charicleia tare i-a plăcut doamnei văduvă,

cînd a fost acolo la logodna domnișorului Ödön. Ei, astăzi prietenul meu Ödön, comisarul șef al guvernului vine aici la noi în casă ! Să-i spui toate astea lui Charicleia, știi tu cum. Nu-i așa că acum pricepi, porumbița mea ?

Zebulon cuceri baricada cu succes.

Doamna Ana îi dădu voie să o și sărute pe obrazul gras, și zîmbi în tăcere.

— Ei, vezi, porumbelul meu drag, zise domnul Zebulon, bătînd-o delicat pe obrazul ei rotund. Acum înțelegi ce-i aia politica înaltă, nu-i așa ?

În loc de răspuns, doamna Ana zăngăni din legătura de chei prinsă de baierele șorțului și strigă fetelor ei pe rînd să se grăbească și să se ocupe de cămară, bucătărie, pivniță și curtea de păsări. Charicleia — în camera de îmbrăcat ! Doamna fusese pe deplin cucerită !

— Ei, vezi, turturica mea, spuse domnul Zebulon triumfător, asta e politica înaltă : logodnici celor cinci fete ale mele toți slujesc tabăra maghiară, unul căpitan, altul contopist, unul jurnalist, și altul fratele mic al comisarului șef ; de aia și eu trebui să fiu undeva, și nu acolo unde îmi oferă mie șase mii forinți, ci acolo unde se dă numai două mii cinci sute. Trebuie să fiu patriot. Numai cine are cinci fete știe ce-i politica înaltă !

Dar doamna Ana nu se opri nici la această înălțime. Zbură mai sus.

— Da, dar dacă guvernul nemțesc alungă guvernul maghiar ; dacă pe Tihamér îl nimerește un glonte și-l răpune ; dacă pe Laczko îl arestează ; dacă pe Béni îl alungă și fuge în Asia, dacă pe tine însuți te prind de guler ; atunci ce o să fie cu cele cinci fete ale noastre ? Dar cu mine ?? Și cu tine ??

Auzind această întrebare perfidă domnul Zebulon măsură de cîteva ori camera în sus și în jos. Era o întrebare încuietoare! Și nu trebuia lăsată fără răspuns.

— Apăi știi, se adresă el încet doamnei sale, încă n-am răspuns nimic prietenului meu Rideghváry. Vorbesc eu și cu Szalmás.

Zebulon, preocupat să-și asigure o eventuală retragere, dădu un fel de răspuns foarte nebulos la propunerea lui Rideghváry și-l încredință domnului Szalmás care, cine știe cînd și unde — știe el — se va întîlni din nou cu prea onorabilul domn Rideghváry.

Avu totuși precauția să semneze scrisoarea numai cu inițiale. Dacă ajunge la o adresă greșită?

Domnul Zebulon avu o mare satisfacție constatînd la ce reforme radicale supusese doamna Ana întreaga casă, în urmă dispozițiilor sale. În camera de oaspeți, lenjeria de pe pat fu schimbată, lucrurile de îmbrăcăminte, care zăceau aruncate peste tot, domnișoarele căutară să le ascundă pe sub cuvertura de pat, pentru a le feri de vedere; pînzele de păianjen de prin colțuri fură șterse; de pe marginile exterioare ale laviței și scrinurilor fu șters praful; vizitiul și apoi servitorul fură trimiși la negustorul evreu, după puțin cîrmîz pentru glacéul de pe tortă; în poiată se vînară rațe și claponi; prin toate camerele străbătu mirosul de cafea prăjită; iar trîntitul ușilor se auzi prin toată casa. Și toate astea la porunca lui.

Ce dulce simțămînt cînd omul vede că dispozițiile lui sînt îndeplinite, și încă de propria sa soție. E în acest simțămînt ceva din fericirea unui suveran. Ba chiar invers: se aseamănă cu acea

mirare plăcută, care-l cuprinde pe domnitorul unui popor suveran cînd, măcar o dată la zece ani, îndeplineşte dorinţa poporului.

Deci, Baradlay Ödön, cînd va veni să viziteze castelul domnului Zebulon, va constata că este primit potrivit rangului său.

Castelul Tallérossy nu era un adăpost boieresc oarecare. Văzut dinspre şosea, era o casă cu etaj : spatele era aşezat pe coasta unui deal, aşa că spre grădini etajul era parter, iar parterul pivniţă. Nu are nici o importanţă că totul era făcut din chirpici ; ăsta era materialul de construcţie al nobilimii democrate, iar tencuiala păstrează bine secretul. Acoperişul era pestriţ, nu numai pentru că era peticit în fiecare an cu şindrilă nouă, în urma cărui fapt arăta ca o broderie în tonuri de gri-galben-maro pe tul negru, ci pentru că aşa e la modă. Şi apoi casa avea verandă şi nişte colivii rotunde la colţuri, pe care domnişoarele le numesc „rotondă". Iar în interior avea asigurat tot confortul. Sală cu şemineu, cameră de fumat, sală de muzică, exista şi o bibliotecă cu cărţi vechi, admirate de toţi cei care le-au văzut pentru prima dată. Baradlay Ödön ar putea petrece aici şi o săptămînă încheiată.

Dar bunul Zebulon s-a înşelat nu numai singur, dar i-a înşelat şi pe ceilalţi în privinţa acestui musafir.

După cum scrisese cu o zi înainte, Baradlay Ödön sosi exact la ora unsprezece înainte de masă. Veni într-o căruţă ţărănească, fără nici o pernă pe arcuri. Era îmbrăcat cu o scurtă de piele, cu cizme de vînătoare înalte pînă la genunchi şi cu pinteni, iar în căruţă era aruncată o şubă ciobănească tărcată.

Cel mai mult îl miră pe Zebulon că pe calul lăturaș, pe lîngă hamuri se afla și o șa.

Ah, ce s-a mai bucurat Zebulon de sosirea musafirului drag! Cum mai împărțea porunci servitorilor, unde să ducă bagajele domnului Baradlay, unde să lege caii, ce să le dea să mănînce, pînă cînd Ödön îl lămuri că totul trebuie să rămînă așa cum e, pentru că „plecăm imediat mai departe".

— Imediat mai departe?! întrebă Zebulon uluit. Unde?

— Să mergem înăuntru, îți spun acolo.

Zebulon își făcea curaj: poate totul nu-i decît o glumă.

— Vrei tu, dragul meu prieten, să pleci imediat? întrebă cînd ajunseră în camera de fumat. (Membrii Adunării naționale se tutuiau între ei.)

— Da. Și vii și tu cu mine. Noaptea trecută am primit ordin de la comandantul suprem al armatei ca imediat și în cea mai mare grabă să pornim toate unitățile înarmate spre Kassa, și să dirijăm în direcția aceea și aprovizionarea. Treaba nu suferă amînare. Încă de noaptea trecută am transmis tuturor locțiitorilor de comisari ordinul unde să ne întîlnim. Pentru că erai în drumul meu, am venit să te-anunț personal.

— Numai pentru asta ai venit?

— Numai! Prietene Zebulon, pentru călătoria mea un motiv mai însemnat ca ăsta nici nu poate fi. Armata este concentrată într-un loc, iar noi trebuie să avem grijă ca, oriunde ar fi, să fie și aprovizionată, pentru că altfel vor pierde lupta nu din cauza dușmanului ci a proastei noastre aprovizionări. De aceea, pregătește-te imediat; pînă diseară brigada care ți-a fost încredințată își va face tabăra în orașul de reședință al județului și pînă atunci trebuie să fim acolo.

— Cum ? Dar pînă acolo sînt șase mile !

— De aceea trebuie să ne grăbim.

— Dar cel puțin la masă rămîi aici ?

— Atunci nu ajungem pînă diseară.

— Dar nevasta mea și fetele ți-au pregătit o primire !

— Sper ca altădată să am norocul să mă folosesc de ospitalitatea lor ; dar acum nu avem o clipă de pierdut.

— Vai, prietene, ce sever ești.

— Gîndește-te că acolo unde mergem, nu este distracție, ci război.

La drept vorbind, Zebulon abia acum începu să se gîndească la asta. Pînă acum sperase că toată treaba se va rezuma la o demonstrație militară plăcută cui îi convine să se uite la ea de la distanță. Abia în momentul de față începu să se gîndească la consecințele pe care le avea pentru un om faptul că își pune sabia la haina cu vipușca de culoarea albăstriței.

Păi, aici e vorba de ceva serios...

Avu impresia că deodată în camera de fumat s-a făcut foarte frig ; îi clănțăneau dinții.

— Acum nu mai e vreme de făcut foc în sobă, îi spuse Ödön, înainte de toate, adună-ți socotelile, ia cu tine casa de bani, pune-ți într-o traistă ceva rufe, poveri mari nu putem duce cu noi ; leagă-ți sabia, pistoalele bagă-le în buzunar și fă-ți rost de o șubă bună, ciobănească, pentru că de multe ori s-ar putea să dormim afară, pe iarbă.

Toate acestea nu erau de natură să-i încălzească pieptul lui Zebulon.

Căută un pretext pentru a-și prelungi minutele dulci ale ședерii în casă.

— Apoi, dacă e musai de mers, mă duc să mă îngrijesc măcar de ceva de-ale gurii pentru drum. Spun eu fetelor.

— Doar eşti comisar cu aprovizionarea ! Ai în grija ta patru mii de oameni. Te-ai îngrijit de ei ?

— Apăi, cum să nu.

— Atunci, acolo unde primesc ei, o să primim şi noi ceva de mîncare.

— Da, dar ei primesc pîine cazonă şi palincă.

— Atunci o să căpătăm şi noi pîine cazonă şi palincă. Doar n-o să mîncăm pîine albă cînd soldaţii noştri mănîncă neagră !

Această logică nu intra nicicum în capul lui Zebulon.

Şi-apoi, nevastă-sa !

— Trebuie să-mi iau rămas bun de la familie, poate ?

— Ia-ţi rămas bun, însă repede.

Să-şi ia rămas bun ! Dar ce să le spună ?

— Nici eu nu ştie ce-i de făcut !

— Poţi să-i spui familiei că te duci la război, că acolo te împuşcă, te taie, sau să nu spui nimănui nimic, şi s-o zbughieşti de lîngă ele, sau fă ceva între astea două, sau orice lucru cu cap, dar aşa ca în cinci minute să fii gata.

Zebulon oftă amar. Ar fi vrut şi n-ar fi vrut să-şi ia rămas bun. În capul lui se ivise o dilemă ; de ce anume să se teamă mai mult : să dea ochii cu duşmanul sau cu doamna Ana şi să-i spună că s-a pregătit degeaba toată mîncarea, şi că el trebuie să meargă la război. Alese calea lui Schlik [1]. Fără să-şi ia rămas bun, plecă împreună cu afurisitul său de prieten, pe care nu putu să-l silească să bea nici măcar un pahar de palincă.

[1] General austriac.

După ce dădu servitoarei ordin să-i ducă geamantanul, în care împachetase singur cîteva lucruri, și cînd pusese deja un picior pe scărița căruței, o întrebă :

— Ascultă, Boriska, unde-ți sînt domnișoarele ?

— Una trebăluiește la bucătărie, cea de a doua o îmbracă pe a treia, cea de a patra îi arde părul celei de a cincea cu un fier strîmb.

— Dar doamna ta ce face ?

— Își pune noul ei corset, ajutată de soția cîrnățarului.

— Ei, bine, spune-le să nu ne aștepte nici la masa de prînz, nici la cea de seară. Cînd o să vin, o să fiu acasă.

Cînd căruța ieși hodorogind din curtea castelului, Zebulon nici nu îndrăzni să privească înapoi.

Baradlay Ödön îl tot duse pe Zebulon, ba sus la deal, ba jos la vale, pînă seara tîrziu, fără mîncare și fără băutură. Cîrciumele întîlnite în cale fuseseră golite complet de unitățile care trecuseră pe aci. Numai într-una găsiră o ceașcă de cafea neagră, amară și proastă.

Ori de cîte ori ajungeau într-un sat, Zebulon îl ruga pe prietenul său să-l viziteze pe preotul satului ; „la preot sigur putem găsi ceva", dar Ödön nu avea timp pentru astfel de diversiuni evlavioase, ci gonea mai departe.

Tare îi păru rău lui Zebulon că l-a ascultat și nu și-a adus traista cu merinde cum spune zicala : „nu-ți lăsa iarna pîinea, vara hainele".

În sfîrșit, după amiază, dădură de un furgon militar care transporta pîine pentru ostași.

— Ei, acum poți să te aprovizionezi, îi atrase atenția lui Zebulon tovarășul său de drum.

Domnul locțiitor de comisar ceru o pîine cazonă, și, cînd vru s-o taie, își rupse lama briceagului.

— E bună pîinea ? îl întrebă Ödön, cînd Zebulon îşi înfipse dinţii în ea şi începu să mestece, oftînd din greu.

Zebulon nu îndrăzni să spună că-i rea, era doar din pîinea „sa" ; deci înghiţi cu noduri bucăţi nemestecate şi răspunse : „foarte bună".

Ödön abia reuşi să-şi stăpînească rîsul văzînd chinurile tovarăşului său de drum.

Acesta, la rîndul lui, era supărat pe celălalt că nu-i era foame şi că se hotărîse să aştepte pînă seara.

Spre seară s-au întîlnit şi cu friptura, numai că aceasta se deplasa încă pe propriile ei picioare. Cireada era mînată pentru aprovizionarea armatei.

Lui Ödön i se păru că recunoaşte în cel ce mîna cireada, călare, o faţă văzută de mult.

Cu cît se apropiau de reşedinţa de judeţ, cu atît mai deasă era mulţimea care circula pe drum ; şirul căruţelor încărcate cu fîn, paie, echipament şi ovăz, unităţi cu armament de tot felul, înaintau hurducăind, şi cu greu se putea merge printre toate acestea. Ödön avea mereu ceva de vorbit cu conducătorii, ceea ce pe Zebulon îl enerva : de ce trebuia să se oprească în drum pentru tot felul de oameni ?

În capitala judeţului sosiră seara tîrziu. Aici fură cartiruiţi în casa primarului. „Ei, aici, în sfîrşit, ne vom odihni", gîndi în sinea lui Zebulon. Aici ne aşteaptă o cină."

Dar se înşelase.

De cum sosiră, năvăliră peste ei ofiţerii cu aprovizionarea unităţilor veniţi din toate părţile. Toţi aceştia îl asaltară pe Zebulon cu mii de întrebări şi pretenţii. Unul cu vorbe frumoase, altul cu cuvinte grosolane. Unul întreba de pîine, altul de îmbră-

căminte, al treilea de cizme, al patrulea de fîn. Și Zebulon nu putea să răspundă fiecăruia decît : „O să vină, o să vină !“

Da, dar de unde vine ? Și cînd ?

Lui Ödön i se făcu milă de Zebulon, de toată furtuna căzută pe capul lui.

— Uite ce-i, *Bruder*, poate că totul e de-acum aici, numai că nimeni nu știe. Încalecă pe calul meu, care stă gata înșeuat, și fă ordine în depozite, dă dispoziții la bariere, și apoi raportează-mi amănunțit despre toate.

Ei, acum să și încalece ! Să dea fîn, paie ; să împartă pîine cazonă, mulțumind niște ostași sălbatici, să se certe cu ofițeri bădărani ! Adevărată distracție, pe măsura lui Zebulon. Crezuse că toate astea se pot aranja de acasă, din castelul său boieresc, pufăind din pipă. Și iată că acum trebuie să se urce și în șa. Și cine știe ce nărav o fi avînd și calul !

Se întoarse după două ore. Văzuse niște lucruri îngrozitoare.

Vru să-i povestească lui Ödön prin ce pățanii amare a trecut el.

— Dragă *Bruder*, era să fiu rupt în mii de bucăți. Mă miră că nu m-au mîncat și pe mine.

— Bine, bine ! îl întrerupse Ödön ; acum vino la masă, după aceea raportează-mi în scris despre tot ce ai făcut.

Raport scris ! La auzul acestor cuvinte lui Zebulon mai să-i piară pofta de mîncare.

Niciodată nu-i plăcuse să scrie. Dacă putea, evita acest lucru. Mai ales după masa de seară ! E împotriva tuturor legilor date de Dumnezeu sau de om !

Și totuși trebui să-l întocmească. De îndată ce se adunară de la masă farfuriile, paharele, fața

de masă, Ödön așează pe aceeași masă hîrtie, călimară și toc și-l puse pe Zebulon să facă un raport amănunțit.

Zebulon habar n-avea cum să se apuce de el. Ar fi vrut mai ales să știe la ce folosește linia aia pusă acolo pe hîrtie.

Ödön trebui să-l inițieze, liniindu-i capul raportului și titlurile rubricilor.

— Acum completează-le.

Zebulon trebuia să-și bată capul ce și cum urmează.

Între timp, unul vine, altul pleacă. Toate camerele sînt pline de oameni. Cum să lucreze în asemenea gălăgie!

Ödön îi primea unul după altul; asculta rapoarte și plîngeri, soluționa neînțelegeri, și toate acestea le făcea liniștit, cu tact, cu demnitate, după cum remarcase cu mirare Zebulon.

Procesul verbal înainta grozav de încet.

Apoi, deodată, printre alții, sosi o figură cunoscută, din cauza căreia domnul Zebulon trebui într-adevăr să pună tocul jos.

Noul venit năvăli înăuntru cu întrebarea:

— Unde e comisarul de paie?

Zebulon consideră că această interpelare i se adresează lui și spuse:

— Ei, ce vrei?

Persoana care-l interpelă în acest fel, o cunoaștem din vechea lume a campaniilor de alegeri: mai mare peste toți chefliii; e vestitul bătăuș, căruia îi place să fie peste tot unde e vorba de bătaie; cum să stea el de o parte într-un asemenea război? Ținuta nu e prea militară: are pe el un surtuc cu margini roșii și pantaloni în carouri, însă la șold poartă o sabie dreaptă cu mînerul de alamă, la brîu două pistoale, iar pe

umăr, legat de-a curmezișul, un bici în a cărei fire este împletită o sîrmă subțire. O figură marțială.

— Apoi, vreau să știu, spuse travestitul șef al cheflilor, de ce se culcă frigii pe paiele mele?

La această întrebare, Zebulon puse tocul jos și-și îndepărtă palmele: cine-l poate înțelege pe acest nebun?

— S-o luăm de la început, spuse Ödön calm. Cine ești dumneata? Comandant de unitate?

— Întocmai, comandant de unitate. Comandantul batalionului celor cu două baionete-n frunte.

— Deci, te ocupi de cireada de boi.

— Întocmai.

— Și ce necaz ai cu frigii?

— Apoi, este aici o grupă de studenți nemți. Din Viena, sau dracu să-i ia de unde or fi fugit încoace, că pe pălării au un cap de mort, și li se spune legiunea cap-de-mort.

— Și cu ce te-au necăjit?

— Cu aia m-au necăjit că de-ar fi să nu-i văd toată ziua, seara tot vin acolo unde mă opresc eu cu cireada, pentru că știu că vor fi și paie pe-acolo și ei sînt primii care se instalează pe ele.

— Și ce-i rău într-asta?

— E rău că toată noaptea cîntă ca nebunii. Dacă li-e foame, dacă li-e sete, atunci cînd orice om cinstit ar înjura, ei cîntă într-una și calcă toate paiele, pe care eu, a doua zi, trebuie să le dau la boi.

Ödön hotărî să discute cu omul pe-ndelete.

— Prietene dragă, de ce să ne pară rău de paiele folosite de niște băieți străini, care au venit de pe meleaguri îndepărtate să-și verse sîngele pentru libertatea patriei noastre?

— Ei, ce nevoie avem de adunătura asta? se oțărî șeful chefliilor de odinioară. Ne descurcăm și singuri cu dușmanii noștri. Am fost eu în încăierări și mai ceva decît gîlceava asta, cînd l-am restaurat pe Papszász. Atunci să mă fi văzut. Singur am împrăștiat o mie de oameni cu pene albe la pălărie. Nouă găuri mi-au făcut în cap. Și acum se văd aici, ia uită-te! O să arăt eu cum trebuie s-o terminați cu cavaleria ușoară! Dacă-i dau drumul drăciei ăsteia cu sîrmă, tuturor le scot ochii, unul după altul. Ce nevoie avem de nemți și leși între noi? Nu strica rînduielile noastre cu ei, domnule comisar șef.

Acum însă își ieși Zebulon din fire.

— Pleacă de aici, spînzurătoare bețivă! Pici imediat sau arunc la capul tău călimară! Dacă ai venit la mine pentru boi, pleacă să nu te mai văd! Și dacă vrei să vorbești cu mine, atunci marș afară!

După ce-l alungă atît de energic, nu mai fu în stare să reia firul raportului. Ei, cît de rău îi părea acum că nu aruncase călimara cu adevărat în capul șefului văcarilor. Acum n-ar mai fi avut cerneală pentru canonul ăsta!

Așa că trebui să se apuce din nou de întocmirea procesului-verbal, căci comisarul șef al guvernului, care nu cunoștea îndurare, nu-l iertase de raport. Zebulon împinse cu un deget în sus o sprînceană, ca și cînd în felul ăsta putea să scoată afară un gînd de după frunte, cu toate că o făcea numai ca să nu i se lipească pleoapele. Vru să încerce ceea ce au făcut înaintea lui atîția oameni disperați apucați de somn: cum ar putea rămîne treaz cu un ochi, iar cu celălalt să doarmă.

Urmarea fu că, de îndată ce Ödön părăsi camera, în aceeași clipă Zebulon o auzi pe doamna Ana,

adresîndu-i-se cu vocea ei ascuțită, tărăgănată, care te băga în boală : „Nu mai vine odată musafirul acela ?“ Tresări abia cînd Ödön se întoarse ca să se intereseze de ceva.

În sfîrșit, neîndurătorului comandant i se făcu milă de el.

— Hei, nene, văd că dormi aici ! Du-te de te culcă, te trezesc eu mîine de dimineață la patru ca să terminăm treaba.

Zebulon se bucură de permisiune. Ce bine e cînd la bătrînețe omul devine elev și așteaptă ca instructorul să-i dea voie să se culce !

Dar între a te culca și a adormi este o diferență.

Există o cumplită tortură chinezească care constă în aceea că cel condamnat, ori de cîte ori e gata să adoarmă, este trezit din somn de doi zbiri postați lîngă el. Tortura aceasta o cunoscu și Zebulon. Abia apuca să aţipească, că venea cineva care vroia să vorbească cu el imediat ; îl deranjau cu sute de întrebări, îi urlau la ureche oameni mînioși, nerăbdători. Pînă la urmă se supără și încuie ușa. Puteau să bubuie în ea cît vroiau.

În camera lui era un ceas mare cu cuc, care la fiecare sfert de oră îl avertiza cîntînd că timpul trecea. Trebuia să se grăbească să doarmă două ore într-una singură.

Cînd cucul strigă ora două, fu trezit din somn de un zgomot îngrozitor. La început crezu că se prăbușește lumea.

Dar nu erau decît studenții nemți, care treceau pe stradă în cadență, intonînd sub ferestrele lui un cîntec numit *„Fuchslied“* [1].

„Wer kommt dort von der Höh.“ [2]

---

[1] Cîntecul vulpii (germ.).

[2] Cine vine de pe deal (începutul unui cîntec satiric, care apare și în capitolul următor).

Pentru cîntec să-i binecuvînteze Domnul.

Iar după aceea în nici un caz nu mai putu fi vorba de somn.

Veni o altă grupă și încă una, și cine știe cîte, trecînd pe stradă în răpăitul tobelor care făceau să zăngăne ferestrele. Apoi urmară zdruncinăturile grele ale furgoanelor, de se scutura toată casa. Să mai doarmă cine poate.

O singură speranță îl mai mîngîia pe Zebulon : că Ödön nu se va trezi la ora patru. Zadarnică nădejde. Cucul nu cînta atît de punctual cît de precis răsuna bătaia în ușă și comanda scurtă : „Scoală-te, plecăm !“

— Cum, plecăm ?!

Ödön îl înștiință că trebuie să se grăbească, pentru că dușmanul înaintase mai mult decît crezuseră.

În timp ce se îmbrăca — lui Zebulon îi clănțăneau dinții în gură — începu să-i pară rău că s-a băgat în această distracție.

Abia acum își dădu seama că pentru a înota omul trebuie să intre în apă. Așa ceva n-ar fi crezut niciodată.

Vedea cum înaintează pas cu pas drept spre centrul războiului. E deja înconjurat de armata care-l împinge înainte, nici nu se poate întoarce măcar, vrea-nu vrea, trebuie să meargă pe cîmpul de luptă, poate o să audă și glasurile tunurilor. Dar așa ceva nu era deloc pe placul său.

Călătoria care a urmat, de dimineață pînă seara, a fost pentru Zebulon un adevărat chin. Trebui să pună ordine în transporturile încurcate și care erau dirijate în cruciș : făcu atîta gălăgie, încît seara chiar crezu că e corespunzător funcției ce i se încredințase.

Seara, fură încartiruiți la sediul statului-major. Zebulon mînca împreună cu ofițerii superiori, cu statul-major. Putea să audă și să vadă cum pregătesc aceștia planul de luptă, cum arată pe hartă pe unde vine dușmanul, pe unde vrea să înainteze și ce cotă trebuie ocupată, ce poduri trebuie distruse și unde trebuie așteptată ciocnirea hotărîtoare.

În tot acest timp, Zebulon simțea un permanent și ușor tremur în jurul inimii.

Apoi ofițerii superiori au enumerat cu ce forțe vine adversarul, cîte tunuri are, cîte obuziere de doisprezece funți, ba pomeniră chiar și de o baterie de aruncătoare.

Această știre lovi cel mai tare timpanul lui Zebulon.

Citise într-un vechi Lexicon cît de periculos este un proiectil de aruncătoare. Orice scînteie dintr-un astfel de proiectil trece prin piele, carne și os; e otravă și foc; un proiectil d-ăsta nu numai că te omoară, dar te trimite direct în iad. Și dacă acolo unde cade sînt o sută de oameni grămadă, toți o sută sînt sortiți pieirii.

Cu fantezia lui bogată, Zebulon încerca să-și imagineze diverse posibilități de a întîrzia la această petrecere cam scumpă. Cît de mult invidia soarta celui trimis sol la Pesta!

Pînă la urmă izbucni foarte sincer față de Odön:

— Dragă prietene, sînt om bătrîn. Sînt om suferind. Nu-s soldat. Nu știu să mă bat. Am cinci fete. Eu nu-mi aparțin. Nu-mi place băgat acolo unde mi se poate întîmpla ceva *„non putarem“* [1].

[1] Lucru neașteptat (lat.).

Pe mine lăsați-mă în urmă, undeva la rezervă, pe la transporturi.

Ödön îi acceptă dorința.

— Bine, bătrîne, alege-ți un loc unde să te simți în cea mai mare siguranță. O parte a aprovizionării rămîne aici, dacă vrei, rămîi cu ea. Dar te previn însă că în timp de război nu știe omul niciodată unde dă mai repede de dușman.

Zebulon se simți pătruns de o veșnică recunoștință pentru o asemenea dispoziție. O să aibe el grijă să aranjeze treburile fiind în afara bătăii armelor. N-are decît să intre în focul gheenei Baradlay Ödön, e încă tînăr.

Ödön dădu ordinul. Ultimul loc, unde poposiră, a fost un sat de maghiari, ai cărui locuitori s-au oferit singuri să păzească cu armele transportul de alimente lăsat în urmă.

Ödön vru să-l lase acolo și pe Boksa Gergö, cu batalionul său bicorn, dar acesta protestă cu toată indignarea.

— Cum o să se desfășoare bătălia fără mine? Boksa Gergö să nu fie acolo unde are să fie bătaie? Șase cai am să iau de la călărașii lor, șase!

Pînă la urmă Ödön fu de acord ca Boksa să meargă cu tabăra, dar mai mult de cincizeci de bouleni să nu ia cu el, restul să-i lase aici.

Dimineața, grosul armatei trecu mai departe, o parte plecase încă de cu noapte. Zebulon era bucuros că nu mai aude răpăitul tobelor. Toată după masa aceea a dormit cît a vrut. Așa că spre seară, bine odihnit, și-a scos cizmele și punîndu-și papucii (pe care îi avea întotdeauna în geamantan), se apucă să-și termine socotelile.

Pînă la miezul nopții, completă frumos rubricile și tocmai era pe punctul de a trînti tocul pe

masă, cînd deodată tresări speriat de răpăitul puștilor : sosise dușmanul !

Baradlay Ödön fusese profet.

Zebulon nu luă lucrurile în glumă ; înșfăcă cu o mînă servieta cu banii, cu cealaltă cizmele, sări pe geam și tule-o direct spre pădure ! Tot timpul cît auzi împușcături fugi, numai în ciorapi, cu cizmele în mînă și pînă în satul vecin nici nu se uită în urmă. Acolo închirie o căruță și-i promise comori aceluia care-l duce acasă în satul lui. Armata n-a mai văzut-o el niciodată. Casa de bani a predat-o primarului. Socotelile s-au pierdut. Ce s-a mai întîmplat cu cei care îi fuseseră încredințați, zău că nu a întrebat nimeni. Mult mai tîrziu, fiind într-o altă țară, a primit un ziar din Ungaria, din care a înțeles evenimentele acelor zile critice ; spre marea lui mirare a citit în buletinul de război, că, cu acest prilej, Tallérossy Zebulon a reținut cu ajutorul poporului o întreagă divizie inamică timp de mai multe ore salvînd toate proviziile și banii ce i-au fost încredințați.

Pînă atunci însă acest cumsecade domn a mai trebuit să treacă prin multe, ceea ce va fi povestit la timpul său.

Ce s-a întîmplat ?

S-au întîmplat următoarele și o spun fără nici un ocoliș : la Kassa, armata maghiară a fost bătută și încă tare de tot. A fost înfrîntă și împrăștiată de armatele imperiale precum armata americană republicană la prima ciocnire de la Bull Run.

Nu înfrumusețez nimic.

Conducerea armatei maghiare era slabă, ofițerii inferiori neatenți, artileriștii trăgeau prost, ostașii de rînd nu știau să înfrunte focul ; dușmanul i-a bătut jucîndu-se. Era destul să măture șoseaua cu tunurile sale de doisprezece funți, ca să frîngă rezistența armatei maghiare. Bătrînul, cinstitul și bunul comandant suprem, ministrul de război maghiar [1], s-a așezat în mijlocul drumului în fața tunurilor dușmane implorîndu-și ostașii să nu se teamă de tunuri pentru că, iată, fiecare obuz zboară pe deasupra capetelor lor. Ostașii n-au luat seama la vorbele lui și — au fugit. A fost o ciocnire tristă. Toți au întors spatele dușmanului. Cînd peste cîteva zile șeful armatei a apărut la adunarea națională, în sala primăriei din Debrețin, și-a început cuvîntarea astfel :

[1] Mészáros Lázár.

„Aş fi vrut să vorbesc dintr-o pivniţă, ca să nu se vadă cum îmi arde obrazul de ruşine".

Simţim şi acum roşeaţa aceea, cu toate că de atunci mult sînge, multă bărbăţie a spălat-o şi a aurit-o !

Dar ruşinea aceea a fost deplină şi perfectă.

Iar la sfîrşit, cînd comandamentul imperial lansă în urma fugarilor proiectile de aruncătoare şi cînd acei şerpi de foc necunoscuţi au pornit sfîrîind şi şuierînd după armata împrăştiată de spaimă şi au căzut cu mare zgomot, în mijlocul fugarilor, împrăştiind în jur o înspăimîntătoare ploaie de foc, zăpăceala a devenit completă : cavaleria, artileria, furgoanele, recruţii, garda naţională, deavalma, fără să mai asculte de nici o comandă, transformaţi într-un ghem încîlcit, se tîrau împiedicîndu-se în fugă. I-a fost de-ajuns duşmanului să trimită după ei un batalion de cavalerie şi să-şi împingă înainte bateria de aruncătoare de proiectile ca să captureze toate tunurile oastei în debandadă şi să ia prizonieri cu sutele.

În astfel de clipe, o inimă vitează care nu se pierde cu firea e de mare preţ.

Baradlay Ödön nu era soldat, nu avea aptitudini de comandant militar, dar avea acel dar fără de care nimeni nu poate fi un om mare : sînge rece.

Să priveşti în faţă monstrul de care alţi zeci de mii fug îngroziţi şi să-l respingi.

Ödön, văzînd nefericitul deznodămînt al luptei, încălecă, şi în timp ce toţi îşi pierduseră capul, el căută mijlocul ca să-i salveze.

Nu avea nici măcar o armă în mînă, nimic afară de o biciuşcă.

Regimentele de recruţi nu puteau fi oprite din faţa proiectilelor care îi băgau în sperieţi, iar pe

șosea venea în galop o unitate de cavalerie a dușmanului, pe care o aștepta o treabă ușoară.

„Să le îngreunăm munca!“ se gîndi Ödön, și adresîndu-se către fugari, spre ostașii cei mai tineri, strigă : „Băieți, o să-i lăsăm să ne ia tunurile ?“

La aceste cuvinte, cîțiva tineri viteji se opriră. Erau simpli soldați.

„Ne cereți să murim pentru ceilalți ? — Sîntem gata !“ Și au înfruntat cavaleria.

Atunci le sosi un ajutor neașteptat. Din spatele lizierei de salcîmi de pe marginea drumului izbucni o asemenea rafală de gloanțe, încît cavalerîștii care veneau în goană fură opriți și siliți s-o ia înapoi în toată viteza. Pe cîmpul de luptă rămaseră cai și călăreți, morți și răniți, claie peste grămadă.

De după mărăcinișul din spatele șanțului, răsunară strigăte de „ura“ ! Era legiunea denumită cap de mort. Cu comandantul ei, lunganul de Mausmann. Fluturîndu-și pălăria în mînă, el îi strigă lui Ödön :

— Ura, patroane ! Asta se cheamă tactică de baricade.

Drept răspuns, Ödön strînse mîna mucalitului student, care obișnuia să-i spună lui Baradlay „patroane“, întrucît Ödön se îngrijise ca studenții să fie aprovizionați de la armată, și-i determinase pe băieții unguri să se împrietenească cu ei.

Erau de altfel demni de această prietenie. Toți erau flăcăi călîți în foc, veseli, întotdeauna gata de luptă. Nu le era frică nici de dracu, nici de aruncătoarele de proiectile, iar pe adversar îl cunoscuseră din numeroase ciocniri vitejești. În ceasul acela, o sută de asemenea viteji era o adevărată comoară.

Împreună cu voluntarii pe care Ödön reuşise să-i oprească, erau în total vreo două sute. Era o unitate mică, dar hotărîtă. Adversarul, văzînd cum se aduna pe şosea mica formaţie, şi cum i-a fost oprită călărimea prin salve de foc, începu să-şi joace bateria de aruncătoare în direcţia lor.

S-o joace ? Ei bine, au luat-o şi ei drept joacă.

— Aha ! Cunoştinţe vechi, glumi Mausmann. Am văzut multe de astea la cules de vii. Orice filistin poate să le dea drumul. Ia uitaţi-vă cum se înfige în pămînt, i s-a umplut nasul cu nisip. Nici ăsta nu a reuşit. Iar ăla, ia uite unde a ajuns ! Ei, ăsta va fi unul adevărat. (Într-adevăr, urlînd şi şuierînd proiectilul căzu lîngă ei. Mausmann sări spre el şi, în ciuda scînteilor, îl apucă de mîner şi-l aruncă departe în şanţ unde proiectilul explodă.) Mausmann continuă : Aici nu-i nevoie de tine.

Auzindu-l, recruţii izbucniră în rîs. Rîdeau !

Din acest moment deveniră eroi.

Au început să-i rîdă morţii în faţă. Au descoperit că şi moartea este un comediant, care cu grimasele sau patosul ei face ca galeria să plîngă şi să se sperie, dar pe critic îl respectă şi-l ocoleşte !

Duşmanul văzu că proiectilele lui nu mai au nici un efect. Trimise din nou cavaleria împotriva formaţiei care i se împotrivea. Acum în faţa lor se afla un escadron de cavalerie grea.

Mica unitate formă o linie triplă, ocupînd toată şoseaua şi-i aşteptă pe cavaleriştii să se apropie.

În timpul aşteptării, Mausmann începu cîntecul vulpii :

„Wer Kommt dort von der Höh ?
Wer Kommt dort von der Höh ?

Wer Kommt dort von der ledernen Höh —
Sa, sa, ledernen Höh,
Wer Kommt dort von der Höh ? [1]

Și cu asta, ura ! traseră o salvă de salut de la douăzeci de pași celor care se apropiau. Ce mai praf stîrneau călăreții care se retrăgeau lăsînd în urmă morți și răniți !

Între timp, mica unitate încărcă din nou, puse puștile pe umăr și înaintă liniștit pe șosea.

Și din nou se auzi tropăitul călărimii care îi urmărea. Părăsind șoseaua, veneau din două părți, voind să-i încercuiască.

Adunîndu-se în jurul lui Ödön, care se afla călare la mijloc, unitatea formă deodată un cerc, cu baionetele întoarse în afară, ca țepii unui arici uriaș. Și se auzi continuarea cîntecului :

„Es ist der Windischgrätz,
Es ist der lederne Windischgrätz.
Was bringt der Windischgrätz ?
Was bringt der lederne Windischgrätz ?
Er bringt uns einen Fuchs,
Er bringt uns einen ledernen Fuchs [2]“.

---

[1] Cine vine de pe deal ?
Cine vine de pe deal ?
Cine vine de pe dealul de piele
La, la, la, dealul de piele
Cine vine de pe deal ? (germ.).

[2] Este Windischgrätz,
Este Windischgrätzul de piele.
Ce aduce Windischgrätz ?
Ce aduce Windischgrätzul de piele ?
El ne aduce o vulpe,
El ne aduce o vulpe de piele (germ.).

Cavaleria şarjă, dar fu din nou nevoită să se retragă din faţa gloanţelor trase de flăcăii aceştia veseli, care nu se tem, nu au emoţiile vînătorilor şi nici trac de scenă, ci îl aşteaptă pe duşman să ajungă în bătaia puştii şi trag atunci cînd sînt siguri că nu greşesc ţinta.

Şi apoi „cîntecul vulpii" are multe strofe, pînă cînd se povesteşte tot ce face vulpea. Şi cîte strofe are „cîntecul vulpii" tot atîtea atacuri a trebuit să înfrunte unitatea formată din o mînă de oameni din partea cavaleriei adverse. Şi le-a înfruntat cu cinste.

Iar cînd s-a ajuns la lupta cu baioneta şi cu patul armei, legiunea „Cap de mort" s-a bătut eroic ; dacă cineva era rănit, îşi pansa rana, dar nu se plîngea ; cei răniţi de moarte erau duşi mai departe de către tovarăşii lor, pe o brancardă din patul puştilor ; deşi răniţi de moarte, ei continuau să strige „trăiască libertatea" şi nu numai şoseaua de la Forro, cît e ea de lungă, ci întregul pămînt al Ungariei a fost udat cu sîngele lor.

Cu toate că „ce însemna pentru ei Hecuba ?" [1]

După respingerea ultimului atac, care s-a încheiat cu o înverşunată luptă corp la corp, Mausmann îi spuse lui Ödön :

— Patroane, am băgat ultimul cartuş în puşcă. În spatele nostru e un pod, ne oprim şi rămînem acolo. Prin păpuriş, cavaleria nu se poate apropia de noi. Şi acum, băieţi, hai să jurăm să nu dăm duşmanului acest ultim cartuş. De-acum înainte ne batem numai cu baioneta.

[1] Citat din *Hamlet* de Shakespeare. Actorul care în Hamlet deplînge soarta nefericită a Hecubei, regina din Troia, varsă lacrimi, cu toate că subiectul îi e indiferent. Nici legiunea „cap de mort" nu era legată nemijlocit de cauza libertăţii Ungariei, totuşi a luptat pentru ea cu trup şi suflet.

Și băieții aceștia mucaliți, veseli și exaltați, îngenunchiară pe șosea și, cu mîna ridicată spre cer, depuseră un jurămînt pe melodia corului din vreo operă, poate din *Beatrice*, fiind hotăriți să joace piesa în mod serios pînă la capăt.

Podul acela forma o mică ridicătură deasupra cîmpiei, astfel încît unitatea, ajungînd pe pod, putu să cuprindă cu privirea toată priveliștea.

Pînă la păpurișul de pe malul rîului ce curgea pe sub pod nu era nici pic de zăpadă, în schimb dincolo de el cîmpul era complet alb. Vînturile furtunoase ale zilelor anterioare îngrămădiseră aci zăpada care acum forma niște troiene ca dunele de nisip. În aceste troiene erau împotmolite sute și sute de furgoane, tunuri și care cu muniții : unele răsturnate, altele îngropate în zăpadă pînă la osii ; iar printre ele, unitățile care căutau să scape din acest ghem încîlcit.

„Dușmanul nu are voie să vadă această priveliște."

„Atîta timp cît sîntem în viață : nu !"

Mica unitate ocupă podul și apoi intonă din nou cîntecul de jurămînt, care răsună peste cîmpie cu o solemnitate de înmormîntare.

Departe în zare își aruncau umbrele niște troiene gri-liliachii ; pe acest fundal de umbre sălbatice, eroica unitate care își intona cîntul pe pod părea un grup de martiri gata să se ridice spre cer. Soarele ce apunea strălucea pe armele lor și le lumina figurile.

În timp ce acest cor de oameni hotăriți să moară își intona cîntecul, formația de cavalerie a adversarului venea pe șosea într-o ultimă șarjă, bateria de aruncătoare își trimetea pe deasupra capetelor propriei cavalerii proiectile ucigașe, care desenau curba de foc în direcția celor ce stăteau

pe pod. Aceştia înfruntau focul, aşteptînd asaltul fără frică ; de pe pod răsuna cîntecul despre eroii care au jurat să se bată în luptă numai cu baionetele.

Gîndul lui Baradlay Ödön zbură acasă, la tînăra lui soţie, la cei doi copii zburdalnici, la mama îngrijorată — şi apoi îi încurajă cu hotărîre pe recruţi : „Nu vă fie teamă, băieţi, din o sută de gloanţe numai unul nimereşte-!"

Unul tocmai nimerise. În aceeaşi clipă, o schijă de grenadă doborî lîngă el un ostaş tînăr, care muri pe loc.

Fără să-şi piardă cumpătul, Ödön exclamă :

— Iar cel pe care-l nimereşte, are parte de cea mai frumoasă moarte.

— Trăiască patria ! răspunse întreaga unitate.

Cavaleria care se apropia în galop îşi încetini deodată asaltul.

Nu, nu se oprise de strigătul tinerilor, o oprise cu totul altceva.

Din desişul păpurişului năvăli spre ei în goană o companie de husari.

Această apariţie fu tot atit de surprinzătoare, pe cît de rapidă fu năvala cailor.

Înainte ca adversarul să poată lua poziţie de luptă, fu lovit dintr-o parte, şi în cîteva clipe împrăştiat, gonit în debandadă de pe şosea de către husari. Surprinsă de adversar, cavaleria împrăştiată căuta să scape risipindu-se în toate direcţiile.

Compania de husari, ca un singur om, ocoli brusc într-o parte, lăsîndu-şi adversarul în plata Domnului şi o porni cu toate forţele spre bateria de aruncătoare.

Abia acum îşi dădu seama duşmanul de greşeala făcută. În marea încredere în sine, armata învin-

gătoare își împinsese prea mult în spatele celor urmăriți bateria de aruncătoare, și nu-și făcuse socoteala că unii dintre aceștia ar putea să se și întoarcă.

Acum nu mai era nici o clipă de pierdut, dacă vroiau ca bateria de aruncătoare să nu fie capturată. Aveau de-a face cu soldați bătrîni, care nu se sperie de monstrul care aruncă scîntei. Trebuie să stringă totul rapid și să fugă cu căruțele cu muniții. Va fi un noroc dacă vor putea salva provizia de proiectile, aducînd-o sub ocrotirea infanteriei, dar postamentele nu mai puteau fi salvate. Pe acestea le-au capturat husarii și, după ce le-au făcut bucăți, îi urmăriră mai departe pe artileriști.

După ce și-au terminat trebușoara, husarii s-au întors în pas de voie la tovarășii lor de pe pod.

Cu această lovitură într-adevăr se încheiase lupta acelei zile.

Adversarul nu forță mai departe succesul victoriilor sale. În toate părțile se sună stingerea. Formațiile de luptă care înaintaseră, acum se repliau. Oastea bătută se putea refugia mai departe.

Unitatea de husari veni drept spre pod. Să fi fost ceva mai mult de două sute de călăreți.

În față călărea comandantul lor, o figură impunătoare și chipeșă, cu mustața răsucită, cu ochi scînteietori, cu un nas de o îndrăzneață curbură acvilină și cu un zîmbet mîndru ce-i lumina toată fața.

Doi dintre cei ce se aflau pe pod avură impresia că mai văzuseră undeva această figură. Unul era Ödön, celălalt Mausmann.

Ultimul îl recunoscu mai repede. Se întîlnise cu acest călăreț cu cîteva luni în urmă. Ödön nu-l văzuse de șase ani.

Studentul luptător se uită la el atent :

„*Wer Kommt dort ?...* [1] dar nu putu să continue că izbucni în plîns, şi, aruncîndu-şi pălăria în sus, se repezi la călăreţul care se apropia, îl îmbrăţişă, îl sărută, aproape să-l tragă jos de pe cal.

— Uraa, Baradlay ! Richard Baradlay !

Numai acum îşi recunoscu Ödön fratele. De atîta vreme fuseseră despărţiţi unul de altul, că ar fi putut trece pe stradă unul pe lîngă celălalt fără să se recunoască ; iar cîmpul de luptă îi dă fiecărui chip o expresie nouă, neobişnuită.

Cei doi fraţi se îmbrăţişară. Ödön plîngea, Richard rîdea. Toată trupa plîngea şi rîdea. Husari, soldaţi, cei din legiune se îmbrăţişau, se sărutau şi se elogiau reciproc, fiecare pe limba lui.

— Cerul te-a trimis aici, spuse Ödön fratelui său Richard.

— Dar şi bătrînul „Kofic“ [2]. L-am întîlnit în timp ce toţi fugeau, şi i-am raportat că tocmai am sosit, iar el îmi spuse : „Grăbeşte-te, frate-tău e undeva pe-acolo, în urmă ; culege-l !“

— Într-adevăr, dacă nu veneai, peste o oră ai fi ajuns tu primul născut.

— Dumnezeu să ne ferească de asta pe amîndoi. Dar bătrînul mi-a mai încredinţat ceva şi anume, că dacă îl găsesc pe frate-meu Ödön, să-l cert bine. Deci ţine-te bine, domnule Baradlay Ödön : ce dracu cauţi dumneata în bătaia puştilor duşmane ? Eşti comisar al guvernului şi ai datoria să mergi în spate cînd înaintăm şi în faţă cînd

[1] Cine vine acolo ? (germ.).

[2] Poreclă dată bătrînului ministru de război Mészáros Lázár, care folosea des expresia „Kofic“ ; expresia este o inversare a cuvîntului „ficko“, care înseamnă în limba maghiară „strengar simpatic“.

ne retragem. Pe dumneata nu te-a trimis aici adunarea națională să ne ajuți în luptă. În afară de asta, dumneata ai o soție tînără, doi copii frumoși ! Nu te-ai gîndit deloc la ei ? Ești un om rău ! Lasă că te spun eu mamei noastre.

Spunînd aceasta, îi dispăru pofta de glumit. Strînse cu dragoste mîna fratelui său și-i spuse cu glas scăzut :

— Sărmana și buna noastră mamă — parcă a presimțit ceva atunci cînd a venit la mine și mi-a spus : „Du-te acolo“ !

Amintindu-și de mama lor, cei doi frați se sărutară. Doar ea era aceea care le purta de grijă, ochii ei erau cei care vegheau asupra lor din copilărie și la vîrsta maturității, în leagăn ca și pe cîmpul de luptă.

Și acum pas de formează din nou o armată din mulțimea împrăștiată, strivită, care-și pierduse cumpătul, o oaste vitează, gata de luptă, care în numai două săptămîni să fie în stare să respingă, să atace, să învingă. Ar fi fost pur și simplu o scamatorie.

Noaptea de după bătălie, Ödön și Richard o petrecură în satul cel mai apropiat. Toată noaptea au adunat unitățile armatei înfrînte și împrăștiate căutînd să facă ordine.

— Numai de le-am putea da ceva de mîncare, spuse Richard. Cînd o să le miroasă a friptură se vor aduna ei.

Dar tocmai acest lucru era cel mai greu de făcut.

Prin satul acela dușmanul trecuse de două ori lăsînd în urma lui foarte puțină hrană. Pîine ar fi fost, pentru că furgoanele au fost salvate, dar nu era carne.

— Bine ar fi dacă ar apare Boksa Gergö cu cei cincizeci de bouleni ai săi, zise Ödön, dîndu-i dispoziții lui Richard să pună să-l caute prin dumbrava vecină, poate că s-a refugiat acolo viteazul chefliu cu cireada ce i-a fost încredin-

țată. Ar fi avut destul timp, căci fusese în spatele tuturor unităților și nu prea era probabil să fi plecat la atac împotriva dușmanului cu trupa lui cea cu două baionete.

Îl căutară deci pe Boksa Gergö și boulenii săi, dar pînă seara tîrziu nu-l găsiră.

Atunci apăru dumnealui singur.

Dar veni fără nici un bou iar calul și-l ducea de dîrlogi. Probabil că descălecase ca să arate cît de tare șchiopăta. Gemea amarnic, lăsîndu-și capul să-i atîrne în piept, aproape să-i cadă bărbia; ciomagul îl folosea drept cîrjă, iar sabia o ducea subsuoară. Era prăpădit rău.

Știa să se vaite cu atîtea înfloriturí, să ofteze așa din greu, să facă să-i gîlgîie vocea în gît, încît ai fi putut crede că acuși-acuși moare.

— Ei, Boksa! Ce s-a întîmplat? îl întrebă Ödön pe văcar.

— Vai! domnule. Vreți să știți ce s-a întîmplat? se văicărea viteazul văcar. Ce să se întîmple? Sînt un om pierdut. S-a isprăvit cu mine pentru totdeauna. Mijlocul mi-e rupt în două. M-a lovit schija unei ghiulele de douăzeci și patru de funți.

Mausmann și ceilalți tineri se tăvăleau pe jos de rîs. Boksa Gergö vedea că ăștia nu prea-l cred.

— Dar boii unde-s? îl înghesuiră pe văcar din toate părțile.

— Boii? Apoi dacă aș ști!

— Dar pentru Dumnezeu, dragă prietene, i se adresă Ödön, te-am lăsat într-o poziție apărată, unde nu ți s-a putut întîmpla nimic rău. Cum se face că tu te-ai putut salva, iar cireada n-ai putut s-o mîi încoace?

— Păi, mă rog frumos, o să vă spun totul așa cum s-a întîmplat. Cînd a început bătălia, tocmai

îmi scosesem cuțitul din carîmbul cizmei iar din traistă pîinea și slana, ca să mai prind puțină putere, cînd deodată neamțul trase atît de tare cu tunul, încît îmi căzură din mînă și cuțitul și pîinea și slana ; eram sigur că o să mor pe loc. Cel puțin douăzeci și opt de funți avea ghiuleaua al cărei suflu mă lovise. Zău că așa a fost ! Era o ghiulea cu lanț, de fapt două, legate împreună. Și aveau și barbă.

— Că dumneata ai fugit, de asta îmi dau seama. Dar cu boii ce s-a întîmplat ? Ceilalți văcari nu i-au dus mai departe ?

— Mă rog frumos, eu nu pot să știu, pentru că în timp ce fugeam, neamțul trăgea după mine cu tunul ăl mare, că dacă priveam înapoi mi-ar fi nimerit capul.

— Frate dragă, cu ăsta trebuie vorbit într-alt fel, spuse Richard. Măi, pezevenghi laș ce ești ! Numai gura-i de tine ; ai fugit la primul bubuit de tun și ai lăsat dușmanului cireada care ți-a fost încredințată ! Caporali, aduceți o bancă și ardeți-i cincizeci de farmatringi.

La cuvîntul „cincizeci de farmatringi", Boksa Gergö renunță la poziția de încovoiere, cu care voia să provoace milă și deodată schimbă atitudinea : își întinse gîtul, se bătu cu pumnul în piept și, cu o încăpățînare dușmănoasă, spuse răstit :

— Așa ceva nu pot admite ; și Boksa Gergö e un nobil.

— Cu atît mai bine pentru tine, îi răspunse Richard cu un umor sec. Numai pielea ta de cîine și nu pielea ta nobilă să fie mîngîiată de cele cincizeci de lovituri.

— Vă mai aduc la cunoștință, domnule căpitan, spuse Boksa Gergö, înțepenindu-se în călcîie și

arătînd cu ciomagul în sus, că Adunarea națională supremă a interzis pedepsele corporale, chiar și pentru nenobili.

— Poți să faci apel, după ce le vei fi primit „*intra dominium*“ [1]. Aici însă nu parlamentăm. La dreapta ! Marș ! Duceți-l și dați-i toate loviturile.

Așa păți Boksa Gergö, ceea ce nu mai pățise niciodată : îl răsturnară cu fața în jos și-l făcură să simtă atingerea neplăcută a curelei acelea pe care husarii o numesc „farmatring“, și Boksa urla ca un hipopotam.

Cînd această neplăcută afacere luă sfîrșit, potrivit obiceiului mai trebuia să se întoarcă la domnul căpitan și să-i mulțumească pentru învățătura dată cu mărinimie.

— Ei, spune, a tras tare neamțul ? îl întrebă Richard.

— Nici măcar cu pistolul, mă rog frumos, răspunse Boksa Gergö.

— Acum luați-i armele, așezați-l pe calul său și pe aci ți-e drumul. Soldatul căruia nu-i e rușine să-i întoarcă dușmanului spatele, merită să fie bătut pe partea pe care i-a arătat-o.

Lui Boksa Gergö îi luară sabia bătută în aramă, ciomagul, pistoalele, îi puseră biciul pe după gît, îl aburcară-n șa și apoi îl porniră în huiduieli cu cal cu tot.

Blestematul de student neamț care era de sentinelă în post, cu pușca pe umăr, mai și strigă în glumă :

— Pade Gerge, nu te lesat !

— Așteaptă numai ! răspunse Gergö printre dinți, amenințînd cu pumnul. Las că ți-o coc eu !

Dădu bici calului și goni mai departe.

---

[1] În interiorul domeniilor (lat.).

Călăreţul izgonit din tabără în mod ruşinos privea din cînd în cînd înapoi şi înjura cu duşmănie. Cocea gînduri de răzbunare. Niciodată nu primise o asemenea bătaie. De multe ori avusese capul spart, sau fusese bătut pînă rămăsese pe jumătate mort, dar întotdeauna era vorba doar de o glumă, de o aşa-zisă faptă de glorie. De multe ori l-au lăsat în marginea drumului, plin de sînge. De multe ori l-au rupt în bucăţi în cîrciumă, cînd se schimbau diriguitorii, aşa încît nimeni nu mai credea că va mai putea fi vreodată peticit. Toate astea însă nu erau pentru el amintiri amare. Dar să fie culcat pe bancă şi bătut, drept pedeapsă, în faţa unor soldaţi care se uită la tine cu gura căscată, spre batjocura unor studenţi nemţi, care-l ironizau, aşa ceva el, un nobil, nu putea admite!

Cocea un plan.

Îşi scoase pipa, îşi scoase punga cu tutun, îşi scoase pălăria.

Se uită în pipă, se uită în punga cu tutun, se uită la pălărie.

Apoi mormăi în sinea lui că „e bine" şi-şi puse pălăria pe cap, băgă pipa înapoi în buzunar, punga de tutun la locul său obişnuit şi dădu bici calului.

O ţinea drept înainte, pe drumul pe care fugise ziua; se îndrepta spre tabăra duşmană. Pe cîmpia acoperită cu zăpadă se putea orienta şi pe întuneric.

Pe drum nu se întîlni cu nimeni. Între cele două tabere, spaţiul era gol.

Trecînd de păpurişul de unde Richard atacase duşmanul, şi ajungînd pe un deal, privi în jur. Undeva în cîmpie ardeau focuri; erau focuri de tabără militară.

Se apropie de focuri; ochiul lui obișnuit cu întunericul observă că în spatele focurilor se afla un conac de cîmpie. Trase cu urechea: sunetul unei tălăngi scuturate, cîte un muget prelung de foame îi dădură de știre că ceea ce căuta el era acolo.

Descălecă și, mergînd pe jos, își conduse calul într-acolo. Deodată, în întuneric, auzi un strigăt: „Cine ești? Stai!"

Boksa se prefăcu speriat.

— Măi, măi, m-am și speriat! Sînt *dezintor!*

Cel ce întrebase, înțelese cuvîntul *„dezintor"*. Era un avanpost. Îi porunci să stea liniștit, pînă vine patrula să-l ia.

În curînd veni un plutonier și un soldat călare. Acolo își făcuseră tabăra cei din cavaleria ușoară. Boksa Gergö le explică că el e spion, *dezintor* și că vrea să vorbească cu colonelul.

Colonelul era la conac și juca bine dispus cărți cu ceilalți ofițeri, cînd i se raportă că a venit un dezertor din tabăra dușmană și că vrea să-i vorbească. Să intre.

Ofițerilor le plăcu mult figura curioasă a lui Boksa. Un om în același timp și laș și încăpățînat, furios și umil; gura se schimonosea a plîns, dar totodată scrîșnea din dinți; săruta mîna tuturor la rînd și înjura de toți sfinții.

— Și de ce ai fugit din tabăra ta? îl întrebă colonelul.

— Pentru că a venit un comandant nou, care a pus să fiu bătut, eu, al cărui strămoș de a șaptezeci și șaptea spiță era nobil! În viața mea, niciodată bîta nu a atins corpul meu și acum la bătrînețe să sufăr o batjocură ca asta, să fiu legat de bancă și să-mi tragă cincizeci de farmatringi, ca unui cîine, să mă bată ca pe un țăran, ca pe un hoț! Pe mine, care am ales șaisprezece pre-

fecți! Pe mine, care n-am furat niciodată un nasture măcar (înțelegînd prin asta: numai nasturi n-am furat!) Mi-au luat și sabia, armele, ceea ce nu se cade să se confișteze de la un nobil nici cînd are datorii! Și m-au gonit din tabără ca pe ultimul tîlhar! Dar nu-i nimic. Mai sînt oameni și în altă parte! Boksa Gergö mai poate sluji și pe alții!

— Și în ce calitate ai slujit acolo? îl întrebă colonelul.

Boksa Gergö recunoscu adevărul.

— Văcar, domnule colonel.

— Aha! Deci, non-combatant? Acum înțeleg hotărîrea ta curajoasă. Vasăzică nu faci parte din cei care se bat? E bine. Tot aveam nevoie de un om care să știe să se ocupe de boi. Am capturat o cireadă de la dușman. Poți să te duci imediat să vezi de ea.

La aceste cuvinte, Boksa Gergö apucă mîna domnului ofițer și o acoperi cu niște sărutări de răsuna odaia.

— Sfinții din rai să vă răsplătească, domnule colonel, pentru această bunătate! O să aveți în mine un servitor atît de credincios că o să vă păzesc și părul din cap! O să intru în foc și apă pentru dumneavoastră. O să arăt eu ce sînt în stare, numai să am ocazia! Ehei, niciodată n-am să le-o iert eu... Auzi, cincizeci de lovituri! O să le plătească cu cincizeci de capete! și asta e tot pe atît de adevărat pe cît pe mine mă cheamă nemeșul Boksa Gergö!

Văcarul rotea niște ochi congestionați și vărsa și acum lacrimi amintindu-și de cele cincizeci de lovituri umilitoare, ce se cuvin numai unui țăran și care niciodată nu se pot uita. Dacă loviturile alea ar fi fost date cu un fir de trestie sau

cu o jurubiță de mătase tot ar fi fost de mare ocară, dar nu, nu cu așa ceva l-au lovit. Drept dovadă, Boksa Gergö arătă domnilor pantalonii care crăpaseră. Ofițerii fură nevoiți să recunoască că dovada era conformă cu cele povestite.

— Cum se numește comandantul acela care a pus să fii bătut ? îl întrebă colonelul.

— Acum l-am văzut pentru prima oară, pentru că abia a sosit ; dar comisarul guvernului i-a zis „frățioare“ și deci trebuie să-l cheme Baradlay.

— Ah, dezertorul ! Ofițerul superior deveni foarte atent.

Acum îl interogă pe văcar cu interes sporit. Ordonă să i se aducă vin ca să-l facă mai vorbăreț.

Boksa îi dădu drumul la gură. Numai și numai știri rele : că armata înfrîntă nu are nici o îmbucătură de pîine ; că infanteria nu are arme, că tot drumul e presărat de boi sfîrtecați, de muniții și puști aruncate ; că la o sută de oameni dacă ajunge un ofițer, că oamenii sînt demoralizați ; că la noapte o să fugă mai departe ; că le e teamă de dușman ; că oamenii murmură contra comandanților, că ostașii nu pot fi reținuți decît cu o cruntă severitate, că răzvrătirea e gata să izbucnească, că legiunea italiană va trece în masă dincoace de îndată ce va avea prilejul ; că maghiarii au alungat legiunea vieneză pentru că o consideră trădătoare.

Numai știri pe care un învingător le ascultă cu plăcere.

Boksa Gergö cîștigă simpatia domnilor ofițeri.

Colonelul îi promise protecția sa. De văcar era nevoie și aici, că doar nu pot să pună soldați la paza boulenilor. De altfel, nici nu se pricep la asta. În funcția asta trebuie un om care a studiat comportamentul boilor. Colonelul îi dădu

aghiotantului său ordin să-l instaleze pe Boksa Gergö în sfera lui de activitate : la cireadă.

Boksa Gergö sărută din nou mîinile la rînd şi plînse, apoi gîl-gîl bău restul de vin din sticlă ; în cele din urmă se duse să-şi ia funcţia în primire.

Cireada care i se încredinţă se afla în curtea conacului. Să tot fi fost vreo optzeci de capete, toate capturate de la duşman şi deci fără văcari, căci toţi procedaseră la fel ca Boksa Gergö : au dat bir cu fugiţii.

Cu toate acestea, vitele erau destul de bine apărate. În primul rînd curtea era împrejmuită de un gard de trestie, înalt de şapte picioare, încît boul putea să creadă că acolo e capătul lumii. În afară de asta, dincolo de gard circulau patru călăreţi cu sabia scoasă, pentru a respinge cu hotărîre orice răzvrătire internă sau atac din afară. Şi apoi, afară, pe cîmp, în rînduri dese se afla tabăra celorlalţi soldaţi, cu caii priponiţi ; acolo în ceaunuri fierbea carnea cu cartofi.

Se ştie că boulenii sînt tare blînzi, fiind un popor foarte uşor de condus. Se culcă pe pămîntul rece, rumegă şi tac. Că ieri ţineau de armata naţională, iar azi de cea imperială, lor le este complet indiferent. Şi unuia şi altuia trebuie să-i dea pielea, carnea, oasele. Celui cu coarnele mai cu blazon i s-a legat de gît o talangă, fiind însărcinat să-i conducă pe ceilalţi. Nu pentru că ar avea mai multă minte, ci pentru că are coarnele mai mari. Nu le-a devenit conducător prin alegere, ci prin numire ; după numire l-au acceptat. Boulenii, dacă trebuie s-o pornească, şi un băieţandru înarmat cu un băţ îi poate mîna liniştit. Dacă trebuie să treacă un pod, îşi bagă capul unul într-altul, nici unuia nu-i place să umble pe la margine, iar cînd unul din ei este ales

să-şi dea carnea pentru tocană, în folosul omenirii, ceilalţi îl lasă să plece fără să murmure, iar cînd văd pielea întinsă a vreunuia dintre ei, se gîndesc în sinea lor: „Azi pe tine, mîine pe mine". Şi dacă din cînd în cînd unul dintre cei mulţi se afirmă în lume printr-un muget prelung, acesta nu este glasul dorului de casă sau al răzvrătirii împotriva celor superiori, ci înseamnă doar că ar vrea să bea apă. Cel cu blazonul îşi scutură talanga răguşită de la gît şi iar se face linişte.

Deci, Boksa Gergö n-o să aibă prea mult de furcă ca să menţină ordinea.

Aghiotantul îl prezentă pe văcar caporalului de serviciu, care se încartiruise în grajd, Boksa Gergö îl rugă cu umilinţă să i se dea voie să stea în curte, împreună cu calul său, pentru că de, omul trebuie să-şi merite pîinea pe care o primeşte. Şi apoi are o şubă bună ciobănească, iar afară — şi acesta e lucrul principal — poate să şi fumeze din pipă, în timp ce în grajd fumatul e strict interzis.

Îl lăsară deci pe acest brav om şi zelos văcar să se aşeze unde vrea.

Boksa Gergö se uită să vadă dincotro bate vîntul, pentru ca să-şi facă culcuş într-aşa fel, încît vîntul să bată dinspre el către cireadă. Apoi se aşeză şi îi dori noapte bună domnului ofiţer, domnului caporal şi celorlalţi domni, cărora li se plînse de asemenea, fiecăruia pe rînd, povestind cu lacrimi în glas cît de fără milă l-au bătut cei de dincolo. Dumnealor rîdeau de sărmanul om, şi-l băteau pe umăr a compătimire.

Dar ia să vedem, s-ar putea să-l supravegheze totuşi de ici, de colo, să vadă ce face.

Omul nostru nu făcea nimic deosebit. Îşi luă pipa, punga de tutun şi-şi scoase pălăria din cap.

Poate că avea obiceiul să se şi roage, înainte de culcare şi, pentru ca omul să adoarmă liniştit, probabil avea nevoie să-şi ţină pipa în gură.

Deci, îşi umplu pipa cu tutun, scăpără cu îndemînare din amnar, stinse cu unghia iasca aprinsă, închise pipa cu capacul ei, aşa cum face orice om cinstit, şi se culcă pe burtă cu pipa în gură. Avea motive serioase să nu se culce pe emisfera cealaltă.

Între timp, de plictiseală, începu să răzuiască cu briceagul marginile pălăriei de murdăria învechită, unsuroasă, şi ceea ce răzuia aduna în palmă. Şi apoi, pălăria sa era un animal ciudat, peste care trecuseră multe furtuni. Soioasă şi încreţită de veche ce era, se poate chiar să-i fi plăcut că stăpînul îi răzuieşte jegul.

După ce scoase de pe pălărie destulă murdărie, Boksa Gergö deschise capacul pipei şi puse în ea ceea ce adunase în palmă. Ca urmare se iscă o putoare care nu ar putea fi produsă în nici o parfumerie a iadului.

Ce legătură există între fumul de grăsime de pălărie şi sistemul biologic al boulenilor nu spune nici Oken nici Cuvier, dar orice văcar din cîmpia maghiară ştie că, la acest miros, orice bou încetează să mai fie bou şi devine balaur, îşi recapătă starea sa nedomesticită şi sălbatică de odinioară, devine furios, fuge în lume, ucide, distruge, nu mai cunoaşte omul.

De îndată ce vîntul aduse mirosul în nasul boulenilor, boul-conducător sări de la locul lui, îşi îndepărtă picioarele, îşi ridică capul, şi începu să adulmece aerul. Din nou simţi putoarea de iad. Îşi scutură capul de-i răsună talanga pînă departe.

Apoi începu să-şi plesnească şoldurile cu coada, şi slobozi un muget scurt ca de taur. După aceea

începu să sară scurt ca o capră și să-și scuture capul în stînga și dreapta și atunci săriră și ceilalți bouleni în picioare.

Toți boii se retrăgeau speriați și furioși spre partea opusă a curții, cu coarnele îndreptate în direcția de unde vîntul aducea fumul, ca și cînd așteptau de acolo o fantomă îngrozitoare. Tot retrăgîndu-se dărîmară o parte a gardului de trestie (l-ar fi dărîmat chiar dacă ar fi fost de fier) și apoi năvăliră afară în cîmpie.

Ofițeri, caporali și ordonanțe, auzind mugetul înfiorător, ieșiră în fugă și-l întrebară pe Boksa Gergö ce se petrece. De fapt, puteau vedea și singuri ce se petrece, pentru că cireada furioasă se revărsa ca o lavină prin spărtura gardului, spre libertate, fără să poată fi oprită ; nu ajutau nici loviturile cu latul sabiei, nici strigătele de amenințare : îi împinseră din fața lor pe paznicii călare, străpunseră toată linia, săriră peste focurile de tabără, mugind cu toții ca loviți de streche. Dar de ce i-au apucat năbădăile, nimeni nu putea spune. Boksa Gergö nici nu i-a atins ; el nu putuse provoca în cireadă această răscoală. El stătea frumos culcat pe șuba lui și fuma.

— Ce s-a întîmplat aici ? Ce-i asta ? strigă la el colonelul.

Cunoscîndu-și datoria, Boksa Gergö își scoase pipa din gură și o băgă în buzunar, așa cum se cuvine cînd cineva vorbește cu superiorul său, și cu o privire plină de înțelesuri dădu următoarea explicație:

— Boii au văzut o minune.

— Ce minune, omule ?

— Ehei, domnule, de multe ori se întîmplă așa. Asta o știu și văcarii, și măcelarii, dar cel mai bine văcarii : se-ntîmplă ca boii să vadă minuni. Pentru

că boul visează ca și omul, și atunci se sminteşte și fuge pînă obosește. Și trebuie iscusință, nu glumă, să-i aduni din nou. Dar lăsați pe mine, de treaba asta mă ocup eu. Dacă pocnesc din bici și pornesc după ei cu bidiviul meu, pe toți îi întorc.

— Atunci, grăbește-te, omule, încalecă-ți bidiviul, pocnește din bici și fugi după ei să nu ajungă prea departe.

— Bine, fie, dar vă rog să dați ordin să vină cu mine și domnii soldați să mă ajute, pentru că acum cireada fuge în optzeci de direcții.

— Ia-i pe cei patru paznici călare, să te ajute.

Boksa se aburcă de bine de rău cu burta pe cal. Gemu tare cînd să se așeze, dar și cînd fu sus era ca și cînd s-ar fi născut pe cal.

— Ei, domnule colonel, puteți să mă așteptați, o să fiu eu pe dată înapoi.

Colonelul nici nu-și dădu seama că aceste cuvinte Boksa Gergö le rostise pe un alt ton : i le spuse tăios, încăpățînat, chiar obraznic, nu mai vorbea cu glas plîngăreț, jalnic, care cerșea parcă compătimire.

— Mă întorc eu imediat, domnule colonel !

Zicînd așa, apucă biciul și pocni zdravăn din el. Bidiviul zvîcni cu o săritură comică de căprioară și zbură cu stăpînul său afară, prin spărtura gardului.

Cireada înnebunită fugea în atîtea părți cîți patrupezi erau. Boksa Gergö îi lăsă pe soldați să alerge după ei : știa el că într-o asemenea treabă un bici de văcar valorează mai mult decît cincizeci de săbii. Cînd un bou este furios, nu-l prind nici trei călăreți. E ca la o luptă de tauri, dar de proporții uriașe ! Cînd însă aud pocnetul biciului de văcar, succesul este asigurat. Cu o dibăcie de admirat, Boksa Gergö strînse vreo cincizeci din vitele

care galopau ca fugărite de streche. Pocnind din bici mînă cireada cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta, şi boii, încet-încet, se regrupară în jurul celui cu talangă. Unul dintre soldaţi, foarte dornic să-l ajute, era mereu în spatele lui şi striga la vitele sălbăticite.

Cînd cireada care fugea se adună într-o grămadă compactă, Boksa îşi mînă calul în mijlocul ei şi, pocnind tare de două ori din bici, îl şfichiui pe spate pe boul cu talanga, nimerindu-l de fiecare dată cu împletitura de sîrmă a biciului şi făcîndu-l să pornească la fugă mai bezmetic.

Ostaşul începu să-şi dea seama că omul nu prea are gînduri curate şi hotărî că a sosit momentul să-l interpeleze în mod serios, somîndu-l să întoarcă cireada înapoi.

Dar era ca şi cum ar fi vorbit unui surd. Vezi că Boksa nu mai pricepea nemţeşte.

Ei, dar soldatul ştia şi ungureşte, şi mai ales ştia să-njure, că aşa ceva se învaţă cel mai repede.

— Fir-ai să fii, aşa şi pe dincolo ! Nu mai goni boul !

Boksa surzise complet.

Ba îi croi şi mai tare cu biciul pe cei ce rămîneau în urmă.

Călăreţul îşi spuse : „Ai surzit, dar las că te fac eu s-auzi !“ şi, scoţînd un pistol, trase asupra lui. Glontele trecu şuierînd pe lîngă urechea lui Boksa.

Boksa îi aruncă o privire şireată.

— Ia te uită, ce nebun fără minte ! Cică mă împuşcă ! Hai, dă-i drumul şi la celălalt, iute !

Ostaşul descărcă şi al doilea pistol în direcţia lui Boksa, dar niciunul nu-l nimeri.

— Ei, acum dă-i cu sabia ! îl încurajă Boksa Gergö şi se întoarse în şa numai pe jumătate, în bătaie de joc. Cu toate că de data asta n-avea la el

nici o armă, nici tu sabie, nici tu ciomag, nici tu pistoale, nimic în afară de o nobilă mîhnire în inimă.

Călăreţul însă nu glumea, şi, trăgîndu-şi sabia care-i atîrna de o curea, se avîntă spre văcar.

Hoţomanul îl ţinti cu biciul din partea stîngă. Călăreţul pară lovitura cu sabia în stînga, dar vîrful de sîrmă al biciului îi ciupi obrazul din dreapta. Atunci hîtrul de văcar îi arse una în dreapta, călăreţul întinse sabia într-acolo, biciul însă îl lovi pe obrazul stîng. Blestemată armă : loveşte în partea opusă aceleia unde ţinteşte. Călăreţul înjura cînd nemţeşte, cînd ungureşte.

A treia oară, bătrînul hoţoman şfichiui ascuţit cu vîrful biciului botul calului. Nobilul animal se cabră, făcu o piruetă, se întoarse şi-l trînti jos pe călăreţ.

Boksa nu mai stătu să vadă ce se întîmplă cu adversarul său înfrînt, grăbi după cireada care gonea şi o îndrumă în direcţia cea bună : era întuneric şi ceaţă, putea s-o mîne încotro dorea. Colonelul îl aşteptă o vreme ca să se întoarcă, apoi plictisindu-se să tot privească în noapte, se duse înăuntru să-şi continue jocul de cărţi.

Cei doi fraţi Baradlay petrecură toată noaptea în picioare, făcînd ordine între unităţile împrăştiate. Unităţile nu se înţelegeau între ele. Husarul nu admitea să stea în aceeaşi tabără cu infanteristul. „În timp ce eu îmi curăţ calul, ăsta se culcă în pat, iar cînd eu intru obosit, rîde de mine.“ Apoi, fiecare îl acuza pe celălalt de înfrîngerea suferită. „Dacă v-aţi fi făcut voi datoria, ne-am fi luptat şi noi bine. Dacă aţi fi tras bine, nici noi n-am fi dat înapoi. Dacă ne-aţi fi ajutat, nu ne-am fi pierdut tu-

nurile.“ În legătură cu asta, toată noaptea s-au întrecut în acuzații, s-au certat, s-au bătut. Trebuia mereu să facă cineva pe arbitrul între ei.

Pe lîngă aceasta, nu exista un pic de carne, pe care s-o poți da unităților obosite, înfrînte, amărîte. Nu era decît pîine și palincă. Populația refugiată luase cu ea toate vitele din sat.

Doar spre dimineață reuși Ödön să se trîntească puțin pe un pat de paie ; Richard nu se culcă nici atunci, își puse doar capul pe masă ; putea dormi și așa.

Deodată, spre dimineață, un puternic muget de vite și pocnituri de bici îi treziră pe cei ce dormeau. Richard fugi la fereastră și-l văzu pe Boksa Gergö descălecînd în mijlocul unei cirezi de boi, pe a căror pulpe curgea sudoarea, iar din nări le ieșeau aburi fierbinți. Nu mai vedeau nici o minune, erau complet îmblînziți, transformați în niște supuși ascultători.

Richard și Ödön ieșiră grăbiți afară.

Boksa Gergö, salutînd milităreşte, raportă :

— Domnule căpitan, vă pot raporta că boii sînt aici.

Richard îl bătu pe bătrînul hoțoman pe umăr.

— Boksa Gergö, ești un om dintr-o bucată ! Deci, cireada e aici ?

— Toate cele cincizeci de capete.

— Așa te vreau ! Domnu' Pál ! Dă-i ploșca dumitale, lasă-l să bea în cinstea sa proprie.

— Primesc, dar mai am o treabă, spuse Boksa Gergö, respingînd cu o solemnă seriozitate ploșca oferită.

Se întoarse spre căpitan.

— Nu-i așa că am spus ieri că nu iau cele cincizeci de lovituri pe gratis ? Că le plătesc ? Iată. Cincizeci pentru cincizeci. Iar acum, domnule

căpitan, dați-mi în scris că cele cincizeci de ieri nu merg !

— Ce să-ți dau în scris, Boksa ?

— Să-mi dați un *atestatum* despre faptul că cele cincizeci de lovituri, pe care le-am primit ieri, nu-s valabile, pentru că, dacă cineva mi le-ar reproșa vreodată, să-i pot băga sub nas certificatul că ele nu contează.

— Bine, Boksa, ți-l fac imediat.

Richard se duse în cameră, scoase din săculeț ustensilele de scris și ticlui lui Boksa Gergö un certificat cum că cele cincizeci de lovituri primite ieri nu-s valabile, că se declară nule.

Că „se declară nule" îl liniști în mod deosebit pe Boksa, precum și cinstea că și Ödön parafă atestatul. Satisfăcut, îl băgă în buzunarul dolmanului. Îi înapoiară și sabia, ciomagul și pistoalele.

— Ei, acum unde-i plosca ?

Domnu' Pál ii întinse plosca sa. Boksa nu o luă de la gură pînă ce nu supse din ea și ultima picătură. Apoi își șterse gura cu mîneca scoasă a cămășii și privi la cei care stăteau în jur. Îl zări pe cel pe care-l căuta.

— Ei, vino aici, neamțule, tu care ai strigat ieri după mine : „Pade Gerge, nu te lesat", hai la trîntă ! Eu am primit cincizeci, toată noaptea am stat călare, am gonit cireada : tu te-ai odihnit și cum mă vezi și cum te văd eu te trîntesc la pămînt.

Cel chemat la trîntă era un flăcăiaș de student subțiratic, deșirat, nu-i dăduse nici mustața ; păși înainte rîzînd și spuse în glumă : „Nu mă trînti la pămînt, pade Gerge !" Iar cînd se îmbrățișară și Gergö îl strînse de mijloc cu brațele lui vînjoase, studentul îl pupă pe Gergö pe amîndoi obrajii ciupiți de vărsat. Atunci Gergö îl lăsă jos.

— Văd că ești un mare pișicher. Într-adevăr, e greu să te trîntesc la pămînt. Ei, dracu să te ia, hai să ne pupăm.

— Și acum spune, Boksa, întrebă Richard, cum de ai adus boii înapoi ?

Boksa dădu din umeri, își îndreptă cureaua, își strîmbă gura și nasul, își ridică sprîncenele în sus și apoi spuse cu jumătate gură :

— Apoi, m-am dus pînă la mai marele nemților și l-am rugat frumos să-mi dea boii înapoi. Neamțul e om bun. Mi i-a înapoiat pe toți fără o vorbuliță, ba mi-a mai dat și vreo doi în plus. Vă transmite și salutări, domnule căpitan.

Niciodată nu s-a putut scoate de la el mai mult.

Fanfaronul ăsta lăudăros, care altă dată putea să flecărească pînă seara tîrziu despre vitejiile lui ce nu avuseseră loc niciodată, acum, cînd făptuise o adevărată faptă eroică, dintre cele mai îndrăznețe, tăcea chitic.

Nimeni n-a auzit vreodată din gura lui pe unde a umblat și ce a făcut în noaptea aceea.

ÎN KIRÁLYERDÖ [1]

Cele ce urmează s-au întîmplat demult : faptele de atunci s-au acoperit de frunzele căzute a douăzeci și șase de toamne. Dintr-o mie de oameni, unul dacă știe ce a fost Királyerdö.

O pădure, în care fiecare copac este o amintire, care povestește despre istorie. O pădure plină de șoapte solemne, unde frunzișul are suflet iar iarba memorie, unde din mlădițele cioturilor se prelinge sîngele eroilor, unde mușchiul cel verde vede aievea vise ce sînt povestite de frunzișul care foșnește.

Este locul bătăliei de la Iszaszeg, care a durat de la ora douăsprezece ziua pînă la douăsprezece noaptea.

Iată un tufiș de răsură, cu florile lui rozalii, deasupra acelei movilițe rotunde : ține umbră la paisprezece viteji, înmormîntați aici într-un singur mormînt.

Aici au fost rostogolite pietre mari pentru ca animalele sălbatice să nu dezgroape oasele.

Cele două umflături de pe fagul acela secular le-au lăsat două proiectile de tun. Copacul le-a acoperit cu scoarța sa.

Pietrele astea împrăștiate pe cîmp sînt rămășițele acelui cuptor de var, pe care l-au desfăcut soldații din armata națională, cînd li s-au terminat

[1] Pădurea regală (magh.).

muniţiile, pentru a zvîrli cu pietre în duşman. Această pădurice de mure, din mijlocul căreia ici-colo se văd cioturi negre de copaci arşi, este tot ce-a rămas din dumbrava căreia Jellachich în retragere i-a dat foc ca să-i oprească pe urmăritori.

Iar acest trunchi de copac este masa pe care comandantul maghiar a scris acel ordin de zi care pe scurt suna aşa : „Azi ori învingem, ori va trebui să ne retragem dincolo de Tisa !"

Petele acelea de verde-închis din pădurice nu pălesc nici în verile secetoase ; acum sînt pline de flori de clopoţei, care parcă ar dori să înlocuiască clopotele mîntuirii pentru cei care trag să moară.

În mijlocul unui luminiş e un teren larg, rotund, cu iarba mereu uscată. Acolo s-au luptat două brigăzi de cavalerie, pămîntul frămîntat de copitele cailor e şi acum pleşuv.

Nu a fost o bătălie, nu a fost o ciocnire, ci un duel între două grupuri de cîte zece mii de bărbaţi : duel pe jos şi călare, cu gloanţe şi baionete, cu sabia şi patul armei, cu pietre şi mîna goală. Un duel uriaş, unde sub fiecare copac cîte un bărbat lupta singur cu adversarul său ; unde fiecare trunchi de copac era o cetate, fiecare tufiş un şanţ de apărare, pentru care se băteau, îl pierdeau, îl recucereau, un erou de la celălalt. În ambele tabere muniţiile se sfîrşiseră deja şi de cinci ore, în focul bătăliei, nu mai foloseau decît baioneta, care şi ea se tocise, arma nemaifiind bună decît pentru a lovi cu ea ; loviturile cu patul armei răsunau în ecoul pădurii ca nişte lovituri de topor ; dacă puşca omului se rupea, căuta să o smulgă pe cea a adversarului, comenzile nu mai contau, fiecare se lupta pentru el ; scoarţele copacilor erau roşii de sîngele care ţîşnea şi în acea înfiorătoare luptă individuală, unde fiecare era simplu luptător şi coman-

dant, proiectilele tunurilor îşi croiau drum în stînga şi în dreapta, pîrîind printre copacii zvelţi, căzînd, vîjîind în desişul tainic. Asupra celor care se luptau se trăgea cu tunul din ambele părţi. Din stînga, unităţile de rezervă ale lui Aulich [1] şi-au confundat pe tovarăşii lor de arme cu duşmanul, din dreapta brigada lui Montenuovo trăgea cu obuzele sale în ei. Bătălia se desfăşura sub focul încrucişat al tunurilor. Nici nu-i mai dădură atenţie.

Fiecare îşi spunea : aici trebuie ori să mori, ori să învingi !

Pădurea Királyerdö se află cam la trei mii de paşi de parcul de vînătoare de la Gödöllö, înconjurînd malul stîng al pîrîului Rákos. Pe alocuri se îndepărtează de pîrîu cu cîteva mii de paşi ; dar la Iszaszeg, copacii de pe margine se apleacă asupra apelor Rákosului. Trei şosele brăzdează pădurea şi toate trei se întîlnesc la Iszaszeg, unindu-se într-o singură şosea. Este poarta care se deschide către Pesta.

Armata maghiară vroia să vadă Pesta !

De aceea se bătea. Există cineva care să nu înţeleagă acest lucru ?

Acolo unde măsoară cea mai mare lăţime, Királyerdö are trei mii de paşi, iar partea cea mai îngustă este de o mie două sute ; lungimea ei e cam de o milă. Fiecare dintre cei doi adversari aflaţi în luptă vroia să cucerească această pădure.

Pădurea, în toată lungimea ei, este mărginită de Rákos, care vara e rîu, primăvara mlaştină, iar într-o bătălie mare devine stăpîn : nu se poate trece peste el decît pe unde îngăduie el.

[1] Unul dintre generalii luptei pentru libertate.

O asemenea trecere exista la Iszaszeg și alta mai departe, spre miazănoapte, la o moară.

Amîndouă trecerile erau deținute de adversarul armatei maghiare, care dispunea de patruzeci și două de mii de ostași, două sute treizeci și două de tunuri, trei baterii de aruncătoare de proiectile, și cincizeci și șase de escadroane de cavalerie.

El ocupa și dîmburile care dominau cîmpul de luptă.

În afară de asta, în timpul luptelor a dat foc și localității Iszaszeg, străzile ardeau de la un capăt la altul, încît era imposibil să te strecori prin localitate cu tunurile.

De la amiază și pînă seara, bătălia din Királyerdö s-a desfășurat cu un noroc schimbător.

Mai întîi, oștile maghiare i-au scos pe austrieci din partea sudică și în retragere aceștia dădură foc pădurii. După aceea, oștile austriece se întoarseră cu forțe proaspete și, cînd ei respinseră pe unguri, le stătu în cale pădurea aprinsă.

Între timp, o altă parte a armatei maghiare ocupă partea nordică a pădurii și porni un atac asupra podului de la moară. Înaintară și obținură chiar un succes, cînd retragerea inamicului îi obligă pe unguri să părăsească terenul cucerit.

Totul trebuia luat de la început.

În timpul luptelor pentru cucerirea și apărarea pădurii, unitățile ambelor armate se amestecară între ele. Numai pas cu pas, copac cu copac au putut cuceri unul de la altul terenul.

Unitățile împrăștiate erau mereu și mereu aruncate în foc.

Nimeni nu mai fugea, cum fugise cu trei luni în urmă. Cînd, aflat în retragere din cauza unor forțe superioare, cîte unul își întoarce fața de la

dușman, revine curînd cu fața la el, atacîndu-l, cînd îi sosesc ajutoare.

Cu toții cunoșteau de acum șuieratul gloanțelor. Era pentru ei un cîntec obișnuit. Bubuitul tunurilor nu mai provoca bătăi de inimă, fața nu se mai îngălbenea la vederea unei răni. Nici nu era voie să observi așa ceva.

Lupta se desfășura de șase ore.

Nici unul dintre adversari nu putea spune că a ocupat atîta teren de la celălalt, cît au răscolit proiectilele sale de tun. Acolo unde cădeau proiectilele stăpînea încă inamicul.

Acum ambele părți își încordează ultimele puteri. Îi ridică de jos pe cei prăbușiți de oboseală ; își pansează rănile și zic : „încă nu doare !“, dau curaj celor slabi de înger ; adună rezervele și cu cele din urmă puteri, din ambele părți se revarsă pe cîmpul de luptă.

Pădurea răsună de strigăte înverșunate, steagurile sînt purtate de însuși comandanții.

Oastea austriacă dă o lovitură decisivă armatei maghiare.

Șaisprezece escadroane de cavalerie ușoară, lăncieri și dragoni, două regimente de cuirasieri, șase escadroane de cavalerie cu opt tunuri și două baterii de aruncătoare de ghiulele, trecură într-o singură masă peste vadul rîului, la nord de Iszaszeg și se rostogoliră ca o avalanșă spre centrul armatei maghiare.

În poiana aceea rotundă, care și acum mai este stearpă, stătea oastea husarilor, o minunată masă compactă.

Trei mii de husari laolaltă !

Dușmanul își așeză în fața lor tunurile trase de cai, printre intervalele și la marginile propriei cavalerii și deschise asupra lor un foc ucigător.

Nu exista decît o singură cale de scăpare, pe care au şi urmat-o.

Să şarjezi direct cavaleria adversă şi, la primul asalt, să te amesteci cu ea în aşa fel încît nici adversarul să nu mai poată şti care sînt oamenii săi şi care ai duşmanului şi să nu-şi mai poată folosi tunurile.

Aşa s-a şi întîmplat.

Peste tot, pe toată linia de bătaie, goarnele au dat semnalul pentru şarja de cavalerie. Pămîntul se cutremură, pădurea răsună de răcnete, iar nu peste mult timp răcnetele se amestecară cu zăngănitul oţelului, ca atunci cînd mii de săbii încep să se sărute.

Norul de praf răscolit acoperi multă vreme tot cîmpul de luptă. Şi cînd deodată, o rafală de vînt îl duse mai departe, în faţa celor două tabere se întruchipă una din poemele eroice ale legendelor de odinioară.

Şase-şapte mii de călăreţi amestecaţi între ei, căutîndu-şi fiecare adversarul ; tropăitul cailor care se ridicau în două picioare ; zăngănitul săbiilor care scăpărau ; chipiuri roşii, căşti de oţel, pălării în colţuri ; trupuri care se băteau unul lîngă altul şi unul împotriva altuia. Pe cîmpul de luptă, se formaseră trei mase compacte, aproape rotunde, care se mişcau înainte, înapoi, în valuri, ca o maşinărie miraculoasă cu doi poli. Cei doi poli erau cele două drapele : cel maghiar tricolor, cel împărătesc bicolor. În jurul lor se desfăşura bătălia cea mai furioasă. Cei mai bravi viteji căutau să ajungă la drapelul adversarului sau îşi vărsau sîngele apărînd propriul lor drapel.

Şi toţi erau înghesuiţi într-o masă strînsă, compactă, încît totul se mişca înainte şi înapoi, ca un

mușuroi de furnici, cavaleria austriacă și maghiară la un loc.

Oh, un comandant de oști rus ar ști ce să facă în asemenea împrejurare ! Ar îndrepta spre ei toate cele șaizeci și nouă de tunuri ale sale și i-ar mătura din fața sa pe amîndoi.

Pe cerul primăvăratic de aprilie, soarele tocmai apunea, împrăștiind pe cer, de după dealurile albastre de la Buda, spițe de raze aurii.

Totul era aurit în jur. Razele soarelui se strecurau printre mugurii copacilor care se desfăceau. Arțarul și cornul tocmai atunci începeau să înverzească. Praful ridicat de călăreți părea a fi praf de aur, iar fețele transpirate ale eroilor — niște statui aurite.

Toți se băteau ca și cînd voiau ca soarele să nu apună pînă nu va putea vesti lumii cine a fost învingătorul.

Fiecare braț își încordă puterile și fiecare lovitură fu dată în așa fel ca și cînd de ea depindea victoria unei țări, a unei epoci, a unei idei. Era zvîrcolirea de moarte a doi uriași, iar fiecare picătură de sînge a acestora era un suflet, un erou, o minune.

Mărturiile acestei bătălii, adunate după luptă, sînt groaznice. Căști spintecate în două, platoșe de fier străpunse dintr-o singură lovitură. Și apoi, figurile acelea pline de sînge de pe cîmpul de luptă, cu zece-douăsprezece răni, și care au rămas totuși în viață.

Praful stîrnit și atmosfera din jur erau fierbinți din cauza mîniei celor ce se înfruntau. În mijlocul acestui nor de praf, în bătaia soarelui, în ceața plină de respirația mînioasă a oamenilor, prin mulțime, se zăriră două figuri de comandanți. Amîndoi erau mai înalți cu un cap decît mulțimea.

Unul era Baradlay Richard, celălalt Palvicz Otto.

Aveau un singur gînd.

Dar nici nu era gînd, era întîlnirea a două fulgere pornite din doi nori de furtună.

Străpungînd propriile lor linii de luptă, se căutau reciproc.

Luptătorii le deschideau calea pentru întîlnire.

În fața lor, rîndurile se deschiseră ca și cînd toți ar crede : „E judecata Domnului ! Pe sabia celor doi viteji este scris a cui să fie victoria zilei. Să o decidă ei !"

Cei care erau mai aproape, în jur, le deschiseră un cerc, ca să se poată apropia unul de altul.

În sfîrșit s-au întîlnit.

Tot ce încălzește o inimă bărbătească, ardea în vinele lor. Setea de victorie a luptătorului, mîndria nobilă, amintirea bine hrănită a jignirilor, ura dulce și dragostea amară pentru patrie și toate acestea reliefate de furtuna bătăliei și pe care, în extazul vărsării de sînge beția luptei le ridică la o putere suprapămînteană.

S-au ciocnit.

Nici unul nu se gîndi să evite lovitura celuilalt, amîndoi loviră deodată.

Amîndoi atacară cu toată puterea brațului, cu toată mînia inimii.

Ridicîndu-se în scărițele șeii, aplecînd sabia mult în spate, căutară să-și lovească reciproc capetele.

Ambele săbii țînteau capul.

Cele două lovituri răsunară deodată, ca fulgerele care se întîlnesc și cei doi eroi căzură din șa în aceeași clipă.

Și într-adevăr, lovitura pe care Baradlay Richard o primise de la adversarul său era dintre acelea care, dacă trupul său nu ar fi fost scufundat în acele izvoare vrăjite, în care mamele din *Iliada* și

din *Cîntecul Nibelungilor* și-au scăldat eroii, nu ar mai fi văzut răsăritul soarelui.

Dar poate că și epoca nouă care nu-și are mitologia, dispune de mijloacele vrăjite, cu care mamele farmecă trupul fiilor lor, ca să nu se prindă de el tăișul sabiei. Poate că în calea paloșului îngerului morții stă o rugăciune rostită în permanență și atunci cînd paloșul a străpuns metalul, fierul nu poate străpunge acest oftat subțire.

Sabia lui Palvicz Otto despică casca lui Richard și cercul de metal care-i ținea marginea ; dar — ceea ce se întîmplă adesea — în timpul cruntei lovituri, sabia atinse capul lui Richard nu cu tăișul, ci întoarsă pe jumătate, cu latul ei.

Cumplita lovitură îl ameți totuși și-l trînti din șa, dar fără să-l rănească.

Cealaltă lovitură însă, cea pe care o dăduse el adversarului, nimerise din plin.

Fusese ca un trăznet din cer.

Tăiase casca în două și pătrunsese adînc în craniu, provocîndu-i o rană deschisă pînă la tîmplă.

Cînd cei doi comandanți eroi căzură deodată de pe cai, cîteva minute în jurul lor se iscă o înghesuială înverșunată. Fiecare ostaș voia să-și salveze comandantul căzut.

Viteazul Pál, care era ca umbra comandantului său, sări imediat de pe cal și se aruncă cu fața în jos pe corpul lui Richard. Caii care se înghesuiau acolo îl călcară în picioare, omorîndu-l. Dar îl salvase pe iubitul său căpitan. Sărmanul Pál, avusese o viață atît de săracă ! Nu ajunsese nici măcar să cunoască știința de carte, ca gornistul acela, ca să poată lăsa în urma sa un testament. Nu avea

decît dragostea pentru comandantul iubit. Şi s-a aruncat să moară în locul lui.

În clipa aceea dinspre pădure începură să bubuie tunurile ! Ce-i asta ? Toată pădurea se cutremură de strigătul : „Trăiască patria !“

Sosise oastea de rezervă a ungurilor şi intrase în luptă. Tunurile de rezervă începură asaltul şi batalioanele de infanterie alungară duşmanul din Királyerdö. Soarta bătăliei fu decisă.

Goarnele armatei austriece sunară retragerea. Cavaleria angajată în luptă se destrăma ; strîngerea morţilor şi răniţilor rămase în seama ungurilor. Tot ei l-au ridicat şi pe Palvicz Otto. Trăia încă.

Oştile austriece s-au retras toate pe malul drept al Rákosului.

Soarele a apus, dar cu asta ziua nu s-a terminat încă.

Noaptea era luminată de satul în flăcări, care mai trebuia cucerit de cel care vroia să spună : „am învins !“

Deci, baioneta la armă şi înainte ! În foc !

Lupta se ducea de opt ore, dar nimeni nu avea voie să fie obosit ; oştile sleite de puteri porniră la un nou atac ; în vîntul serii, steagurile fîlfîiau, strigătele de „trăiască“ răsunau de jur-împrejur ; o pădure de baionete pornea din pădurea întunecoasă şi se năpustea în foc, pe uliţele în flăcări. Bătălia dură ore în şir ; noaptea din pădurea întunecoasă era luminată de răpăitul armelor.

Infanteria înainta mereu. Se urcase pe colinele de la Iszaszeg, respingîndu-l şi de-acolo pe duşman, iar cînd luna se ridicase la orizont, pe dealuri, peste tot se vedea fîlfîind steagul tricolor.

În Királyerdö însă bătălia continua cu înverşunare.

Cei de acolo nu puteau fi despărțiți. În întunericul pădurii, noi cete se năpusteau una asupra celeilalte. Nevrînd să creadă că lupta s-a isprăvit, se băteau numai ca să se bată și nu ascultau de nici o goarnă care suna retragerea, de nici o comandă, fiecare căutîndu-și dușmanul, luptîndu-se cu el acolo unde-l întîlnea.

Numai noaptea tîrzie le aduse odihnă.

Pe colinele din spatele Rákosului, uralele învingătorului tulburară somnul nopții ; de pe dealurile din Gödöllö se auzea chemarea tristă a goarnelor oastei dușmane care se retrăgea ; din adîncul pădurii răzbăteau gemetele și suspinele celor răniți de moarte. Pe lunca dinaintea morii, în jurul focurilor de tabără, răsuna muzică de lăutari țigani ; husarii și infanteriștii dansau ca la recrutare. Din șanțurile de pe luncă se prelingea un pîrîiaș, care înroșea apa Rákosului.

...Asta s-a întîmplat în Királyerdö.

Era întuneric cînd Baradlay Richard s-a trezit din leşinul său adînc.

La început i se păru că întunericul din jur ar fi o masă compactă şi grea care îi apasă tot capul. Iar cînd mişcă mîna, se miră că, în întunecimea densă, mişcările nu i se împiedicau în ceva.

— Hoho ! strigă cînd se convinse că-şi poate mişca şi limba.

Atunci se deschise o uşă laterală, pe unde pătrunse lumină.

La lumină, Richard descoperi că acest cap al lui mai este bun să-şi amintească de cele petrecute. Lumina venea de la o lampă de husar, iar lampa era ţinută de o mînă subţire şi lumina o faţă lunguiaţă, al cărui proprietar se chema Mausmann.

Dar tot i se mai părea că se află pe soare, unde greutatea specifică a capului omului este de una mie trei sute de quintale, şi unde un om obişnuit are nevoie de patru sute de cai putere ca să se scoale de jos dacă s-a culcat pe pămînt, mai bine zis pe soare.

— Ei ? Te-ai trezit în sfîrşit ? îl întrebă Mausmann cu o expresie de mucalit. Nu-ţi lipseşte nici o unghie. N-ai fost decît în vizită pe lumea cealaltă.

— Unde sînt ?

— În moara de pe Rákos.

— Înseamnă că am învins ! strigă Richard, amintindu-şi totul.

— Într-adevăr. Iszaszeg e în mîinile noastre. Duşmanul s-a retras pînă la Gödöllö, victoria e deplină.

Richard nu-şi mai simţi capul ca de plumb şi nu avu nevoie de nici o maşină cu aburi de mare presiune ca să sară de la locul său.

— Chiar că ar fi bine să te ridici în picioare, îl încurajă Mausmann ; nu ai absolut nimic. Doar pe cap ai un cucui cît pumnul, cu o crăpătură a pielii de vreo trei degete. Asta-i tot.

— Eşti cumva medic ?

— Cred şi eu, răspunse Mausmann cu mîndria celui învăţat.

— *Doctor medicinae şi magister chirurgiae.* Te-am luat în îngrijirea mea şi o să fac mare caz din faptul că am să te vindec, cu toate că nu ai nimic, afară de o umflătură şi o julitură. Sabia te-a lovit cu latul.

Richard îşi pipăi singur capul. Într-adevăr, sub plasture era o umflătură bunicîcă, dar nici că-i păsa de ea.

— Poimîine nu va mai fi nici urmă din ea. Pentru aşa ceva nu merită să-ţi mai pierzi timpul ; ocupă-te de ceilalţi răniţi. Capul meu nu mai are nevoie decît de nişte comprese cu apă rece, şi asta o poate face şi domnu' Pál.

— Domnu' Pál ? zise Mausmann, holbîndu-şi şi mai mult ochii holbaţi.

— Ce, nu este aici ?

— Ba e aici, stă şi el culcat pe coridorul morii, şi doarme şi va dormi în *saecula saeculorum.*

— A murit ?

— Păi, a fost împreună cu tine, acolo unde moartea era împărţită ieftin. Cînd ai căzut de pe cal,

bătrînul flăcău, sărmanul, s-a aruncat asupra ta, ca să te apere cu corpul său de loviturile cailor. L-au călcat în picioare.

— Nu mai poate fi salvat ?

— Loviturile pe care le-a primit el ar ajunge la trei oameni ca să moară.

— Condu-mă la el.

— Aşteaptă, mai întîi să-ţi bandajez capul. Ei, aşa. Legătura asta albă în jurul capului îţi stă foarte bine, semeni cu un antic preot celtic. Agaţă-te de braţul meu. O să-ţi mai vină puţin ameţeală, din cauza pierderii de sînge.

Mausmann luă lampa şi-l conduse pe Richard pe coridorul morii.

Acolo victimele bătăliei, cei ce căzuseră în apropierea morii, erau culcaţi la rînd.

Richard îl găsi imediat pe viteazul Pál.

Şi acum faţa bătrînului ostaş era la fel de liniştită ca de obicei. Pentru el, părea că nici nu ar fi contat acea mică încetare din viaţă ; ca şi cînd ar fi găsit foarte firesc ceea ce i s-a întîmplat. Şi acum îi stătea mustaţa în spirală de ambele părţi, ca un şurub al lui Arhimede. Pe corpul lui nu se vedea nici o rană.

Richard îngenunchie lîngă ordonanţă ; îi luă mîna bătrînului husar într-ale sale şi încercă să-l trezească.

— Viteazul meu Pál ! Dragul şi credinciosul meu bătrîn servitor ! Trezeşte-te ! Ştiu eu că dormi, că te prefaci că eşti mort ! Nu m-auzi, te cheamă maiorul tău ! îţi vorbeşte vechiul tău stăpîn... Nu-mi răspunzi ?

— Are un motiv foarte serios să nu-ţi răspundă, spuse Mausmann. La spate craniul îi este zdrobit de o lovitură de copită.

Richard plînse ca un copil deasupra bătrînului viteaz căzut în luptă. Îi fusese atît de credincios, mai credincios decît poate fi un om, fusese ca un animal credincios în care sălăşluieşte un înger.

— Te rog, ai grijă să fie îngropat într-un mormînt separat, îl rugă Richard pe prietenul său, ca să-l găsesc cînd o să mă întorc să-l caut.

— Mîine s-ar putea să fii şi tu de faţă la ultimul onor ce se va da eroilor. Tot noi vom îngropa şi morţii duşmanului.

— Ascultă ! Dar cu Palvicz Otto ce s-a întîmplat ?

— Cu el te-ai purtat fără milă. Şi el stă culcat în casa morarului. De el se ocupă însuşi medicul statului major, care e de părere că din cauza rănii primite nu mai are scăpare.

Medicul de la statul major tocmai ieşea din casa morarului şi, recunoscîndu-l pe Richard, veni grăbit la el.

— Dumneata ai avut noroc şi ai scăpat, însă adversarul dumitale e pe ducă. Acum mai e conştient, dar peste cîteva ore o să înceapă febra datorită rănii, şi cangrena e de neînlăturat.

— Nu există nici o speranţă de scăpare ? întrebă Richard.

— Nici una. E pregătit de moarte. Cînd am intrat la el, primele lui cuvinte au fost : „Ce s-a întîmplat cu Baradlay ?“ Cînd l-am înştiinţat că eşti în afară de orice pericol, că ai primit numai o lovitură surdă, m-a rugat să te caut şi să te chem la el : vrea să-ţi comunice ceva.

— Dacă o doreşte el, cu atît mai bine. De altfel, e o datorie cavalerească să-ţi vizitezi adversarul rănit. Să mergem.

Palvicz Otto era culcat într-una din cămăruţele casei morarului. Cînd îl văzu pe Richard intrînd,

făcu un efort să se ridice într-un cot și rugă să i se pună ceva la cap ca să poată ședea drept. Întinse mîna celui care venise.

— Bună seara, Baradlay! Cum te simți? îl întrebă muribundul pe adversarul său. O bagatelă, nici nu merită discuție. Pentru mine lumea s-a terminat. Nu fi trist din cauza asta. Nu din cauza acelei tăieturi o să mor. Oh, am un cap tare. A rezistat el la multe. Dar proștii de cai m-au călcat. S-a rupt ceva în mine. De aia trebuie să pier. Nu m-ai omorît tu; nu-ți bate capul cu asta; amîndoi ne-am tras cîte una. Sîntem chit. Eu mi-am încheiat socotelile, mai am o singură și mare datorie. Scoase un suspin adînc și se odihni, ca și cînd ar fi vrut să-și adune puterile.

— Roagă-i pe acești domni să ne lase cîteva clipe singuri. Cu mine, de fapt, au făcut tot ce se putea face. Nu mai am nevoie de dumnealor.

Medicul insistă încă o dată să stea liniștit și să nu se miște, ca să nu i se deschidă rănile. Palvicz Otto promise că n-o să treacă nici măcar o zi, și o să fie foarte liniștit.

Rămînînd singuri, luă mîna lui Richard cu graba călătorului întîrziat și îi zise cu glas adînc, emoționat:

— Baradlay, am un copil care mîine nu va mai avea tată.

Făcînd această mărturisire, obrajii muribundului fură acoperiți de roșeață.

— O să-ți spun totul. Timpul meu e scurt. Trebuie să mor. Secretul meu nu-l pot încredința decît unui nobil, care îl va înțelege și-l va păstra. Am fost dușmanul tău. De acum sînt un prieten bun al tuturor. Chiar și al viermilor. Tu ai

învins și ai să trăiești. Ai datoria să primești testamentul adversarului tău.

— Îl primesc, promise Richard.

— Știam, de aceea te-am chemat. Ascultă deci, ceea ce îți încredințez. Am un băiat pe care nu l-am văzut niciodată și nici n-o să-l mai văd. Maică-sa e o doamnă din înalta societate. Cine e? O să afli din documentele pe care le vei găsi în portofelul meu. Este o femeie frumoasă, dar fără inimă. Cînd am făcut cunoștință cu ea, eram un tînăr locotenent. Amîndoi am fost ușuratici. Tatăl meu trăia și mi-a interzis să mă căsătoresc cu ea, ceea ce ar fi îndreptat lucrurile. E tot una. Dar, n-ar fi trebuit să-și rupă o bucată din inimă și să o arunce în stradă. Fata care în fața lui Dumnezeu și a naturii era femeia mea s-a dus cu maică-sa într-o călătorie și, cînd s-a întors, era din nou fată. Doar atît am aflat, că sufletul muritor, cu care numărul ființelor de prisos de pe lumea asta s-a înmulțit, e un băiat. Dar unde a ajuns, pe ce pămînt străin l-au aruncat nu am aflat. Mai tîrziu mi-am cucerit singur o poziție în cariera militară, a murit și taică-meu, am devenit independent. Și zău că aș fi luat-o de soție pe femeia aceea, dacă mi-ar fi putut spune unde e băiatul meu. Mă asalta mereu cu scrisori, îmi solicita o întîlnire. Se jura. La toate scrisorile ei insistente nu răspundeam decît: „găsește-mi copilul!“ Am fost nemilos cu ea. Ar fi putut să se mărite cu alții, s-au găsit mulți pretendenți: „Îți interzic să te măriți!“... „Atunci ia-mă tu de soție!“ „Găsește-mi copilul!“ O chinuiam, dar ea nu avea o inimă cu care să fi simțit acest chin cu adevărat. Spunea că nu știe unde este. Se străduise să acopere cu nisip urmele

acelor picioruşe de copil, în aşa fel ca să nu le mai poată găsi nici ea, nici alţii.

Dar eu totuşi le-am găsit. Ani de zile am căutat. Am descoperit o urmă de picioruş după cealaltă. Aici un certificat de botez, dincolo o doică, un act, o scufiţă, un martor viu ; pînă cînd am dat şi de ultima urmă. În faţa acesteia a trebuit să mă opresc şi să mor.

Pieptul acestui om dur se lupta cu gîndurile lui grele. Sub această mască dură sălăşluia o inimă foarte simţitoare. Richard reţinu cu atenţie fiecare cuvînt al său.

— Baradlay, spuse viteazul muribund, dă-mi mîna şi promite-mi că vei merge acolo unde eu n-am putut ajunge.

Richard îi întinse mîna adversarului rănit, care nu-i mai dădu drumul.

— În portofelul meu vei găsi actele cu indicaţiile necesare unde să cauţi persoanele care te vor conduce mai departe. Ultima dată, copilul a fost dat în grija unei femei care lucra cu ziua la Pesta, asta am aflat-o de la un telal din Viena. La Pesta, n-am găsit femeia, pentru că s-a mutat la Debreţin, transporta ceva guvernului vostru. Acolo eu nu mă puteam duce. Dar am aflat că femeia aceea a dat copilul undeva la o doică, dar unde, numai ea ştie. Însă servitoarea ştia că doica aceea — care din asta trăieşte — a venit de multe ori la stăpîna ei şi se certa că nu-i ajung banii pentru hrană, că-s de mizerie ; copilul umblă jerpelit şi rabdă de foame.

La aceste cuvinte, degetele muribundului strînseră convulsiv mîna lui Richard.

„Copilul umblă jerpelit şi rabdă de foame."

— Ea spune că e un copil foarte frumos ; doica

l-a adus de cîteva ori ca să dovedească că trăiește.

Ochii lui Palvicz Otto se umplură de lacrimi.

— Femeia aceea cu ziua a controlat de fiecare dată pieptul copilului, pe care este o aluniță în formă de mură, pentru ca să se convingă de identitatea lui. De gîtul copilului, de o sfoară e atîrnată o monedă de alamă ruptă în două ; cealaltă jumătate e la maică-sa, dacă nu a aruncat-o încă...

...Copilul umblă jerpelit și rabdă de foame. Și are deja trei anișori. Din milă, servitoarea telalului îi dă pîine neagră, soția telalului din milă plătește mica taxă de întreținere, doica îl ține tot din milă, pentru că maică-sa a uitat de mult de el. Camarade ! și sub pămînt am să aud plînsul acestui copil.

— Fii liniștit, n-are să mai plîngă.

— Nu-i așa ? Ai să-l cauți ? Banii pe care îi găsești în portofel pune-i la loc sigur, să nu moară de foame pînă o crește mare ca să-și poată cîștiga pîinea.

— Am să-l caut și am să-l iau în grija mea.

— Printre actele mele vei găsi împuternicirea de a purta numele meu. Dar să nu afle niciodată cine am fost. Am fost un soldat sărac. Richard, dă-l să învețe o meserie cinstită.

— Fii liniștit, Otto, îți făgăduiesc că îl voi ține ca și cînd ar fi copilul fratelui meu.

Pe fața lui Palvicz apăru o tresărire de bucurie.

— Asta înseamnă că mi-ai promis. Și o să te și ții de promisiune. Acum, nu mai am ce aștepta aici. Ah, cît de bine e cu focul acesta în capul meu.

Și începu să cînte.

Îl cuprinse febra ; convulsiunile îi întoarseră sufletul din rătăcirile de pînă atunci, şi începu să cînte melodii din opere, ca un nebun.

Cînd febra îi lăsă o clipă de răgaz, vorbi iarăşi normal.

— Pentru că vezi, suferinţa cînd ajunge la un anumit grad, începe să-ţi placă.

Pentru Richard era groaznic să se uite la lupta muribundului ; a unui muribund care căzuse răpus de mîna lui. Dar nu-l putea părăsi, pentru că îi ţinea mîna, şi cînd Richard vru să şi-o retragă, degetele muribundului se strînseră ca un cleşte de fier, şi spuse cu un umor turbat :

— Aha, acum ai vrea s-o ştergi de aici ? Nu-ţi place priveliştea ? Nu aşa, camarade ! Dacă m-ai omorît, priveşte pînă la sfîrşit cum mor. Învaţă de la mine, dacă ai să păţeşti ca mine, cum trebuie să te zvîrcoleşti, să te vaeţi, să faci grimase şi să scrîşneşti din dinţi.

Şi din nou începu să cînte ; era groaznic să-l asculţi.

Marele maestru al chinurilor îl lăsă pentru o clipă liniştit şi atunci muribundul spuse cu glas şoptit :

— Nu are, sărăcuţul, decît o singură ghetuţă în picioare !

Şi iar începu să respire din greu.

Apoi deodată se linişti. Îşi strînse tare pleoapele, faţa încetă să se mai zbuciume ; i se adresă lui Richard cu o voce profundă, calmă. Părea complet conştient.

— Şi apoi... Baradlay... secretul pe care ţi l-am încredinţat, e secretul unei femei... Promite-mi pe cuvînt de onoare, că nu o s-o trădezi niciodată pe femeia aceea... Nici băiatului meu să nu-i spui numele mamei... E o femeie rea ! Dar secretul

ei nu are dreptul să-l știe decît mormîntul, unde cobor eu acum.

Cu înduioșare solemnă Richard îi făgădui :

— Îți făgăduiesc, pe onoarea mea.

La aceste cuvinte, mîna care-l ținea de încheietură, se strînse și mai tare. Fața aceea palidă și serioasă, cu sprîncenele încruntate și privirea înțepenită ca piatra, se uită mult timp încă în ochii săi, pînă cînd Richard observă că cel care-l strîngea de mînă și se uita în ochii lui, era un mort.

Medicii fură nevoiți să intervină ca să desfacă degetele adversarului de pe încheietura mîinii lui Richard.

O idilă în toiul bătăliei.

Ce bine că pămîntul nu este așa cum e înfățișat pe harta lui Herodot : neted, drept, întins ; ce bine că e rotund ! Ce bine că pe pămînt există cîte un punct, de unde, din cauza orizontului rotund, nu se vede fumul satelor care ard ! Curbura pămîntului le ascunde și permite ca pe lume să fie și oameni fericiți.

Dacă pămîntul ar fi întins, cum a crezut Herodot, privind de pe insula dintre Crișuri, spre miazăzi ar trebui să se vadă cum arde Aradul vechi și Újvidék, cum sare în aer Sîntoma, cum se aprinde Timișoara ; privind spre răsărit s-ar vedea cum zile și săptămîni întregi iese fumul din ruinele Băii de Abrud ; spre apus ochii ar vedea Budapesta arzînd, iar spre miazănoapte ar trebui să să vadă miile de focuri de strajă, care anunță că în apropiere există o tabără militară. Și în această lume îngrozitor de netedă s-ar auzi bubuitul tunurilor care trag asupra orașelor Arad, Timișoara, Peter-város, Alba Iulia, Komárom, Buda, Titel. Ar fi ca un tunet neîntrerupt, care-și repetă singur ecoul.

Din toate astea, pe insula dintre Crișuri nu se vedea și nu se auzea nimic ; orizontul acoperea totul. Plopii de pe insulă tocmai își scuturau florile. Era o vreme frumoasă de mai. După o ploaie

caldă, binefăcătoare, iarba verde exuberantă era plină de flori galbene și albastre ; undeva, dincolo de copaci, se putea auzi cum se ascute coasa ; acolo a și început cositul.

Întreaga insulă dintre Crișuri era un mic rai izolat, reședința de vară a unui boier cu înclinații poetice, un institut de asigurare pe viață pentru copaci, deoarece toporul nu le atingea niciodată rădăcinile ; nu aveau altă sarcină decît să înverzească, să facă umbră și să dea adăpost păsărelelor. Și dacă printre copaci se afla cîte un invalid, cu mijlocul frînt, sau cu brațele răsucite de furtună, nu i se făcea nici un rău, era scos la pensie, avînd voie să nu mai înverzească ; dacă se usca, sau dacă putrezea, era acoperit de verdele intens al hameiului sălbatic care se încolăcea pe el, ca o iederă. Bătrînul copac nu era pus pe foc.

Sub copaci, parcă ar fi fost sfînta biserică a păsărilor. Fiecare tufiș își avea locatarul său ; în fiecare primăvară, mierla călătoare și privighetoarea își găseau cuibul acolo unde l-au lăsat toamna, iar cu cîntecul și trilurile lor anunțau dragostea și căldura.

Pe această insulă, niciodată nu se putea auzi vreo împușcătură.

Aici nici insectele dăunătoare nu chinuiau omul sau copacii. Toți erau recunoscători unul altuia : omul apăra copacii și locuitorii săi cu pene, copacul îi apăra pe amîndoi de furtună, de dogoarea soarelui, iar pasărea îi apăra pe amîndoi de dușmanii lor comuni, de insecte. Ah, cît de înțelept era aranjat totul !

De jur împrejur, insula era înconjurată de o pădure seculară de arini, care-și plecau frunzișul întunecat pînă la oglinda apei și nu permiteau nimănui din afară să privească măcar printre ei.

Doar într-un punct, acolo unde un pod ducea spre insulă, se deschidea peretele dens al pădurii şi copacii uriaşi, care sus îşi uneau ramurile, îţi permiteau să priveşti spre interiorul insulei, ca prin bolta verde a unei biserici.

Aici ţi se oferea o privelişte de rai.

În zarea senină, se vedea un castel în plin soare, construit în stilul clădirilor de şes din Scoţia. În partea de miazănoapte, întreg peretele era împînzit pînă la acoperiş de iedera de un verde închis, în timp ce faţada dinspre răsărit, datorită miilor de trandafiri agăţători, roşii, care erau tocmai în plină floare, părea în flăcări. În partea de miazăzi a castelului se înălţa un tei bătrîn uriaş, înalt încă odată cît zidul clădirii. Pe peronul de marmură a acestuia stătea liniştit un păun regal, cu lunga sa trenă strălucitoare ca aurul, lăsată pînă la pămînt.

Iar în faţa castelului se afla un lac întins, în a cărui oglindă de azur toată această strălucitoare imagine apărea încă o dată : balustradele albe de marmură, faţada de un roşu aprins, peretele cu iedera de un verde închis. Trei lebede albe, întinzîndu-şi aripile în bătaia vîntului, înotau încet pe această oglindă, trăgînd de-a lungul ei o dîră de argint.

Pe malul apei, se răcorea o întreagă ceată de cerbi ; o mică căprioară, sorbind din apă, poate că îşi admira corpul în oglinda apei. Bătrînul cerb, cu coarnele imense ridicate în sus, stătea nemişcat. Erau atît de îmblînziţi încît nici nu tresăreau cînd cineva se apropia de ei.

Prin pajiştea proaspătă, un drum cu pietriş conducea pînă la uşa castelului, prin care se intra pe o verandă cu boltă ; cînd soarele bătea în verandă, vitraliile ferestrelor în stil gotic

aruncau pe podeaua de marmură din cuburi bicolore pete de lumină viu colorate.

O parte a verandei era împărțită în două printr-o perdea grea de damasc verde, care ținea umbră împotriva soarelui de dinainte de masă.

În acest loc era așezat un leagăn alb cu perdelute, iar în leagăn dormea un prunc. Avea niște obrăjori atît de rotunzi că abia lăsau loc între ei guriței mici. Din această cauză era obligat să țină gura deschisă în timp ce dormea.

Pe marginea leagănului ședea o ciocîrlie și cînta din marșul lui Rákoczi! Mare minunăție! Cel mai răzvrătitor marș de luptă din lume, cîntat cu glas gingaș de ciocîrlie. Cînd venea cîte o muscă obraznică să se așeze pe fețișoara bucălată care dormea: sfîrr! zbura ciocîrlia și prindea musca, ca și cînd nici n-ar fi existat vreodată; apoi iar se lăsa pe leagăn, la postul ei de pază și continua să fluiere cu glasul de flaut, de cleștar și de clopoței: „La luptă cu curaj! te cheamă libertatea!“ [1] pînă cînd venea o altă muscă.

Mama pruncului ședea la picioarele leagănului, într-un fotoliu de trestie împletită. Prin ușa deschisă privea pierdută în depărtare. Purta un neglijeu alb cu dantele, strîns la mijloc cu o panglică lată albastră. Părul îi cădea în dezordine pe umeri și piept, amestecat cu panglica desfăcută a scufiei.

În fața ei, un bărbat tînăr ședea în fața unui șevalet, pictînd în ulei figura femeii în miniatură.

De partea cealaltă a verandei, un copil de trei ani se căznea din greu să încalece pe un cîine uriaș din rasa New Foundland.

[1] Versuri din marșul lui Rákoczi.

Femeia și cei doi copii erau familia lui Baradlay Ödön ; iar tînărul era Baradlay Jenö.

Dacă n-ar fi fost Jenö lîngă ea, femeia cea tînără ar fi putut să înnebunească.

Să se gîndească mereu că bărbatul ei e în pericol de moarte și săptămîni întregi să nu afle despre el nici o știre, și apoi să-și imagineze pericolele pe care le-ar putea întîmpina !

Era un mare noroc că Jenö se afla acolo. Știa atît de bine să născocească cele mai consolatoare idei, avea pentru fiecare îngrijorare a ei un antidot, îi citea și cele mai tainice gînduri. Din cînd în cînd pleca în orașul vecin și aducea veşti bune. Cine știe, poate nici nu erau adevărate.

Jenö nu era mulțumit cu portretul, cu toate că-l picta cu atîta sîrguință. Avea mult talent ; spunea că o să meargă la Roma să se facă pictor. Nimeni nu-l contrazicea.

Dar vroia ca tabloul acesta să-i reușească. Și totuși îi lipsea ceva. Fiecare linie în parte era bine desenată, dar împreună ieșea totuși ceva străin.

— Béla, micuțule, frățioare, ia vino aici. Băiețelul își părăsi prietenul patruped și se duse la Jenö.

— Dragul meu, ia uită-te la acest tablou și spune-mi cine este.

Cu ochii săi mari, băiețelul se uită lung la tablou.

— E o femeie frumoasă.

— Nu o recunoști pe mama ta ?

— Mama mea nu-i așa !

Și cu asta, băiețelul se întoarse la cîinele său.

Aranka vru să-l consoleze pe Jenö.

— Tabloul e bun, să știi că e reușit.

— Nu, știu că nu e bun. Și numai tu ești de vină. Cînd ședi în fața mea, te gîndești mereu la pericolul în care ar putea fi Ödön, și eu nu vreau să întipăresc pe portret această expresie. Aș dori să-i facem lui Ödön o surpriză cu acest tablou. Nu trebuie să arăți atît de tristă, atît de îngrijorată.

— Dar pot să fiu oare altfel ?

— Știi doar că lui Ödön nu i s-a întîmplat nimic ; cu atît mai puțin nu i se va întîmpla ceva de-acum înainte. „Ei" învinge.

— Asta o spui tu.

— Și nu mă crezi ?

— Dar tu de unde știi ?

— De la mama.

— Și mama de unde știe ?

— Îi comunică Ödön.

— Dar de ce nu-mi scrie Ödön mie ?

— Nu cumva ești geloasă pe mama ?

— Oh, ce spui ? Dar de ce nu-mi aduci măcar o dată o scrisoare din cele scrise de el mamei.

Jenö fu strîns cu ușa.

— Și ce ai cîștiga cu scrisoarea aceea ? Crezi că o scrisoare pe care cineva o trimite peste linia de front este scrisă ca să o poată citi oricine ? Este scrisă cu cifru.

— Bine, te cred. Dar chiar dacă e scrisă cu cifru, tot aș recunoaște trăsăturile lui în ea. E o cruzime din partea voastră să nu mă lăsați să-i văd măcar scrisul, chiar dacă nu l-aș înțelege.

Jenö fu și mai tare strîns cu ușa.

— Ha, ha, ha ! rîse el. Crezi că cifrul este din litere obișnuite, din care se poate recunoaște scrisul cuiva. Stai ! Imediat îți arăt cifrul nostru, pe care-l folosim în scrisorile secrete. Două linii așezate într-un anumit fel ne dau alfabetul.

Jenö îi desenă Arankăi, pe o bucată de hîrtie, întregul alfabet secret.

— Şi să nu crezi că semnele astea sînt puse pe hîrtie, nu, ceea ce vrem să comunicăm este cusut cu acul pe batistă. Oricine o poate lua în mînă ; ce vede însă pe ea ? Dar cine ştie secretul, citeşte frumos comunicarea de pe batistă cu ajutorul unei lupe. Ei, atunci cum ai putea recunoaşte din aceste beţişoare drepte scrisul lui Ödön ?

Cu acest alfabet secret Jenö îi făcu Arankăi o mare bucurie.

— Oh, îl învăţ eu foarte repede. Şi o să pot coresponda cu Ödön. Aşteaptă numai.

Luînd creionul în mînă, începu să potrivească literele pe o bucată de hîrtie.

— Ia uită-te, poţi să citeşti asta ?

Jenö descifră acest scris abracadabrant :

„Dragă Ödön, te iubesc".

Cînd Jenö ghici ce scrisese, faţa Arankăi străluci de zîmbet.

Dar şi această strălucire pe faţa ei tînără era plină de tristeţe. Era zîmbetul inconştient al somnambulului, pe care imaginaţia îl duce lîngă cel ce e departe. Ochii strălucesc de bucurie, dar caută mereu ceva dincolo de orizont.

Jenö îşi puse deoparte penelul şi se gîndi : „Nu, nici acest zîmbet nu trebuie imortalizat pe pînză".

Dar cel puţin, cu acel scris secret, dăduse tinerei femei o preocupare.

Nu o să se mai chinuie atît toată ziua cu frămîntările ei.

„Ce veşti despre Ödön ?"

„Cînd o să se întoarcă ?"

„Ce scriu ziarele? A fost din nou o bătălie ? A fost şi Ödön acolo ? Nu cumva a fost rănit ? Nu cumva a fost luat prizonier ?"

„De ce nu o vedem pe mama ?“

„De ce nu putem să mergem undeva unde să fim mai aproape de Ödön ?

„De trei luni de zile nu l-am văzut nici pe tata.“

Iar Jenö trebuia să născocească mii de explicații la toate aceste întrebări.

Că dincoace de Tisa e greu să primești știri ; că Ödön nici nu ajunge în bătaia armelor dușmane ; că în curînd o să fie din nou aici ; că ziare nu se pot primi, pentru că nu circulă poșta ; ceea ce vine, vine de la Debrețin, și în ele nu se scrie decît despre disputele din Adunarea națională și despre evenimentele din California [1] ; că mama e împovărată de grija întregii gospodării și de aceea nu poate veni aici.

Tare greu îi venea s-o convingă pe cumnata sa de toate acestea. Ba mai trebuia să pîndească și poșta din Debrețin, ca nu cumva să aducă ceva din care Aranka ar fi putut afla vreo veste proastă. Cînd sosi știrea despre rănirea fratelui său Richard, trebui să-și ascundă propria sa întristare. Și să zugrăvească necontenit niște timpuri de aur victorioase, atunci cînd în propria-i inimă era un mare gol : întunericul lipsei de încredere și al disperării.

Toată grozăvia pe care această femeie o bănuia doar, el o știa cu siguranță și totuși se străduia s-o convingă de contrariul.

El vedea focul care ardea la toate hotarele țării, în toate colțurile lumii ; auzea duduitul greu al

[1] În 1848 California și-a proclamat ruptura de Mexic. În 1850, o parte a ei deveni un stat component al Statelor Unite, sub denumirea de California de Nord. În 1848 Mexicul renunțase la acest ținut în favoarea Statelor Unite, în schimbul unei despăgubiri de cincisprezece milioane de dolari.

oștirilor care se apropiau, știa cum se va sfîrși totul. Și mica ciocîrlie cînta marșul lui Rákoczi.

Acum însă un alt glăscior cerea atenție. Două minuțe durdulii începeau să se miște acolo în leagăn, deschizînd și închizînd pumnișorii ; de după genele lungi apărură doi ochi de un albastru-închis, apoi se închiseră repede din cauza luminii ; în schimb s-au deschis cele două buze roșii de cireașă, scoțînd acel sunet prin care îngerii îl slăvesc pe Dumnezeu ; glasul care e la fel la toate popoarele, și care nu poate fi redat în cuvinte, nu poate fi exprimat în silabe, un glas care spune totuși totul : glasul copilului care-și cheamă mama.

Iar mama înțelese foarte bine acel cuvînt. Zboară la leagăn, și-l ridică pe acel omuleț cu salteluța lui cu tot. Copilul își întoarce colțurile gurii în jos, ca și cînd ar vrea să plîngă ; maică-sa îi sărută gurița ; atunci copilul întoarce colțurile gurii în sus și rîde.

Apoi rîd amîndoi : își fură reciproc ceva din ochi, o părticică din fericirea veșnică, dumnezeiască.

Pe urmă, mama nu mai vede nimic în lume în afară de acea față zîmbitoare de copil.

Se așază, îl ia în brațe, își pune mîna sub capul lui.

Și apoi își desface la piept bluza dantelată și își alăptează copilul. Poate fi privită de soare, om și Dumnezeu.

Și se pot delecta privind-o.

Este o imagine care se apropie de frumusețea și măreția cerului senin și imens, la răsăritul soarelui, cu globul său rotund ; sînul femeii în fața buzelor copilului ei.

Jenö scoase repede penelul și pictă.

Aceasta era adevărata față a femeii. Cu aceste trăsături va putea fi recunoscută.

Faptul că penelul îi fura trăsăturile feței nu o deranjă pe mamă din încîntarea ei mută.

De ce să se fi rușinat de Jenö? E doar fratele lui.

De ce să se rușineze? E mamă doar!

În timp ce picta această imagine, privind ba la mamă, ba la copil, Jenö se gîndi în sinea lui: „Pe voi să vă fi trimis eu în lume să cerșiți!"

Și totuși nimic din ceea ce se spunea tinerei femei nu era adevărat.

Bărbatul ei era mereu înconjurat de groază și de pericole, iar tatăl ei nu putea veni pentru că umbla prin taberele militare; soacra nu-i trimitea soțului ei nici o scrisoare și nici soțul ei mamei: scrisul cifrat era o poveste; ea însăși — tînăra femeie — era o prizonieră, închisă pe această insulă, iar cumnatul Jenö era temnicerul ei, care o păzea să nu părăsească insula și ca nimeni să nu se apropie de ea. Se temeau de ceva?

Da, se temeau de acel cuceritor, care făcea mii și mii de soți aflați în tabără să se teamă pentru soțiile lăsate acasă: holera.

Afară, de jur împrejur, bîntuia holera.

E noaptea tîrziu.

Prin ferestrele castelului din Nemesdomb, luna lumina cu razele ei hipnotice lumea portretelor în mărime naturală din ramele de pe pereți, de parcă ar fi fost fantomele lui Macbeth, care apar și dispar odată cu razele lunii. Dintre toate,

cel mai amenințător era portretul omului cu inima de piatră.

Toți o urmăreau cu privirea pe femeia care umbla pe acolo îmbrăcată în alb. Era ca o statuie de marmură coborîtă din fața cavoului, vrînd parcă să dovedească fantomelor că și ea trăiește, nu numai ele.

Din cînd în cînd liniștea nopții era întreruptă de cîte un suspin dureros, care nu se știa de unde vine, dar care străbătea tot castelul : un geamăt amestecat cu clănțănitul dinților — un strigăt de durere și chin, care scapă printre buzele strînse, dar care este din nou înăbușit de buzele încleștate ; — un glas care plînge liniștit ; cîte un cuvînt strigat de cel care aiurează din cauza febrei, chemîndu-și sufletul înapoi din iad ; un horcăit înspăimîntător...

Ce fel de glasuri de fantome erau acelea care puteau fi auzite aici ?

Pe atunci, castelul Baradlay era un adevărat spital. Stăpîna castelului l-a pus la dispoziția celor răniți în lupta pentru libertate. La început, a deschis camerele de la parter ; cînd acestea s-au umplut, a urmat o aripă de la etaj ; dar au sosit tot mai mulți ; apoi le-au fost date sălile festive ; pînă la urmă, în afară de camerele ei personale, totul s-a umplut cu răniți.

Aceștia erau cei ce oftau, gemeau și strigau cu glasuri atît de fantomatice. Poate că mulți dintre ei erau pe moarte.

Doamna Baradlay a adus pentru ei doi medici. Biblioteca a fost transformată în farmacie, iar sala cu blazoane în sală de operație.

Toată ziua, ea personal, împreună cu servitoarele, pregăteau tampoane și bandaje pentru pansat răni.

Apoi, noaptea, asculta acele glasuri ce părea că vin de pe lumea cealaltă și la auzul cărora s-ar fi îngrozit și un arhanghel. Cînd s-a hotărît să-și pună castelul la dispoziția răniților de război, știa bine ce face.

Întîi a avut grijă să o trimită pe soția lui Ödön, împreună cu copiii ei, în castelul de pe insula dintre Crișuri. Lui Jenö, fiului ei, îi dăduse dispoziții să aibă grijă de ei.

Soția și copiii fiului ei nu trebuiau nici să bănuiască măcar ce se întîmpla în adăpostul strămoșesc.

La fiecare a doua zi era cîte o înmormîntare.

Aproape în toate camerele existau răniți grav, care se chinuiau și cărora le era o alinare să vadă această femeie cu fața blîndă trecînd zilnic de două-trei ori prin sălașul lor de suferință, supraveghind felul în care sînt îngrijiți, consolîndu-i cu cîte un cuvînt bun, interesîndu-se dacă au nevoie de ceva; și cu privirea ei bună ca de înger le vindeca sufletul.

Dar și femeia care făcea toate astea trebuia să aibe o inimă de piatră!

Inimă de piatră, da, dar de diamant! Diamantul este piatra care are suflet.

Doamna Baradlay făcu față acestei misiuni deosebit de înălțătoare.

Nu era o femeie, o doamnă: era o sfîntă.

O sfîntă, la care se roagă muribunzii, despre care cei vindecați cîntă psalmi de laudă, care, atingîndu-i pe martiri cu degetele ei, le schimbă durerea în dezmierdare.

Însă pentru această înălțătoare stare trebuia să sufere.

În casa plină de răniți, izbucni dintr-odată holera.

Moartea nu se mulțumi cu recolta de pe cîmpul de luptă, își apucă coasa cu ambele mîini și se porni pe cosit. Tipul de armă pe care om de om nu l-a descoperit, l-a descoperit chiar ea, moartea.

După 1831, era pentru prima oară că în Ungaria răsuna acest cuvînt; holera. Faima i se cunoștea numai din imaginile de groază întîmplate cu optsprezece ani în urmă. Dar și de astădată știau tot atît de puțin ce era, ca și la prima ei apariție.

O fi o boală contagioasă? o fi ciumă? molimă? e boala pămîntului? e un spirit rău sau blestemul lui Dumnezeu? e praf de la animale pătruns prin respirație sau criptogame înghițite? De ce și cum călătorește din regiune în regiune? De ce într-un oraș își alege un cartier, o stradă, uneori numai și jumătate dintr-o stradă, iar cealaltă parte o lasă în pace? Cum se poate ca un om să umble printre sute de bolnavi fără să se contamineze, iar altul numai la vestea că cineva a murit de holeră, la pronunțarea acestui cuvînt să se îmbolnăvească și să moară?

La toate astea nimeni nu putea răspunde mai mult decît cu optsprezece ani în urmă.

Băgare de seamă, prudență și o inimă bună. Alt sfat nu se putea da.

Scrisorile care se trimiteau dintr-o regiune într-alta, și acum se găureau și se afumau, dar cei mai mulți oameni nici nu corespondau.

Tocmai de aceea, doamna Baradlay nu trimitea niciodată vreo scrisoare copiilor ei care locuiau pe insula dintre Crișuri. De aceea nu permitea ca scrisorile lui Ödön să ajungă la soția lui, pentru că holera mergea împreună cu armata.

De aceea nu-şi vizită niciodată nora şi nepoţii, iar acestora le era interzis să o viziteze, deoarece casa unde stătea doamna Baradlay era ca o curte de casaţie a morţii.

Ea însăşi nu se mişcase de acolo.

Orele numărau secţiunile nopţii, luna plină care intra pe fereastră trezea la viaţă fantomele din rame. Stăpîna casei umbla prin camera aceea care a auzit atîtea suspine şi, cu mîinile la spate, se oprea din cînd în cînd în faţa celui mai ameninţător dintre portrete.

Era portretul omului cu inima de piatră.

Şi vorbi cu el.

— Nu ! Nu mă poţi goni de aici... Rămîn locului... rămîn aici... Aud reproşurile tale... Îmi spui : „e opera ta"... Nu neg... Cîtă contribuţie am, atîta îmi revine... Aceste strigăte îngrozitoare nu ne lasă să dormim, nici pe mine, nici pe tine. Nu-i aşa, nici pe tine ?... Eu i-am adus aici... Trebuie să-i ascult, mie îmi vorbesc... Dacă le-ar tăcea buzele, ar începe să vorbească rănile lor deschise... Fiecare rană ar spune : apelez la Dumnezeul atotştiutor !... Mie nu mi-e frică să apar în faţa lui... Dar eu, pot oare să apelez ? tu eşti de-acum pe lumea cealaltă, tu cunoşti de-acum viitorul, tu vezi în inimi şi peste secole. Atunci de ce vii să-mi faci reproşuri ?... Ştii bine că acest sînge a trebuit să curgă, că acest chin a trebuit să fie îndurat pînă la capăt. Ştii bine că cel ce vrea să învie trebuie întîi să moară...

Femeia porni din nou de-a lungul podelei cu pătrăţele, luminate de razele lunii, şi din nou se întoarse la adversarul său, cu care discută mai departe.

— Crezi că mi-e frică aici singură, singură cu tine ?... Sub mine şi în jurul meu e moarte ; dar

deasupra mea e Dumnezeu... Ne privim faţă în faţă : eu şi moartea. Cel care se sperie cînd îi rosteşte numele, aceluia i se înfăţişează în chip de monstru ; iar aceluia care o salută, îi apare în chip de înger... Şi apoi, cerul nu începe de la stele, ci de la vîrful firelor de iarbă : capul ne este îndreptat spre ceruri... Mie nu mi-e frică, pentru că eu ştiu toate acestea.

Din nou merse de la un capăt la altul al camerei şi din nou se opri în faţa portretului fantomatic.

— Mă întrebi ce am făcut cu copiii tăi ? Contrariul de ceea ce mi-ai dictat tu... Ai spus că o să te întorci, că o să-mi şopteşti la ureche întrebarea aceasta... O aud... Am făcut contrariul decît ceea ce ai vrut tu... Doi din fiii mei sînt pe cîmpul de luptă : unul a şi fost rănit, şi oricînd îi poate suna ceasul morţii... Cel de al treilea fiu al meu este un mort viu, un zero... Eu am făcut toate astea...

... Eu i-am dus acolo unde sînt... Nu-mi pare rău... aştept liniştită ceea ce o să se întîmple cu ei. Soarta lor a fost schimbată de mîna mea... Poate că o să piară toţi trei... se poate... Dar e mai important să participi la înfrîngerea cea dreaptă, decît la cea trădătoare. Eu le-am dat viaţă, laptele meu l-au supt ; poate vor muri împreună cu sufletul meu, dar nu aveau voie să trăiască o viaţă potrivnică sufletului meu...

Şi din nou umblă şi din nou ascultă întrebările din lumea de dincolo.

Auzea cumva şi celălalt cuvintele ei ?

Din nou se întoarse la tablou. Un zîmbet gingaş îi luminează chipul.

— O, dacă ai vedea cei doi copii frumoşi, cum se joacă în poalele mamei lor, cum pălăvrăgesc

și gunguresc... Pe ei îi păzesc ca pe un altar de familie... Pe ei i-am dus la loc sigur... Oh, dacă i-ai vedea, nu te-ai uita cu o față atît de încruntată. Ei sînt moștenitorii unei epoci mai fericite. Noi toți ne sacrificăm pentru ca ei să fie fericiți... Tu nu ai vrut ca soarele să încălzească aceste două capete zîmbitoare... Am vrut-o eu... Vezi? Am putut stîrni din tainițele soartei nu numai moarte, nu numai suferință, ci și viață și fericire... Această viață, această fericire, am dus-o de aici la un loc sigur, unde mila de nesfîrșit a lui Dumnezeu și ruga mea fără încetare îi ocrotește... Nu i-am lăsat aici, în fața chipului tău mînios... Ei o să trăiască și vor tămădui cîndva necazurile noastre de nevindecat.

La acest gînd, femeia privi îndelung înaintea ei, cu o adevărată încîntare profetică.

Cu acest gînd inima ei își găsi liniștea și fermitatea.

Și cu capul sus, se întoarse încă o dată spre portret.

— Ceea ce am făcut, am făcut bine... Și acum vreau să te întorci în somnul tău — și vreau să dorm și eu.

Lumina lunii părăsi și ea portretul, trecîndu-și razele de argint pe un alt obiect; portretul recăzu în întuneric.

Iar femeia, care putuse porunci fantomei să se ducă la odihnă, știu să-și poruncească și ei însăși să doarmă.

Și a adormit liniștită.

Cu toate că, oricine a încercat, știe că cea mai grea poruncă este: „Trebuie să dorm!"

În casa Plankenhorst se desfășura una din acele serate intime la care, de obicei, participa și sora Remigia cu novicea ei.

Dar de cînd cu evadarea aceea îndrăzneață, pe domnișoara Edith n-o mai însoțea numai sora Remigia, ci încă o neprihănită de la mînăstire : două vor reuși s-o păzească.

La aceste serate, Edith auzea destule vești despre situația de pe cîmpul de luptă din Ungaria, ca să-i treacă pofta de măritiș. De cîte ori și cum a fost zdrobită armata maghiară, cît de cumplit a fost nimicită, că se află la strîmtoare și în curînd trebuie să se predea, iar dacă înainta, cum va fi atrasă în cursă ca să i se taie drumul de retragere ; nici unul din ei n-o să scape.

Cu asemenea prilej, putea auzi destule și despre Richard. În două ocazii, numai datorită iuțelii calului său scăpase de sabia lui Palvicz Otto. Palvicz făcuse jurămînt să pună mîna pe el viu sau mort.

Edith putea să aleagă : să se roage să-și vadă iubitul viu sau mort. Mort în bătălie, sau viu pe eșafod.

Datorită relațiilor foarte întinse, doamnele Plankenhorst aflaseră că, de ieri de la amiază, în pădurea Királyerdö se dădea o luptă decisivă.

Ultima depeşă a contelui Windischgrätz [1] anunţase că seara la ora şapte ungurii au fost respinşi în toate punctele şi că viteazul ban se pregăteşte să dea lovitura de graţie oastei duşmane.

Pînă la ora şapte seara aceasta era într-adevăr situaţia pe front, comandantul suprem putea să se culce liniştit în patul care i se pregătise ; după părerea sa bătălia era cîştigată.

Viteazul ban nu-l trezi decît la şapte dimineaţa cu vestea că a sosit cu tot corpul său de armată şi că a părăsit cîmpul de luptă, lăsîndu-l în mîinile duşmanului.

Nu se grăbiră nici unul, nici celălalt să comunice aceasta la Viena. Acolo toată lumea crezu pînă a doua zi seara că victoria e deplină.

În seara cînd bătălia de la Iszaszeg se terminase, doamna Plankenhorst şi fiica ei, împreună cu cele două călugăriţe şi Edith şedeau la ceai. Firesţe că subiectul discuţiei era bătălia de ieri aşa cum o cunoşteau aceste femei, iniţiate în toate, din buletinul comandantului suprem.

La început, cele patru femei erau într-o dispoziţie deosebit de bună. Cea de a cincea însă, Edith era cu atît mai mult dusă pe gînduri.

De cînd cu experienţa de data trecută, sora Remigia nu mai manifesta o simpatie atît de vădită faţă de lichiorul Chartreuse ; în locul acestuia îşi turna în ceai cîte un păhăruţ de arac [2]. Era de părere că aracul înviorează nervii ei sensibili.

---

[1] *Alfred von Windischgrätz* (1787—1862), feldmareşal austriac, a participat la războiul împotriva lui Napoleon. În 1848 a înăbuşit în sînge revoluţia din Praga şi din Viena, iar în 1849 a luptat împotriva revoluţiei din Ungaria.

[2] Băutură spirtoasă preparată din orez şi din lapte de nucă de cocos.

Azi era deosebit de vorbăreață.

Doamnele se întreținеau despre situația de pe cîmpul de luptă. În această problemă sora Remigia se vădi foarte pricepută.

Cu ajutorul unor coji de pîine și bucăți de zahăr aranjă oștirile față în față.

Cojile de pîine erau regimentele maghiare, bucățelele de zahăr regimentele austriece.

Astfel totul devenea foarte ușor de înțeles.

Dacă bucățica asta de zahăr înaintează cu un lat de palmă în spatele bucățelelor de pîine, acestea din urmă vor fi toate capturate. Și doar nu e mare lucru să înaintezi de un lat de palmă pe fața de masă !

Dacă brigada lui Rastich o să primească la timp ordinul să-i atace din flanc pe dușmani, dacă brigada lui Lichtenstein va avansa *en échelon* [1], și dacă brigada Colleredo se va arunca a *cheval* [2] pe șosea, din rîndurile inamicului nu mai scapă nici un om, nici măcar un cal.

Doamnele își expuseră concepțiile strategice perorînd cu aplomb. Mînuiau termenii cu siguranța unui sublocotenent proaspăt avansat.

În timpul acestei trăncăneli vesele, cineva bătu în ușă.

— Cine e ? Intră !

Pe ușa secretă acoperită cu o draperie, pe unde pătrundeau numai intimii casei, intră domnul Rideghváry.

Fața nobilului domn era de culoarea pergamentului, iar colțurile gurii îi erau agitate de un tic nervos pe care nu-l putea stăpîni.

Cele două doamne Plankenhorst se grăbiră să-l întîmpine și-l salutară zgomotos, cu rîsul pe față,

[1] În scări, aici în formație de luptă „în scară" (fr.).
[2] Călare (fr.).

îl traseră lîngă masă, îl așezară cu forța într-un fotoliu și abia atunci, cînd îi văzură chipul la lumina lămpii, rămaseră încremenite. Arăta ca o mumie.

— Ei, ce veste de pe cîmpul de luptă ? îl întrebă doamna Plankenhorst pe prietenul ei.

Rideghváry vru să răspundă, dar abia atunci observă că limba și gîtlejul îi sînt uscate și că vocea i se înecă. Fu nevoit să bea mai întîi o înghițitură de apă.

Apoi răspunse :

— Sîntem la pămînt. Am pierdut bătălia.

Doamna Plankenhorst reuși doar după cîteva secunde să mai exprime o slabă îndoială.

— E imposibil...

— Și totuși e foarte adevărat, răspunse Rideghváry.

Atunci interveni Alfonsine. Vru să arate că are mai multă putere sufletească decît ceilalți și că nu pune la inimă teribila știre. Cu toate că la ea aceasta nu dovedea putere sufletească, ci ușurință.

— Ah, domnule ! Încă nu-i nimic sigur. Dumneavoastră nu puteți avea știri certe, și dați crezare prea ușor unor zvonuri alarmante.

Rideghváry își îndreptă privirea-i tăioasă, ascuțită spre fața ei, încă îmbujorată de rîs. Alfonsine încercă să ascundă îngrijorarea care o cuprinsese la auzul știrii alarmante.

— Și totuși, domnișoară, spuse el cu duritate, ceea ce spun e adevărat. Această înștiințare a adus-o un sol care, de altfel, a văzut cum Palvicz Otto a căzut în luptă.

Rîsul se stinse pe fața îmbujorată a domnișoarei Alfonsine.

— Palvicz Otto ? bîlbîi sora Remigia. Celelalte doamne nu scoaseră nici un cuvînt.

— Întocmai. Ştafeta care a sosit a asistat la lupta dintre Palvicz Otto şi Baradlay Richard. Amîndoi şi-au îndreptat deodată sabia, ţintind unul capul celuilalt, amîndoi au căzut deodată de pe cal.

Două chipuri palide de disperare, împietrite de groază se întoarseră în acelaşi timp spre cel ce vorbea : erau Alfonsine şi Edith.

Rideghváry continuă cu o încetineală plină de cruzime.

— Baradlay a rămas în viaţă ; Palvicz Otto însă a murit...

Edith căzu înapoi în fotoliu, cu sentimentul fericit de uşurare în piept, îşi împreună mîinile ca şi cînd i-ar fi mulţumit cuiva ; în timp ce Alfonsine sări de pe scaunul ei, desfigurată de furie şi disperare, holbîndu-şi sălbatic ochii la cel ce vorbea...

Doamna Plankenhorst se uită speriată, dar nu la Rideghváry, ci la fiică-sa. Oare va trăda secretul ei păzit cu atîta străşnicie ?

Fetei însă nu-i mai păsa cine o vede şi o aude în clipa aceea. Cu toată amărăciunea adunată în sufletul ei, strigă cu glas aprig :

— Blestemat să fie cel care l-a omorît ! Blestemat să fie acela care l-a ucis pe Palvicz Otto !

Şi se trînti peste masă, spărgînd tot ce-i cădea în mînă : izbucni în hohote de plîns.

În clipa aceea, doamna Plankenhorst leşină. Nu din cauza ştirii cu privire la moartea lui Palvicz Otto, ci pentru că fiica ei Alfonsine se pierduse cu firea.

Alfonsine însă, nesinchisindu-se de nimeni, îşi dădu frîu liber accesului ei de furie.

Era ca un vulcan în erupţie, care azvîrle cu foc în norii brăzdaţi de fulgere şi aruncă trăsnetul înapoi spre cer.

La început lovi masa cu fruntea și pumnul, apoi căzu pe un fotoliu, lăsînd ca lacrimile să-i curgă șiroaie pe obraz, iar părul să-i cadă în toate părțile în dezordine.

„Blestemat să fie cerul ! pămîntul ! oamenii !“

Se zvîrcolea ca un tigru rănit de moarte.

Apoi brusc luă un cuțit de pe masă și fugi spre ușă bîlbîind înnebunită.

— Pe cine să omor ? Trebuie să omor pe cineva !

Însă cuțitul acela nu era bun s-o omoare nici pe ea, nici pe altcineva. Îl trînti la pămînt : „o bucată de fier nenorocită !“ și-l călcă în picioare.

Apoi, parcă își aduse aminte de ceva, căzu cu fața și cu brațele la perete, hohotind : „Oh, dragul meu Otto“ și alunecînd de-a lungul peretelui se prăbuși pe podea.

Acolo plînse o vreme, dar negrăbindu-se nimeni s-o ridice, se ridică singură.

Din cauza plînsului, ochii îi erau injectați.

Privi în jur.

Cele două călugărițe erau ocupate cu doamna Plankenhorst, pe care nu o puteau trezi din leșin. Edith își luase pălăria și fularul și se retrăsese într-un colț, stînd acolo, ca cineva care vrea să fugă. În toată furtuna aceea, numai Rideghváry stătea liniștit, nepăsător, cu mîinile în buzunar.

— Duceți bolnava în pat și culcați-o. Chemați servitoarele, spuse Alfonsine cu o cruntă indiferență, și apoi se întoarse către Rideghváry.

— Domnule, în sala aceasta, în orașul acesta, în toată lumea nu există om să poată urî mai tare și mai fără teamă decît dumneata și cu mine ! Dumneata m-ai văzut. Știi totul ? nu-i așa ?

— Da !

— Există revanșă pe lume ?

— Există.

— Și poți să ți-o iei ?
— Chiar dacă ar trebui s-o iau din iad.
— Dumneata ești singurul om care mă înțelegi.
— Amîndoi ne înțelegem perfect.
— Deci, dacă vreodată o să ai nevoie de o inimă de la care să ceri cu împrumut otravă ucigătoare, cînd a dumitale se va fi terminat, gîndește-te la mine. Îți sînt datoare cu iadul pe care mi l-ai împrumutat.
— Le-o vom plăti, domnișoară. Fii pe pace ! Ochi pentru ochi ! Nimeni nu va rămîne fără răsplată. Chiar dacă lumea se va sfărîma în bucăți, noi tot ne vom răzbuna. Vom provoca în Ungaria un asemenea bocet, încît trei generații n-o să-l mai uite ; și pe pămîntul acela hainele de doliu vor fi la modă zece ani de acum înainte. Îmi urăsc patria ! Știi dumneata domnișoară, ce înseamnă cuvintele : „Îmi urăsc patria ?!“ Urăsc fiecare fir de iarbă, fiecare prune sugar din această țară ! Acum știi și dumneata cine sînt. Așa cum știu și eu cine ești dumneata. Ne vom întîlni acolo unde vom avea nevoie unul de altul.

Apoi își luă pălăria și plecă fără să salute pe cineva.

Alfonsine se așeză lîngă masa părăsită de toți. Își prinse fruntea în mîini, rezemîndu-și coatele de masă, în fața lămpii, uitîndu-se țintă la ea :
— Așadar, ai murit ? i se adresă ea luminii aceleia mute, parcă vorbind cu o stafie. Așadar, m-ai înșelat ? M-ai părăsit oare pentru totdeauna ? Pot să vin și eu după tine ? Ori să trimit pe cineva după tine ? Da, mă voi răzbuna pe toți ! Acolo unde te-ai dus, există oare dragoste, există ură ? N-am să te pot uita nici acolo. Vai mie, celei pe care ai părăsit-o ! Vai ție, care ai plecat. Dar vai de cel ce te-a trimis pe lumea cealaltă ! N-o să te

las să dormi în mormînt, iar tu n-o să-mi dai pace, o să fii strigoiul meu, iar eu al tău, iar amîndoi îl vom urmări pe ucigașul tău. Mai există un loc blestemat pe pămînt care e mai trist decît mormîntul : eșafodul. La picioarele lui ne vom întîlni toți trei ! — dar nici acolo nu ne vom împăca. Cine e în stare să împace fata care nu mai poate deveni soție ? Nici cerul, nici un paradis întreg de îngeri și de sfinți ! Simt că port în mine un iad întreg, s-a deslănțuit în mine tot infernul...

Alfonsine se adresa lămpii rotunde de sticlă de parcă ar fi fost un suflet care-i înțelegea cuvintele. Poate că în multe nopți de nesomn se obișnuise să vorbească cu lumina mută a lămpii, altă dată în gînd, de data asta, fără voia ei, cu glas tare.

Între timp, ridică tot mai sus fitilul lămpii. Flăcări roșii și fum se ridicau deasupra cilindrului de sticlă. Totuși i se părea că nu era destulă lumină. Deodată, sticla încinsă crăpă, împroșcînd în toate părțile țăndările sale fierbinți.

Alfonsine tresări speriată.

Sticlă spartă înseamnă doliu. Înseamnă că a murit cineva la care tocmai se gîndea. Oare ce putere posedă sufletul fără de trup, care în clipa cînd a încetat să mai țină o ființă umană în poziție dreaptă, cu capul spre cer, să mai poată, cu o ultimă sforțare, să spargă în bucăți o sticlă ? Superstiție ! spun învățații. Cu toate că s-a descoperit că unda sonoră emisă de nota *fa* lasă o urmă în formă de cruce dublă pe un geam presărat cu pulbere, nota *re* formează pe el un cerc dublu iar un *do* înalt sparge în țăndări o sticlă. Însă cum vine vorba de puterea sufletului fără de trup — imediat se declară că e o „superstiție".

Cele două călugărițe se întoarseră din camera doamnei Plankenhorst. O culeseră pe doamna pradă unei crize de isterie și o încredințară servitoarelor.

Din obișnuință, sora Remigia se strădui să o consoleze pe Alfonsine.

— Ai încredere în mila cerului. Dumnezeu te va consola.

Alfonsine răspunse, străpungînd-o cu o privire sălbatică de demon :

— Nu mai am de gînd să mă adresez lui Dumnezeu. Nu mă mai rog niciodată.

Cucernica femeie își împreună mîinile cu evlavie și încercă să o înduplece :

— Pentru Dumnezeu din cer și pentru toți sfinții ! Baroană, gîndește-te ce spui, ești doar creștină !

— Nu mai sînt creștină !

— Gîndește-te, ești femeie !

— Nu mai sînt femeie ! Sînt, ceea ce sînteți și voi : o călugăriță. Și dacă soarta a vrut ca pe acest pămînt să existe ființe care au încetat să fie femei ca să se poată ruga, eu îmi voi închina viața pentru a blestema ! Și a mă răzbuna.

Sora Remigia își strînse speriată sutana, ca să fugă de aceste cuvinte pline de păcat, pe care era scandalos să le asculți, iar dacă le înțelegeai, însemna să te faci părtaș la blestem.

Și totuși ea le-a înțeles.

Călugărița îi făcu lui Edith un semn mut ca s-o urmeze.

Alfonsine însă îi tăie calea fetei și-o apucă brutal de mînă.

— Ea nu se mai întoarce la mînăstire. Rămîne acasă !

Blînda călugăriță nu voia să o contrazică. Cum doriți ! Era bucuroasă că poate scăpa nevătămată,

împreună cu colega ei, din acea atmosferă încărcată de furie și împovărată de blasfemie.

Edith, tremurînd toată, își deslegă pălăria și-și scoase pelerina.

Cînd rămaseră singure, Alfonsine se apropie de Edith, se postă în fața ei.

— Știi de ce te-am reținut acasă ?

— Nu știu.

— Uită-te bine în ochii mei. Ce vezi în ei ?

— Beznă, răspunse Edith.

Și spusese bine. Bezna iadului nu putea fi mai întunecoasă decît erau în momentul acela adîncul ochilor negri, frumoși ai Alfonsinei.

— Da, bezna aceasta trăiește și e plină de chipuri omenești. Și tu ești printre ele. Cel pe care îl iubești tu, l-a omorît pe omul pe care l-am iubit eu ! Iar pe acela pe care-l iubești tu, am să-l omor eu !

Aceste cuvinte le însoți cu o mișcare amenințătoare, de parcă în pumnul strîns ar fi avut un pumnal otrăvit.

— Îl omor ! De ar sta o lume întreagă între noi, tot o să-l ajungă mîna mea ; îl voi ajunge chiar dacă unul dintre noi ar fi în rai iar celălalt în iad ! Zi și noapte n-am să mă gîndesc la altceva decît la felul în care am să-l omor. Vreau să fii la fel de nenorocită ca și mine. Vreau să afli cît sînt eu de nenorocită. Atunci o să ai posibilitatea să te gîndești cum să mă ajungi din urmă. În lumea asta a existat un singur om pe care l-am iubit din toată inima mea, cu pasiunea, cu păcatul meu ; un singur om care ar fi putut face din mine o femeie fericită, un înger sau o prostituată, indiferent ce, dar fericită. Pe acela l-a omorît Richard Baradlay. A mai existat un om pe lume, care chiar dacă nu m-ar fi putut face fericită, m-ar fi putut face fe-

meie, mi-ar fi putut da un nume, m-ar fi putut elibera de mine însumi. Pe acela mi l-a răpit în ziua logodnei mele o femeie tot din neamul Baradlay, făcîndu-mă de rîsul lumii. Aceşti oameni m-au omorît mişeleşte, m-au înmormîntat de vie, m-au dezonorat după moarte, m-au înviat blestemată : din clipa aceasta o să fiu demonul lor. Pe toţi îi omor ! Voi stîrpi bărbaţii şi femeile acestei familii, şi cel mai nefericit dintre ei va fi acela pe care o să-l las în viaţă ca să-i pomenească pe ceilalţi ! Ceea ce ai văzut tu în ochii mei, bezna de care vorbeai, a prins viaţă în sufletul meu. E plin de chipuri omeneşti care colcăie-n ea. Văd de pe-acum viitorul. Nu, nu sînt nebună. Ceea ce mi-am propus, voi îndeplini. Uite, ţin aici în mîna mea capetele lor. Aşa cum mi-au dăruit mie capul iubitului meu, aşa o să-ţi dăruiesc şi eu ţie capul iubitului tău. O, am şi întocmit un plan ! Un plan întreg, bine închegat, nemilos precum e întunericul. Da, am să-i omor, am să-i fac nefericiţi. De asta te-am oprit acasă. Pentru ca în fiecare seară, cînd te culci, în fiecare dimineaţă, cînd te scoli, să-ţi pot şopti la ureche : „Am să-l omor pe iubitul tău". Să te pot vedea la fel de nenorocită, pe cît de nenorocită am devenit eu prin tine, prin iubitul tău. Am să am grijă să fii şi tu nefericită ca mine. Să te revezi în mine, să ajungi la disperare, cînd te vei recunoaşte în mine, să înnebunim amîndouă, să lovim cu picioarele în hîrcile iubiţilor noştri, să le dăm de-a rostogolul ca nişte bile, la jocul de popice. O, dragul meu Otto !...

Alfonsine se aruncă pe canapea cu faţa în jos şi rămase nemişcată.

Edith ascultase tremurînd această izbucnire de furie ucigătoare, acest delir turbat, amintind de blestemele vrăjitoarelor gonind spre Sabath, care

presară în zbor membre de prunci sfîrtecați ; nu numai că nu putea răspunde, dar nici măcar cuprinde cu mintea această izbucnire demonică. Cînd o văzu pe Alfonsine că s-a liniștit și rămîne culcată, părăsi camera pe nesimțite și se duse în camera servitoarelor. Acestea o culcară în odăița ei de odinioară, în patul ei simplu, atît de cunoscut, îi puseră o pernă încălzită la picioare ca să nu-i fie frig, și o lăsară singură să doarmă.

Iar lui Edith i se păru în vis că întunericul e într-adevăr populat de stafii care trăiesc și mișună, mai negre decît bezna și parcă una dintre ele, a cărei față se contură clar în bezna nopții de iad, devenind vizibilă, se aplecă deasupra patului ei, șoptind sinistru, cu respirația ei rece :

— Pe toți îi omor !...

MINDENVÁRO[1] *ÁDÁM*

Omul despre care va fi vorba mai jos este o figură istorică. Dar nu vă spun unde locuiește. Îl cunoaște toată lumea.

Este una dintre ființele preistorice pe cale de dispariție, pe care noua epocă nu le mai reproduce. Nu este o creație a epocii în care domină cultul lui Vulcan sau al lui Neptun, ci mai degrabă al lui Bachus, înțelegînd prin acesta nu pe Bach[2] cel care a introdus impozitul pe consumație, ci pe Bachus, zeul vinului.

Acest om este întruchiparea vie a dictonului: *„Extra Hungaria non est vita; si est vita, non est ita“*[3].

Locuința lui era în acel sat, în care, în 1849, la întrebarea: „dușmanul a fost pe aici ?“ se răspundea: „Aici nu, dar la vecini au fost toți trei: și neamțul și rusul și ungurul“. Toți îi erau dușmani.

Casa strămoșească a domnului Mindenváro Ádám fusese construită încă de bunicul lui, și de atunci

---

[1] Cel care așteaptă, cel care primește (magh.); nume de familie.

[2] *Alexander Bach* (1813—1893), om de stat austriac, care, fiind la conducerea Ungariei după înfrîngerea revoluției din 1848—1849, a instaurat un regim de teroare cruntă.

[3] „În afară de Ungaria, nu-i viață; iar dacă există viață, nu e ca aceea“ (lat.).

nimeni nu i-a mai adăugat nici măcar o cărămidă. Nu avea decît parter, pentru că urcatul pe scări, vezi bine, era foarte incomod. Acoperișul era din șindrilă, iar peste șindrilă s-a mai pus și trestie, nu cu scopul de a apăra șindrila, ci pentru a păstra mai bine strugurii și alte fructe sub acoperișul cald. Sub casă se afla pivnița, cu trei încăperi : una pentru vin, alta pentru legume și a treia pentru ghețărie. În partea de răsărit și apus erau cerdacuri cu stîlpi, unde se găseau niște fotolii de piele. Omul putea alege cerdacul, în funcție de direcția din care bătea vîntul. Din toată casa, încăperea cea mai mare era bucătăria.

În epoca noastră de maxime economii, rar întîlnești o asemenea bucătărie, cu vatra mare, deschisă ; unde focul arde și sus și jos ; sus se gătește, jos se coc cozonaci. Printre buturugile de lemn care trosnesc, se ridică furca cu mai multe cîrlige, de care este fixat unul din capetele frigării ; aceasta se învîrtește incontinuu, rumenind curcanul, pus la fript ; mașina de învîrtit este înlocuită cu un băiat de argat.

În jurul focului : oalele umplute ochi, pe jumătate acoperite cu capace de pămînt smălțuite. În oale fierbe și clocotește ceva cu miros îmbietor.

Pe pirostii, trasă de o parte la flăcări, o cratiță de pămînt, plină cu jăratec și acoperită cu un capac de tablă ; în această cratiță, probabil că se coace perechea ștrudelului aceluia care acum e o mînă de cocă întinsă pe masa mare, lungă, și de care întind două fete din două părți, pînă se subțiază și devine la fel de lată ca fața de masă, încît ar putea învălui într-un peplum chiar o Messalină romană, iar în Laponia s-ar putea face din ea ferestre. Dar în Ungaria această foiță e unsă cu smîntînă, presărată cu migdale și stafide, apoi răsucită cu un

rafinament de inchiziție spaniolă și coaptă la foc potrivit ; popoarele care nu cunosc această prăjitură, merită într-adevăr compătimirea noastră.

Între timp bucătăreasa umple cu jar gura cuptorului, unde se coc cozonacii crescuți ; alta, cu un cuțit strîmb, toacă o bucată de carne pe un tocător rotund de lemn. O altă bucată, înfășată în foi de varză, povestește cum e vremea acolo, în cratiță, pufăind tare sub capacul de pămînt, în timp ce prima bucată așteaptă să fie preschimbată în cîrnați. În ușa bucătăriei, un băiețaș care încă nu e bun de o altă treabă pisează leneș cu un mai de fontă, într-o piuliță cît el de mare ; după felul în care-și strîmbă nasul, probabil e piper.

O ajutoare uscățivă, cu un bătător de alamă, bate într-un castron de zinc albuș de ou alb ca zăpada, din care o să facă bezele, un fel de aer îndulcit. Iar bucătăreasa-șefă se învîrte peste tot, dirijînd concertul ; toarnă peste curcanul care se rumenește untura, care apoi se scurge într-o tavă pusă dedesubt, presară pe foaia de plăcintă întîi adausurile uscate, apoi pe cele fluide ; cu o lingură de lemn, gustă din mîncărurile fierbinți, hotărăște ce mai trebuie adăugat și dispune de solnița cu sare și piper, de cutiuța cu boia și cu nucșoară ; deschide cuptorul, cercetează cozonacul care se rumenește ; supraveghează ștrudelul ; înțeapă cu furculița cîrnatul care sfîrîie ; alege din tot felul de ustensile de alamă, fier și lemn unealta potrivită întrebuințînd cuțite pentru cozonac, strecurători pentru tăieței, cuțite curioase de tăiat, forme de făcut prăjituri ; dă de treabă tingirei, cuptorului, cratiței de fier, o învață pe ajutoare cum se împănează friptura cu slănină, îl urmărește pe băiatul care caută s-o șteargă, chemîndu-l să radă hrean ; și cu mărinimie o introduce pe soția intendentului în

secretul cum trebuie întoarse gogoşile împletite. Între timp, cu un cuţit enorm, taie tăieţei pentru supă, subţiri ca firul de aţă, repede ca o maşină cu aburi : de mirare cum de nu-şi taie degetele. Uneori apare şi intendentul, care are obligaţia să aducă vin ; la sosul de friptură vin roşu, la spuma de prăjituri vin alb ; tot el taie artistic fripturile.

Oare se aşteaptă musafiri la masă ?

Se prea poate să şi vină cineva. Am putea face prinsoare, zece contra unu, că o masă bună nu rămîne neonorată ; iar ceea ce e bun, nu se strică, chiar dacă nu vine nimeni. Domnul Mindenváro şi perechea sa de viaţă au fost binecuvîntaţi cu o mare poftă de mîncare. Precum şi sfinţia sa preotul, firește. O masă bună nu aduce niciodată ruşine. Aici aşa este în fiecare zi !

Şi apoi de ce n-ar fi ? Omul se bucură numai de ceea ce mănîncă, restul e iluzie. „Dacă mănînci, bei şi dormi bine, atunci e ferice de tine", zice o veche zicală înţeleaptă. Mîncarea bună e cea mai mare distracţie ; pofta bună este cea mai veselă sursă a speranţei, iar stomacul sătul este amintirea cea mai liniştitoare a unei fapte bine înfăptuite. O masă plină este singura privelişte pentru care îngerii îi pot invidia pe oameni, ştiut fiind că îngerii nu mănîncă niciodată. În mîncare stă şi gloria. Cine are masa îmbelşugată, cine primeşte cu plăcere la masă, şi el însuşi se apucă să mănînce cu poftă, e un om cumsecade, plăcut, afabil, respectabil. Toată lumea e de acord cu aceasta.

Ádám şi soţia sa sînt amîndoi rotunzi, cu faţa strălucitoare ; toţi ştiu că duc o viaţă de familie fericită. În afară de propria lor persoană, nu au de cine să aibă grijă. Cînd Tallérossy Zebulon spune, oftînd, cîte fete are, şi că nu poate să le mărite, doamna Mindenváro se gîndeşte în sinea ei : „Ce

bine că n-am nici o fată !“ Dacă domnul Szalmás se plînge că fiul său e un derbedeu şi o haimana, că iar a fugit de la şcoală, fața domnului Ádám strălucește de bucurie la gîndul : „Ce bine că nu am un băiat !“

Nu au nici o grijă, decît să mănînce bine. Iar pentru aşa ceva, au de toate.

Au grîul cel mai frumos, pe care-l macină la moara lor de apă. Au şi băcănie şi măcelărie, unde-şi vînd vitele lor proprii ; iar poiata e plină de păsări. Grădinile şi livezile dau rod bogat de legume şi fructe, pămîntul e bun, nici nu trebuie măcar udat. Via dă vin, livada de pruni dă țuică bună ; iar apa minerală izvorăşte chiar la poalele dealului. Turma de porci e cresctută pe gratis de pădurea de fag, care mai dă şi vînat, nu trebuie decît să te osteneşti să vînezi căprioare, care nu aparțin nimănui, ci tuturor, țării întregi. Recolta totdeauna întrece nevoile familiei Mindenváro. În hambare e grîu de acum trei ani, iar în poduri stă lîna adunată de la oile tunse de mai bine de trei ani. Toate astea valorează bani, dar de bani nu au nevoie niciodată. Pentru ce le-ar trebui bani ? Să cumperi găteli ? Doamnei Mindenváro nu-i place să se gătească, pentru că statura n-o prea avantajează ; iar domnul Ádám, chiar că nu suferă alte haine decît pe acelea cu care s-a obişnuit şi nici alt fotoliu decît acela în care a stat de atîtea ori încît s-a dat după el. Nu obişnuiesc să călătorească nicăieri, pentru că nicăieri nu găseşti confortul pe care îl ai acasă. Domnul Ádám obişnuieşte să joace cărți cu sfinția sa, dar numai pe cretă. Ce rost are să-şi ia banii unul altuia ? Şi ce ar putea face cu ei ? Dacă s-ar afla că are bani în casă, poate l-ar ataca tîlharii, aşa

însă poate veni însăşi Sobri [1], nici uşa n-o găseşte încuiată ; ar primi de mîncat şi de băut cît vrea : bani însă n-ar găsi nici cu un toiag fermecat. Nu merită nici să dea bani cu împrumut pentru că datornicul nu ar plăti camătă, iar să începi cu judecata e o treabă nesănătoasă.

Pe domnul Ádám nu-l interesează treburile obşteşti, treburile de stat, sau chestiunile judeţene.

— Sînt nişte proşti ! Oare de ce dau atît de mult din coate ? Pentru o slujbuliţă ? Nu ar trăi fiecare mai bine, dacă ar rămîne acasă şi s-ar ocupa de gospodărie, decît să stea toată viaţa la oraş ?

Pentru domnul Ádám, a se ocupa de gospodărie însemna a se uita la semănături dacă erau verzi sau galbene ; iar dacă mai dădea şi peste nişte prepeliţe, le împuşca.

N-a avut niciodată o slujbă : nu-i plăcea să i se ceară să comande cuiva ; iar ca altul să-i comande lui, nu-i plăcea deloc.

N-avea decît ca plasa să aibe un pretor prost. El nu avea nici o reclamaţie. Judeţul putea să aibe fie un administrator fie un prefect, el nu era nici pentru, nici contra ; iar dacă ţara avea guvern din reprezentanţii autorităţilor centrale, sau din ministere răspunzătoare, asta nu deranja în nici un fel starea lui sufletească.

Discuţii contradictorii nu purta cu nimeni. Dacă musafirii se lansau la masa lui în disp te contradictorii, le zicea : „Ia lăsaţi prostiile, domnilor, viaţa e scurtă, hai mai bine să bem".

Ziare nu cumpăra niciodată. Spunea că scriu într-un stil atît de întortochiat că nu se înţelegea nimic, şi pe deasupra scriau despre nişte treburi neînţelese, care nu-l priveau deloc.

Cuceririle noii epoci nici nu le observa. N-avea

[1] Sobri Ioska, tîlhar vestit.

nici de pierdut, nici de cîștigat de pe urma lor. Iobagi nu avea.

Cînd a izbucnit războiul civil, a spus : „Prostii ! De ce să ne omorîm unul pe altul ? Și așa sîntem puțini."

Așa că nu considera de loc necesar să aibe și el vreun amestec în acest război. Satul său era pitit într-o vale, unde puteai ajunge numai după o jumătate de zi de mers, pe drumuri foarte proaste, sau peste munți, pe niște poteci blestemate. Satul nu putea să cadă în calea vreunei armate aflate în luptă. Iar el, personal, în nici un caz n-o să meargă în locul altuia, din partea lui nu aveau decît să bată toba și să sune trîmbițele de jur împrejur, în toată țara. El nu aude nimic din toate astea. Nu se gîndește la felul în care se va sfîrși lupta. Mai devreme sau mai tîrziu, o să se împace cei ce s-au certat; și dacă nu se împacă, o să vadă ei la ce o să ajungă. Doar n-o să-și strice omul somnul de după masă, stînd necăjit din cauza asta.

Într-o zi urîtă de iarnă, cînd într-adevăr omul nu mai așteaptă musafiri, pe poarta deschisă a domnului Mindenváro intră o căruță cu un coviltir de pînză ceruită, și, de sub unul din colțurile care atîrnau, ieși la iveală, coborînd de-a-ndăratelea, prietenul nostru Tallérossy Zebulon.

Era o veche și bună cunoștință a casei : doamna și domnul îl primiră cu mare bucurie pe noul sosit. Ce musafir plăcut, care vine pe o asemenea vreme ! Gazda abia își găsea locul. Zebulon era cumătrul ei. Îi botezase toate fetele.

— Bine ai venit, dragă cumetre ! Și cărui fapt să-i mulțumim pentru această cinste ?

— Păi, venit numai vizitat, dragă cumătră, dacă nu mă gonești.

Femeia vru să-i răspundă demn la aceste cuvinte mari.

— Păi dacă-i aşa, cumetre, rămîi la noi pîn' la vară.

— Apoi, cumătră, o să stau şi vara.

— Şi dacă te iau de cuvînt ?

— Ei, bine, prinde-mă de cuvînt.

— Bate palma !

— Iată mîna.

— Ciine să fie, cine nu se ţine de cuvînt.

— Ei, chiar dacă ai gonit pe mine, eu nu plec anul ăsta de aici. Ce am spus, am spus.

— Ei, femeie, destul cu gluma, interveni domnul Ádám, vezi acum de treburi serioase. Cumătrul a venit de pe drum, l-o fi pătruns frigul ; unde e palinca ? Şi ai grijă ca masa să fie gata la timp.

Femeia se grăbi să dea dispoziţii servitorilor. Abia părăsi camera, că faţa zîmbitoare a lui Zebulon se schimbă deodată într-o figură răvăşită şi serioasă ; privi în jur cu frică, apoi, apucîndu-l pe domnul Ádám de gulerul hainei, ca şi cînd s-ar fi temut că acesta ar putea să cadă de spaimă, îi şopti :

— Vai, măcar de-ar fi o glumă, dragă prietene, dar eu nu vrut vorbit *coram faemina* [1]. Eu chiar rămas aici pînă pot rămas aici.

Domnul Ádám nu se sperie nici măcar de expresia misterioasă a feţei lui Zebulon.

— Sfîrşit cu mine ! Sînt puşcat ! explică Zebulon mai departe, s-a zis cu mine !

— Dar ce ai, bătrîne ?

Zebulon îşi duse degetul la gură.

— Neamţu urmăreşte la mine.

[1] În prezenţa femeii (lat.).

— Asta-i tot baiul ? Curaj, omule ! Am crezut că ți-a pîrjolit focul tot avutul. Dar de ce te urmărește ?

— Ei, drăguțule, eu făcut treabă importantă. Eu condus armata în bătălia de la Kassa. Ei, nu din față condus, numai de la spate condus. Totuși aproape împușcat pe mine. O noapte mereu împușcat după mine. Niciodată în viață n-am crezut să fiu la așa o vînătoare unde chiar eu să fiu iepure. Mi-au prins șuba, mi-au prins căruța ; am scăpat numai în papuci de noapte. Nu m-am oprit pînă acasă, nici n-am stat să răsuflu. Ei, zic, bine c-am ajuns acasă. Frumos acasă ! Cum am intrat în curte, vine fuga fata mea Karika și mă împinge în grădina de prune. Pentru Dumnezeu, tătuțule, cum de vii aici ? Chiar acum sînt niște călărași aici care caută pe tine ; dacă te prind, te omoară și te pune-n lanțuri, fugi de-aici ! Și singură fuge de acolo ! Nici mie nu trebuit mult ! Plecat singur. Luat traistă de gît și sărit peste gard al meu personal. Fugit în pădure, m-am ascuns în cuptor, acolo făcut mic, pînă Karika trimis după mine căruță ; acolo mîzgălit fața mea întîi cu var să fie alb, apoi cu funingine să fie negru, să nu cunoască pe mine. Trei zile nu putut spăla alb și negru din barba mea ; fost leit dracu.

Auzind povestea asta tristă, domnul Ádám rîdea de se ținea cu mîinile de burtă.

Cînd femeia se întoarse cu palincă și cu cozonac proaspăt, crezu că cumătrul Zebulon povestește niște anecdote și de aia rîd așa.

— Ce e veselia asta ? Spuneți-mi și mie !

— Ei, nu-i pentru urechi de femeie ! refuză domnul Ádám ; — cumătrul Zebulon povestește niște glume deșucheate.

— Apăi, voi bărbaţii vorbiţi mereu între voi despre asemenea lucruri cînd rămîneţi singuri, îi dojeni pudica doamnă.

Se grăbi să-i lase singuri, ca nu cumva să-i fie jignit auzul cu vreo nedelicateţe.

— E lucru tare trist, drăguţul meu, continuă Zebulon ; dar ascultă mai departe...

— Mai întîi să bem din palinca asta bună, care te ajută să uiţi de tristeţe. Nu există pe lume ceva mai bun.

Zebulon nu avea nevoie să fie prea mult îndemnat ; reuşi să-şi continuie trista poveste, cu gura plină de cozonac proaspăt.

— Fugit chiar noaptea aia, cu căruţa, la prieten cunoscut din sat vecin. Acolo nici nu m-am putut odihni, au dat peste mine curcanii. Prieten imediat pe mine ascuns în pivniţă. Stai eu acolo înfundat în butoi de douăzeci şi patru de vedre, două zile şi două nopţi. Mîncare şi băutură mi-au dat numai prin Spundloch [1], pînă plecat mai departe curcanii.

Şi în timp ce Zebulon povestea toate astea cu amărăciune, mai avea pretenţii ca cumătrul său Ádám să nu se tăvălească de rîs pe canapea.

— Dar asta nu-i de rîs, drăguţul meu prieten, gîndeşte-te numai ; stat de două ori douăzeci şi patru de ore în butoi şi tremurat de frică, dacă astupă vrana !

La această imagine, domnul Ádám era şi mai puţin în stare să dovedească o seriozitate demnă de situaţia relatată.

— Vino, bătrîne, să ne aprindem pipele, în felul ăsta conversaţia o să meargă mai uşor. În cutioara asta există un soi bun de tutun din Verpellét.

[1] Vrana butoiului.

Şi cu asta vîrî atît în gura sa cît şi într-a musafirului cîte o ţeavă de lulea din lemn de vişin, cu un muştiuc de pană de gîscă, avînd la capătul celălalt un căzănel de lut de Selmec pentru ars tutunul ; ce mai : o pipă vulgară.

Zebulon luă între dinţi clarinetul, din care în loc de sunet se scoate fum, aprinse la lumînare un *fidibus* [1], pe care-l rupse dintr-un *Calepinus* [2], care zăcea pe-acolo şi apoi, stingînd fidibusul de ţeava lulelei, dădu drumul în văzduh la nişte rotocoale mari de fum, se uită în urma lor, ridicîndu-şi o sprînceană, şi continuă tare amărît :

— Să stai în butoi, treacă-meargă. Asta-i o glumă. Şi Diogene făcut asta. Dar ascultă ce urmat apoi !... Prietenul meu care ascuns pe mine, cînd plecat de la el curcanii, spus : „Prieten meu Zebulon, eu nu pot lăsa pe tine aici, căci şi la mine tu aduci nenorocire ; trebuie să faci pe tine incognito, să nu găsit pe tine.“ Aşa gîndii şi eu : mai bine liber şi incognito decît *pleno titulo* şi în butoi. Atunci îmbrăcat pe mine în haină de salahor, şi dus pe mine la arendaş care face ţuică, la vreo şase zile, unde angajat pe mine ca salahor. Ei, aici o să fie bine, că nimeni pe mine nu recunoaşte. Bine. Şi eu cărat de dimineaţă ora patru pînă seara ora şapte doniţă cu lături, şi dat mîncare la vite, şi dus cu roaba melasă şi umblat pînă în gît la porcărie, ca un porc, că şi eu crezut la urmă că-s porc.

Domnul Ádám chinuindu-se să nu izbucnească în rîs îşi roase şi muştiucul pipei. De teamă să nu-l supere pe Zebulon, hotărî să-şi întoarcă într-o parte capul.

— Aşa că eu n-am mai putut răbda viaţa de salahor. Mi-am adus aminte să viu aici la tine.

[1] Hîrtie pentru aprins luleaua.
[2] Dicţionar poliglot.

Dar vorba e cum să vin ? Cînd e așa departe. Și neamțul peste tot ! Atunci a sosit acolo odată cu căruța cu cai, un cinstit crîșmar evreu ; cu bătrînul evreu era și nevastă-sa cu cea de a nouăsprezecea fată a ei, pe care o alăpta. I-am descoperit crîșmarului cine sînt. Promis lui totul ; și cinci forinți pe deasupra, dacă mă trece pînă la tine. Crîșmarul mi-a spus : las pe mine. A doua zi, pus pe mine în căruță și fugit eu din fabrica de lături. Crîșmarul mi-a spus, să nu-ți fie teamă de nimic ! Totuși mi-a fost, tare teamă mi-a fost ! La urmă, femeia de la evreu făcut milă de mine. Dat mie haine ale ei, îmbrăcat pe mine frumos femeie, și cînd venit la noi vizavi călăreț sau curcan, dat mie în brațe copil mic să dau să sugă la piept al meu, să fie iluzia. Așa a jucat festa la neamțu.

La aceste cuvinte, nu mai fu putere în lume care să împiedice pipa domnului Ádám să-i sară din gură, iar pe domnul Ádám să dea drumul din gîtlejul său unor hohote de rîs ca de trîmbițe. Curat un hipopotam !

— Vai, măi Zebulon, că nebun mai ești ! Parcă te văd cum îl strîngeai pe prunc la pieptul tău de mamă ! Ha, ha, ha, ha, ha ! Nu mai spune povești de astea triste, că-mi crapă burta de rîs !

Pînă la urmă veselia gazdei trecu și asupra lui Zebulon.

— Ei, acum, cumetre, ești într-un loc bun ! îl consolă domnul Ádám. Aici poți să stai pînă la Judecata de apoi ; aici știu că nu te caută nimeni, pentru că satul ăsta, unde locuiesc eu, nu-i trecut nici pe hartă.

— Zău ? se învioră Zebulon la această veste.

— Așa-i cum îți spun. Am luat odată o hartă numai ca să mă conving că satul meu nu este cunoscut nici de cel care a făcut hărțile.

Domnul Ádám căută imediat, printre cărțile sortite să moară încet de moartea *fidibusului*, o hartă împăturită de cîteva ori. Găsind-o, o întinse pe masă și, după multe căutări, dădu peste reședința de județ.

— Ei, vezi ; aici e orașul, aici satul vecin, aici al doilea sat, aici al treilea ; aceste două forme, ca niște omizi cu păr, sînt cele două dealuri ; acest viermișor de aici e pîrîul, însă satul nostru nu e trecut. Noi nu sîntem nicăieri.

Plin de încîntare, domnul Ádám bătu cu palma în hartă. E un sentiment minunat ca să poți locui într-un asemenea sat despre a cărui existență harta nu pomenește nimic.

— Vai, măcar de ar avea și neamțul o asemenea hartă, oftă Zebulon.

— Are, are ! îl asigură domnul Ádám cu oarecare indignare că Zebulon e așa de prost ca să creadă că o hartă nu e la fel cu cealaltă.

Aplecat peste hartă, Zebulon începu să-i explice cumătrului :

— Uite, aici fost eu în tabără. De aici fugit sus aici. Pe colo fugit încolo. Făcut mare ocol încoace. De aici făcut zig-zag în sus, și așa ajuns aici sus.

Într-adevăr, era o călătorie curioasă, numai în zig-zag-uri.

Totuși domnul Ádám mai era curios să afle ceva.

— Și zici că oastea maghiară a fost împrăștiată ?

— Nu împrăștiat, în toate părțile împrăștiat. Cine avut cal, putut șterge putina dar cine fost pe jos, fost ajuns din urmă. Schlik tras cu niște tunuri că pe mine numai glasul tunului lovit la

spate și în față spart mie sticla de la ceas. Asta nu glumă, te rog !

— Dar poate că în altă parte mai există oaste maghiară, care poate să se ridice iar, spuse domnul Ádám umplîndu-și din nou pipa.

— Apoi, chiar de o fi, nu mai are chef de luptă. Trebuie tras învățătură din pierdere. Tu, dragă prietene, n-ai habar cu ce putere vin ei contra noastră. Fiecare austriac are cal de două ori cît al nostru ; fiecare soldat îmbrăcat în fier : în față fier, în spate fier, la mijloc neamț. Glas de tun merge la el de trei ori mai departe ca ghiulea. Și apăi știi cîți sînt ? Puzderie ! Mie mi-ar fi destul pentru toată viața să am banii pe care ofițerul cu aprovizionarea uită să-i plătească la soldați o singură zi. Apoi, știi ce generali au ei ? ! Cel care ne-a bătut pe noi se uită numai cu un ochi, pe celălalt îl leagă. Apoi ce va fi dacă trimit peste noi unul care deschide amîndoi ochii împreună ? Ai ? Atunci s-a terminat cu noi pe veci. Somn ușor ! Servus. Adio.

Domnul Ádám dădu din umeri.

— Și cine poate schimba ceva ?... O să treacă și asta.

— De trecut, trece, dar eu pe unde trec ?

— Am mai spus. Rămîi la mine pînă la Judecata de apoi.

— Exact așa ! Pînă la judecata curte marțială !

Domnul Ádám își sugea mușțiucul pipei cu buzele ascuțite a zîmbet.

— Ei, o bagatelă. Doar n-ai făcut nimic.

— E adevărat : dar am fost peste tot.

— O să negi. Îți dau eu dovadă că tot timpul ai fost aici, că ai căzut bolnav.

— Nu valorează nimic! este numire acolo, în *Buletin*. Au în mînă raport. Văd ei de-acolo că eu fost *totum factum!* și mă condamnă cît zice peşte.

— Facem apel!

— Ai şi unde, în iad! Şi acolo este curte de apel, septembrial [1].

— Vasăzică, totul e degeaba. Dar de aia nu ne-om spînzura înainte?!

— Apoi nu fac eu aşa ceva; dar teamă mie că altul îmi face asta la mine, căci dragul meu, aşa ceva merge acum repede.

Domnul Ádám nu putu să-i dea în această privinţă o altă consolare decît că „şi pentru asta e nevoie de cineva".

— Dar tare aş fi vrut să nu fi eu pe-acolo! Apoi continuă pe un ton şi mai jalnic: De m-aş putea tocmi cu neamţu cît să fac pedeapsă; nu spun că n-aş primi doi-trei anişori în lanţuri uşoare, sau fără ele, mai ales să nu mă croiască şi cu bătul.

Sărmanul Zebulon era atît de abătut, încît se gîndea la curtea închisorii Neugebáud ca la un azil, unde deţinuţii, avînd asigurată toată întreţinerea, trebuiau să fie tare mulţumiţi că se pot duce cu sacaua la apă şi că nu mai tremurau de frica urmăririi.

Zebulon nu mai putea de frică şi, suspinînd şi tremurînd, îl rugă pe cumătrul său să-i dea voie să bată în cuie, pe uşa camerei de fumat, harta aceea, ca să poată studia într-una pe unde ar putea fugi, în caz că ar trebui să fugă.

Domnul Ádám îi dădu cuie şi ciocan; n-are decît să atîrne harta pe uşă.

Abia bătu Zebulon primul cui în uşă, şi ajunse la concluzia că indiferent în cine ar vrea el să

[1] Din şapte persoane.

lovească tot îl lovesc alții și mai tare, chiar și cu ușa. Cineva împinse ușa înăuntru, gata să-i zdrobească nasul lui Zebulon.

Abia după ce-l văzu pe cel care intrase pe ușă, se sperie de-a binelea.

Era domnul Szalmás.

Mindenváro Ádám nu considerase necesar să-și anunțe cumătrul că mai avea un musafir în casă, care și el se temea pentru capul său. Numai că domnul Szalmás venise din partea cealaltă a dealurilor, după care se aflau oștile maghiare. El era urmărit de acestea ca om al dușmanului. Cu o zi înainte, la fel explicase și domnul Szalmás domnului Ádám, că totul „s-a sfîrșit", „că oștile răsculaților răsar ca ciupercile, capul lui nu mai are unde se odihni ; dacă-l prind, îl împușcă pe loc ; cu toate că el nici măcar unei muște nu i-a făcut vreun rău".

Și acum, acești doi bărbați refugiați se aflară deodată nas în nas. Amîndoi credeau că fiecare venise să-l prindă pe celălalt.

De la ultima lor întîlnire știau că fiecare își alesese calea și soarta. Unul la dreapta, altul la stînga : deveniseră dușmani.

Tallerossy Zebulon era convins că lovitura cu ușa, țintită pe promontoriul feței sale, era un atentat intenționat dat mișelește de Szalmás, în timp ce mutra speriată a lui Szalmás exprima teama că acest Zebulon se postase cu ciocanul în spatele ușii ca să-i dea cu el în cap.

Iar domnul Ádám se prefăcu că nu observă nimic din sperietura celor doi. Cu amabilitate de gazdă, îl invită pe Szalmás la palincă.

— Ei, frățioare Szalmás ! Vino aici și bea cu noi din palinca asta bună, pe vremea asta rea.

Mergînd într-o parte, Szalmás se apropie de masă, dar nu îndrăzni să se atingă de păhărelul umplut cu lichid, pînă ce Zebulon nu puse ciocanul jos. Dar și așa, după ce sorbi zeama de prune, prin marginea paharului urmări mereu, cu multă bănuială, mișcările lui Zebulon.

Zebulon nu mai bătu harta pe ușă ; preferă să o întindă pe masă. Văzîndu-l pe Szalmás, cu Zebulon se petrecu o schimbare miraculoasă : de frică deveni viteaz.

Ca și cînd nici nu-i păsa de acest nou sosit, reluă firul convorbirii de unde-l lăsase. Numai că în locul comentării jalnice, acum începu să vorbească cu bravadă, ca un ostaș lăsat la vatră.

— Da, dragă prietene, după cum spuneam : acum întors roată ; cine a fost jos, sîntem sus. La Hortobágy așteaptă două sute treizeci și șase de mii nouăsute de oameni de ai noștri ; treizeci și trei de mii de călăreți, cu opt sute cincizeci de tunuri ; cînd ăia o să iasă, măturat pe Windischgrätz de pe hartă.

Szalmás se așeză pe scăunelul de lîngă fereastră și se făcu cît mai mic. Nici gînd să spună ceva.

Pe Zebulon primul succes îl antrenă și mai mult.

— În mîinile noastre sînt de acum douăzeci și șase de mii de prizonieri de la dușmani ; printre ei trei sute de ofițeri de stat-major, optsprezece generali ; comandantul șef maghiar mi-a spus că dacă dușmanul se atinge de un fir de păr la domn ca mine, se va lua revanșă dublă.

Domnul Ádám vroi să știe acest lucru mai detaliat.

— Și cum zicea, Zebulon ? Pentru fiecare fir de păr de al tău o să smulgă cîte un fir de la doi generali prizonieri, sau două fire de la unul singur ?

— Treaba-i așa, continuă Zebulon, aruncînd priviri sălbatice spre fereastră, fiecare fir de păr al meu e asigurat de două ori. Cine îndrăznit atins la mine, familia lui șapte generație de-a rîndul o să fie legat de coada calului.

— În cazul ăsta, nu mi-ar place să fiu frizerul tău, zise domnul Ádám.

Domnul Szalmás însă nu spunea nimic, amuțise.

Tocmai pentru că Szalmás nu spunea nimic, pe Zebulon îl apucă disperarea. Ăsta pune la cale ceva rău !

Spuse niște lucruri extrem de gogonate, cu gîndul că poate-poate îl va determina să zică ceva, dar Szalmás tăcea chitic. Asculta cele spuse de Zebulon fără obiecțiuni.

Zebulon nu vroia să i se adreseze direct. Asta ar fi însemnat *„prodit metum“* [1]. Nici nu trebuia să bănuiască măcar omul acesta că ar conta ceva în ochii săi. Ia, o pușlama obscură ! Un notar sătesc, mai-marele peste agenții electorali. Ei și ? Dacă e aici n-are decît ! Dacă salută, noroc bun !

Cu toate că-i era frică de el ca de un balaur.

Această frică îl preschimbă într-un adevărat strateg ; lovea mereu cu degetul pe masă, arătînd pe hartă diverse puncte.

— Aici sîntem șaizeci de mii, aici șaptezeci de mii. Pe aici face marș grosul, iar pe aici e pivotul. De aici debușează avangarda, aici conțentrat rezerva ! Aici întîlnesc toate ! Cine e prins la mijloc, desigur luat prizonier.

Nimeni nu-l urmărea. Zebulon putea să-și plimbe degetele pe hartă după plac, pe unde voia.

Chemarea la masă întrerupse divagațiile lui strategice.

[1] A-și trăda frica (lat.).

Cînd toți s-au adunat la masă, *fatum*[1]-ul i-a fost să stea tocmai față în față cu Szalmás și să vadă mereu înaintea ochilor pe omul despre care credea că venise aici ca să pună mîna pe el.

În timpul mesei Zebulon fu măreț.

Își propuse s-o lămurească pe vecina sa, stăpîna casei, despre mersul operațiilor de război.

— După cum am spus și cumătrului, eu umblu pe acest meleag să cumpăr pentru armată zece mii cai.

Doamna era un ascultător bun, credea totul.

— Și toți ăștia o să ajungă la husari ?

— Și sub ulani. Șase mii de polonezi venit la noi, toți călăreți ; dar cai nu putut aduce cu ei, pentru că nu se poate dus caii peste munți.

— Asta înseamnă, cumetre, că ai mulți bani la tine.

Ei, asta era o afirmație periculoasă, aici, în mijlocul pădurii ! Și trebuia dezmințită pe loc.

— Bani nu duc cu mine. Nu-i obicei. Toți banii sînt aici în buzunar — un plaivas și gata. Cu acest plaivas pot da chitanță pentru un milion de forinți. Am puterea asta. Casa plătește. Cui dau eu act cu numele meu, poate mers pînă la Constantinopol.

De fapt nici nu mințea.

Dar nici aceste cuvinte nu fuseseră în stare să dezlege limba ferecată a lui Szalmás. Chiar și în timpul mesei, după fiecare înghițitură, închidea bine gura, mestecînd cu gura închisă, ca nu cumva Zebulon să se poată uita în gura lui.

— Cumetre, înseamnă că acum ești un om foarte mare, se miră stăpîna casei.

— Aha ! Și încă ce ! Ori unde sînt, poruncesc la tot omul. Prefecții pentru mine sînt niște servitori, miniștrilor le spun „tu“ și „colega“ ! Pe unde

[1] Soarta (lat.).

am intrat, se trag clopote, și domnișoare îmbrăcate alb presar mie flori înainte, și țin mie discurs de salutare.

Nimic nu dovedea mai mult ospitalitatea oferită din inimă de domnul Mindenváro Ádám, pe de o parte, și indolența sa de neîntrecut, pe de altă parte, decît faptul că în tot timpul acestei fanfaronade se abțînu să-l întrebe pe domnul Zebulon : dar în butoiul acela înfundat, cine primea mîncare prin vrană ? Iar copilul cîrciumarului-evreu pe care-l alăpta pe drum, ce a mai spus ?

Domnul Ádám era preocupat de mîncare și-l asculta pe Zebulon fără să zîmbească.

Pe doamna gazdă o cam mira faptul că Zebulon devenise deodată un domn așa mare, care mai făcea și glume cu ea, cum că vrea să rămînă la ei pînă la vară. Un om așa mare de care țara are nevoie în fiecare oră ! Tocmai de aceea făcu următoarea observație :

— Dar dacă armata va fi învinsă și se va termina cu toată domnia ?

— Să fie învinsă ? spuse Zebulon, privind în jur și căutînd parcă pe acela care ar îndrăzni să facă una ca asta. Dar cine să ne învingă ? Și dacă cineva ne învinge, turcul e aici, imediat vine ajutat pe noi cu o sută șaizeci de mii de oameni ; e acolo și englez, cu toată flota de război la gura de la Dunăre, vine de acolo cu vapoare cu fundul plat din care aruncă bombe. Dacă nu ajunge asta, vine talianu, dacă nici asta nu ajunge, vine Ledru-Rollin [1] din Francia cu trei sute de mii de oameni, și pe toți îi calcă-n picioare. Lumea toată este par-

[1] *Alexandre Auguste Ledru-Rollin* (1807—1874), om politic francez, unul dintre conducătorii burgheziei radicale în timpul și după revoluția de la 1848 din Franța.

tea noastră. Muscalul? Nu îndrăznește nici să miște în bîrlogul său. E bucuros că nu ne legăm de el!

Spre sfîrșitul mesei, Zebulon întocmise deja o întreagă coaliție europeană.

Szalmás însă rămase tot tăcut.

Cu toate că Zebulon explică și cum o să fie pe urmă pe lume. Patrioții devotați o să primească decorații și posturi înalte, în timp ce trădătorii și fanfaronii, care au pactizat cu dușmanul, s-au ocupat de intrigi, au stat la pîndă, au denunțat (toate astea fiind spuse cu priviri ascuțite îndreptate pieziș spre Szalmás), ăștia o să-și primească răsplata meritată, care nu o să fie nici o bucurie pentru ei.

Szalmás tăcea într-una, iar domnul Mindenváro Ádám nu spunea nimic nici el.

A tăcea și a nu spune nimic sînt însă două lucruri diferite.

A tăcea e maliție, a nu spune nimic e bonomie.

Ca să dau numai un exemplu: comparați un ministru, care tace cînd este interpelat, cu un deputat, care nu vorbește cînd îi vine rîndul la cuvînt.

Tăcerea lui Szalmás însemna: „să intri tu numai pe mîna mea!" în timp ce faptul că Mindenváro nu spunea nimic avea înțelesul că „nu trebuie să dai chiar totul în vileag".

După masă, în sala de fumat, iar seara la masă, Zebulon își continuă gasconadele sale, fără a reuși să-și provoace adversarul la vreo remarcă.

Domnul Ádám se distra copios.

După ce mîncară bine, își spuseră „somn ușor". Zebulon continua să amenințe și cînd ieși din cameră; părea puțin cherchelit, și fu condus în camera lui de către intendent. Acesta îl ajută

să-şi scoată cizmele, pe care însă Zebulon nu lăsă să i le ia la curăţat ; să rămînă în cameră. Apoi intendentul îl culcă, acoperindu-l cu acea pilotă de puf călduroasă, pe care văzînd-o, un călător englez, care se bucura pentru prima dată de ospitalitatea maghiară, i-a spus servitorului care-l conducea la culcare : „Te rog, trimite-l repede şi pe celălalt gentleman, care o să se culce deasupra, că aş vrea să dorm". Crezuse că pilota cu care fusese acoperit e o saltea, pe care se va culca un alt domn şi că la noi se doarme în straturi : cine se culcă primul, e la etajul întîi.

Dimineaţa înţeleseră de ce Zebulon nu permisese intendentului să-i scoată cizmele din cameră.

Micul dejun era de mult gata, iar stăpîna casei se necăjea că musafirii nu se sculaseră încă : dorm cam mult, caimacul se zbîrceşte de tot. Şi domnul Ádám bombănea, şi în nerăbdarea lui dăduse gata trei feli bune de şuncă. Pînă la urmă trimiseră intendentul în camerele de dormit ale oaspeţilor ca să-i trezească şi să le spună că-i aşteaptă dejunul.

Intendentul se întoarse cu o mutră uimită.

— Domnii aceia, musafirii, nu-s nicăieri.

— Nu-s nicăieri ?

— Nu sînt. Paturile lor nici n-au fost atinse.

O asemenea minune trebuia controlată la faţa locului de către domnul Ádám. Se duse acolo. Cele două camere, despărţite de un coridor, aveau uşile faţă în faţă. Intră întîi în camera lui Zebulon.

— Ia priviţi ! Fereastra e deschisă, observă intendentul.

Pe masă se afla o scrisoare scrisă cu plaivazul, din partea lui Zebulon către domnul Ádám.

Domnul Ádám citi următoarele :

„Dragă prietene. Eu aici nu rămas o noapte mai departe. Ucigașul ăsta de Szalmás vrea pe mine prins, vrea să-mi vîndă capul. Cunosc eu pe el! De aceea o iau la picior prin pădure. Dumnezeu să te binecuvînteze pe tine, pe nevastă-ta. Eu dator sînt la patrie cu viața mea; de aceea fugit.“

Într-adevăr, fugise.

Apoi domnul Ádám aruncă o privire și în camera de vizavi. Și acolo fereastra era larg deschisă. Pe masă fusese scris ceva cu cretă, apoi șters, ca și cînd cel ce voise să comunice ceva s-a răzgîndit, părîndu-i rău să lase ceva scris în urma lui.

Nici o îndoială că Szalmás fugise pe fereastră de frica lui Zebulon.

Domnul Ádám dădu liniștit din cap.

— Ăștia doi au fugit unul de altul. Și totuși, ce bine ne-am distrat! Ei, nu-i nimic, o să vină alții...

Și cu asta, pentru domnul Ádám povestea s-a încheiat. În nici un caz nu se va duce să-i caute pe fugari prin pădure și tufișuri. De altfel, de acum puteau fi hăt-departe.

Noi însă să fim mai îndurători cu Zebulon și să vedem pe unde a luat-o.

La miezul nopții, pe întuneric și frig, luase calea pădurii, urmînd cursul unui prietenos pîrîu de munte. Din vizitele lui de mai înainte știa că la izvorul pîrîului exista un copac scorburos, în care era o icoană, care se bucura de o anumită faimă prin împrejurimi ; de aici deducea că trebuia să ducă de la copac în partea cealaltă a muntelui o altă potecă, pe care o va găsi ușor.

Din partea lui Zebulon fusese un act de mare curaj să pornească noaptea la drum, singur pe întuneric, fără o armă sau măcar o bîtă, într-o pădure imensă, care era vestită prin aceea că în fiecare an lupii mîncau cîțiva mînji de-ai domnului Ádám.

Dar frica îl făcu pe Zebulon curajos. Groaza cea mare omoară pe cea mică, așa cum durerea degetului înțepat cu un ac dispare cînd îl bagi în apă clocotită.

Nimeri cu bine izvorul ; cu ajutorul pălăriei sale cu boruri bău din el pe săturate. Găsi și copa-

cul găunos cu icoana, nimeri și poteca ce conducea în partea cealaltă a muntelui și se lăudă singur că totuși e un om deștept, dacă a reușit el să pună la cale atît de frumos fuga, dintr-un pericol atît de evident.

Luna îi lumină puțin calea, altfel de multe ori s-ar fi ciocnit de copaci.

Spre dimineață observă că drumul o ia foarte abrupt în sus, și deci că ar fi bine să-și taie un băț pe care să se sprijine. Alese un lăstar de alun drept, pe care-l reteză cum putu cu briceagul. Apoi, cu ajutorul toiagului, urcă mai ușor pe vîrful muntelui.

Să cobori e o treabă mai lesnicioasă. Acum își puse bățul pe umăr, agățîndu-și de vîrf tașca.

Se iviră și zorile ; în timp ce printre copaci lumina zilei începu să ia locul razelor lunii, din pieptul lui Zebulon începu să piară frica de urmărire, pentru a face loc unei alte îngrijorări, ivită pe urmele primei frici, pe care o provoacă de obicei liniștea solemnă din singurătatea pădurilor.

În această mare pustietate există tot felul de animale sălbatice, în a căror cinste nu prea poți avea încredere.

Își aminti de o poezie de a lui Kisfaludy Sándor, în care e vorba de un fals sihastru care se întîlnește cu un lup.

„Și între colți ducea spre vîrful muntelui un mare cap de mort".

O întîlnire mai groaznică nici nu se poate imagina. Căci lupii se ocupă și în zilele noastre cu studiul craniilor.

Dacă își aduce bine aminte, în poezia aceea se mai spune că lupul, speriindu-se, scapă craniul

care „se rostogoli bocănind la picioarele sihastrului".

Nici asta nu putea fi cea mai bună urare de „bună dimineața" !

De ar ajunge odată această potecă într-un luminiș.

I se împlini și această dorință. Poteca de munte, ajungînd în vale pe partea cealaltă, se încrucișa cu o altă potecă, care venea aici pe ocolite dintr-o altă vale. La încrucișarea lor era un mic luminiș.

Dar în clipa cînd Zebulon ieși de pe potecă pe pajiștea întinsă, din tufișurile de pe partea cealaltă îi apăru o imagine de groază.

Nu lupul cu cap de mort în colți, ci un om cu propriul său cap pe umeri : Szalmás !

Amîndoi se zăriră în același timp.

Pe pajiștea acoperită de mușchi nici pașii nu și i-au putut auzi.

Zebulon își dădu seama că degeaba căuta să-și ocolească soarta. Fatum-ul său trebuia să se împlinească, nu mai avea unde fugi. Omul acesta îl urmărise și acum o să-l prindă. N-avea asupra sa nici o armă, decît un briceag, și ăla cu vîrful rupt de cînd cu pîinea cazonă, în timp ce adversarul său probabil că e înarmat cu pistoale — Zebulon, predă-te !

Cu resemnare, își luă bățul de pe umăr, scoase traista de pe el și păși către Szalmás cu o expresie de hotărîtă renunțare, ca și cînd ar fi spus : „Iată bățul meu, nu mă apăr".

Dar în timp ce pășea spre Szalmás observă că acesta era ca Macbeth, iar el parcă ar fi fost stafia lui Banquo [1]. Antipodul său stătea înaintea

[1] Unul din personajele piesei *Macbeth* de Shakespeare.

lui cu ochii holbați, cu gura căscată, cu expresia unei frici de moarte întipărită pe față, ca un om căruia picioarele i-au prins dintr-odată rădăcini.

Și Macbeth avea un băț și o traistă în mînă.

Deodată Zebulon pricepu tot.

Situația era în același timp și comică și tragică.

— Ei, ei, Szalmás, să nu ne mai înnebunit unul pe altul ! Eu nu vreau dumneata făcut rău, nici dumneata mie nu făcut rău. Dumneata crezi că eu vreau prins pe dumneata, iar eu crezut că dumneata vrut prins pe mine. Eu fug de dumneata, dumneata fugit de mine, și iar ne aduce drum nebun împreună. Ar fi mai bine, zău, dacă noi înțelegem unul pe altul.

Szalmás nici acum nu-și putea reveni. Se pare că cineva pe undeva îl speriase foarte tare. I se mișca doar bărbia, ca și cînd și-ar fi vorbit singur.

— Știi, Szalmás, îl încurajă Zebulon, ce eu spus ieri la Ádám tot fost glumă numai. Nu trebuie crezut. Nu fac rău la nimeni, numai să lase pe mine în pace. De ce ne-am face rău noi doi, vechi cunoscuți buni. Și dumneata ești om bun și eu om bun. Mai bine să fim unul altuia cu prietenie. Dumneata ești dincolo la „ăia", eu sînt dincoace la „ăștia". Dacă la dumneata năcaz la ăștia, eu pot ajutat năcaz la dumneata. Iar dacă la mine ajuns ceva pericol la ăia, dumneata putut ajutat pe mine. E bine dacă omul are bun prieten peste tot. Dumnezeu știe cum ce o fi. Nu trebuie stricat complet noi prietenia noastră veche. Eu nu stricat. Poate și acum e la dumneata scrisoarea scris de mine la prietenul meu Rideghváry. Ai să duci la el și dai lui. Spune-i că tot transmit la el salutări. Despre situația de azi bine să nu vorbit nici unul din noi. Ar rîde de noi. Ei, nu-i așa, Szalmás, nu sîntem supărat unul pe altul ? Ei, Dumnezeu bine-

cuvintează pe dumneata. Acum spune numai atît, pe care drum mergi dumneata. Pentru că ştii, eu pe dumneata mult iubesc ; am spus de multe ori, deci poţi crede ; de aia, totuşi, nu vreau să mergem pe acelaşi drum.

Szalmás nici acum nu spuse nimic. Poate că făcuse jurămînt de tăcere, sau poate amuţise de sperietură, ca logodnica lui Robert Tigrul [1]. Dar cînd văzu drumul liber, oftă adînc şi o porni la vale pe poteca pe care o găsi că-i mai aproape.

Pe urmă, ne putem imagina bucuria pe care o simţi Zebulon, cînd se întîlni cu primul soldat maghiar.

Nu era un svalijer şi nici ulan ; era un husar care răscolea praful de pe drum.

Era un husar cam ţăran, cu un clop rotund împodobit cu o panglică lată roşie, cu un suman împodobit cu lalele, dar cum-necum, era un husar.

Zebulon, în bucuria lui, mai-mai să-l dea jos de pe cal. Era gata să-i sărute şi mîna.

— Prietene ! Fiu al patriei ! Salvator al meu ! De unde vii ?

— De aici din sat, răspunse viteazul luat cu asalt.

— Sînt acolo mai mulţi ?

— Cum nu ? O întreagă formaţie.

— Ce fel de formaţie ?

— Ei, formaţia lui Bendeguz.

— Formaţia Bendeguz ? Şi la mine o fată Bendeguzella cheamă. E formaţie liberă, nu-i aşa ? Dar oştile celelalte unde-s ?

— Sînt încă dincolo de Tisa şi se pregătesc.

— Dar dumneavoastră ce făcut aici ?

[1] Robert Tigrul sau Robert Diavolo, rege normand (sec. XI), eroul unei opere de Mayerbeer.

— Misiunea noastră e să tulburăm dușmanul și să-i prindem pe trădători.

Prima posibilitate îl cam neliniști pe Zebulon. El nu căuta leul, ci numai urma lui.

— Apoi există aici aproape dușman ?

— Așa ceva nu, dar trădători sînt.

„Păi unul tocmai fuge pe cealaltă potecă a pădurii", se gîndi în sinea lui Zebulon, dar nu-l îndrumă pe călăreț într-acolo. Avea inimă bună.

— Deci, aproape nu e dușman ?

— Cale de două zile de mers nu există.

— Ei, atunci eu așez aici la margine și odihnesc. Dumitale, dragă prietene, îți dau un forint bacșiș, și du-te înapoi în sat, spune numai la domnul comandant de formație să trimită după mine căruță. Acum pot descoperi pe mine. Eu sînt Tallerossy Zebulon, acel comisar de guvern, despre care a fost știre că în bătălie de la Kassa căzut, că dușmanul prins pe mine. Nu căzut, nu prins pe mine. Am tăiat drum pentru mine prin întreg armată. Acum sînt aici, picior al meu însă nu mai simt, că mult mers pe jos. Deci trimite după mine căruță. Eu aștept aici.

Călărețul cu sumanul împodobit cu lalele luă forintul precum și însărcinarea și goni înapoi în sat, în timp ce Zebulon își căută un loc frumos, cu iarbă, și se culcă, întinzîndu-se după plac.

Trimisul își îndeplini misiunea întocmai. Nu trecu nici o oră și Zebulon îl văzu întorcîndu-se însoțit de o căruță țărănească.

Zebulon se cățără în vehicul cu toată mîndria rangului său ; aici se afla de-acum pe un teren unde, la porunca lui, se puneau cai la căruță !

Pe drum îl puse pe călărețul care mergea la pas pe lîngă căruță să-i povestească ce s-a mai întîmplat de partea cealaltă în lipsa lui. Ehei, ce se

mai bucura el de cuvintele cu care se fălea călăreţul ! Îl încălzeau mai dihai ca o şubă.

— Deci înseamnă că sîntem domni ! Ce spus comandantul formaţiei cînd auzit numele meu ?

Călăreţul zîmbi uşor.

— Domnul comandant a spus că vă cunoaşte bine pe dumneavoastră. Vă pofteşte să staţi la el. Vă aşteaptă cu plăcere la o gustărică.

— Ah, mare cinste !

Zebulon începu să-şi încheie fireturile surtucului, care erau tare încurcate, fiecare cu cîte un nasture mai jos. Dar cizmele îi erau într-o stare deplorabilă, pline de rămăşiţele noroiului de toate culorile din pădure.

În căruţă, Zebulon stătea pe paie. Scoase o mînă de paie, făcu un şomoiog şi începu să-şi cureţe cizmele, pentru a le face mai acceptabile. Între timp putu continua conversaţia cu domnul călăreţ.

— Comandantul formaţiei dumitale e maior sau căpitan ?

— Aşa cred.

— (Cum „cred" ?) Pot aflat preacinstit nume al său ?

— Domnul Boksa Gergely.

— Cum ? Boksa Gergö ? Care fost sub mine văcar la cireada de boi ?

Zebulon încetă să-şi mai cureţe cizmele.

(„Ei, nici asta n-aş fi crezut, gîndi Zebulon în sinea lui, că o să mă duc vreodată să prezint omagiile mele lui Boksa Gergö !")

Pe drum însă, însoţitorul său călare îi povesti atîtea minunăţii despre faptele eroice ale lui Boksa Gergö : cîte cirezi ale duşmanului a capturat ; cîte căruţe cu pîine a luat ; cîte ştafete ale duşmanului a prins, încît pînă la urmă Zebulon îşi dădu seama că în timp de război nu-i imposi-

bil să primească grade un om care are un pumn zdravăn, care-i călăreț bun, și căruia nu-i pasă dacă i se rup hainele în încăierare.

Tocmai de aceea, ajungînd în sat, nu se duse direct la marele cartier general al lui Boksa, ci în curtea căruțașului, ca totuși să-și curețe puțin cizmele.

Cremă patent nu exista la casa gospodarului, în schimb îi unseră lui Zebulon cizmele cu grăsime, ceea ce era și mai bine. În timp ce se făcea această toaletă, Zebulon se înțelese cu căruțașul ca, pentru treizeci de forinți, să-l ducă pînă la Debrețin. De acum cunoștea ținta călătoriei sale — centrul — capitala.

Iar după aceea se duse la Boksa Gergö să-i prezinte omagiile sale.

Merituosul viteaz primise încuviințarea să înjghebeze o formație de guerilă călare, luîndu-și un grad după placul său. Dacă vroia, putea să ceară să i se spună căpitan ; iar dacă cineva îi spunea maior, el nu se supăra nici pentru asta.

Domnul Zebulon îl găsi pe vechiul său cunoscut foarte schimbat. Este adevărat că tot sumanul și pantalonii de călărie reprezentau uniforma sa cea nouă, în care-l văzuse și înainte de fuga cea mare, numai că acum avea coatele peticite și genunchii roși ; însă pe guler și pe umerii surtucului erau cusute niște galoane aurite — nou-nouțe, late de-o palmă !

Și-apoi, și pe sub suman, Boksa era la fel : un postav ros, dar împodobit cu galoane aurite.

Îndată ce-l văzu pe Zebulon, îi vorbi în același timp afabil și de sus, trufaș și grosolan.

Bucuros de revedere, dar fără să-i dovedească vreo considerație deosebită.

— Ah, a sosit şi stimatul domn ! Mă bucur de cinste ! Te invit cu plăcere la masă ; în altă parte tot nu găseşti dumneata nimic. Te rog, fă-te comod.

Şi în timpul acestei primiri, nu-şi scoase măcar pipa din gură.

Însă lui Zebulon îi plăcu că nu întinsese şi mîna, ca semn de intimitate.

Zebulon primi propunerea şi se aşeză pe canapea. (Boksa Gergö avea atîta ştiinţă militară cît să-şi aleagă drept cartier general singura casă boierească din sat.)

Apoi îşi scoase şi Zebulon pipa din buzunar, ca să-i arate lui Boksa că şi el acum e domn şi chiar mai mare, şi umplînd-o din punga sa cu tutun, i se adresă cu tonul familiar al superiorităţii de altă dată :

— Aşa, dragă frăţioare Gergö, ia dă-mi dumneata un mic *fidibus* ! Era o cerere cam îndrăzneaţă : să-i spui unui domn cu guler aurit să-ţi dea un *fidibus,* însemna că-i impui o servitute feudală. Dacă o îndeplinea, însemna că recunoştea suzeranitatea.

Boksa Gergö scoase cu plăcere şi grosolănie o tipăritură din buzunarul interior al surtucului şi i-o dădu lui Zebulon.

— Poftim, domnule. Poţi să şi-l citeşti, apoi n-ai decît să-ţi rupi *fidibus* din el după pofta matale.

— Ce-i asta ? Ziar ?

— Întocmai ; *Marcius*[1] ! Acum se tipăreşte la Debreţin, de acolo îl primim.

— Ah, bravo ! aprobă Zebulon. De atunci nu am citit ziare. Din ăsta cel puţin aflu ce se întîmplă la Debreţin.

[1] Martie, organ de presă oficial al guvernului.

Şi cu asta, fără ca mai întîi să-şi fi aprins pipa, începu să citească ziarul primit, cu lăcomie şi cu strălucirea curiozităţii pe faţă. Dar ceea ce citi în ziar, şterse încet-încet strălucirea de pe faţa lui şi întipări în schimb o surpriză atît de înfricoşătoare şi într-un strat atît de gros, încît îl surprinse şi pe Boksa Gergö.

— S-a întîmplat ceva rău, domnule ?

— Pipa mea nu trage, răspunse Zebulon.

— Dar nici n-ai aprins-o.

— Aşa ? adevărat ! Cu asta băgă pipa în buzunar, şi, lăsînd ziarul pe genunchi, se uită îndelung la Boksa Gergö, pînă ce în sfîrşit îndrăzni să-l întrebe :

— Dragul meu prieten Boksa, nu ai putea să-mi spui ce-i cu legea aia marţială, despre care scris la ziar, şi care a fost adoptată în Adunarea naţională ?

— Eh, cum să nu ştiu ? Este o lege care stabileşte că trădătorii de patrie şi cei care pactizează cu duşmanul sînt trimişi în faţa curţii marţiale.

— Dar ce se înţelege prin „trădători de patrie“ ?

— Păi, de pildă, deputaţii care nu au venit la Adunarea naţională de la Debreţin.

— Dar poate fost împiedicaţi. Aşa cum ar fi eu. Boksa răspunse într-un mod foarte încurajator.

— Apoi, cel care nu a putut veni, poate să se justifice, curtea marţială îl va judeca şi dacă a avut dreptate, îl achită.

— Ei, mulţam frumos. Eu de-atunci mereu fug, ca iepure urmărit de gonaci, ascund pe mine în pivniţă, în butoi, în cuptor de var, sub scufiţă de femeie de cîrciumar evreu, car găleată cu lături ca salahor, sufăr pentru patrie frig şi foame, şi cînd ajung la Adunarea naţională, mă apucă de

guler și mă duce la curte marțială. Ei, frumoasă treabă !

— Altfel nici nu se poate. Treaba este bine explicată în *Március*. În sfîrșit, trădătorii aștia de patrie trebuie luați odată mai tare ! Ăia care azi sînt aici, mîine dincolo !

— Da, dar eu nici un ceas nu fost acolo, se scuză Zebulon.

— Acei care intră în vorbă cu dușmanul.

— Dar eu nu vorbit cu el un cuvînt. Afară bubuit de tun, eu nu auzit nimic. Zebulon se apăra ca și cum s-ar fi aflat deja în fața curții marțiale.

Iar Boksa făcea cu atît mai mult pe grozavul.

— Sau cel care a scris la dușman vreo scrisoare, orice.

Ei, la asta Zebulon nu mai putea răspunde fără teamă de a fi dezmințit că „asta n-am făcut-o". O anumită prostie scrisă unui anume Rideghváry, care se află la un anume Szalmás, îi cam apăsa sufletul ; Szalmás, însă, trebuia să fie peste țări și mări, deci nu are de ce să se neliniștească din cauza unei scrisori, care poate nici nu mai există.

— Într-adevăr, în asemenea timpuri, oamenii nu pot fi cruțați, continuă Boksa cu o trufie cruntă, și-și permise acea îndrăzneală de a se așeza pe canapea lîngă Zebulon. Își puse picior peste picior, își încrucișă brațele pe piept și pufăi de zor din pipă.

— În asemenea timpuri nu cunosc nici prieten, nici mare domn. Și chiar dacă ar fi băiatul lui taică-meu, dacă e trădător, îl umflu și-l trimit sus.

— .Unde sus ?

— La Oradea Mare.

— Ce este la Oradea Mare ?

— Curtea marțială !

— Și curtea asta există ? ? ?

— Și încă cum mai există ! Există, și funcționează chiar !

— Chiar funcționează ? ? Și dacă dumneata, Boksa, prinzi unul, îl trimiți acolo ?

— Ba bine că nu ! De-ar fi și-un sfînt și chiar fecior de sfînt ! Szalmás bunăoară, mi-era prieten destul de bun...

La auzul acestui nume, lui Zebulon începu să-i înghețe sîngele în vine.

— ...dar nemernicul a fost un spion. Am aflat. Și m-am luat după el.

— Deci dumneata urmărit pe Szalmás ? îi scăpă lui Zebulon observația. Boksa se uită la el bănuitor, dintr-o parte.

— De unde știi că eu l-am urmărit pe Szalmás ?

— Nu, eu pus greșit accent : întrebat dacă domnul căpitan (acum : *domnul căpitan)* urmărit pe Szalmás ? Nu-mi pasă, poți urmări pe el mai departe.

— Dar nu-l mai urmăresc.

— De ce ?

— Pentru că l-am prins.

— Cînd ? !

— Acum o oră. Ticălosul mi-a picat drept în brațe, vrînd să scape de undeva.

— Și ce făcut dumneata cu Szalmás ?

— L-am închis în magazia de lemne. E foarte periculos, tîlharul. Avea o grămadă de scrisori la el, cusute în haine și în cizme. Dar le-am găsit eu și acolo.

Lui Zebulon i se păru că Boksa se uită fix la cizmele sale.

— Avea la el tot felul de acte compromițătoare pentru mulți domni, continuă Boksa, ridicîndu-și semnificativ sprîncenele.

Asta îi mai trebuia lui Zebulon ; curte marțială, scrisoare adresată dușmanului, Debrețin, Oradea, Szalmás, Boksa, glonț și praf de pușcă.

Îi spuse lui Boksa, că dacă *domnul maior* îi dă voie, s-ar duce puțin pînă la casa unde a tras, ca să-și schimbe cizmele, că acestea tare îl strîng.

Era adevărat că îl strîngea ceva, îl strîngea însă în jurul gîtului ; în schimb nu era adevărat că ar fi avut și alte cizme.

— Bade, ia-mă și du-mă imediat de aici, îi spuse el căruțașului îndată ce ajunse la el.

— Și unde să vă duc, domnule ?

— Oriunde, numai la Debrețin nu.

Totuși căruțașul ar fi vrut să afle măcar atît, încotro s-o ia cu domnul Zebulon, în sus sau în jos, și pentru cîte zile să se pregătească de drum.

Zebulon se hotărî că „în sus“ și că vor merge pînă unde „se poate“ merge.

Acum era gonit și din față și din spate, de rămas nu putea rămîne nicăieri, nici de scăpat nu mai putea scăpa, singura lui țintă fiind fuga.

Dacă îl prinde neamțul, îl împușcă, dacă îl prinde ungurul, îl împușcă ; acolo-i rebel, aici trădător. Indiferent cui i-ar cade în mînă, condamnarea sa la moarte e pregătită. „Eu umblu sub adevărat alee de spînzurători“, așa caracterizează Zebulon situația tristă în care ajunsese.

La prima oprire, în timp ce căruțașul dădea cailor să mănînce, Zebulon ceru cîrciumarului o foarfecă și un brici.

Avea o barbă frumoasă, lungă, cam decolorată la mijloc, presărată ici-colo cu fire albe. Barba

asta era mîndria lui, simbolul prestigiului său de boier ; o barbă pe care fierul n-o atinsese pînă atunci, rar mîngîiată de piepteńe, barbă de pe care era atît de plăcut, după masă, să dai jos firimiturile căzute în ea. Acum atacă cu foarfeca şi briciul acest mîndru blazon al bărbăţiei sale, şi-l tăie pînă la rădăcină. O, voi oameni care nu purtaţi barbă, nu ştiţi ce înseamnă să se hotărască cineva să-şi radă barba ! E ca o înmormîntare parţială !

Zebulon privi multă vreme ciuful de barbă, care căzuse victimă, şterse cîteva lacrimi care-i picurau din ochi, apoi înfăşură în hîrtie partea cea mai scumpă, mai slăvită a eului său, şi o băgă în sîn. Cel puţin să o poarte acolo.

După aceea se privi în oglindă, scoase limba la omul acela urît care se uita la el şi-i întoarse spatele.

Cu toate că de-acum înainte trebuia să-l vadă zilnic pe omul acela urît din oglindă, pentru că o barbă tăiată lasă în urma sa o anumită robie : nemiloasa obligaţie de a se bărbieri zilnic.

Cînd Zebulon apăru din nou în faţa căruţaşului, acesta se uită îndelung la acest exemplar întinerit.

Cît timp stătură la cîrciumă, nu-i spuse nimic, dar cînd ajunseră pe şosea, se întoarse de pe locul său spre Zebulon.

— Nu-i aşa, domnule, că dumneavoastră aţi vrea să umblaţi acum pe nişte drumuri unde lumea să n-aibă gură ?

— Întocmai, răspunse Zebulon.

— Înţeleg, zise căruţaşul. Mai mult nu întreb. Ei, o să vă duc aşa că nu o să păţiţi nimic. Nu-i aşa că dumneavoastră vreţi să mergeţi în Polonia ?

— Acolo, aprobă Zebulon. Parcă ştia el unde să se ducă !

— Am mai dus acolo un domn, care a plecat să aducă niște polonezi, o să vă duc și pe dumneavoastră pe niște drumuri lăturalnice, unde nici pasărea nu zboară ; de acolo o să vă ducă alții mai departe în Polonia. Mie nu-mi trebuie să-mi spuneți mai mult.

De așa ceva Zebulon chiar că se bucură ! Nu-i ajungea ce pățise pînă atunci, acum să i se mai pună în spinare și o mică conspirație poloneză ! Să-l mai ducă și printre cracovieni !

Totuși, căruțașul îl duse cum îi promisese, două zile și două nopți, pe căi necunoscute de pretori și controlori de drumuri, peste munți și văi, prin sălașuri dubioase.

A treia zi, Zebulon se săturase de atîta glorie. Nu vroia să recruteze nici o legiune poloneză. Cînd la intrarea într-o vale zări turnul unui sat, opri căruța, îi plăti căruțașului și-i spuse să se întoarcă și să se ducă acasă, că de aici o să nimerească el mai departe. Aci în satul ăsta are el niște treburi deosebite.

Căruțașului îi păru tare rău : cît de frumos l-ar fi dus el în Polonia !

Zebulon își ducea din nou traista în spinare. Niciodată nu auzise măcar de numele satului în care voia să intre, dar tare îi plăcuse că avea două turnuri.

Un turn, cel mai mic, era al papistașilor, celălalt, cu acoperiș de tablă și mai mare, al luteranilor. Asta îi plăcu mult în satul acela.

Se duse direct la casa preotului luteran.

Pe acest cunsecăde domn îl chema Schneiderius Bálint.

Zebulon se prezentă preotului. Preotul era un om citit, auzise de numele renumitului boier.

Atunci Zebulon i se spovedi, povestindu-i totul de la început, pînă la sfîrșit.

Arătă că pentru el, după cele întîmplate, nu mai există posibilitate de a rămîne, pentru că se află în acea situație unică, în care orice pușcă, indiferent în mîna cui s-ar găsi, este îndreptată asupra capului său.

Schneiderius Bálint era un bărbat deosebit de deștept și bun la inimă. Pregăti imediat un plan, prin care să-l salveze pe renumitul bărbat.

Zebulon trebuia să fugă în străinătate.

Ca să fugă în străinătate avea nevoie de pașaport.

Pașaportul se poate primi numai de la comisarul guvernamental al oștilor imperiale.

Acesta era tocmai la Eperjes, iar ei se aflau la Branyisko.

Ca să obțină de la el un pașaport, era nevoie de un pretext deosebit.

Pretextul exista.

Schneiderius Bálint avea un fiu student la Göttingen, Schneiderius Theophilus, care-i scrisese nu de mult lui taică-său să-i trimită urgent bani, pentru că e bolnav pe moarte. Firește, bătrînul nu i-a trimis bani, pentru că *Fuchs*-ul [1] nu era bolnav, ci doar chefliu. Dar pe baza acelei scrisori, un tată amărît ar putea ușor cere un pașaport pentru a-și vizita fiul bolnav la Göttingen.

Zebulon putea fugi în străinătate cu pașaportul sfinției sale Schneiderius Bálint.

— Așa e, dragă preoțele, răspunse Zebulon la toate astea. Dar în pașaportul ăla nebun se trece descrierea personală ; apoi la mine păr spălăcit ca

[1] Vulpoiul (germ.).

de cînepă, iar a dumneavoastră, părinte, e negru ca de mistreț, și tare. Asta s-ar putea încă vopsit ; dar ce mă fac cu nasul, cînd la mine nas mare de vulturi, iar la dumneavoastră, părinte, e cîrn.

— Și asta se poate aranja ușor, spuse preotul. Duceți-vă dumneavoastră personal la Eperjes, și să vă treacă semnalmentele dumneavoastră în pașaport.

— Să duc pe mine eu ? În anteriul dumneavoastră, părinte ? Dar mustața mea ?

— Se rade.

Zebulon scoase un oftat dublu. Și mustața ! Mustața lui imensă, poruncitoare ! De pe vremea „vitejilor îndoliați“ [1] nici un maghiar nu mai pățise asemenea rușine.

Zebulon ceru o zi timp de gîndire. Și după o zi de gîndire ajunse la concluzia că trebuia să aleagă ce să i se taie : gîtul sau mustața, și hotărî că totuși e mai bine să supună briciului mustața, pentru că ea oricum creștea la loc, în timp ce gîtul zău că nu mai crește.

Deci, și mustața fu pusă în buzunarul vestei !

Și cînd se opri în fața oglinzii, astfel jumulit și mutilat Zebulon trebui să recunoască că niciodată nu se întîlnise cu un pastor protestant mai blînd, mai blajin și mai supus decît cel pe care-l vedea în față.

Iar cînd îmbrăcă și sutana pastorului, nimănui nu-i veni să rîdă, căci era o treabă serioasă. Miza jocului era capul unui om.

Schneiderius Bálint îl puse să învețe pe de rost ce să răspundă dacă va fi întrebat. Să nu uite

[1] Luptătorii maghiari care au supraviețuit bătălici de la Augsburg (anul 955) și cărora li s-au ras mustățile pentru a fi făcuți de rușine.

numele băiatului, şi mai ales numele său, unde vrea să călătorească — la Göttingen, şi denumirea satului — Pukkersdorf. Toate astea să le ţină bine minte.

Zebulon mai ceru o zi ca să se exerseze în rolul său periculos. În ziua următoare o porni spre Eperjes, avînd binecuvîntarea bravului Schneiderius, anteriul acestuia şi jeluitoarea înştiinţare a fiului său.

Eperjesul era plin de armată imperială, cînd ajunse Zebulon acolo.

La barieră nu l-au luat la întrebări, au văzut că au de-a face cu un preot ; ba i-au dat şi un bilet de voie ca să se poată întoarce.

Zebulon ceru să fie dus direct la sediul comisarului şef al guvernului. Cînd urcă scările, inima mai-mai să-i sară din loc de frică. Tot drumul repetase în sinea lui numele : Valentinus Schneiderius, Theophilus Schneiderius, Göttingen, Pukkersdorf. Îi era o sfîntă teamă că totuşi cînd o să stea în faţa comisarului o să le uite pe toate.

Nu mai putea da înapoi : trebuia să meargă înainte. Îl trimiteau dintr-o cameră în alta unde nişte funcţionari cu mutre plictisite umblau prin hîrtii, scriau ceva, se foiau de colo-colo. Pînă la urmă, îl lăsară să intre la marele comisar imperial.

Frica îl ajută pe Zebulon să se transforme şi mai bine într-un umil păstor al sufletelor. Cînd intră pe uşa domnului comisar, îşi trase capul între umeri şi-şi puse mîinile pe piept în mod cucernic : într-una avea o pălărie tare, iar în cealaltă epistola „fiului rătăcitor", şi pentru că Schneiderius era ceva mai mic de statură decît Zebulon, se îndoi puţin din genunchi, ca anteriul să-i ajungă pînă jos

la picioare. Şi nu şi-ar fi ridicat ochii pentru nimic în lume, cînd rosti cu deosebită cucernicie :

— *Bonum mane praecor, domine preillustrissime* [1].

Dar abia pronunţă aceste cinci cuvinte, cînd comisarul guvernului exclamă, izbucnind într-un hohot de rîs :

— Servus, Zebulon !

Un trăsnet nu ar fi fost atît de groaznic ca aceste cuvinte : „Servus, Zebulon " !

Eroul nostru se sperie atît de tare, încît de nu s-ar fi apucat de anteriu, s-ar fi prăbuşit.

— Pe tine ce dracu te-a adus în haine preoţeşti ? !

Abia acum se uită Zebulon mai bine la comisarul care îi vorbea. Era Rideghváry Bence.

Suspusul domn nu luă în seamă mirarea lui Zebulon şi se grăbi să-i iasă în cale, îl îmbrăţişă, îi strînse mîna şi-l lăudă.

— Ei, în sfîrşit ai ajuns şi la mine ! Bravo ţie, Zebulon. Am primit scrisoarea ta trimisă prin Szalmás. De atunci te aşteptam mereu. Cinste ţie, că ai venit. Această travestire arată prin ce pericole a trebuit să treci ca să ajungi pînă aici. Recompensa ataşamentului tău plin de credinţă n-o să se lase aşteptată. Postul promis ţi l-am păstrat. Afară de asta, ai să participi la o misiune importantă. O să fac din tine un om mare, Zebulon ! Un om mare !

Zebulon continuă să se simtă întocmai ca un om salvat chiar în clipa asta de la înec. Nu-şi venea în fire.

---

[1] Vă doresc bună dimineaţa, prea ilustrul meu domn (lat.).

— Și acum, înainte de toate, vino aici și semnează această hîrtie. Nu întreba ce este. Semnează numai. Vezi doară că numele celor mai de seamă bărbați se află trecute acolo.

Zebulon lăsă ca tocul să-i lunece pe hîrtie, așa precum birjarul adormit este dus, fără ca să știe, de calul său, pe drumul binecunoscut.

Hîrtia aceea pe care își scrise numele era acel document istoric, prin care nobili domni maghiari îl implorau pe țarul tuturor rușilor să binevoiască, cu ajutorul oștirilor sale puternice, să înroșească apele limpezi ale celor patru fluvii ale patriei lor.

Apoi însă Zebulon ceru o primă favoare ; să i se dea voie să se ducă să se culce.

Și dormi pînă a doua zi de dimineață ca și cînd ar fi fumat opiu.

După ce dormi destul și se trezi, începu să-și dea seama cît de curioase vise are la trezie. Se întreba cum de ajunsese aici, unde nu avusese nici o intenție să vină, și cum de a fugit de dincolo, unde avusese toată dorința să rămînă ? Deci, la Szalmás nu fusese găsită nici o scrisoare de a lui, deoarece acesta de mult i-o transmisese lui Rideghváry ! Și ce curioasă comedie a soartei era toată povestea asta !

Pentru ca măsura să se umple, după ce se îmbrăcă și se duse să-l viziteze pe Rideghváry, îl găsi acolo și pe Szalmás. Acest om șiret fugise, desigur, în prima noapte din cușca lui Boksa Gergö, salvîndu-și pielea de curtea marțială. Acum tocmai îl distra pe înaltul domn, povestindu-i întîlnirea sa cu Zebulon.

Rideghváry se prăpădea de rîs.

Găsea că întîmplarea aceasta avea un haz nebun.

Și în timpul mesei îi ceru chiar lui Zebulon să povestească această istorie veselă, cum s-au dus unul pe altul de nas, el și cu Szalmás.

Însă Zebulon rămase foarte demn; nu dădu curs la această invitație și-și spuse al șaselea verset din psalmul: „Lîngă apele Bavilonului șezum și plînsem".

„Mai bine să mi se lipească limba de gingie!"

Acest gînd îl făcu pe Zebulon foarte serios. Ceea ce îi înveseli și mai tare pe înalții boieri. Pe atunci însă timpurile nu erau foarte vesele.

Pesta era scufundată într-o liniște adîncă, melancolică. Deși se făcuse dimineață, totuși străzile erau încă pustii. Era o zi de tîrg săptămînal, însă în piețe nu se afla nici o căruță. O zi frumoasă, senină, dar pe străzi nici un du-te vino. În locul obișnuitului furnicar de pe trotuarele populate, doar ici-colo cîte un om rătăcit, pe care nevoia l-a scos din casă, sau care nu cunoștea situația. La colțurile străzilor erau puse afișe cu un conținut scurt, lipite în timpul nopții : cîte un om singuratic, care a ieșit în stradă, se oprește să citească unul din afișe, apoi își grăbește pașii, căutînd să dispară cît mai repede. Rîndurile acelea tipărite conțineau amenințări grele.

De altfel, Pesta este un oraș cu o înfățișare veselă. Nu are nici turnuri vechi, nici rămășițe de cetate care să amintească de vremuri trecute, întunecoase. Zidurile ultimului turn de apărare sînt de mult prinse între case ; nu are castele vechi, despre care legendele populare născocesc de obicei povești înfiorătoare, nu are mînăstiri pline de taine, a căror pereți să respire groaza care îngheață ; nu are palate aristocratice strălucitoare ; nu are o Bastilie, sau un Tower, dar nici un Kremlin sau un Luvru, nici măcar o catedrală mai impună-

toare nu-i împodobește fața. Este un oraș destinat în întregime să fie „locuință plăcută".

Vorbesc de înfățișarea sa de acum patruzeci și cinci de ani. Pe atunci nu era înconjurat încă de cele o sută de coșuri de fabrici, care zilnic înscriu pe cer cu fum negru victoriile prozei pământești; nici prin minte nu mi-ar fi trecut cartierul oamenilor de afaceri din jurul Muzeului Național; pe atunci, de-a lungul malului lat al Dunării zîmbea un rînd de case egale, de cîte două etaje. Era ca o dantură strălucitoare dintre buzele unei femei frumoase. Străinul care se apropia zărind-o, se simțea parcă îmbiat de cum o vedea.

Dar dacă pe această față de femeie tînără ai fi pictat o mustață, n-ar mai fi fost recunoscută nici de adoratorii ei obișnuiți, iar străinii ar fi fugit de ea ca de dracu.

Pe această față de femeie tînără fusese pictată o mustață. Era un gard de ostrețe întortochiat, începînd de la cazărmile noi pînă la capul podului Lánchid [1], pe care comandantul de oștiri imperiale o așezase în rînduri duble, de-a curmezișul orașului Pesta pînă la Dunăre; pe malul Dunării, în deschizăturile gardului făcuse crenele. La pilonul de bază al Podului de lanțuri, gardul se lărgea într-o curte largă, care se întindea pînă la clădirea Lloyd de astăzi (pe atunci cazinoul național). Legat de această curte, acolo unde acum se află Colina încoronării, atunci se ridica o fortăreață din butuci cu ambrazuri patrate, din care își iteau capul niște tunuri, acești monștri ale căror guri seamănă cu niște capete de balauri, înspăimîntătoare, aducătoare de moarte.

[1] Podul de lanțuri — vestit pod peste Dunăre, la Budapesta.

Datorită acestei fortărețe, malul Dunării devenise o fundătură, închisă la mijloc. Pe Podul de lanțuri, cetățenii nu mai puteau circula. Iar pe partea dinspre Buda, acolo unde acum începe gura tunelului, pe toată lățimea podului fuseseră așezate în zig-zag douăsprezece tunuri, ca o orgă culcată, care la un semnal putea mătura tot Podul de lanțuri.

Afișele acelea, care apăruseră dimineața pe la colțurile de stradă, anunțau populația că „cei ce vor sta astăzi ca niște gură-cască pe străzile orașului, sau se vor arăta la ferestrele care dau spre linia de gard, vor trage consecințe personale de pe urma pericolului la care se vor expune datorită propriei lor curiozități."

Și totuși s-au găsit și oameni curioși care aruncînd de după perdelele coborîte cîte o privire în spatele liniei formată de gard, au putut zări șirul nesfîrșit de baionete care treceau tîrîndu-se ca un uriaș șarpe cu țepi în spațiul îngust dintre garduri, pe Podul de lanțuri, dincolo, spre Buda, fără bătăi de tobă și sunet de trompetă. Dar și cel ce nu îndrăznea să privească jos la misterul amenințător auzea în tot timpul nopții acel zgomot neîntrerupt, care făcea să se cutremure casele și trezea din somn pe cei care dormeau: rostogolirea pe caldarîm a roților grele de tun. În partea cealaltă, pe pontonul al cărui cap de pod era în fața străzii căreia astăzi i se spune Deák, trecea șirul lung și neîntrerupt al unităților călare și al furgoanelor, care păreau foarte grăbite.

Toată lumea se întreba: oare ce se întîmplă?

Cînd şi ultima unitate de cavalerie trecu peste ponton, deodată capul podului dinspre malul de la Buda se aprinse. Bătea un vînt dinspre apus, iar podul era acoperit cu paie muiate în păcură ; în cinci minute podul era în flăcări de la un mal la celălalt. Dunărea albastră părea un şarpe uriaş care se zvîrcoleşte, strîns la mijloc de un brîu de foc.

Acum toţi ştiau ce se întîmplă.

Comandantul oştirilor imperiale dăduse foc podului rămas în spatele său.

„În spatele său !?“ Mîndrul aristocrat, pentru care noţiunea de om începea de la titlul de baron, trufaşul om de stat, care nici nu voia să discute cu o naţiune ce îi întinsese o mînă de pace, încrezutul comandant de oşti, care cu patru luni în urmă îşi trîntise chipiul pe masa reşedinţei regale din Buda, spunînd : *„Eccoce : finita la comedia“* [1], acum dădea foc podului din spatele său, fugind de mîna de pace pe care o respinsese şi pe care el însuşi a obligat-o să apuce mînerul sabiei !

Dar ce se petrecea în spatele lui ?

În timp ce brîul de foc al podului în flăcări îmbrăţişa fluviul albastru, pe calea Kerepesi gonea un călăreţ singuratic.

Un husar. Unul singur.

Judecînd după uniformă, părea un ofiţer superior. Călărea pe un armăsar pursînge. Sabia nici nu şi-o scosese măcar ; pistoalele se odihneau în oblîncul şeii.

Gonea de unul singur de-a lungul străzii lungi şi largi.

Departe, în urma lui, venea o mică unitate de husari, care abia-l putea zări pe îndrăzneţul său comandant.

[1] Iată, s-a sfîrşit comedia (ital.).

Tropăitul calului îi făcu pe locuitori să se uite afară pe fereastră. Și atunci, ca la un semnal vrăjit, într-o clipă, toată fața orașului se schimbă.

De-a lungul orașului gonea primul husar !

Și cum trecea în goană, în urma lui răsună acel strigăt de neimaginat, de nedescris, pe care Dumnezeu o să-l mai audă încă o dată cînd trîmbița arhanghelului va suna învierea. Și atunci miliardele de suflete, ce se vor trezi din nou, își vor scutura pămîntul de pe ele, sub care au dormit visurile de groază ale secolelor, puterea celor slabi va deveni egală cu cea a fulgerului, iar puterea celor mari se va risipi ca fumul, și fiecare bulgăre de pămînt se va însufleți, și toată suprafața pămîntului se va transforma într-o masă vie, care va face să răsune și stelele de la un capăt la celălalt : Osana ! Osana !

Un asemenea strigăt era și cel ce răsuna în urma husarului.

Un strigăt extraordinar de „trăiască" ! care începea pe calea Kerepesi și răsuna pînă la stația de cale ferată, de-a lungul întregului mal al Dunării, pînă în adîncul celor mai înguste străduțe, și cu cît se repeta cu atît se ridica mai sus, pînă ajunse să fie, ca sunetul de alarmă a unei sfinte frenezii, care cutremura pînă și cerul ; era corul demonic și frenetic al sutelor de mii de robi eliberați din temnița lor ! Era strigătul de mîntuire al titanilor înrobiți, care au reușit să arunce de pe pieptul lor Ossa și Pelionul [1] !

[1] Potrivit mitologiei grecești, la crearea lumii, titanii erau considerați zei uriași care întruchipau puterea naturii. Zeii Olimpului i-au prins sub munții Pelion și Ossa. Titanii au putut scăpa de sub munți și, punînd cei doi munți unul peste altul, au vrut să urce în Olimp, pentru a răsturna puterea lui Zeus și a celorlalți zei.

Ca în ziua învierii, cînd mormintele își vor arunca afară morții, cînd fiecare bulgăre de pămînt se va însufleți, dintr-o dată străzile se umplură de mase de oameni, de o masă frenetică, beată de entuziasm, delirantă. Bătrîni, bărbați, femei, copii, domni, salahori, evrei, creștini, cunoscuți și necunoscuți, se îmbrățișau, se sărutau, plîngeau și rîdeau, întrebau, răspundeau și strigau „trăiască". Strigau din toată inima, din toată puterea numele sfînt al patriei. Deodată, toate ferestrele s-au deschis și toate erau pline de fețe zîmbitoare ca de îngeri, cu femei care vărsau lacrimi de bucurie, și rîdeau în durerea lor. Toate florile din sere au fost împletite în cununi și aruncate la picioarele husarilor călare.

La picioarele primilor husari călare, care au trecut de-a lungul orașului Pesta !

Și cum au mai fost înecați de cununi de flori ! Din cauza lor nu se mai vedea nici cal, nici călăreț. Cum îngenunchiau în fața lor doamne de rang înalt și de o deosebită frumusețe, ca în fața unor sfinți, a unor mîntuitori ! Femei de o frumusețe răpitoare cădeau acolo, în praful străzii, și sărutau mîna arsă de soare a simplului husar !

Și deodată, ca la un semnal, pe fiecare casă începu să filfîie steagul cu culorile naționale ; apărură insignele cu minunatele culori roșu-alb-verde, cu stema națională, pe care pînă atunci trebuiseră să le ascundă, să le tăinuiască, pe care femeile le purtaseră pe sub haine, cu toate că era pericol de moarte să le ascunzi ; acum apărură deodată drapele lungi filfîind în vînt și stegulețe mici ca niște fluturi în ferestre, în balcoane, pe acoperișuri, pe gurile acoperișurilor, pe turnuri. Ca la un cuvînt magic, orașul a prins

aripi de fluture şi de bucurie era gata să zboare în ceruri.

Cine ar fi putut bănui atunci că, pentru a acoperi strălucirea bucuriei, mîna tainică a unui spirit duşmănos ţesea un giulgiu dintr-un nor de fum gros. Fumul pontonului în flăcări se întindea ca un voal de doliu, prevestitor de rele, deasupra capului cu panglici al tînărului oraş care îşi sărbătorea logodna.

Singuraticul călăreţ, care gonea luînd-o înainte strigătului de victorie al maselor cuprinse de fericire, trecu pe strada Hatvany şi apoi o coti pe o stradă lăturalnică.

Acum îşi lăsă calul mai încet, căutînd numărul unei case.

Cînd dădu de numărul căutat, descălecă şi, intrînd pe poarta deschisă, îşi duse calul în curtea casei.

Auzind tropot de cal şi zornăit de pinteni, o persoană, un fel de portar îşi scoase capul zburlit pe o uşă joasă cu geamuri.

Probabil era cizmar.

— Bună ziua, îi spuse călăreţul.

Portarul, în loc de „bine aţi venit", dădu năvală în curte, năpustindu-se asupra ofiţerului, îi luă mîna şi i-o sărută ; ofiţerul îşi retrase brusc mîna ; atunci bătrînul îi sărută cingătoarea de la sabie ; ofiţerul nu acceptă nici această manifestare de bucurie ; atunci portarul cuprinse capul calului şi-l sărută pe nări. Pe urmă vru s-o rupă la fugă pe stradă, dar, apucat de guler de către ofiţer, fu împiedicat în intenţia sa şi atunci reuşi să trezească doar curtea cu strigătele sale : „Au venit husarii ! au venit ungurii !

— Ei, ei, cetăţene, nu striga aşa de tare ! îl domoli ofiţerul.

— Dar cum aţi venit aici ?, domnia voastră ! înălţimea voastră ! sfinţia voastră ! domnule general ! domnule feldmareşal ! Sfinte arhanghele Mihail ! Cum aţi putut veni aici ?

— Ei, asta o să povestesc altă dată. Acum însă îndreaptă-mă la cineva care locuieşte în casa asta şi cu care vreau să stau de vorbă în clipa aceasta.

— Întîi spuneţi-mi preastrălucitul dumneavoastră nume ca să ţin minte pînă la moarte pe cine l-am văzut cu ochii mei.

— Bine, bătrîne, îţi spun. Mă cheamă Baradlay Richard. Dacă doreşti, mă pot încartirui aici. Întîi însă îndrumă-mă repede.

— O, Doamne, ce bărbat frumos ! Ce husar ! Cu cingătoarea asta de sabie în culorile naţionale ! De ce a murit nevastă-mea acum o săptămînă fără să vadă asta ! De ce nu o pot chema acasă ca să le vadă ! Nu voia să moară, sărmana, pînă nu vedea din nou un husar trecînd în goană pe stradă.

Richard trebui să aştepte pînă la sfîrşit ca bunul om să se jeluiască în voie.

Pînă la urmă, printre lacrimi grele, portarul îl întrebă :

— Şi pe cine căutaţi, domnule ?

— Caut o femeie, care locuieşte aici. O doamnă Bajcsik.

— Ah, ştiu, ştiu. Chiar aici locuieşte. Aici. Dar, nu aş putea da acestui frumos armăsar puţin cozonac cu ouă ?

— Nu te mai îngriji de armăsarul meu, dragă cetăţene ! Care este uşa femeii aceleia ?

— La numărul douăzeci şi unu, la etajul doi, la dispoziţia dumneavoastră. Îmi permiteţi ca în timp ce urcaţi să ţin dîrlogii acestui strălucit bidiviu ?

Richard zîmbi văzînd atîta extaz patriotic şi, deoarece nu intenţiona să urce călare la etajul doi, încredinţă hăţurile portarului, care, folosindu-se de prilejul favorabil că Richard urcă la uşa cu numărul douăzeci şi unu, întinse mîna pe fereastra camerei, scoase de acolo dejunul întrerupt, ceaşca cu cafea cu lapte şi cozonacul cu ouă, înmuie cu mare încîntare bucăţică după bucăţică în cafeaua cu lapte şi le puse una cîte una pe palmă şi i le oferi calului, bucurîndu-se mult că acesta binevoieşte să le mănînce.

La un moment dat, Richard îi strigă de pe coridorul etajului doi :

— Ascultă, poate doamna nu-i acasă ? Nu vine nimeni să deschidă uşa.

Portarul răspunse din curte :

— Aşa-i, într-adevăr, doamna nu-i acasă.

— Dar nu are vreo servitoare care să fie aici ?

— Nu-i nimeni acasă.

— Eh, cetăţene ! Puteai să-mi spui cînd eram jos. N-aş mai fi urcat la etaj.

Blajinul om rîse şiret. Vrusese doar să-i dea micul dejun frumosului cal.

Cînd Richard coborî din nou în curte, se gîndi că pentru nimic în lume nu-l va certa pe bătrînul mucalit pentru că-l plimbase degeaba pe scări. Înţelegea orice glumă, din partea oricui. Leul nu-şi foloseşte ghiarele pentru scărpinat, cum face cîinele.

— Şi cînd vine acasă doamna ?

— Apoi, nu ştiu !

— Nu ştii nici unde este ? Unde aş putea vorbi cu ea ?

Exaltatul patriot îşi ridică spre cer ochii plini de amărăciune.

— Oh, ce bine ar fi dacă excelenţa voastră ar putea vorbi cu ea astăzi, la ora aceasta, dacă aţi putea deschide, lovi cu călcîiul, sparge cu buzduganul uşa aceea în spatele căreia stă această doamnă !

— Ce dracu spui ? Unde stă ?

— La Buda, în cazemată.

— Şi de ce stă acolo ?

— Pentru că a fost închisă acolo. Într-o noapte au venit după ea : au spus că pactizează cu ai noştri, că le duce armament şi informaţii. E adevărat, mergea des la Debreţin. Au luat-o împreună cu servitoarea şi au trecut-o dincolo, la Buda. De mai multe ori i-am dus acolo nişte lucruri, dar niciodată nu m-au lăsat la ea. E acolo, la numărul unu, lîngă poarta Fehérvári.

Richard lovi necăjit pămîntul cu vîrful săbiei. Ceea ce-l făcuse să se grăbească atît, să gonească prin oraşul părăsit de duşman, nu era setea de glorie, nici dorinţa de a se îmbăta de prima izbucnire de bucurie a oraşului eliberat, ci o făgăduială sfîntă făcută unui duşman viteaz, care se luptase cu moartea şi care fusese doborît de sabia lui.

„Plînsul copilului tău nu te va trezi acolo jos !"

Din ziua aceea, această făgăduinţă, această promisiune îi dăduse pinteni sufletului său.

Plin de supărare şi nerăbdare îşi conducea husarii în lupta care se înnoia în fiecare zi pe cîmpiile dinaintea oraşului Pesta, pentru a se opri la barierele sale. De fapt erau numai hărţuieli pentru a camufla mutarea grosului armatei, care între timp se grăbea să elibereze Komárom-ul.

Şi acum cînd crezuse că ajunsese la ţintă, aflase că aceasta este departe ca iadul ; putea să

ajungă acolo dacă voia, dar numai cu ajutorul blestemului.

Persoana pe care o căuta, de la care trebuia să afle unde-l poate găsi pe copilul lui Palvicz Otto, era la Buda, în cetate, arestată, aruncată în temniță.

Femeia aceasta nenorocită se juca de-a v-ați ascunselea cu soarta. Cînd o căutase Palvicz, era dincoace de lina taberei maghiare, iar acum, cînd o caută Baradlay, era închisă în cetate la austrieci.

Iar în afară de ea, nimeni nu știe nimic despre copil. Era și explicabil. Povestea despre soarta nefericită a unor astfel de copii nu se spune multor oameni !

S-a spus și se va repeta mereu, cît timp vor exista pe lume unguri, veșnicul reproș : de ce a fost necesar să fie asediată Buda ?

Dar, s-ar fi putut oare proceda altfel ?

Puneți-vă întrebarea, de ce femeile din Cartagina și-au tăiat părul lor lung blond-auriu, pentru a împleti din el funii ? De ce frumoasele fecioare punice s-au lăsat înmormîntate sub dărîmăturile templului lui Dagon ?

Puneți-vă întrebarea de ce poporul lui Israel, aflîndu-se în grădinile suspendate ale Semiramidei, una din minunile lumii, își plîngea ruinele orașului sfînt, dorind să se întoarcă în patria sa ?

Puneți-vă întrebarea de ce s-au îmbulzit pe apă și pe uscat două milicane de luptători timp de o jumătate de secol, la distanță de mii de mile, cu o cruce pe piept, cu sabia în mînă, pentru a recuceri Ierusalimul ?

Puneți-vă întrebarea de ce dragostea fanatică de patrie a rușilor i-a făcut să dea foc orașului străbun Moscova căzută în mîinile dușmanului ? [1]

Puneți-vă întrebarea de ce i-a căzut sabia din mînă și coroana de pe cap marelui Napoleon, cînd găsi Parisul ocupat de dușmani ?

[1] În timpul războiului din 1812.

Și puneți-vă întrebarea de ce bătrînii și copiii Italiei o pornesc, din toate direcțiile rozei vînturilor, spre orașul de pe cele șapte coline, pentru a muri sau a învinge ? De ce tulbură mereu liniștea a jumătate din omenire, care tremură pentru pace, cu strigătul delirant : „*Roma o morte !*[1]

Răspunsul pe care judecata istoriei îl dă omenirii la aceste întrebări, îl veți da și acelora care ne pun întrebarea : de ce a fost necesar să se asedieze cetatea din Buda ?

Poate că areopagul istoriei ne va condamna și pe noi, ca și pe ei ; dar judecătorii artei poetice ne vor achita, și cuvintele lor ne vor da dreptate, de la regele David pînă la Victor Hugo ; „Nu se putea altfel : așa trebuia să fie !" Și adevărul pe care-l spune poetul, e un adevăr veșnic !

Ceea ce reprezenta Cartagina pentru poporul punic, Ierusalimul pentru Israel, pămîntul sfînt pentru lumea creștină, Parisul pentru francezi, Moscova pentru ruși, Roma pentru italieni, reprezenta cetatea din Buda pentru noi.

Inima vie a patriei....

Fața blîndă a unei bunici ideale...

Numele cinstit al părintelui pentru copilul legitim...

Se putea oare să nu se simtă bătăile acestei inimi cuprinse de febră ?

Se putea oare să nu te îndurereze doliul de pe această față ?

Se putea oare răbda batjocorirea acestui nume cinstit ?

---

[1] Roma sau moartea ! (it.).

De multe ori am auzit bărbați respectabili, cu sînge rece, cu temperament calm, măsurat și care, desigur, răspund de faptele lor rostind asemenea cuvinte :

— Dacă cineva m-ar pălmui, l-aș provoca la duel, l-aș omorî eu, ori m-ar omorî el pe mine ; dacă am fi amîndoi răniți, am aștepta să ne vindecăm și ne-am duela iar ; cu cuțitul, cu funia, cu pumnul, l-aș omorî, l-aș străpunge, l-aș sugruma, l-aș trage după mine în fundul apei, dar amîndoi pe aceeași planetă nu am rămîne.

Ei bine, pentru noi cetatea din Buda ocupată de dușman era o asemenea palmă dată națiunii.

Ia să vedem, dacă vreodată titanii ar primi în mîini trăsnetul nu l-ar dobori pe Iupiter.

Au trecut zece zile, de cînd prima unitate de husari străbătuse străzile orașului Pesta. Zece zile de chinuri ale lui Tantal ! O întreagă națiune privea zilnic la fiecare piatră a cetății din Buda : acolo, în fața ochilor ei, într-un adăpost mic și nenorocit se află dușmanul care nu mai este în stare să se apere singur, dar care mai e în stare să facă rău, să distrugă, să se răzbune.

Pentru mijloacele de luptă ale noii epoci ar fi fost o joacă de o noapte să distrugă acest cuib al dușmanului ; și totuși, dacă ungurii ar fi ocupat cetatea aceasta, ar fi atras după sine distrugeri pe care zeci de ani de muncă cu greu le-ar fi recuperat !

De pe vîrfurile dealurilor înconjurătoare se putea privi în curtea cetății din Buda. Asediatorii puteau citi în ea ca într-o carte deschisă.

Toată apărarea ei consta într-un zid vechi de cărămidă, fără nici un turn de apărare. Nu avea nici apă, singura conductă fiind pe malul Dunării; dacă asediatorii o distrugeau, setea ar fi scos din cetate întreaga garnizoană.

Și atunci în ce a constat puterea miraculoasă a cetății din Buda?

În faptul că la picioarele sale se întindea Pesta. Pentru fiecare glonț al asediatorilor, oastea asediată împroșca toată Pesta cu foc.

E o idee pe care nu o poate cuprinde o inimă omenească! Cel atacat îi spune atacatorului:

— Dacă ridici sabia împotriva mea, voi străpunge inima fiicei și soției tale, a pruncului tău din leagăn.

Și dușmanul așa și făcu.

A zecea zi după ce inamicul părăsise orașul Pesta, un pluton de husari trecea în goană pe strada principală spre stația de apă a orașului Buda. În piața Bombei se afla o formație de infanterie imperială, cu două tunuri.

Cînd husarii ajunseră în bătaia focului, cele două tunuri îi salutară în același timp cu proiectile brizante. Schijele proiectilelor se loveau cu zgomot de pereții caselor; în fața cafenelei, un grup de oameni curioși se uitau la acest joc al morții, în timp ce schijele șuierau pe deasupra capetelor lor; una din schije ricoșă de pe pragul de marmură al cafenelei, omorînd casierița, o fată tînără de optsprezece ani, care ședea lîngă măsuța ei.

Plutonul de husari se replie spre Császárfürdö [1], iar infanteria austriacă se retrase în spatele bari-

[1] Hotel cu bazin de ape termale și valuri artificiale.

cadelor ridicate în punctele întărite de lîngă fluviu. Numai trei husari i-au urmărit pînă la baricada încropită din bîrne grele. În ciuda gloanţelor care şuierau pe lîngă ei, s-au uitat bine la întăriturí, şi apoi s-au întors liniştiţi înapoi. Calul unuia dintre ei alunecă pe trotuarul neted, îl azvîrli jos pe călăreţ şi fugi, dar fu prins de cetăţenii care stăteau în faţa cafenelei.

Într-o frumoasă, însorită zi de mai, la ora douăsprezece şi jumătate, prima unitate de infanterie începu asaltul masiv împotriva barícadelor dinaintea cetăţii Buda. Era batalionul zece infanterie. Ofiţerii mergeau în fruntea coloanei de ostaşi. De pe turnurile cetăţii se trăgea în ei cu tunuri de doisprezece funţi ; mortierele din faţa arsenalului scuipau proiectile ; de după gardul de palisade fură întîmpinaţi cu foc continuu ; toate astea însă nu putură să-i oprească pe eroicii atacatori care înaintară cu hotărîre.

Atunci, deodată, cele două părţi masive ale porţii de la barieră se deschiseră şi tunurile, care nu putuseră fi văzute de batalionul ce înainta furtunos, porniră un foc nimicitor de proiectile brizante.

Coloana atacatoare fu oprită de acest tir ucigaş, o parte din ostaşi fugi în case şi continuă să tragă de la ferestre în direcţia gardului, o altă parte se retrase în fugă spre rezerva formată din batalionul treizeci şi trei.

Apoi trecu la asalt batalionul treizeci şi trei. Fu împroşcat de focurile tunurilor din toate bastioanele cetăţii, însă batalionul înaintă spre barieră. Dar şi pe ei îi aştepta în faţa porţii aceeaşi soartă, pe care o avuseseră cei din batalionul anterior.

Atunci, un ofițer de artilerie, înaintînd cu îndrăzneală cu două tunuri pe sub malul Dunării, începu să tragă, de aproape, asupra barierei.

Loviturile date în plin scoaseră din balamale cele două porți grele. Tunurile care stăteau camuflate pe după porți, rămaseră descoperite în fața unui atac lateral, iar unitățile de apărare se retraseră cu tunurile lor dinaintea tirului în cruciș ; batalionul, care se apropia strigînd „ura", se năpusti în direcția gardului cu baionetele la armă : batalionul zece, care fusese împrăștiat, se regrupă și porni brusc la atac prin breșa făcută în momentul cînd toată linia gardului de palisade fu atacată, două baterii de artilerie, împinse mult înainte, începură să arunce proiectilele lor incendiare spre clădirea uzinei de apă.

Încă un sfert de oră ! Numai un sfert de oră ! Efortul încă unui salt înainte ! Și chiar dacă unitățile de asalt nu vor reuși să ocupe prin îndrăznețul atac, desfășurat cu ardoare, întăriturile de la uzina de apă, le va da timp bateriilor de artilerie să distrugă conducta de apă. Dacă conducta nu va mai exista, dacă pompa de apă nu va mai funcționa, atunci s-a sfîrșit cu continuarea apărării.

Tocmai atunci sosi de la comandamentul suprem maghiar ordinul de a opri lupta imediat și peste tot.

Șansa unei victorii printr-o lovitură rapidă fu astfel pierdută.

De ce trebuia oprită lupta ?

Pentru ca cei doi comandanți de oști să poată schimba mai întîi niște scrisori între ei ; pentru ca doi viteji ostași să poată dovedi ce diplomați nepricepuți sînt.

În ceea ce privește tehnica de luptă, aceasta nu s-a îmbunătățit cu nimic, în ultimele două secole.

Carol de Lotharingia [1] îl amenință exact la fel pe Abdulrahman [2], că dacă nu predă cetatea Budei, cu toată oastea care o apără, îl va face să sară peste sabia sa ca și pe Görgei Henczi.

Drept răspuns, Abdulrahman a expus pe zidurile cetății capetele trase în țeapă a o sută de prizonieri creștini. Iar Henczi trage cu tunurile în populația fără apărare din Pesta.

Putea să o facă, fiindcă avea puterea necesară : dar măcar de nu s-ar fi scuzat pentru asta.

Să fi spus :

— Ceea ce am făcut, am făcut-o pentru că m-au revoltat strigătele voastre de bucurie ; și ca să rănesc inima poporului vostru în așa fel, încît să se resimtă multe decenii de-acum înainte ; pentru că vă urăsc ; pentru că vreau să las urme de sînge în orașele sfinte ale țării voastre, care să nu se usuce pînă ce Dumnezeu nu va trimite la voi îngerii, pentru a le acoperi cu urmele picioarelor lor.

Dar să folosești pretextul că cetățenii din Pesta au tras de pe malul Dunării asupra cetății Buda !

Ca și cînd Herostrat [3] ar fi spus atunci, cînd a dat foc templului Dianei, că n-a vrut decît să sperie cu fum țințarii din templu !

Însuși comandantul cetății nu-și dădea seama cît ajunsese de mare. El, care zilnic îndrăznea

[1] Comandantul suprem al ostirilor unite care au eliberat de turci cetatea Budei în 1686.

[2] Ultimul pașă de la Buda, a căzut în timpul apărării cetății în 1686.

[3] Herostrat (sec. IV î.e.n) a dat foc templului zeiței Artemis din Efes ca să devină vestit.

să pălmuiască un uriaş răzvrătit, el, care semăna cu o minune apocaliptică ce scuipă foc şi care probabil o să-l rupă şi pe el în bucăţi ; el, care a avut curajul să sfîrtece trupul acelei tinere şi iubite capitale ce se afla la picioarele sale, cea mai scumpă comoară a unei naţiuni — pe care îndrăznea s-o calce în picioare — mai folosea scuze meschine pentru justificarea faptei sale !

Cum trebuia calificată această faptă — faptă eroică, sau un gest mîrşav ?

Dacă era o faptă eroică, nu avea nevoie de scuze, dacă era o mîrşăvie, nimic nu putea s-o scuze !

Dacă e cunună de lauri, nu se poate ofili ; dacă e pecetea ruşinii, nu poate fi ştearsă. Oricum, fapta nu poate fi camuflată !

Şi apoi, cum să nu aibe spectatori o asemenea reprezentaţie ca în Olimp ? Doar un fluviu cu o lăţime de cinci sute de paşi desparte malul pestan de Buda. Aici e parterul, acolo scena. O reprezentaţie de luptă, în care sîngele curge cu adevărat, în care rolurile sînt interpretate de eroi adevăraţi, iar luminile rampei sînt aprinse de cetatea în flăcări şi de exploziile bombelor.

Apoi, cum şi-ar putea închipui cineva ca spectatorii unei asemenea lupte dramatice să fie muţi ? Să nu izbucnească în strigăte cînd văd apărînd pe muntele Gellért încă un tun, care în următoarea clipă scuipă foc, iar după cîteva clipe ostaşii se prăbuşesc pe zidurile unde a nimerit ghiuleaua.

Cît e de lung malul Dunării, de la insula Margareta pînă la Ludoviceum, populaţia oraşului îl ocupase pe toată lungimea lui, şi peste tot se auzeau strigăte de încurajare la luptă !

La un moment dat însă cetatea comandă „liniște“ !

Într-adevăr, Richard se încartiruise acolo unde portarul îl primise atît de bine, bucurîndu-se de oaspetele său.

În ziua de patru mai, cînd a răsunat prima salvă de tun, meșterul Mihály își părăsi cușca de portar ; să aibe grijă de casă cine o vrea, el alergă afară. În poartă se ciocni cu Richard care se grăbea la comandantul unității sale.

— Încotro cu atîta grabă, cetățene ? îl întrebă Richard pe cizmar.

— Să privesc asediul.

— Ai grijă să nu te împuște în picioare.

— Nu trec gloanțele peste apă ! se încurajă singur meșterul Mihály.

— Ei, asta nu știam.

— Dar eu știu. Însăși fizica arată cauzele. Cauza este *„vis atractionis“* [1], care în cazul apei e foarte mare. Am învățat la școală !

Peste două ore Richard se întîlni din nou cu meșterul Mihály ; strada era plină de lumea care fugea, și meșterul Mihály își pierduse puțin răsuflarea.

Apa cea mare nu a atras spre ea gloanțele. Nouă civili au fost nimeriți de gloanțele trase din crenelurile cetății.

Atunci populația civilă, spectatorii, dispărură de la parter ; în schimb își căutară loc în loji. Acum oamenii priveau reprezentația luptei de la ferestre. Credeau că gloanțele nu pot străpunge zidurile.

[1] Puterea de atracție (lat).

La un moment dat, însă, cetatea spuse : „Să tremuri în fața mea !"

Și începu să arunce obuze și proiectile asupra orașului vecin.

Pe cerul senin al înserării, proiectilele cu coadă de foc treceau în semicerc, ca niște meteoriți căzători, anunțînd prin exploziile lor trăsnetul mîniei umane. Populația stătea la porțile caselor și numărase trei sute șaisprezece explozii deasupra capului său.

Și aceasta încă nu era pedeapsă sau răzbunare, ci numai un avertisment.

Bombele nu erau incendiare, însă dădeau de știre populației că noțiunea despre bolta cerească ca firmament e doar o poveste. Cerul nu ocrotește capul muritorilor, fie că sînt vinovați sau nevinovați : nu ocrotește pe nimeni.

Cetatea cea slabă a Budei mai avea un izvor, de tărie : cel care ataca o considera mai slabă decît era în realitate.

Credea că o poate cuceri cu o sperietură.

Și apoi trebui să constate că aici nu făceai nimic cu cuvintele bombastice, ci numai cu bombele.

La primul asalt, asediatorii atacară cetatea cu douăzeci și opt de guri de foc, iar cetatea le răspunse cu nouăzeci și două de guri de foc. Tunurile asediatorilor erau piese de artilerie de cîmp, de șase și doisprezece funți ; cele din cetate erau tunuri grele, de douăzeci și patru de funți.

Asediatorii traseră cu obuze de șapte funți, iar cei asediați le trimiseră drept răspuns obuze de șaizeci de funți.

Asediatorul trebuia să-şi pună la pălărie lozinca mamei spartane : „Dacă ţi-e scurtă sabia, prelungeşteţi-o cu un pas !“

Trebuia să se apropie atît de mult de adversar încît să-i poată răspunde cu tunurile sale mititele.

Şi cu aceste tunuri mititele a obligat duşmanul să-şi retragă gurile de foc din cea de a patra linie de apărare de pe dealul Kis Svábhegy ; a gonit înapoi în cazărmi infanteria care apăra şanţurile de pe Kálváriahegy şi a reuşit să dea foc şi să ardă pînă la temelie postul principal de pază şi magazia de pe Gellérthegy.

Acestea au fost faptele salutate cu strigăte de bucurie de pe malul pestan al Dunării, şi tot ele au fost motivul bombardamentului de represalii dinspre crenelurile cetăţii, care a durat două ore.

Împotriva acestui bombardament nu te puteai apăra.

Aceasta a fost prima palmă. Asediatorul o simţi, se roşi de mînie şi scrîşni din dinţi.

Nu avea nici un singur tun de asediu.

A doua zi, în consiliul de război, s-a recunoscut că cetatea Buda nu este un cuib ci o fortăreaţă, care necesită un asediu, un asalt, o bătălie după toate regulile artei militare. Trebuiau aduse tunuri de asediu de la Komárom. Pînă să ajungă tunurile, noaptea se vor construi întăriturile de asediu şi, pentru camuflarea construcţiei, se vor organiza asalturi simulate !

Asalturile simulate sînt cea mai grea piatră de încercare pentru ostaşi. Să înaintezi numai ca să te retragi ; să te lupţi numai ca să treacă vremea.

Într-una din aceste zile care măcina răbdarea, Richard îi zise meşterului Mihály :

— Cetățene! Ai avea poftă să cîștigi pe merit două sute de forinți?

— De ce nu, dacă treaba merită cîștigul! răspunse meșterul cu înțelepciune.

— Serviciul constă în aceea că ar trebui să ajungi în cetate și să aduci vești despre situația de acolo. Ai afirmat că cunoști locurile de acolo.

— Desigur că o să fac treaba asta, spuse meșterul Mihály. Și n-am nevoie de cele două sute de forinți.

Richard acceptă printr-o strîngere de mînă prietenească.

— Dar cum o să pătrunzi în cetate, cetățene? Pentru că treaba trebuie făcută cu cap.

— E foarte simplu. Mă îmbrac în haine țărănești și mă strecor în cetate, împreună cu țăranii din Hidegkút, într-o zi de tîrg săptămînal. În fiecare miercuri și sîmbătă, țăranii duc la tîrg ouă, zarzavaturi și unt. Mă amestec printre ei.

— Bine. Principalul este să aflăm care-i atmosfera printre apărătorii cetății.

— Lăsați pe mine. Studiez eu totul.

— Dumneata știi italienește?

— Nici o boabă. Dar o să aflu eu de la ei tot ce trebuie.

— Și apoi mai e încă ceva. Ar trebui să aflăm două cuvinte de la doamna aceea pe care o țin închisă acolo. Unde și la cine e copilul cu numele de Károly, care-i fusese încredințat ei, și care are agățat de gît, ca semn de recunoaștere, o monedă de aramă ruptă pe din două.

— Aha! Și dumneavoastră îl căutați? S-a interesat de el și un ofițer cuirasier din tabăra cealaltă. Nu știu dacă mai trăiește.

— Caut acest copil tocmai pentru că ofițerul acela a murit.

— Bine, domnule. O să afli. Celălalt ofițer mi-a oferit o mie de forinți, ca să mă duc după doamna Bajcsik la Debrețin și să aflu unde-i băiatul, dar nu am făcut nimic. Pentru dumneavoastră o fac pe gratis. O caut eu pe doamna Bajcsik în cazemată.

În prima zi de miercuri, meșterul Mihály, îmbrăcat ca un țăran șvab, pătrunse în cetate. Și se întoarse cu bine.

Richard îl aștepta pe trimisul său cu nerăbdare, și-l îmbrățișă la întoarcere.

— Am fost peste tot. Am văzut totul. Să vedem întîi de treburile țării. În cetate nu duc lipsă de nimic, nu-i scumpete. Cetățenii nu doresc încă să părăsească cetatea. Delicatesele sînt cumpărate mai ales de artileriști, care sînt bine plătiți. Porțile cetății sînt întărite cu saci de nisip, cu excepția porții dinspre uzina de apă, care e liberă. Pe Halászbástya [1] au săpat tranșee pentru ostași.

— Artileriștii cum se prezintă ?

— Se țin bine.

— Dar infanteriștii nemți ?

— Veseli și bine dispuși.

— Și croații ?

— Ăștia-s supărăcioși.

— Dar italienii ?

— Nici prea-prea, nici foarte-foarte.

— Nu arătau că și-au pierdut răbdarea ? sau că ar vrea să treacă de partea noastră ?

— Nu.

— Dar cum ai studiat, cetățene, dispoziția sufletească a italienilor ?

[1] Bastionul pescarilor, denumirea unei părți a cetății din Buda.

— Foarte simplu. Cînd au cumpărat din piață ceapă sau cartofi, le-au legat în batiste, iar eu am observat că toți aveau batiste tărcate.

— Și batistele astea sînt obiectul studiului dumitale ?

— Și încă cît se poate de temeinic. Dacă s-ar gîndi să părăsească cetatea, atunci fiecare ar purta la el o batistă albă. Numai dacă o să înceapă să-i strîngă bocancii, atunci, în ultima oră, putem conta pe ei. Pînă atunci nu. Dacă asediatorii noștri vor urca zidul cetății, atunci ne vor întinde mîna ca să ne ajute să-l trecem, pînă atunci însă vor trage în noi. Oh, îi cunosc eu pe ei. Italianul este un amant cu sînge focos, dar un prieten cu sînge rece.

— Dar cu doamna Bajcsik ai putut vorbi ?

— N-am putut ajunge pînă la ea. Acum au scos-o din închisoare, pentru că s-a îmbolnăvit, și au mutat-o la spital, împreună cu servitoarea, care de asemenea e bolnavă.

— Ce au ?

— Tifos exantematic.

Richard se îngrozi. Tifosul e un boier zgîrcit la vorbă.

— Acum doi dușmani asaltează pe dinăuntru pe cei din cetate : tifosul și holera. Morții sînt depuși în cetate sub o boltă, pentru că nu au loc unde să-i înmormînteze.

— Deci, nu ai putut vorbi cu femeia aceea ?

— Numai pe jumătate. I-am transmis întrebarea, dar nu am primit răspunsul. Ceea ce pot spune cu siguranță este că a primit hîrtiuța pe care i-am scris-o dar răspunsul degeaba l-am așteptat o grămadă de timp în fața spitalului. Iar cînd ceilalți țărani au fost scoși din cetate, a tre-

buit să plec și eu. În prima zi de tîrg, mă duc iar și o să aflu eu mai multe.

Pentru niște oameni care poartă pinteni la picioare și pinteni la inimă, trebuie să fie foarte chinuitor să asedieze o cetate. Să stai zile și săptămîni în șir în fața unui zid prăpădit de pe care dușmanul scoate limba la tine.

Încă din a treia zi a asediului, nouă zecimi dintre asediatori își pierduseră răbdarea. Vroiau să se arunce asupra porților din toate părțile. Fața le ardea de rușine, iar inima de mînie. Și în consiliul de război se discuta cu tot mai multă enervare.

— La asalt ! îl grăbeau pe comandant.

S-au iscat scene violente. Prieteni dintre cei mai buni s-au certat. Își spuneau unul altuia partidul celor cu „sînge rece" și al celor cu „sînge fierbinte".

Așa s-au întîlnit față în față în consiliul de război și cei doi frați Baradlay. Ödön aparținea desigur celor cu sînge rece, iar Richard celor cu sînge fierbinte.

În ședința ținută în cea de a patra zi a asediului, s-au certat așa de tare, ca doi dușmani adevărați. Parcă cei doi frați s-ar fi ales drept țintă unul pe celălalt pentru argumentele și contraargumentele lor.

Și asta era o imagine fidelă a întregii ședințe. Frate contra frate. Și pentru ce ? Pentru că fiecare susținea că el își iubește mai mult patria, că el e mai curajos, că el a găsit drumul cel mai potrivit. Din această cauză au pornit să se amărască unul pe celălalt !

— Trebuie să terminăm asediul ! spuse Richard, după ce părerile contradictorii nu s-au putut birui reciproc.

— Eu zic că trebuie să-l începem ! îi replică Ödön.

— Trebuie să pornim la asalt din toate părţile.

— Dar numai trei părţi sînt deschise, a patra e închisă de Pesta.

— Putem ataca şi dinspre Pesta. Putem distruge conducta de apă, trăgînd cu tunurile peste Dunăre, şi putem să deschidem drum pentru asaltul uzinei de apă.

— Numai că între timp tunurile cetăţii pot face Pesta una cu pămîntul.

— Ce contează oraşul Pesta ! Acum unsprezece ani, în timpul inundaţiei, oraşul a fost transformat în noroi, şi totuşi l-am reclădit. Dacă astăzi se transformă în cenuşă, peste zece ani va fi şi mai frumos decît a fost. Să cîştigăm acum, aici, o săptămînă pentru o veşnicie, pentru o lume întreagă, în care Pesta nu-i decît un atom. Dacă pierdem o lună cu un asalt obişnuit, am pierdut tot războiul. Şi chiar dacă piere în flăcări o avere de cincizeci de milioane, şi chiar dacă cinci mii de oameni de ai noştri cad, în patruzeci şi opt de ore trebuie să cucerim oraşul Buda.

— Şi ce cîştigăm prin sacrificarea celor cinci mii de oameni şi pierderea celor cincizeci de milioane ?

— Vom putea asalta şi dinspre partea răsăriteană.

— Peste stîncile abrupte ?

— Peste ele. Ceea ce am reuşit să descopăr în această privinţă, am şi raportat consiliului de război. Din faţa reşedinţei regale şi pînă la Dunăre, se întinde un canal subteran, construit încă de

pe timpul turcilor. Prin acest canal, în timpul asaltului, poate pătrunde o grupă; canalul duce în clădirea Sándor. Între poarta vieneză și cea dinspre uzina de apă se află un tunel cu trepte, prin care o grupă de asalt formată din oameni aleși și hotărîți poate ajunge pînă la poarta cea mică, pe care o poate dărîma cu o grenadă. Locuința grădinarului de sub rondela de miazăzi, dintre copacii din parcul cetății, poate fi ușor cucerită. Sub zidul dintre rondelele cu numărul patru și cinci se află două pivnițe sub cetate, care pot fi săpate mai departe, și umplute cu praf de pușcă, ca apoi să fie aruncate în aer, împreună cu zidul de deasupra. Între timp din toate părțile luăm cu asalt zidurile cetății cu scările și, pînă la urmă, dăm de regimentul italian, care nu o să mai lupte cînd o să vadă că atacăm în mod serios.

Ödön îi răspunse:

— Și eu am studiat toate astea și știu sigur că în partea de sus se află un canal subteran. Și apoi, toate porțile, în afară de cea de la conducta de apă, sînt baricadate pînă sus cu saci de nisip. Din tunelul cu trepte, optzeci și șase de trepte au fost scoase. Pînă la rotonda din parcul cetății, trebuie trecut peste trei tranșee. Pivnițele amintite sînt la zece stînjeni depărtare de zidul cetății, deci ar trebui să mai săpăm cel puțin cincisprezece stînjeni în stîncă de sienită, ceea ce nu se face în două zile. Și nu obișnuiesc să pun în socotelile mele strategice sperietura dușmanului.

Ochii lui Richard aruncară fulgere. Era într-o asemenea stare sufletească în care, pentru a se răcori, simți neapărat nevoia să spună cuiva o grosolănie.

Strîngînd în pumni speteaza scaunului, în timp ce se ridica în picioare, îl întrebă pe fratele său :

— Şi nici vitejia propriilor trupe ?

La rîndul său, Ödön îi răspunse cu un calm rece şi bine gîndit :

— Acolo unde e vorba de calcule matematice, aşa cum se întîmplă la asaltul unei cetăţi, nici asta !

Atunci Richard, cu mînia şi încăpăţînarea mîndriei ostăşeşti, îi aruncă în faţă vorbele :

— Pentru că eşti un laş, ca orice civil !

De fapt, imediat după ce rosti aceste cuvinte, îi păru rău, dar se prefăcu mulţumit ca şi cum i-ar fi dat cine ştie ce replică extraordinară.

Ödön păli şi, îndreptîndu-şi ochii mari şi inteligenţi asupra fratelui său, răspunse încet dar cu voce fermă :

— Aşa ceva nu mi-a spus încă nimeni. Nici dumneata nu o să scapi fără să-mi dai satisfacţie.

O ghiulea de doisprezece funţi pătrunsese printr-un zid al conacului László vsky şi ieşise pe celălalt, trecînd pe deasupra capetelor celor care ţineau sfat.

Curînd sosi o altă ghiulea care mătură acoperişul.

O a treia bombă explodă în curtea conacului.

— Trădare ! strigară membrii consiliului de război, sărind de pe scaune. Cineva a trădat duşmanului locul statului major şi acum inamicul trage cu toate tunurile lui asupra conacului descoperit.

— Aici nu mai putem rămîne, spuse comandantul şef. Baradlay Richard, du-te dumneata şi dă ordin cavaleriei să urce cu tunurile mai sus, în Zúgliget.

Richard se uită lung la fratele său.

Acesta era singurul care rămăsese lîngă masă, pe scaun, cu tocul în mînă, fără să se fi mișcat, în timp ce ghiulele străpunseseră zidul.

Richard se necăji de cele întîmplate. În acest ostentativ sînge rece a lui Ödön, vedea ceva artificial. Simți cum îl cuprinde o undă de duioșie.

— Ei bine, bătrîne, spuse el apropiindu-se de Ödön, ești un om curajos, recunosc. Dar de asta nu trebuie să rămîi aici șezînd, în timp ce noi plecăm cu toții în altă parte.

— Nu m-am ridicat, răspunse Ödön cu răceală, pentru că sînt secretarul consiliului de război, vreau să aud hotărîrea pe care urmează s-o trec în procesul-verbal al ședinței.

— Are dreptate, spuseră toți. Înainte de a suspenda ședința trebuie mai întîi să adoptăm o hotărîre.

— Să votăm deci.

— Să pornim la asaltul cetății azi sau mîine ?

— Da sau nu ?

— Fiecare să se așeze la locul său și să răspundă ridicîndu-se în picioare.

Se așezară deci din nou cu toții în jurul mesei. În timp ce membrii consiliului votară pe rînd, tunurile cetății găuriră acoperișul și zidurile conacului, făcîndu-le ciur.

Toți votară pentru.

Votă și Ödön.

După aceea se grăbiră cu toții să iasă din casa bombardată.

Ödön însă termină mai întîi de scris procesul-verbal cu hotărîrea ședinței respective. Pînă nu termină, nici Richard nu se îndepărtă de lîngă el.

— Vino, hai să plecăm de aici ! insistă el pe lîngă fratele său. Toată lumea recunoaște că ești un om curajos. Recunosc că nu ești un laș.

La rîndul său Ödön își strînse hîrtiile cu mîndria unui patrician roman și-i spuse fratelui său :

— Despre asta o să mai schimbăm o vorbă noi doi.

Și își smulse brațul din mîna acestuia.

— Doar nu vrei să te bați în duel cu mine ?

— O să vezi.

Și pășind cu mîndrie se îndepărtă.

Asaltul fu fixat pentru cea de a treia zi.

Planul era următorul : dușmanul care stăpînea uzina de apă a orașului Buda urma să fie atacat dinspre Pesta. Gardul pe care îl ridicase chiar el oferea o bună acoperire pentru tunuri, dar numai pentru scurt timp, deoarece nu puteau rezista prea mult obuzelor grele trase de pe înălțimile cetății. Cele trei străzi ale cartierului Lipotváros din Pesta, care ar putea servi ca linii de legătură, cad într-atît de perpendicular pe fațada cetății încît de pe crenelurile acesteia ele pot fi măturate cu fiecare salvă. Deci, nu vor folosi tunuri, pentru a trage din Pesta, ci numai baterii de aruncătoare, care pot fi ușor așezate și apoi tot așa de ușor mutate prin curțile caselor de pe malul Dunării.

În apărarea acestora, se vor confecționa parapete din saci de bumbac furnizate de oraș, și se vor forma tranșee din saci de nisip. Se prezentaseră voluntar cinci sute de salahori pentru ca, la momentul oportun, să transporte sacii la locul potrivit.

În noaptea de nouă mai, toate tunurile de pe dealurile orașului Buda, împreună cu cele trei baterii de foc din Pesta, vor deschide în același timp focul împotriva cetății. În timpul cît acestea

vor trage, două batalioane vor ataca parcul cetății și alte două — stația de apă.

Celelalte corpuri de armată vor porni atacul împotriva Porții vieneze și a Porții Fehérvár.

Partea leului în asalt o să-i revină brigăzii care va ataca Parcul cetății.

În ajunul asaltului, portarul patriot mai trecu o dată prin oraș, travestit în haine de țăran șvab. Se întoarse la Richard foarte indispus.

— Printre noi e un trădător, spuse bătrînul. Tot ce punem la cale, se află dincolo.

— De unde știi asta, cetățene ?

Portarul privi cu teamă în jur, în timp ce-i șopti lui Richard :

— M-am întîlnit cu Szalmás în cetate.

— Cine-i ăsta ?

— Un spion renumit.

— Parcă am mai auzit de numele ăsta.

— Se prea poate. Este un notar alungat din Nemesdomb.

— Aha, acum îmi amintesc de el.

— E un om foarte periculos. Toată iarna s-a furișat dintr-o tabără într-alta și de multe ori a fost întîlnit și prin Pesta. Eu știam că-i spion. O dată m-am dus pe jos după el pînă la Cibakháza și am atras atenția asupra lui unei formații de voluntari. L-au și prins atunci, dar noaptea a reușit să fugă și acum este aici în cetate. L-am recunoscut, cu toate că și-a tăiat mustața scurt și poartă un frac fin, ca să pară domn. Cînd a trecut pe lîngă mine, am tremurat ca nu cumva să mă recunoască și el, căci s-ar fi sfîrșit cu mine. L-am mai strîns odată de gît într-o cafenea, așa că ne cunoaștem bine amîndoi. Nu mai am curajul să mă duc dincolo, el însă sînt sigur că va veni aici. Atunci am să-l prind eu, și o să fie vai de

capul lui dacă pun din nou mîna pe el. Acum însă aveți dumneavoastră, ostașii, grijă ca omul acesta să nu se strecoare printre sentinele, căci ne poate strica toată treaba.

Richard zîmbi la auzul acestor bănuieli, prin care blajinul om voia parcă să-și dea importanță. Cu toate că nu era exclus ca cetățeanul să fi avut dreptate.

Spre seară, Richard trecu călare pe malul Dunării dinspre Buda, peste pontonul care fusese așezat la capătul insulei Csepel.

Pe portarul său îl găsi și aci, fraternizînd cu soldații.

Toți îl cunoșteau ca pe un renumit orator.

După ce se înseră, portarul îl căută pe Richard.

— Veniți pe mal, să vă arăt ceva.

Richard dădu curs invitației.

— Priviți dincolo, la casele de pe malul Dunării din Pesta. Vedeți acolo o casă cu două etaje, al cărei pod are cinci ferestre ? În toate cele cinci ferestre arde cîte o lumînare.

— Văd.

— Acum urmăriți timp de un sfert de oră lumînările ; se stinge cînd una, cînd alta, apoi iar se aprind. Uneori, într-o fereastră apar și două lumînări. Știți ce înseamnă asta ?

— Asta înseamnă că aceste camere de mansardă sînt locuite de niște cetățeni care-și fac vizite.

— E un telegraf secret. Iar lumînările de-acolo sînt semnale prin care sînt înștiințați cei din cetate.

Richard nu mai zîmbea, rîdea de-a binelea.

Cu toate că cetățeanul avea din nou dreptate.

Atunci cînd ceasurile celor două orașe bătură ora zece, atacul împotriva cetății porni din trei părți. Batalioanele de infanteriști înaintară pînă

sub ziduri ; tunurile începură să împroaşte cetatea cu obuzele lor incendiare, şi peste o oră în două locuri izbucniră incendii pe strada Úri din cetate ; la lumina focului, în noapte, ostaşii-pompieri se zăreau ca nişte spiriduşi negri, pe acoperişurile şi zidurile în flăcări. Asaltul din cea de a treia parte — atacul dinspre Pesta — era stabilit pentru miezul nopţii.

Atunci, de pe crenelurile dinspre Pesta ale cetăţii Buda, se porniră mortierele. Prima bombă căzu în piaţa Szinház [1], unde erau instalate bateriile de aruncătoare. Obuzul care explodă îi împrăştie pe artileriştii de la tunurile cu cai, care o porniră înnebuniţi de-a lungul străzii Váczi pînă la piaţa Széna.

Cea de a doua bombă nimeri în piaţa Jozsef, împrăştiind pe cei cincizeci de salahori care tocmai umpleau sacii cu nisip.

Cea de a treia bombă căzu în Piaţa Új unde erau depozitate baloturile de bumbac necesar pentru parapete, incendiind toată cantitatea de bumbac.

Fiecare bombă nimeri cu atîta precizie în locurile unde se făceau pregătiri, ca şi cînd ar fi fost chemată.

Şi într-adevăr era chemată.

Fuseseră trădate toate pregătirile.

Adversarul dovedi ce poate şi ce îndrăzneşte, bombardînd capitala pînă dimineaţa. Obuzele ajungeau pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale oraşului, distrugînd şi incendiind totul. Cinci sute douăzeci de obuze şi bombe incendiare goniră somnul cetăţenilor din capitală, şi-i pustiiră străzile. Acum văzură cu toţii că în oraş nu existau adăposturi şi populaţia se refugie în pădurile din

[1] Piaţa Teatrului.

preajma orașului, de unde urmărea distrugerea de neînlăturat a capitalei sale.

Cele ce se petreceau erau o groaznică confirmare a justeței poziției grupului cu sînge rece, iar grupul cu sînge fierbinte amuți și se predă. Fu nevoit să recunoască că asaltul trebuie început, nu terminat. Trebuiau aduse tunurile grele de asalt de la Komárom, și pornit la un asediu reglementar al cetății. Entuziasmul predase comanda calculului serios.

Meșterul Mihály anunță autorităților constatările sale din noaptea aceea fatală, iar autoritățile porniră să cerceteze situația camerelor de la mansardă, cu ferestrele luminate. Era o treabă nevinovată. În cele cinci camere de mansardă locuiau cinci domnișoare, ceea ce explica ușor misterul cu luminările care se tot aprindeau și se stingeau. Îl luară în ris pe zelosul cetățean.

A treia zi sosiră tunurile de asalt. Nouă contra nouăzeci și șase.

Însă pentru a instala aceste piese de artilerie grele și hotărîtoare, era nevoie de cîteva zile. Era necesar ca locul de amplasare al tunurilor să fie tăiat noaptea în coasta dealului ; pentru ca dușmanul să nu audă zgomotul pietrelor zdrobite, se hotărî să i se sustragă atenția prin permanente atacuri simulate.

Lupta se desfășura noapte de noapte, asaltul, canonada, atacurile ; în vremea asta, pionierii tăiau în liniște în coasta dealului parapete pentru tunuri.

În ziua de treisprezece mai, în Buda un obuz nimeri turnul depozitului de praf de pușcă de lîngă clădirea camerei din Piața Halász. Ca dintr-un

vulcan în erupție, flăcările izbucniră spre cer, împroșcînd scîntei pînă la stele și, printre scîntei, frînturi de corpuri omenești. Casele din jur se prăbușiră în ruine. Acoperișul bisericii principale fu luat de suflul exploziei.

Aceste scîntei fură însoțite pînă la stele de urletul de bucurie al asediatorilor.

Însă comandantul cetății se răzbună crunt:

— Pesta trebuie transformată în cenușă!

Porunca lui fu îndeplinită cu strășnicie.

De cu seară și pînă la miezul nopții, tunurile vărsară asupra orașului lipsit de apărare mii și mii de bombe incendiare. Un vuiet neîntrerupt se auzea în cer și pe pămînt, care dură timp de patru ore, fără nici o pauză și, cînd această muzică încetă, frumosul oraș înota într-o mare de flăcări, de la un capăt la celălalt. Pe minunata alee a Dunării, a cărei panoramă zîmbitoare semăna cu fața unei femei tinere, ardeau deodată treizeci și două de palate; printre ele, clădirea Cazinoului și construcția cu renume istoric a Parlamentului, cu sala colcanelor prăbușită, cu bolta sălilor străpunsă. Plafonul sălii tronului, fotoliile miniștrilor, băncile deputaților, toate erau transformate în jar.

În inima asediatorilor sîngele înghețase. Totul amuți, tunuri și obuze. Dar în privirea care se ridicase în noaptea aceea spre cerul împurpurat era un legămînt înfricoșător, mai groaznic decît orice strigăt, decît orice jurămînt, decît orice blestem.

Era mutenia statuii unui zeu, al cărui chip fusese pălmuit.

În afară de vuietul flăcărilor, de troznetul grinzilor și de prăbușirea zidurilor, nu se auzea nici

un zgomot în marea capitală. Orașul era pustiu. Tot ce era viu fugise. Și unitățile înarmate se retrăseseră din oraș.

Străzi întregi, șiruri întregi de case erau golite și lăsate cu ușile și porțile vraiște. Dacă cineva, fie prieten, fie tîlhar, ar fi avut chef, putea colinda în orice casă, de la parter pînă la pod, putea cotrobăi locuințele lăsate în plata Domnului, și putea alege ce să salveze din obiectele cele mai scumpe fie pentru stăpînul casei, fie pentru el însuși. Locuitorii care s-au refugiat și-au lăsat casele deschise, pentru ca în caz de incendiu să poată intra, fără dificultate, vreun vecin, prieten sau chiar un hoț.

Numai că nu mai existau nici prieteni, nici vecini, nici hoți !

Fumul incandescent al celor treizeci și două de palate formase o boltă de un roșu aprins deasupra unui morman de pietre fără viață, la fel de neînsuflețit ca și orașul Pompei după ce fusese dezgropat.

Dar printre palatele în flăcări de pe malul Dunării, rămăsese o casă cu cinci camere la mansardă, unde ardeau luminările, iar cîte una din ele ba se stingea, ba se aprindea. Această casă fu ocolită de toate obuzele. Casa de lîngă ea, cu un singur etaj, era numai ruine, bombele pătrunzînd prin toate încăperile ei pînă în pivniță, în timp ce ferestrele ardeau în flăcări.

Casa neatinsă avea două etaje. Și locatarii acestei case fugiseră în lume, și aici ușile rămăseseră vraiște, nimeni nu știa că va fi cruțată de tirul artileriei.

Dar cele cinci luminări, cine le aprindea ?

Oare cine putea să-şi pună o asemenea întrebare şi cine ar fi putut da atenţie la aşa ceva în ora aceea groaznică ?

Exista totuşi un om care le urmărea, care nu putea fi alungat nici de obuze, nici de bombele incendiare. Un om care stătea rezemat de clădirea de la capătul vechiului pod, pîndind cele cinci lumînări. Era meşterul Mihály. Patriotul.

Privise tot dezastrul. El însuşi suferea chinurile celor blestemaţi să vadă acea furie dezlănţuită, prin care demonul barbar al luptei distrugea în clipele acelea ceea ce pacea creatoare construise timp de o jumătate de secol.

Şi cu mintea lui de cizmar îşi făuri aforismele sale de judecare a cerului.

„Dacă trăsneşte, se spune că vorbeşte Dumnezeu. Dar dacă explodează bombele, cine vorbesc : regii ?“

„Savanţii au descoperit cum să prindă mînia cerului, captînd fulgerul. Dar nu pot prinde mînia pămîntească — bombele !“

„Cum îndrăznim să ne rugăm în ceasul acesta lui Dumnezeu, care el însuşi e regele regilor ?“

„L-a supărat vreodată stăpînul acestei case pe artileristul care a tras obuzul acesta, găurindu-i dintr-o dată toate cele trei etaje, şi care, după ce a explodat în pivniţă, a dat foc întregii clădiri ?“

„Dacă mîna stîngă a cuiva taie mîna sa dreaptă, şi dacă mîna sa dreaptă, drept represalii, îi taie mîna stîngă, acel cineva nu are dublu motiv să se vaiete ?“

„Dacă durerea mea — care nu am nimic în acest oraş — este atît de mare din cauza distrugerilor, cît de mare poate fi bucuria aceluia care le provoacă, privindu-le ?“

Apoi cînd bubuitul tunurilor încetă, dispăru şi dorinţa de a filozofa din sufletul cizmarului, pro-

vocată de chinurile din acele momente, făcînd loc unor raționamente mai de toate zilele.

Cine este acolo sus în casa aceea, cine a-pus lumînările la ferestre ?

De bună seamă e un trădător !

Nimic nu va putea scoate acest gînd din capul lui. De acest lucru trebuia să se convingă personal.

Nici în apropiere, nici în depărtare nu era vreo ființă vie, că doar nu putea fi vorba de stingerea incendiilor cît timp băteau tunurile din cetate.

Cizmarul porni singur să-l dibuiască pe cel care dădea semnalele secrete.

Casa ocolită de obuze părea la fel de părăsită ca și celelalte, cu poarta și ușa de la scară deschise. În casă nu era nici portar, nici vreun alt locatar. Se putea intra pe orice ușă : hainele și argintăria, pe care proprietarul nu le putuse lua cu el în fugă, zăceau peste tot, lăsate în paza Domnului și a cinstei oamenilor.

Cizmarul deschise toate ușile, ca să se adreseze vreunuia dintre cei rămași acasă, să-l cheme în ajutor sau ca martor. Dar la ambele etaje nu găsi absolut pe nimeni. Numai într-una din bucătării lătra un cățeluș închis pe care stăpînii săi îl uitaseră acolo.

Cizmarul trebui să se cațere singur la mansardă, unde, pasămite, locuiau cele cinci domnișoare.

Împinse prima ușă, dar nu dădu de nimeni. Dulapuri deschise, cu umerașe goale în ele, dovedeau că de aici totul fusese cărat din camere, dar la fereastră ardea o lumînare.

Trecu de-a lungul celor cinci camere de mansardă ; toate erau goale, nu se întîlni cu nici un om, dar lumînările ardeau la ferestre. Drept sfeșnic era folosit cîte un cartof, alte sfeșnice nu existau în încăperi.

Pe o masă hodorogită găsi o hîrtie întinsă, cu un alfabet, în care cele cinci lumînări figurau ca cinci puncte. Lumînările stinse erau semne de punctuaţie. Era un adevărat telegraf care transmitea dintr-un oraş în altul.

Cizmarul privi uluit în jur. Cine se ocupa cu treaba asta ? Şi unde o fi ?

În cea de a cincea cameră observă o uşă acoperită cu un covor. Intră prin ea.

De aici ajunse într-un loc întunecos.

Era un coridor care ducea la boxele din pod şi care nu erau folosite ca locuinţă.

Înainta în întuneric pe pipăite. Lumina focului casei vecine nu pătrundea prin labirintul de scînduri.

Într-un loc văzu din nou lumină.

Venea dinspre zidul orb al casei, pe care era o fereastră înaltă şi de unde se putea vedea pe casa cealaltă.

La fereastra aceasta şedea cineva.

Omul folosea pervazul ferestrei drept scaun, iar zidul orb al casei alăturate drept scăunel. Sub picioare, în adîncuri se întindea o mare de jăratec incandescent. O vîltoare, a cărei spumă era flacără, fundul era jar, iar pe deasupra ei vîntul gonea un fum subţire, albăstrui. Din cînd în cînd se ivea cîte un mic vîrtej, care stîrnea scîntei aurii. În fundul vîltoarei de foc clocotea o baltă mică, strălucitoare, ca un izvor de aur : proprietarul casei fusese un negustor de obiecte din fier, şi fierul topit curgea în valuri în adîncul pivniţei. Cizmarul se furişă pe vîrful picioarelor pînă la fereastră şi privi cu mirare.

Nu-l mira priveliştea de apocalips, ci omul care şedea pe fereastra aceea.

Pe fața acestui om strălucea o încîntare diabolică. Era acel rînjet cu care Belzebut aţiţă focul gheenei sub cei blestemaţi ; era acea ironie cu care Azaziel împinge înapoi pe cei care vor să iasă din vîltoare ; acea bucurie diabolică cu care Astarta bate din palme la văzul disperării celor chinuiţi.

Omul acela se așezase acolo pentru a se desfăta cu priveliștea distrugerilor. Își pusese coatele pe genunchi și-și ținea bărbia într-un pumn.

Doar din cînd în cînd scuipa în foc.

O dată își ridică ochii spre cer și rîse.

Apoi se întinse ca omul care s-a săturat și care își desmorțește de plăcere mădularele.

Se părea că lumina incandescentă care se ridica de jos îi desfăta privirea.

Dar deodată, două mîini puternice îi prinseră brațele pe la spate.

Omul privi înapoi îngrozit.

Scrîșnind, cizmarul îi șopti la ureche :

— Bună dimineața, domnule ! Ar fi timpul să se stingă lumînările !

Omul, speriat, făcu o mișcare disperată de a se sălta înapoi, din fereastră în pod ; dar marginea zidului orb al casei alăturate, pe care-l folosise ca sprijin, se prăbuși sub picioarele sale, în timp ce cizmarul îi ținea brațele ca într-un cleşte.

— Mă mai recunoști ? îl întrebă cizmarul, cu ochii injectați de sînge, pe cel ce își întorcea capul.

În acea clipă de disperare, cel atacat crezu că are o idee salvatoare.

— Am la mine zece mii de forinţi ! horcăi el răguşit.

— Deci ăsta e prețul lumînărilor ! strigă cizmarul.

Și-i dădu un brînci de pe fereastră.

Jos, în vîltoarea de foc, din balta de metal cu spumă aurie, pentru cîteva minute se ridică un fum întunecat, după care spuma de aur fierse și clocoti mai departe.

Nimeni nu a aflat cine a fost omul care dispăruse, telegrafistul clandestin. Însă e sigur că din ziua aceea Szalmás Mihályné aștepta în zadar întoarcerea bărbatului ei.

Trei zile fu o liniște ca în mormînt. Comandantul cetății asediate din Buda crezu că adversarul se pregătea să se retragă în grabă, fugind din fața armatei care venea în sprijinul celor asediați, și se gîndi să-i taie asediatorului calea de retragere — podul de pontoane. Dădu drumul pe fluviu la niște vaporașe aprinse și șlepuri umplute cu piatră. Două dintre acestea se loviră de piciorul Podului de lanțuri și se scufundară, celelalte fură capturate și scufundate.

În a treia zi, într-o dimineață cu rouă, în timpul unui frumos răsărit de soare, deodată porniră să tragă tunurile pe care asediatorii le instalaseră în nopțile trecute.

Stînca zguduită din temelie îi anunță pe apărătorii cetății că de astă dată cel care bate la ușă este Enkelados [1], dărîmătorul Olimpului. În fața lungului zid al cetății stăteau adevărați monștri, care trimeteau salutul lor zidurilor ce se prăbușeau; în părți erau distrugătorii de tunuri care măturau tunurile apărătorilor.

Și acum trăsnet pentru trăsnet! Un uriaș împotriva celuilalt! Umăr la umăr, încordîndu-și for-

[1] Unul dintre titanii care au asediat Olimpul.

țele ; două spirite ca în basme, doi vrăjitori din lumea fantomelor, care smulg de pe cer stelele arzătoare și aruncă cu meteoriți unul în scutul celuilalt ; sub a căror picioare se cutremură pămîntul ; în a căror mîini înmiite se ciocnesc cu mare zgomot armele ; care se prăvălesc unul peste celălalt între casele dărîmate și care într-o bătălie ca în ziua de apoi fac norii ferfeniță, scormonesc pămîntul, fărîmițează stîncile și scuipă foc unul asupra altuia, pînă cînd unul cade zdrobit definitiv, prefăcîndu-se în pulbere.

Lupta corp la corp a celor doi coloși era demnă de niște uriași și în privința duratei. Nu dură un minut, ca în epopeea eroilor care mor ușor, ci patru zile și patru nopți, într-una, fără întrerupere. Unul dintre giganți avea patru mii de suflete, și ca să moară i-au trebuit patru mii de răni mortale, și de fiecare dată își mai mușca adversarul.

Patru zile și patru nopți s-a auzit groaznicul cîntec de orgă, fiecare acord al acestuia fiind un trăsnet. Era un concert al zeilor care răsuna pînă la stelele învecinate. Era muzica a o sută cincizeci de tunuri, începînd cu bubuitul tunetului din cer și coborînd pe octava sunetelor joase ca din iad, și tot mai jos pe scala subpămînteană, tot mai adînc și mai răsunător, pînă la basul înspăimîntător al cutremurelor de pămînt și al șuieratului vulcanilor ; în cetate ardea tot ce putea să ardă, iar cele mai înalte flăcări se ridicau din palatul cetății : palatul regelui Mátyás[1]. Era o tristă răzbunare pentru Pesta arsă pînă în temelii. Dacă unul dăduse foc lăcașului sfînt, celălalt aprinsese altarul !

Tunurile de apărare din cetate fuseseră înlăturate de pe bastioane. Zidul cel lung al cetății fu

[1] Regele Matei Corvin, fiul lui Ioan Corvin de Huniade.

dărîmat pe o lungime de zece stînjeni, prin casele cucerite asediatorii ajunseră în apropierea rotondelor, și totuși apărătorii nu se predau ; continuau lupta. La foc răspundeau prin foc, împotriva fierului aruncară fier. Noaptea astupară spărturile, fără să se țină seama de numărul celor morți în această bătălie.

Ambele tabere vedeau deasupra capetelor strălucind o cunună de lauri formată din stele și căutau să-și ridice cît mai sus capul ca să ajungă la ea.

Cinste și slavă eroilor ambelor tabere. În această extraordinară încleștare, ambele tabere au ajuns la cunună în același timp.

Cînd lupta se dă cu arme identice, nici istoricul, nici poetul nu-i numește pe luptători prieteni sau dușmani : ei doar eroi.

Stăteau față în față. Tunurile trăgeau direct unul asupra celuilalt. În spărturi lupta se dădea corp la corp.

Comandanții statelor majore își aruncară pana, binoclul și quadrantul, și-și scoaseră săbiile. Pentru ultima lovitură preluară ei înșiși comanda.

— După mine ! strigă șeful statului major maghiar (Kleinhein) și conduse personal unitățile de asalt împotriva spărturii. La temelia zidului dărîmat, îl doborîră la pămînt trei gloanțe.

— După mine ! strigă șeful statului major austriac (Pollini) și dădu exemplu personal celor mai curajoși dintre apărătorii cetății, care, în mijlocul vuietului tunurilor, se lăsară să fie legați cu funii de mijloc și coborîți pentru a înlătura molozul din spărtură și pentru a le astupa cu butoaie de praf de pușcă umplute cu nisip. Un obuz de douăzeci și patru de funți îl nimeri în plin pe comandant.

Comandanții ambelor state majore căzuseră. Își terminaseră misiunea.

Zidurile cetății și tunurile zăceau în ruine — cele două oști trecuseră la lupta cu baioneta.

Sosise vremea pentru asaltul decisiv.

Ziua de mîine va fi ultima zi.

Unul dintre cei doi giganți aflați în luptă nu mai avea să vadă o nouă zi!

Deci, mîine.

Mîine va fi ziua în care sabia lui Atilla va lovi cu vîrful ei în constelaţia coroanei.

Ordinul pentru asaltul general fusese emis.

În noaptea de douăzeci şi patru va mai avea loc un atac simulat împotriva turnurilor cetăţii, după care toate trupele se vor retrage.

Astfel, adversarul va crede că iar a cîştigat o zi. Şi atunci, în zori, la ora trei, la un semnal de tun, va porni asaltul general cu baioneta şi cu scări de escaladare, împotriva fiecărui bastion, a fiecărei porţi a cetăţii.

Bătălia cea mai grea îi aşteaptă pe cei ce vor trebui să pătrundă prin dărîmăturile spărturii, pe cei care vor urca pe rotonda mare cu ajutorul scărilor, şi pe cei care se vor căţăra unii pe umerii celorlalţi pentru a ajunge pe crenelurile zidurilor de la Parcul cetăţii, unde nu se pot folosi scările.

Pentru aceste trei operaţiuni, care erau cele mai periculoase, au fost alese batalioanele cele mai viteze şi încercate în luptă, şi s-a făcut apel la oamenii cei mai curajoşi din toată armata, ca să se prezinte voluntar pentru a se alătura celor ce vor merge în frunte.

Să poţi lupta printre primii, să poţi reţine ploaia de gloanţe a adversarului ca să nu ajungă la cei

care vin după tine, să poți toci vîrful baionetelor, să poți acoperi șanțurile cu trupul tău — era considerat o mare cinste !

Mii și mii de voluntari și-au revendicat această cinste. Artileriști, pe care munca zilelor trecute nu-i obosise, husari, care erau sătui de o îndelungată inactivitate, își implorau comandanții să fie admiși să poată participa la asalt. S-au înghesuit în față și cei din garda națională, care fuseseră ironizați, tații care erau cu gîndul acasă, voluntarii-civili desconsiderați, toți se prezentau pentru a putea fi în fruntea coloanelor de asalt.

Nu mai exista o grupare a celor cu sînge fierbinte sau rece, nu mai existau deosebiri de convingeri politice. Penele albe și penele roșii se chemau la întrecere care să fie primii sus pe zidurile cetății.

În seara din ajunul bătăliei, Baradlay Ödön îl vizită pe fratele său Richard, care se afla în tabăra de cavalerie de la poalele muntelui Gellért.

Din ziua acelei ciocniri nu se mai întîlniseră. Între frați rămăsese o anumită încordare. Richard se bucură mult cînd îl văzu pe fratele său. „Tot el e mai înțelept, el e cel ce vine să se împace" se gîndi în sinea lui.

Căută deci să-l întîmpine cît mai cordial pe cel ce se apropia. Ödön era la fel ca întotdeauna : nici mai senin, nici mai întunecat la față.

De data asta, purta uniforma din garda națională. Era cunoscut faptul că soldații nu se uitau cu plăcere la cei care se învîrteau printre ei în haine civile, fiind de părere că cine nu poartă sabie în astfel de vremuri e un om fără de căpătîi, nici nu merită numele de bărbat.

— Deci, mîine dimineață pornim la atacul decisiv, îi spuse Ödön lui Richard.

— Știu, frate. La miezul nopții atac simulat, în zori asaltul.

— Ceasul tău merge bine ? întrebă Ödön.

— Nu mă uit eu la el, îi răspunse Richard dînd din umeri, atunci cînd o să răsune salva de tun știu că începe dansul.

— Nu ești bine informat : cu o jumătate de oră înainte de prima salvă de tun, trupele de voluntari vor trebui să pornească ; cele de la corpul trei armată se vor năpusti asupra rotondei mari, iar cele de la corpul doi asupra Parcului cetății. De aceea, ar fi foarte bine să-ți potrivești ceasul după al meu, care merge la fel cu cel al comandantului suprem.

— Bine, frate, fac cum vrei tu.

Față de fratele său, Richard se mai ținea încă puțin bățos, așa cum se țin cei care au fost ostași curajoși în fața unor cetățeni oarecare, pe care îi respectă, îi stimează, dar care totuși nu au mirosit praf de pușcă. Ödön însă i se adresă cu calmul său obișnuit :

— Și acum ascultă ce-ți spun. Cu cîteva zile în urmă mi-ai spus un cuvînt pe care nici în sinea mea nu vreau să-l repet.

— Ah ! Și ai fi în stare să ții supărarea amintindu-ți de el ?

— Este un cuvînt pe care nimeni nu-l poate adresa unui Baradlay, fără a trage consecințe, nici măcar un alt Baradlay. Și ceea ce s-a spus despre el nu poate fi șters de nimeni, decît de el însuși.

— Dar ce vrei ? Doar nu putem să ne batem în duel.

— Ba da ! Cel mai serios duel care s-a dat vreodată între bărbaţi. Un duel care se potriveşte între doi fraţi ce se iubesc, dar care nu-şi pot ierta ceva. Tu te-ai înrolat printre voluntarii care vor ataca cu baioneta în mînă bastioanele din Parcul cetăţii. Eu m-am înrolat printre cei care vor ataca rotonda cu ajutorul scărilor. Cînd o să auzi salva de tun, atunci va începe duelul între noi doi. Eu pe o scară, tu prin parc. Şanţul e bariera noastră. Cel care va urca primul pe crenelurile cetăţii, acela va obţine satisfacţie.

Îngrozit, Richard apucă mîna fratelui său.

— Frate, glumeşti ! Vrei să mă sperii ! Tu, care ai mai multă minte în degetul cel mic decît are un bătăuş ca mine în tot capul său, să te duci şi să laşi să-ţi spargă capul un tembel de soldat austriac ?! Să te urci împreună cu ostaşii noştri pe o scară de lemn, unde chiar dacă ar vrea cineva să te scape nu ar putea ! Să te duci acolo unde cei ce sînt în frunte merg la moarte sigură ? Adică tu, mîndria familiei, sprijinul mamei, speranţa patriei, lumina ochilor noştri să te arunci printre baionete ?! Ah, e prea crudă pedeapsa pe care ai născocit-o ! Nimeni nu doreşte din partea ta o asemenea dovadă de curaj. Tu nu eşti făcut să te baţi, asta este pentru neciopliţi ca mine, care nu sîntem buni pentru altceva. Tu eşti sufletul oastei noastre, şi nu trebuie să doreşti să fii mîna sau piciorul ei. Noi respectăm înţelepciunea, chiar dacă ne fudulim cu curajul nostru necopt. De ce vrei să te răzbuni în felul acesta pe cei care te iubesc, pentru un cuvînt negîndit, scăpat, retras ? Fă cu mine ce vrei, dacă te simţi jignit. Trimite-mă cu capul direct în gura tunului şi

mă duc, dar nu te iau cu mine. Spune-mi că ai vrut doar să mă sperii, și că n-o să faci ceea ce ai spus.

Ödön răspunse hotărît :

— Voi face întocmai cum am spus. Tu n-ai decît să faci ce vrei. Și se pregăti să plece.

Richard îi ațînu calea, încercînd să-l convingă.

— Ödön ! Frate ! Pentru Dumnezeu, te rog, iartă-mă ! Gîndește-te la mama noastră, la soția ta, la copiii tăi !

Ödön îi aruncă o privire, dar rămase neînduplecat.

— Mă gîndesc la mama noastră de aici (și lovi cu piciorul în pămînt) și îmi apăr soția și copiii de acolo (și arătă spre crenelurile cetății).

Richard se dădu la o parte și lăsă capul în jos. La asemenea cuvinte nu mai avu argumente. Ödön se întoarse să plece.

Cînd Richard văzu că fratele său pleacă, se uită la el cu lacrimi în ochi și-i întinse mîna.

— Poate că în astfel de momente, frații s-ar putea îmbrățișa ?

Ödön nu-i întinse mîna. Înainte de duel, adversarii nu obișnuiau să-și strîngă mîna.

— Lasă, dacă ne întîlnim acolo pe ziduri, îi spuse fratelui său mai mic. Cînd o să fii sus pe zid, să nu uiți să te uiți la ceas.

Cu aceste cuvinte se despărți de Richard.

Atunci cînd era atacat, era mîndru ca Azrael [1], chiar și față de propriul său frate.

Era ora trei !

Se lumina de zi...

[1] Îngerul morții la mahomedani.

Artileriștii, cu ceasurile în mină, stăteau lîngă tunuri. Domnea încă liniștea adîncă a somnului. Din grădinile de pe Svábhegy se auzeau trilurile privighetorilor.

Dar cînd arătătoarele ceasurilor au ajuns la clipa stabilită bubuiră deodată cincizeci și nouă de tunuri, iar bubuitul lor fu reluat de jur împrejur de un strigăt uriaș : „Trăiască patria !"

Și din toate părțile porni asaltul.

Soarele nici nu apucase să răsară cînd lumina focului nimicitor trezi din somn pe apărătorii cetății în această dimineață înfricoșătoare.

De la postul principal de comandă de pe Svábhegy se putea vedea cum se rostogolește printre dărîmăturile spărturii, ca o lavă uriașă, unitatea de voluntari din batalionul treizeci și patru de infanterie ; cum a fost întîmpinată de pe crenelurile cetății cu o ploaie de gloanțe ; cum s-au dat voluntarii înapoi și apoi iar au înaintat, pătrunzînd prin șanț, luptîndu-se la baionetă și cum i-a obligat adversarul din nou să se retragă de lîngă spărtură. Dar plătise un tribut greu : toți ofițerii care apăraseră spărtura, zăceau morți lîngă zidul cetății.

Celelalte două batalioane, al nouăsprezecelea și al patruzecișișaptelea, se cățărau pe scările de lemn. Printre ei erau și voluntarii. Fură întîmpinați de tunurile de pe rotondă și de gloanțele trase din ferestrele turnurilor. Dar degeaba : scările de lemn erau rezemate de ziduri și coloanele de luptă înaintară fără posibilitatea de a fi oprite pe treptele scărilor ; cei care se apropiau nu puteau fi opriți, puteau fi uciși doar.

Pe una din scări, cu sabia în mîna dreaptă, urca Baradlay Ödön. Pe scara respectivă era primul. Nu permitea ca altul să i-o ia înainte.

În locul acela, zidul cetății era apărat de o unitate a batalionului de italieni.

Și-l apăra bine.

Pentru a putea rezema scările de ziduri, infanteriștii trebuiră să treacă peste cadavrele multor tovarăși de ai lor, și în timp ce urcau scările, multe strigăte de moarte fură auzite în văzduh, cînd un viteaz lovit de gloanțe se prăbușea în gol, pierind de o dublă moarte : cel doborît cădea pe baionetele propriilor săi tovarăși de luptă.

Ödön urca atît de nepăsător, ca și cînd ar fi fost vorba de o prinsoare de a urca scările unei piramide egiptene, vrînd doar să dovedească că nu-i vine ameteală.

Privind în sus, observă că la capătul scării, pe zid, pe jumătate ascuns de parapet, se află un ostaș gata să tragă cu pușca.

Era dușmanul.

Ödön ajunse cam pe la mijlocul scării, cînd deodată auzi la picioarele sale un glas cunoscut :

— Halo ! Patroane ! Sînt și eu aici !

Ödön îl recunoscu după glas pe Mausmann.

Curajosul gimnast se cățără cu iuțeală pe partea de dedesubt a scării, trecînd pe lîngă tovarășii săi, și luînd-o înainte și lui Ödön.

Se cățăra ca o pisică și curînd ajunse deasupra lui Ödön, avîntindu-se spre vîrful scării și de acolo, cu un rîs triumfător, îi strigă lui Ödön :

— Dragă patroane, nu se cuvine să treci înaintea mea. Eu sînt căpitan, dumneata simplu ostaș.

Ödön vru din nou să-l întreacă. Se trezise și în el avîntul întrecerii tinerești. Însă tînărul din legiunea studențească, care i-o luase înainte, îl apăsă pe Ödön ușor cu palma pe umăr.

— Domnule Baradlay, lasă-mă să mă duc eu înainte. Eu n-am pe nimeni pe lumea asta.

Spunînd aceasta, sări deodată peste trei trepte ale scării.

Soldatul de pe crenelul cetății ridică arma și ținti în jos.

Mausmann îl văzu și-i strigă cu ironie :

— Ocheşte bine, macaronarule, ai putea să mă şi nimereşti !

În clipa următoare, arma italianului bubui.

Mîinile lui Mausmann se desprinseră de pe treapta scării.

Întorcîndu-și capul spre Ödön, care-l urma, îi strigă :

— Atenție, acolo sus !

— Ce s-a întîmplat ? strigă Ödön.

— Ceea ce încă nu mi s-a întîmplat niciodată... Mor.

Și cu asta, căzu în gol peste capul lui Ödön.

Ödön continuă să urce cu forțe încordate.

Soldatul își încărca arma din nou.

Ödön era numai la cîțiva stînjeni de el.

Ostașul își îndreptă arma spre capul lui Ödön, care putea acum să se uite direct în țeava puștii. Încă un stînjen. Și în clipa aceea soldatul puse arma la picioare, își vîrî mîna în sîn și legă de vîrful baionetei o batistă albă.

Partea cealaltă a cetății, dinspre parc, fusese asaltată de batalionul șaizeci și unu.

Cei ce atacau străpunseră zidul casei Grosz, care era lipit de zidul parcului cetății, și acum înaintau prin această spărtură.

Parcul regal din Buda era umbrit de copaci seculari, tufișuri străvechi de cimșir mărgineau aleele sale.

Partea dinspre miazăzi avea o înclinare lină, iar pe versantul răsăritean se ridicau trei terase suprapuse, ale căror ziduri laterale, în timpuri fericite, erau acoperite de viță sălbatică și de un covor de iederă.

În ziua aceea nu mai era nici viță, nici iederă.

Cei care escaladau zidul se cățărau unul pe umerii celuilalt, sau își înfigeau baionetele prin crăpăturile zidului, iar tovarășii lor urcau pe aceste cângi de fier.

Lîngă copaci, printre tufele decorative lupta se dădea corp la corp. Cei ce atacau ocupară și intrarea celei de a doua terase. De acolo, înaintară pe scara de piatră. Austriecii se retraseră pe cea de a treia terasă.

Cînd infanteriștii vrură să ia cu asalt și cea de a treia terasă, se treziră deodată pe drumul șerpuit dinspre cetate cu o nouă unitate dușmană venindu-le din față.

Erau cei mai viteji luptători ai adversarului, patru plutoane din regimentul Wilhelm.

Aceștia veneau de la uzina de apă, unde gardul fusese luat cu asalt ; austriecii, renunțînd la lupta de la poalele cetății, se grăbeau sus, în cetate, ca să respingă cu un ultim efort pe învingătorii care pătrunseseră înăuntru.

Cele două unități care înaintau una către cealaltă se întîlniră pe terasa parcului.

Spațiul în care se întîlniră era o pajiște a parcului, despărțită prin două ziduri oblice, formînd o curte patrată, după modelul împrejmuirilor de odinioară, unde, cu prilejul jocurilor de fiare, se dădea drumul din cuști la lei, tigri, leoparzi, tauri și rinoceri, ca să se sfîșie între ei pînă ce una din fiare reușea s-o răpună pe cealaltă în curtea îngustă, pătrată, lipsită de ieșire.

Într-o asemenea curte de lei ajunseră şi cele două unităţi duşmane. Nu se zăriră decît atunci cînd, unii dintr-o parte, ceilalţi din alta, au sărit înăuntru peste zidul drept, care nu avea nici o ieşire.

Dădură unii peste alţii printre tufişuri cînd erau la numai treizeci de paşi.

— Predaţi-vă ! îi somă maiorul maghiar.

— Foc ! baioneta la armă ! răspunse căpitanul austriac.

Şi unităţile deschiseră focul concomitent.

După prima salvă, de partea austriecilor căzu căpitanul şi un locotenent, de partea ungurilor fu rănit maiorul şi un ofiţer.

Dar nici ungurii şi nici austriecii nu acordară vreo atenţie celor căzuţi.

Richard smulse arma cu baionetă a unui ostaş care se prăbuşea, şi o luă înainte pe drumul din mijloc.

Acest drum era atît de îngust, încît nu era loc pentru lupta la baionetă decît pentru cîţiva oameni : în dreapta, în stînga, se întindeau pante abrupte cu iarbă alunecoasă, pe care nu se putea lupta. Deci, pe acest drum îngust, trebuiau cele două unităţi să se bată, pînă la ultimul luptător.

Şi lupta trebuia dusă pînă la moarte, aidoma fiarelor închise cîndva în astfel de spaţii, pentru că din acest spaţiu restrîns nu exista scăpare.

Richard se opri între boschetele de cimşir.

Era un excelent luptător la baionetă. Un lucru ştia cu precizie : că-şi va vinde scump pielea.

Dar tot o să i-o ia.

Chiar dacă o să răpună zece oameni unul după altul, al unsprezecelea tot o să-i vină lui de hac.

Era monstruos însăşi gîndul ca un om să fie nevoit să omoare pe rînd, unul cîte unul, o întreagă

unitate de luptători ai inamicului, el rămînînd ultimul.

Stînd în fața dușmanului care se apropia, Richard fu străfulgerat de gîndul că aici va trebui să moară ! Și la lumina acestui fulger, în fracțiunea de o miime de secundă, își luă rămas bun de la tot ce-i umplea sufletul : de la bucuria victoriei, de la frumoasa-i logodnică din mînăstire, de la adversarul mort căruia nu-i va putea îndeplini făgăduiala dată.

Probabil că aici va trebui să moară...

Pe primul care-l atacă, îl împinse pe panta abruptă.

Pe al doilea îl răni și-l împinse între camarazii săi.

Al treilea se dădu brusc înapoi, arătînd cu baioneta în sus, pe terasa care se afla deasupra capetelor lor.

Pe terasa a treia, care-i domina de sus, se zări strălucirea unui rînd de baionete ce se apropiau.

O nouă unitate se apropia de cușca de lei.

Cel care va fi atacat de acest rînd de baionete va fi pierdut.

Dar cui aparținea acest rînd de baionete ?...

Soarele care răsărea dădu răspunsul. Razele pătrunzînd printr-o crăpătură a norilor luminară steagul în culorile naționale care fîlfîia printre baionetele celor ce se apropiau.

— Trăiască patria ! strigară cei ce veneau dinspre terasa a treia.

Noua unitate de *honvezi*[1] sări peste parapet, coborînd panta abruptă și se aruncă asupra adversarului ca o avalanșă de zăpadă, amestecîndu-se într-o clipită cu el, rostogolindu-se împreună pînă

[1] Ostaș ungur.

la gardul de jos, unde unitatea austriacă, învinsă, zdrobită, se predă.

Figura aceea în uniformă de culoarea albăstriței, care zbura spre Richard ca un înger salvator, pe panta abruptă, era Baradlay Ödön.

Acolo jos, fraţii căzură unul în braţele celuilalt.

— Sînt tare, tare supărat pe tine ! spuse Richard emoţionat, şi în supărarea lui îl strînse şi mai tare la piept pe fratele său.

Ca răsplată avu bucuria să-şi vadă fratele rîzînd.

Ceea ce era un fenomen rar.

— Cum de-ai ajuns aici ?

— Peste zidul cetăţii.

— Oare sîntem înăuntru ?

— Cetatea e în mîinile noastre.

— Comandantul cetăţii ?

— A căzut.

— Ah, aţi cules toţi laurii înaintea noastră.

— A rămas o frunză. Salvaţi Podul de lanţuri.

— Aşa e. Camarazi, la Podul de lanţuri !

— Dumnezeu să te ocrotească. Ne mai întîlnim noi azi. Mă grăbesc la Poarta vieneză, unde mai luptă o unitate încăpăţînată a duşmanului, care trebuie dezarmată. Voi să-i tăiaţi calea spre Podul de lanţuri.

Podul de lanţuri este una din mîndriile ţării, un adevărat triumf arhitectonic, o minune a lumii, amintit alături de colosul din Rodos. Şi acest pod era acum în pericol !

Comandantul cetăţii declarase delegaţiei care venise cu petiţie din partea oraşului Buda că dacă cetatea va cădea, el o să dea ordin ca această capodoperă să fie aruncată în aer. Cuvintele lui au fost consemnate pe vecie în procesul-verbal al consiliului oraşului, unde pot fi citite şi azi.

Și această amenințare fusese spusă cu seriozitate.

Cele patru gloanțe de plumb, care-l doborîseră pe comandantul cetății în fața postului principal de comandă, l-au împiedicat să-și îndeplinească amenințarea.

Dar rămăsese un executor al testamentului său.

Era colonelul Alnoch, apărătorul fortăreței de la stația de apă.

Acesta apărase gardul pînă la răsăritul soarelui.

Atunci văzu și el pe turnurile cetății tricolorul maghiar.

Și își retrase tunurile.

Niște ostași care se retrăgeau din cetate îi aduseră vestea că a căzut comandantul cetății.

Colonelul Alnoch hotărî că sosise momentul.

Se grăbi spre Podul de lanțuri.

Ajunse cu cîteva clipe înaintea honvezilor care se grăbeau într-acolo dinspre Parcul cetății.

Colonelul o luase înainte, lăsîndu-și ostașii în urmă.

În urma lui alerga Baradlay Richard.

Fugeau unul după celălalt, ca lupul după căprioară. Fiecare știa bine de ce fuge celălalt.

Alnoch ajunsese mai repede la pod. Pe malul dinspre Buda, în mijlocul pilonului era fixată o ladă. Alnoch sări pe ea. Era gura unui depozit de mine umplut cu patru sute de kilograme de praf de pușcă și destinat să dărîme acel pilon masiv.

Lîngă încăperea minată se afla un ostaș din unitatea de pionieri cu o făclie aprinsă în mînă.

— Camarade ! strigă Richard către colonel.

— Eu nu-ți sînt camarad.

— Predă-te !

— Vino aici după mine.

— Sînteți învinși.

— Eu încă nu.

— Dacă vii cu mine, îți garantez viața.

— Iar eu, dacă te apropii, îți garantez moartea. Podul e minat.

Richard nu mai spuse nimic, dar se apropie de el.

Atunci colonelul se adresă pionerului care era alături :

— Aprinde mina.

Pionierul aruncă însă făclia în Dunăre și fugi.

Richard mai făcu un pas spre colonel.

Acesta scoase pistolul de la brîu, îl îndreptă spre deschizătura depozitului de mine și privi spre cel ce se apropia.

În clipa următoare, lui Richard i se păru că soarele care tocmai răsărea, se prăbușește de pe cer sfărîmat în mii de bucățele și că tot universul îi apasă pieptul, descompunîndu-se într-un haos roșu ce-l asurzea, îl orbea și-l strivea în același timp.

Mai tîrziu, cînd putu din nou să respire și-și deschise ochii, se trezi prins între pilonul Podului de lanțuri și balustradele de pe mal. Deasupra capului său, cerul era acoperit cu o mare masă de fum, care se ridica tot mai sus și se întindea ca o coroană de palmier. Mai vedea lumea colorată în roșu, iar pe nas și pe gură îi curgea sînge.

Privi în sus la pilonul Podului de lanțuri. Era nevătămat. Dar sub boltă zăcea o masă neagră, care cîndva fusese un om, acum o masă informă, carbonizată, fără mîini, fără cap, de nerecunoscut.

Din ambele părți ale podului, se năpusteau honvezii.

Richard se miră că nu aude ce strigă.

Era ora șase dimineața. Pe toate turnurile cetății din Buda fîlfîia tricolorul. Pe toate străzile orașului Pesta se înălța spre cer strigătul de bucurie frenetică al victoriei !...

În toate şanţurile de pe străzile cetăţii Buda curgea sînge.

Peste tot zăceau morţi. De-a lungul străzilor, claie peste grămadă zăceau unguri, nemţi, italieni şi croaţi. Cadavre pe zidurile cetăţii, deasupra rotondelor, pe promenadă, printre tufişurile parcului, în piaţa György, în faţa şcolii de călărie, la arsenal, la postul principal de pază din piaţa Disz, la cele trei porţi, la bastionul Jozsef, pe strada Úri, pe strada Országház. Pe alocuri morţii zăceau în grămezi, ca la spărtura din zidul cetăţii, unde bătălia fusese mai crîncenă, mai acerbă.

Palatul regal mai ardea încă, în timp ce ruinele clădirilor distruse mai înainte fumegau doar. Străzile erau pline de grinzi carbonizate şi de dărîmături, zidurile caselor erau străpunse de obuze grele, acoperişurile sfîrtecate ; nici o fereastră nu mai avea geamuri ; pavajul era distrus de bombe ; lîngă tunurile făcute ţăndări şi parapetele împrăştiate zăceau artileriştii doborîţi. Peste toate se întindea un nor greu de fum : fumul de la praful de puşcă şi de la incendii.

Pe aceste triste străzi, pe la orele amiezii trecea Baradlay Richard.

O baie rece înviorătoare, un mic dejun soldăţesc l-au făcut să uite jocul periculos cu moartea

din dimineața aceea. Scăpase ca prin minune. Vroise să acopere cu ajutorul unei foi de hîrtie erupția unui Vezuviu. Foaia de hîrtie arsese fără să-i atingă mîna. Acel văl de mătase invizibil îi apărase capul, ca să nu se sfarme de piciorul Podului de lanțuri. Mina explodase în jos și într-o parte, și astfel rămăsese el în viață. Capul însă îi mai vîjîia și acum.

Primul lucru de care își aduse aminte fu femeia aceea bolnavă din spital, care trebuia să-l ajute să ajungă la copilul lui Palvicz.

Dădu pe gît un pahar de palincă, ceea ce după părerea lui trebuia să-l scape de ameţeală și se grăbi să ajungă sus, în cetate.

Ca să ajungă la spital, trebui să treacă peste cadavre, peste tunuri, cioburi și grinzi.

Să te orientezi într-un oraș care a fost asediat timp de șaptesprezece zile nu-i tocmai ușor. Numeroase case bine cunoscute nu mai erau nicăieri : dispăruseră.

Richard știa că deasupra spitalelor erau înfipte drapele negre, pentru a atrage atenția. Un adversar civilizat nu trage asupra unui astfel de obiectiv.

Richard știa că un asemenea drapel îndoliat îl va ajuta să găsească clădirea căutată.

Găsi în sfîrșit spitalul dar nu voiră să-i dea drumul înăuntru.

Honvezii postați în poartă îi spuseră că nimeni nu are voie să intre în spital.

— Cine a dat ordinul ?

— Comandantul pieții.

Se duse la comandantul pieții.

— De ce e interzisă intrarea în spital ?

— Pentru că în spital e epidemie de tifos.

— Chiar dacă ar fi vărsat negru sau holeră eu tot trebuie să intru.

— O să te ia dracu.

— Da de unde ! Azi mi-am băgat piciorul prin hornul iadului și tot nu m-a luat. Și-acum să-mi fie frică de o epidemie ?

— Dar ce treabă ai în spitalul acela ?

— E o chestiune de onoare.

— Bine, du-te. Dar dacă mori, să nu-mi lași pe cap orfanii tăi.

Richard se întoarse la spital cu permisul primit din partea comandantului pieții.

În momentul acela, la spital nu se afla nici un medic de campanie. Toți erau la comandantul cetății, care era rănit de moarte.

Nu putu vorbi decît cu o soră bătrînă.

— Aveți pe aici o persoană cu numele de Bajcsikné ?

— Da.

— Unde este secția de femei ?

— Acolo.

— Condu-mă la ea.

Bătrîna soră deschise niște uși ce duceau prin saloane cu aer înăbușitor, în care, intrînd, Richard avu impresia că dacă mina de la pod fusese coșul iadului, apoi aici precis că era bucătăria iadului, unde se prepara moartea.

Sora îl conduse la un pat cu perdele, pe care le trase în lături. Acolo zăcea o făptură care aducea a om, cu părul tuns scurt, cu fața vînătă.

— Asta e.

— Doarme ? întrebă Richard.

— A murit, răspunse sora.
— Cînd ?
— Azi dimineață.
— Și servitoarea ei ?
— A murit ieri noapte.

Richard privi gînditor spre femeia care murise, ca și cum ar fi vrut să descifreze enigma a cărei cheie moarta o luase cu ea.

Se aplecă peste femeia moartă de tifos exantematic ; observă atunci pe peretele de lîngă pat niște cuvinte scrise de o mînă șovăitoare.

Descifră cu greu scrisul :

„Jumătate monedă de aramă — Monor — Kaszáné — 73".

Asta voia să știe.

Lăsă să-i cadă din mînă perdeaua. Sorei îi dădu un galben, apoi se grăbi să iasă din lăcașul morții.

Ieșind din spital, avu o senzație tare plăcută : putea respira adînc din aerul plin de fum de praf de pușcă și de miros de ars, dar totuși era aer proaspăt de afară.

În piața Disz se întîlni cu Ödön. Acesta îl întîmpină cu fața plină de bucurie.

— Rămîi la șase pași de mine, îi strigă Richard de departe. Vin de la spitalul de tifos exantematic. Cei pe care-i iubesc să nu se apropie azi de mine.

Și fugi din fața lui.

Apoi căută o birjă și-i spuse birjarului să-l ducă la Monor.

Richard lăsă în urmă Pesta, cu beția ei de proaspătă victorie. Pierdu astfel ocazia să audă cel puțin un milion de strigăte de „trăiască" și să capete cîteva mii de sărutări.

În schimb, se duse să caute acea instituție unde copiii nedoriți sînt ajutați să moară.

Ce fel de instituție o mai fi și asta ?

O să aflăm îndată.

După cum scrie savantul Cristofor Wagner, în China cică ar fi existat un obicei străvechi, potrivit căruia — întrucît după statisticile anuale se nasc în medie cu zece la sută mai multe fete decît băieţi, — această deficienţă a naturii era îndreptată în felul următor : într-o zi stabilită, pruncii de sex feminin, care erau consideraţi de prisos, erau adunaţi pe insula Lileu-Ping, unde erau binecuvîntaţi şi apoi aruncaţi în Fluviul Galben. Malul răsăritean al Fluviului Galben fiind mîlos, printre bambuşi se prăsiseră mulţi crocodili, care-şi scoteau din apă gurile căscate cu sute de dinţi. O vreme, capetele copiilor mai pluteau deasupra apei, pînă ajungeau la mlaştină, după care nu se mai vedeau decît crocodili înotînd prin apă.

După terminarea ceremoniei, mandarinul obişnuia să mulţumească zeiţei Vişnu, cea cu o sută de mîini, pentru că dăruise în anul respectiv atîţia nou născuţi băieţi şi fete, şi apoi mulţumea cu respect împărăţiei cereşti, pentru că primise înapoi diferenţa. Astfel se restabilea echilibrul în natură.

Astăzi o asemenea faptă s-ar numi pruncucidere, pentru care se dau cinci ani de închisoare.

Noi rezolvam pe atunci această problemă într-un mod mult mai rafinat.

La noi nu se adresează acestor daruri de prisos, oferite de Dumnezeu, astfel de cuvinte de o crudă sinceritate :

— Ascultă, broscoi ţipăreţ ! nimeni n-are nevoie de tine şi, apoi, tu nici nu ştii încă ce înseamnă a fi sau a nu fi. Ai greşit venind pe lume, ai venit nechemat ; ar fi trebuit să te naşti pe o altă constelaţie ; aici nimeni nu te doreşte. Tatălui tău nu-i pasă de tine, maică-ta nu are timp de tine ; poate

că ea însăşi e o servitoare care s-a aciuit pe lîngă casa altuia ; sau poate că e o femeie uşuratică, căreia leagănul tău îi stă în cale ; poate că e o nenorocită pentru care existenţa ta e o ruşine sau poate că e o gospodină econoamă care crede că ar costa-o prea scump pînă creşti mare. Aşa că, pentru numele lui Dumnezeu, întoarce-te de unde ai venit ! Du-te pe o altă planetă, unde te poţi naşte fără ca naşterea să fie considerată un privilegiu. Tu, mică scînteie divină căzută în praf, tu, mugur al vieţii într-un corp neputincios, tu care eşti un nimic făurit din nimic, coboară în fundul apei, înalţă-te în cer, şi spune-i lui Vişnu că ai fost aici şi că ai dispărut.

Nu. În loc de toate acestea, la noi s-a descoperit sistemul de a te descotorosi de prunc dîndu-l unei doici.

Aşa arată instituţia care ajută pruncii să moară.

Acei mici îngeraşi, care şi-au pierdut aripile, nu sînt ucişi, sînt doar ajutaţi să moară.

Satele din jurul Pestei erau pline de astfel de doici.

În legătură cu această treabă nimeni nu făcea vreo statistică.

S-a întors vreodată unul dintre cei trimişi acolo ? Ar fi greu de răspuns.

Richard intră în casa indicată de femeia care murise. Trecînd prin bucătărie spre cameră, îi veni să fugă în curte. Toate simţurile îi fură atacate dintr-o dată. În odaie era acea duhoare de nedescris de care se îmbibă o cameră scundă, cu pămînt pe jos, plină de oameni şi care nu este niciodată aerisită ; la care îşi aduc contribuţia putoarea, murdăria, mucegaiul, toate la un loc. Nici aburul morţii din spitalul cu tifos exantematic nu se putea asemăna cu duhoarea asta. Camera

era atît de umedă încît unui om sănătos i se încreţea involuntar pielea, ca de o presimţire de boală. Acel gust acru, scîrbos al aerului stătut, îl simţea parcă fiecare por al pielii.

Şi în această duhoare şi mizgă se aflau patru paturi şi un leagăn, pline cu plozi care se agitau, urlau, se smiorcăiau ; dintre toţi cel mai bine o ducea acela care era complet gol, pentru că n-avea nişte zdrenţe mizerabile pe el.

Pe o dărîmătură de pat care era folosit pînă se prăbuşea din cauza putreziciunii, erau ghemuite cîte trei fiinţe firave, cele mai neputincioase descendente ale regnului animal, care se tîrau, se înghesuiau şi se băteau. Să tot fi avut între unu şi doi ani.

Cel mai mare din cei treisprezece copii — un copil de doi ani şi jumătate — lăgăna copilul din leagăn ; prin această muncă trebuia să-şi cîştige acel cartof fiert pe care-l înghiţea cu nesaţ ţinîndu-l în pumn. Copilul din leagăn era încă în hăinuţe de muselină şi avea o perniţă cu panglici sub cap. Acesta nu plîngea, avînd în gură un biberon care îi ţinea loc de sînul mamei.

Pe cuptor se agita smiorcăind un băieţel de doi ani ; legăturile murdare cu care-i era oblojit piciorul lăsau să se vadă bubele care-l chinuiau.

Richard privi îngrozit în jur la această cloacă : care dintre aceste fiinţe nenorocite o fi copilul lui Palvicz Otto ? Unul era mai respingător decît celălalt.

Avu tot timpul să privească acest tablou sinistru, pentru că trecu o bună bucată de vreme pînă ce, în urma repetatelor sale strigăte, sosi proprietăreasa, care se afla în grădină, unde sădea nişte usturoi. Şi apoi, nici nu se gîndea să păzească toată

ziua plozii în vizuina lor ; era destul că de trei ori pe zi le dădea de mîncare.

Kaszáné era o femeie înaltă, voinică şi osoasă. Chipul ei era total inexpresiv, nici bun, nici rău. Privea totul ca o afacere, ca un rău inevitabil, pe care nu ea l-a inventat.

Era obişnuită şi cu vizite ca cea a lui Richard. Ce-i drept, vizitele bărbăteşti erau mai rare în această casă, totuşi se mai întîmplau şi de astea.

— Vă rog, poftiţi pe aici, să ieşim din odaia asta împuţită şi să trecem în odaia curată de dincolo.

— Ai dreptate, mătuşă, e într-adevăr o gaură scîrboasă, dar să rămînem pe loc.

— Apoi, pentru opt forinţi pe lună nu pot să le ofer un palat, se oţări femeia.

— Cum, numai atît îţi dau ? întrebă Richard uimit.

— Întocmai, boierule, şi cît trebuie să mai alerg şi după aceşti bani. De la cîte o servitoare primesc mai uşor cinci forinţi, pentru că ea îşi primeşte leafa în fiecare lună, dar cînd am de a face cu cîte o doamnă din lumea bună, Doamne fereşte ! Pentru că aici există şi copii de boieri. Iată, ţîncul acela din leagăn (de ce nu-l legeni mai bine, măi tîlhar bun de spînzurat ce eşti !), este copilul unei soţii de negustor înstărit, care are un bărbat cumsecade, o locuinţă bună, umblă cu trăsura, şi cînd merge pe jos, mătură strada cu mătăsurile ei, dar nu poate suporta pretenţiile unei doici care alăptează la casa omului. Dumneavoastră ştiţi că o doică care alăptează e o cucoană mare, şi atunci mi l-a dat mie să-l cresc. E adevărat că pentru ăsta îmi dau doisprezece forinţi, dar trebuie să-l şi ţin curat şi în fiecare lună să-l duc la oraş să-l vadă.

— Nici pentru ăsta nu ţii o doică ?

— Ehei, aia n-ar sta aici. Și-apoi din ce ? din doisprezece forinți ?

— Și cu ce-l ții ?

— O, apăi ăsta o duce foarte bine. Primește și păsat muiat în lapte.

— Dar păsatul din ce-l faci ?

— Din pîine neagră, bună, care curăță cel mai bine sîngele copilului. Ei, boierule, pentru plodul de colo mi se plătește trei forinți, așa că vezi bine că nu pot să-i țin cu pișcoturi.

— Trei forinți ? Și cine e omul fără suflet care dă trei forinți pe lună pentru hrana unui copil ?

— Ce să-i faci, boierule, atîta îmi dă magistratura : cînd găsește poliția cîte un prunc lepădat, căpitănia ne cheamă pe noi, care ne ocupăm cu afacerea asta, și care îl primește mai ieftin, ăleia îl dă. Mai ieftin de atîta nu se poate. Și apoi cîți mititei sînt uitați aici, părăsiți de părinți, că nici nu știu de unde să-i iau. Uite, diavolul ăla care urlă acolo pe cuptor e dintr-ăștia. Hei tu, ține-ți gura ! Iată, domnule, de douăsprezece luni n-am mai văzut un sfanț pentru el.

— Dar ce are copilul ?

— Apoi, diavolul ăsta, arză-l-ar focul, el însăși e de vină. Fiind duminică, le-am fiert niște supă, și dracul ăsta neastîmpărat a tras oala peste el, și și-a opărit amîndouă picioarele, acum sînt numai răni.

— Și i-ai oblojit picioarele acestui copil nenorocit cu niște cîrpe de bumbac ! Trebuie să sufere groaznic.

— N-are nimic, tot n-o să iasă om din el, că de atîta plîns are și hernie și o să moară. Și n-o să-i pară rău nici lui ta-su, nici lui mă-sa. Amîndoi sînt birjari, oameni săraci. Nici nu mai stau pe aici.

Richard răsuflă ușurat ; nici ăsta nu era copilul lui Palvicz.

— Tușă Kaszáné, eu caut un copil pentru care nu ți s-a mai plătit de mult. Copilul ți l-a dat doamna Bajcsik, îl cheamă Károly. Avea la gît o jumătate de bănuț de aramă, iar pe piept o aluniță în formă de mură.

— O, tare bine faceți, scumpul meu domn, dacă-mi plătiți pentru el. Pentru Károlyka, pentru drăguțul de Károlyka.

— Care e ?

— O, Károlyka nu-i printre ăștia. E afară, în altă parte.

— În altă parte ? Richard începu să aibă o părere mai bună despre Kaszáné.

— Îl aduc imediat înăuntru. Pînă atunci poftiți în camera curată.

— Merg și eu cu mata. Vreau să iau copilul cu mine.

— Să-l luați la dumneavoastră ? O, atunci e altceva. Dar o să vă fie cam greu cu el. Károlyka e foarte bolnav.

— Ce are ?

— O boală de ochi. De aia l-am separat, ca să nu se îmbolnăvească și ceilalți. Și el s-a îmbolnăvit de la un altul, care a murit săptămîna trecută.

— Și de ce nu-l tratezi ?

— Am încercat eu cu de toate : i-am suflat în ochi și piatră vînătă și tot n-a ajutat. Dacă s-ar găsi ochiul racului ! Dacă nu se vindecă nici cu asta, apoi nimic nu-l mai poate ajuta.

Spunînd toate astea, Kaszáné îl conduse pe Richard prin curtea plină de noroi, pînă la grajd. Din grajd dădeai într-o magazie de lemne întunecoasă. În vizuina aceea, zăcea culcat un copil,

acoperit cu o bucată de pătură zdrențuită, pe jumătate gol, cu ochii închiși de durere. La auzul pașilor care se apropiau, copilul începu să scîncească :

— Apă, apă, mi-e sete !

— Știți, scumpul meu domn, l-am pus în acest loc cu umbră ca să nu-l supere lumina.

— Du-te și adă-i apă.

— Vai, scumpul meu domn, nu-i bine să-i dai apă unui bolnav. Eu niciodată nu dau unui copil bolnav apă, îi face rău.

Richard se răsti atît de tare la femeie, încît aceasta, speriată, era cît pe aci să cadă pe spate.

— Adă-i apă imediat !

Kaszáné aduse de la fîntînă un ulcior plin cu apă.

Richard ridică pe genunchi capul copilului și-i puse ulciorul la gură.

Ființa aceea nenorocită goli ulciorul pînă la jumătate.

Apoi Richard luă apă în pumn și-i spălă ușor fața. Se părea că-i face tare bine.

După aceea scoase o batistă albă și legă cu ea ochii bolnavi ai copilului.

Pe urmă îl ridică dintre așchii și rumeguș, unde era culcat, și-l înveli în mantaua sa. Își aminti de cuvintele muribundului : „Nu are decît o singură gheată în picioare, sărăcuțul".

Cînd îl scoase la lumină și-l văzu în ce stare era, înțelese că Palvicz Otto avusese toate motivele să nu o ia de nevastă pe femeia care cu sînge rece a fost în stare să lase copilul ei să ajungă aici. Dacă Palvicz Otto și-ar fi găsit el singur copilul în halul acesta, poate că ar fi omorît-o pe femeia care-i purta inelul de logodnă.

Richard duse copilul în brațe pînă la trăsură.

Kaszáné îl însoți și ea pînă la trăsură, pentru că avea o doleanță : cine va plăti taxa de întreținere ?

După ce așeză copilul în trăsură, Richard își scoase portmoneul și-i aruncă femeii o grămadă de bani.

— Ca recompensă pentru buna îngrijire !

Kaszáné consideră că suma întrece de două ori ceea ce i s-ar cuveni și vru să mulțumească. Richard însă i-o tăie scurt :

— Ascultă, femeie, de un singur lucru îmi pare rău, că nu trăim pe vremea cînd vrăjitoarele erau arse pe rug, pentru că aș privi cu plăcere cum te-ar arde și pe tine.

Cu aceste afabile cuvinte își luă rămas bun de la instituția care ajută pruncii să moară.

Cînd trăsura trecu pe lîngă partea de jos a satului, Richard privi cu atenție spre cimitirul din margine. Văzu lungi rînduri de mici morminte, însemnate cu cruciulițe albe și albastre. Aceste cruciulițe care se ridicau din pămînt îi părură capetele crocodililor care se ridicau din mlaștinile fluviului Yang Tse-Kiang.

Numai că ceea ce crocodilii înfăptuiesc într-o clipă, aici se face în ani îndelungați de chinuri cumplite.

În Pesta, Richard se duse direct la Spitalul de copii.

Să nu se creadă cumva că era vorba de o instituție de stat. Spitalul se gospodărea pe baza donațiilor unor cetățeni cu inimă bună ; statul nu făcea altceva decît să rețină din donații cîteva mii de forinți ca impozit pe venituri, pe care le răpeau acelor ființe deosebit de necăjite ce meritau o triplă compasiune : în calitate de copii, de săraci și de bolnavi.

Dar ce să-i faci, „lui Astaroth[1] îi e foame". Bugetul înghite și din mîncarea copiilor.

Richard alesese locul cel mai potrivit pentru copilul lui Palvicz Otto.

Acolo o să fie redat umanității.

Depuse la Casa de economii atîția bani încît copilul să poată fi întreținut și crescut numai din dobînzi.

La sfatul orășenesc se înregistră ca tutorele copilului. Palvicz Otto putea dormi liniștit în mormîntul său.

A doua zi, la Budapesta, se desfășurară serbări minunate.

Eroii căzuți în luptă au fost înmormîntați cu o pompă demnă de o națiune victorioasă; vitejii care s-au distins în timpul asaltului au fost decorați, iar cetățenii orașului Pesta, drept recunoștință, oferiră mese îmbelșugate eroilor zilei.

Richard abia putu aștepta ca totul să se sfîrșească.

— Oare Károlyka se simte mai bine?

[1] Zeul dragostei și al fecundității la fenicieni.

EPHIALTES [1]

„Eu îmi urăsc patria !"

Există oare o expresie mai grea, mai înspăimîntătoare ?

Există oare un sentiment care să corespundă acestei expresii ?

Există o faptă care să poată transforma în realitate un asemenea sentiment ?

Istoria a cunoscut figuri uriașe care au pronunțat aceste cuvinte, dar toate s-au prăbușit sub ele.

Cînd Coriolan [2] a fost alungat din Roma, a trîntit cu ură poarta orașului, dar cînd s-a întors cu răzbunarea în mînă, de la aceeași poartă plecă plîngînd ca un copil.

Salamon [3] fugise blestemînd de pe cîmpul de luptă, unde poporul țării sale îi luase coroana, dar s-a întors ca pustnic pentru a-și binecuvînta patria, din pragul bisericii Fehérvár.

---

[1] *Ephialtes* a indicat drumul prin care armata lui Xerxes, regele perșilor, a putut să atace pe la spate trupele regelui Leonida, din Sparta, care apăra eroic strîmtoarea de la Thermopyle (480 î.e.n).

[2] *Caius Marcius Coriolanus* comandant de oști din Roma (sec. V î.e.n.) care din răzbunare s-a aliat cu volsgii, dușmanii Romei.

[3] Rege maghiar (sec X) care și-a asigurat domnia în mai multe rînduri cu ajutor străin.

Belizarie [1] de trei ori la rînd și-a urît patria nerecunoscătoare, dar de fiecare dată, cînd s-a apropiat dușmanul de granițele ei, a salvat-o de la primejdie și distrugere ; și a murit cu sufletul îndurerat.

Bătrînul Foscari [2] plin de ură împotriva patriei sale, a murit de inimă. Bolivar [3] și-a azvîrlit coroana în fața patriei, pe care putea s-o urască, dar nu să lupte împotriva ei. Beldi Pál [4] a preferat să moară în închisoare, decît să devină, cu ajutor străin, monarhul patriei pe care o ura. Și Cristos, în timp ce se lupta cu moartea pe cruce, a spus : „Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac", cerînd îndurare pentru compatrioții săi, pentru acei fii ai Iudeei pe care cu trei zile înainte îi blestemase cu mînie dumnezeiască.

Atîta timp cît în jurul sufletului său se ridică praful pămîntului patriei, oricine — fie el om, demon sau zeu — trebuie să se frîngă, să se prăbușească la un asemenea gînd !

Patria nu poate fi urîtă, nu există suflet atît de josnic ca s-o facă.

Dar să o vinzi, asta se poate. Pentru așa ceva nu ai nevoie de suflet.

Ephialtes nu a urît Elada, a vîndut-o numai.

---

[1] General bizantin (c. 505—565) din timpul lui Justinian. A învins și a supus pe vandali și pe ostrogoți și a inclus în Imperiul Bizantin teritoriul Africii de nord și Italia. După o legendă, căzînd în dizgrație, a ajuns cerșetor.

[2] *Francesco Foscari*, doge venețian (1373—1457).

[3] *Simon Bolivar* (1783—1830). erou al luptei pentru independență a coloniilor spaniole din America de Sud (sec. XIX).

[4] Omul de încredere a lui Rákoczi György II, apoi a lui Apafy Mihály (sec. XVII) ; fusese acuzat că rîvnește la domnie și aruncat în închisoare, întîi în Ardeal apoi în Turcia.

Departe de noi gîndul să aşezăm pe socluri nişte pitici prezentîndu-i ca demoni.

Ephialtes nu a fost un demon. Probabil că la împărţirea unor funcţii, Pausanias [1] nu l-a luat în seamă, sau poate că la jocurile olimpice a fost întrecut de un teban. Poate că a vrut să ia de nevastă vreo văduvă bogată, care l-a refuzat. Sau poate că era un adept a lui Epicur şi nu avea destui bani pentru asta, iar creditorii îl înghesuiau, în timp ce arhonii [2] îi erau potrivnici. Şi apoi Xerxes i-ar fi promis că după ocuparea Eladei îl face satrap peste Tesalia. Probabil că aşa a fost.

Şi atunci Ephialtes a spus că îşi urăşte patria. Dar nu-i adevărat : voia doar să huzurească pe spinarea ei.

Strigătele de bucurie care răsunară printre zidurile Budapestei avură şi un ecou.

Ecoul acesta, redat de piscurile Carpaţilor, era imnul Rusiei.

Strigătul victoriei din Budapesta glăsuia : „Trăiască libertatea pe tot globul pămîntesc !“ Ecoul Carpaţilor răspundea : „Ţarul este atotputernic“.

La trei mii şase sute de picioare deasupra nivelului mării, pe unul din vîrfurile munţilor Carpaţi, o societate veselă se distra cu muzică şi vin.

De pe înălţime se deschidea priveliştea minunată a regiunii din faţă. Păduri de brazi uriaşi de ambele părţi formau cadrul acestui tablou. În fund, printre culorile întunecate ale unui nor de

[1] *Pausanias*, comandant de oşti în Sparta (sec. V î.e.n.).
[2] Diriguitori în Grecia antică.

ploaie ce se îndepărta, soarele apunea pe fondul a două semicercuri de curcubeu. În interiorul semicercului mai mic și mai strălucitor, panorama prinse o culoare feerică, toate obiectele cuprinse în peisaj aveau parcă un smalț viu, supranatural; acolo unde lumina străvezie a curcubeului acoperea regiunea, toată natura îi împrumutase culorile, astfel că pădurea era scăldată în roșu auriu, turnurile în verde-auriu, iar lacul era violet. În perimetrul acestui cerc vrăjit, în vale, puteau fi numărate douăzeci și două de sate împrăștiate; în această feerică imagine, din păduri răsăreau peste tot pîraie ce străluceau în soare, ca și cînd ar fi fost acoperite cu sute și sute de cioburi. În această regiune binecuvîntată de Dumnezeu, îmbrăcată în catifeaua verde a semănăturilor, și a cărei frumusețe sălbatică era sporită de munca omului, desemnînd ici-colo șosele și orașe cu turnuri, zgomotul ciocanelor și sunetul nicovalelor dădea de veste despre existența industriei.

Soarele cobora tot mai jos, curcubeul se ridica tot mai sus, norul se îndepărta din ce în ce mai mult, priveliștea se lărgea. La orizont se puteau zări dealurile de origine vulcanică, de unde provine vinul cel mai renumit din lume.

Era o priveliște asemănătoare cu aceea arătată de Dumnezeu lui Moise, atunci cînd îl lăsă să arunce o privire de pe muntele Nebo în Canaan...

Societatea care benchetuia pe vîrful muntelui admira încîntată această panoramă.

Erau numai bărbați. Numai ostași. Ofițerii regimentului de la Orenburg: cavaleri de gardă ruși, viteji cerchezi și musulmani.

Printre ei se aflau și doi civili, doi unguri. Unul era Rideghváry, celălalt Tallérossy Zebulon.

Conversația se desfășura în germană. Pentru ofițerii ruși, germana era disciplină obligatorie, la fel ca franceza pentru prusaci.

— Priviți, zise Rideghváry Bence, enumerînd numele orașelor și satelor, împrăștiate la picioarele lor. Priviți, acesta este drumul spre Constantinopol !

— Ura ! Strigătele puternice îi salutară cuvintele. Trăiască țarul !

După ce ciocniră paharele, intonară cu toții imnul Rusiei țariste.

Rideghváry cîntă împreună cu ei, învățase și el imnul rusesc.

În timpul cîntului, cu toții își descoperiră capul.

— Dar tu, Zebulon, nu cînți ? îl întrebă Rideghváry pe bătrînul căzut pe gînduri.

— Vocea mea e ca de păun, răspunse omul cu tristețe.

De pe înălțimile stîncilor, imnul răsuna departe peste văi. Jos pe șosea, treceau rînduri-rînduri regimentele de cavalerie ale țarului tuturor rușilor. Ele reluară acordurile imnului, ale acelui cîntec național care, chiar dacă nu-i înțelegi cuvintele, prin melodia lui cînd de alarmă, cînd mistică, cînd amenințătoare, cînd sumbră, te face să înțelegi că este cîntecul stăpînului tuturor rușilor, adresîndu-se acelor popoare îndrăznețe care se mîndresc cu faptul că încă nu poartă jugul robiei. Era melodia lui Gog și Magog [1], care se ridica dintre stînci.

— Uită-te, spuse Rideghváry, trăgîndu-l pe Zebulon lîngă el. În fața noastră, pe șosea, trec patru regimente de cavalerie : unul este regimentul marei

[1] Potrivit proorocirilor profetului Ezechiel din *Vechiul Testament*, poporul magog, condus de regele Gog, va năvăli în Israel și acolo va pieri.

Kniaghine Olga Nicolaevna, celălalt regimentul de husari al țareviciului, al treilea, e cel de ulani din Olviopol, al patrulea e cavaleria musulmană. Fiecare regiment are cai de o singură culoare : cel al Olgăi Nicolaevna — suri, al țareviciului — murgi, al regimentului Olviopol — roibi ; al musulmanilor — bălani. O să mai vină cazacii de pe Don și cavaleria grea din Voznesensk. Apoi urmează unitățile de artilerie. Pe urmă regimentele de infanterie, după aceea furgoanele și la urmă corpul doi și trei de armată. Optzeci de mii de oameni.

Și-i strînse mîna lui Zebulon.

— Acum o să vină și zilele victoriilor noastre ! În curînd o să-i călcăm în picioare pe dușmanii noștri ! Sub o asemenea forță, se va destrăma toată șleahta aceea nenorocită.

La acest gînd i se lumină fața de bucurie.

Ca să se poată desfăta mai bine de această priveliște, se apropie mult de marginea prăpastiei care se căsca între pădurile de brazi, adîncă de o sută de stînjeni.

Privind în adîncuri, lui Zebulon îi veni în minte o ideie amețitoare ; ce-ar fi dacă l-ar prinde de mijloc pe bunul lui prieten și l-ar trage cu el în prăpastie, așa cum făcuse Dugovici Titus cu turcul [1].

— Doamne ajută !

Numai de nu ar rămîne nemăritate cele cinci fete.

Soarele se ascunsese după orizont. Globul de foc, care mai ardea încă pe cer, nu mai era soarele,

[1] În 1456, în timpul asaltului de la Nandorfhervăr. Dugovici Titus a împiedicat ca steagul turcesc să fie înfipt pe cetate, trăgîndu-l pe portdrapelul turc de pe zidul cetății și prăbușindu-se împreună cu el în prăpastie.

ci imaginea optică înșelătoare, reflectată de cercul de pară. Curcubeul se mai arcuia pe cer, dar nu mai avea șapte culori, ci una singură — roșie ca focul.

Pe drumul din vale răsuna încă imnul. Nefiind primită cu muzică, cavaleria rusească pătrundea în oraș cu propriul său cîntec.

Lui Tallérossy Zebulon nu-i plăcea nicidecum această situație.

Cît timp a călătorit ba înainte, ba înapoi, în tovărășia amabilului său prieten, lucrurile îl mai distrau, deoarece îi plăcea să facă cunoștință cu persoane străine sus-puse, să primească distincții înalte, să joace un rol în marea politică. Credea că marea politică va rezolva totul frumos, liniștit, cuminte.

Credea că diplomația rusă se va interpune între părțile aflate în luptă, că ambele tabere vor ceda : vor primi sfatul cel bun.

Înainte de toate, vor desființa Curțile marțiale de la Debrețin. Apoi, cel mult vor da jos actualul guvern, actualii prefecți vor fi înlocuiți cu alții și în viitoarea Adunare Națională deputații vor consemna existența unei datorii publice de două sute de milioane. Poate unora dintre oamenii mai sus-puși le vor da și pașapoarte pentru America.

Dar cînd văzu că nu-i de glumă, îi trecu tot cheful de politică înaltă. Nu așa își închipuise el lucrurile !

I-ar fi plăcut să-i bage mințile în cap lui Boksa Gergö, ca și altora ca el, însă ca acea hartă, de pe care el fusese gonit de Boksa Gergö și consorții săi, să fie ținută deasupra lumînării, iar el să vadă

cum arde pînă îți ajunge focul la unghii, așa ceva nu încăpea în sufletul lui sensibil.

După plăcuta petrecere la care luase parte împreună cu iluștrii domni străini, Zebulon se întoarse acasă, în orașul din vale, mergînd în aceeași trăsură cu Rideghváry.

Pe drum, Zebulon căută să discute sincer.

— Ehei, asta da, mare putere. Nu știu cum rezistă ăia dinăuntru ?

Rideghváry îi răspunse cu ironie provocatoare :

— *Fuimus Troes* !... *Ruet Ilium et ingens gloria Parthenopes* ! [1].

— Și ce o să fie cu învinșii ?

— *Vae victis* ! [2] fu răspunsul.

— Dar nu o să-i ia prea tare ? (Nu avu curajul să rostească adevăratul gînd care-l muncea).

— *Ense recidendum immedicabile vulmus.*

„Satana să te ia cu clasicii tăi latini, se gîndi Zebulon, cu mine vorbește ungurește !"

Apoi îi puse de-a dreptul întrebarea :

— Apoi, să presupunem, cu un om ca Baradlay Ödön, ce facem ? Un om care a fost iubit, stimat de noi și de toată țara ? Al cărui tată fost prieten așa bun al nostru, iar mamei noi promis să apărăm copiii ei peste tot ; care dacă făcut ce nouă nu place, nu făcut din profit, ci din convingere. Talent frumos, minte mare : poate încă mult folos să aducă pentru patrie. Poate încă fi stîlp tronului. Ei ?

Atunci Rideghváry în loc de un citat latin îi spuse lui Zebulon o vorbă clasică germană :

---

[1] Am fost troieni !... Se prăbușește Ilionul și gloria imensă a Parthenopei ! (lat.).

[2] Vai de cei învinși ! (lat.).

[3] Rana de nevindecat trebuie înlăturată cu fierul roșu (lat).

— *Mitgefangen, mitgehangen.* [1]

După aceasta, tot timpul drumului Zebulon nu mai scoase nici un cuvînt.

Dar în aceeaşi seară, cînd Rideghváry Bence căută în sertarul biroului său, unde ţinea paşapoartele necompletate, constată că lipsea cel ce fusese deasupra. Era un paşaport pentru Anglia cu toate aprobările necesare, cu vizele autentice ale ambasadelor ţărilor de pe parcurs, lipsind doar numele şi datele personale. Asemenea paşapoarte necompletate erau pregătite pentru delegaţii cu misiuni secrete. Paşaportul nu putuse fi furat decît de Zebulon. Dar pentru cine-l furase ?

La această descoperire Rideghváry zîmbi.

În drumurile sale, mergea în aceeaşi trăsură cu Zebulon şi dormeau în aceeaşi cameră.

Parcă îi era teamă că Zebulon ar vrea să fugă de lîngă el.

Ce mare prietenie îl lega pe preadistinsul domn de această cunoştinţă ?

Explicaţia e simplă. Rideghváry nu cunoştea limba populaţiei din regiunea aceea, de care avea o deosebită nevoie, iar Zebulon era un adevărat oracol pentru această populaţie. Îl iubeau şi-l luau drept profetul lor. Cînd discuta cu oamenii de aici, era ca un adevărat Aron pe lîngă Moise. Trebuia să i se indice doar tema, iar el o prezenta cît mai înflorit. În timpul acestei riscante expediţii, avea nevoie de Zebulon ca de o bucată de pîine. Folosind argumente înţelepte, Zebulon trebuia să convingă populaţia indignată a satelor, prin care trecea armata rusă să-i primească pe aceşti oaspeţi înarmaţi ca pe nişte prieteni, fraţi, rude de acelaşi neam, nu ca pe nişte duşmani.

[1] Prins împreună, spînzurat împreună (germ.).

Aceasta era misiunea lui Zebulon.

Mirosise el cam cum devine cazul...

Și nu-i venea deloc la îndemînă !

Din partea lui Rideghváry era o prevedere foarte nimerită că-l găzduia pe Aronul său plin de elocință în camera sa ; altfel, probabil că de mult ar fi șters-o de lîngă el.

Zebulon își bătu capul în fel și chip cum ar putea s-o întindă de lîngă preadistinsul său protector. Dar era imposibil. Prea era iubit de el. A încercat chiar să se certe cu el și astfel să grăbească ruptura. N-a reușit. Nu s-a putut certa cu adevărat. S-au împăcat imediat. Rideghváry se purta atît de frumos cu el, încît nu putea ține supărarea.

Dar de cînd cu ultima discuție, Zebulon se hotărî serios să scape de acest amabil prieten. „Dacă nu mă lași tu să fug de lîngă tine, o să te fac să fugi tu de mine".

Zebulon pusese la cale un plan.

Acest plan se ivise în capul lui atunci cînd îl văzuse pe primul cazac înghițind un castravete crud pe stomacul gol. Cazacul mușca din castravete așa cum îl rupsese din grădină, înfulecînd ca din nu știu ce trufanda.

Planul său s-a mai îmbogățit atunci cînd a văzut minunile artei culinare, practicate de specialiștii taberei rusești : cum au tăiat laolaltă dovleacul porcesc cu sfecla pentru vite, apoi cum l-au amestecat cu făină neagră, și l-au opărit cu apă clocotită. Și după toate astea, cineva descoperi că e bine să înmoaie în acest lichid fierbinte legături întregi de lumînări de seu - destinate iluminatului : drept rezultat, lumînările s-au subțiat, dar tot mai erau bune, iar mîncarea a devenit chiar foarte bună.

Și în sfîrșit, planul lui Zebulon se definitivă atunci cînd în armata rusă izbucni o asemenea epidemie de holeră, încît pierderile suferite ar fi fost mari chiar și pentru o bătălie pierdută. Două mii o sută opt morți, fără să fi participat la vreo bătălie ; fiecare popas era marcat de un nou cimitir și de un nou spital pentru o mie de oameni.

Aceasta reprezenta o umbră în strălucita carieră a lui Rideghváry.

Se temea de holeră și totuși trebuia să circule în mijlocul ei.

Și nu era deloc convins că ordinul sfîntului Vladimir îl păzește pe om de această pacoste.

Ca urmare, întrebuința tot felul de mijloace preventive. Purta pe piept o pungă cu camfor, își înfășura mijlocul cu un fular, în cizme își presăra pucioasă ; camera și-o dezinfecta cu soluție de clorură, seara bea vin și dimineața țuică, iar în timpul zilei ronțăia semințe de brad. Interzisese tuturor să-i raporteze cîți oameni mureau zilnic de holeră. În orașul unde poposea, era interzis să se tragă clopotele pentru morți, și nici înmormîntările nu erau permise ziua în amiaza mare.

Această slăbiciune a preastimabilului domn era bine cunoscută de Zebulon.

În seara ce urmă petrecerii, Zebulon se duse la farmacie și ceru „*tartarus emeticus*“ [1].

Farmacistul încercă să-l refuze, dar Zebulon se răsti la el :

— Acum nu poruncește doctor ! Acum eu poruncesc ! Este stare excepțională. Dacă eu spun trebuie, apoi trebuie !

Farmacistul se sperie de el : într-adevăr, erau timpuri excepționale. Domnii cazaci sorbiseră spir-

[1] Puternic purgativ și vomitiv.

tul din farmacie pînă la ultima picătură, ca o „delicatesă" ; poate că și stomacul acestui comandant cazac dorește ceea ce a cerut.

Îi dădu deci *„tartarus emeticus"* împărțit în cinci părți.

Zebulon ascunse doctoria sub bluza de flanelă.

Iar noaptea, pe cînd dormea în aceeași cameră cu Rideghváry, luă două părți din ea.

Domnilor ! Să recunoaștem cinstit : orice om își are curajul său. Din partea lui Zebulon, aceasta era un devărat eroism !

În asemenea timpuri să-și provoace o holeră artificială !

Planul îi reuși pe deplin.

Catastrofa provocată de dubla porție de *tartarus emeticus* îl trezi pe domnul Rideghváry din somnul său adînc.

Sări din patul său drept în mijlocul camerei : Holera ! și fugi pe coridor.

Își lăsă acolo toate hainele de care se dezbrăcase și ceru altele. Actele și bagajul pe care-l avusese în cameră, ordonă să fie afumate. Cerînd o trăsură, fugi cît mai repede din acel oraș, în toiul nopții. Nu se opri decît în satul vecin, atît era de speriat și îngrozit de pericolul pe care-l reprezenta Zebulon.

În acest timp, Zebulon, după ce *tartarus emeticus* își făcuse efectul, adormi frumușel și sforăi pînă în zorii zilei.

Poate că nici atunci nu s-ar fi trezit, dacă nu s-ar fi deschis ușa și n-ar fi intrat cineva în cameră.

Acel cineva era un omuleț mic, cu mînecile cămășii suflecate, cu părul zburlit și încîlcit, în papuci și cu un șorț albastru. Urmele de șerlac care-i împodobeau unghiile dovedeau că era tîmplar.

Zebulon urmări printre gene, numai cu coada ochiului, cam ce o fi vrînd omul acela. Îi era încă tare somn.

Omulețul ciufulit păși liniștit lîngă pat și-și scoase din buzunarul șorțului un metru de tîmplar.

Și cum Zebulon stătea în pat, întins pe spate, cu picioarele scoase de sub plapuma prea scurtă, ciufulitul începu să-l măsoare cu metrul; de la degetele picioarelor pînă la genunchi, - două picioare ; de aici pînă la piept încă două picioare. Apoi porni să măsoare cîte palme mai erau pînă la creștet.

De astă dată Zebulon nu-l mai lăsă să termine, și pe cînd omulețul meșterea ceva pe la nas cu metrul, îl apucă cu amîndouă mîinile de părul ciufulit, și trase de el fără milă. Omulețul, uluit, nu mai văzu și nu mai auzi nimic de frică. Cînd Zebulon îi slobozi ciuful, omulețul căzu în genunchi și bîigui pe jumătate mort de spaimă : „Isuse, Fecioară Maria, sfînta Ana !“ și se bătu cu pumnul în piept.

Zebulon se așeză pe marginea patului și punîndu-și mîinile în șolduri se răsti la el :

— Ascultă, pezevenghiule, ce măsori cu metru trup la mine ?

— Vai, vai, vai ! Isuse din Nazaret, nu mă părăsi, spuse abia șoptit omulețul speriat și toți dinții îi clănțăneau în gură.

— Las' că te nazaretez eu, pungașule, strigă Zebulon, sărind în picioare. Ce treabă la tine cu lungimea trupului meu ?

Cînd omulețul văzu că Zebulon căuta de zor nuiaua de după pat, își dădu seama că-l pîndește un pericol absolut pămîntesc și se grăbi să prezinte motivele venirii sale.

— Mă rog frumos, excelența sa care a plecat de aici mi-a poruncit să viu încoace pentru că aici există un domn mort și să-i fac un sicriu. Mi l-a și plătit.

Zebulon se simți jenat de ieșirea lui.

— Ei, ei, atunci e bine. Prietenul meu excelență avut grijă de mine. Favoare mare. Comandat sicriu. Eu însă n-o să folosesc pe el. Dacă ți-a plătit, bea în sănătatea mea, meștere. Și să nu spui la nimeni ce glumă a fost între noi, că o să rîdă de noi toți. Mai bine să rîdem noi.

Sărmanul tîmplar, intimidat, nu știa ce să facă : să rîdă sau să plîngă.

— Tare m-am speriat, domnule. Și acum îmi tremură măruntaiele. Nu știu dacă n-o să mă îmbolnăvesc de sperietură. Eu, care crezusem că sînteți mort, și dumneavoastră m-ați apucat de păr !

— Ei, ia o înghițitură din ploșca aia cu rachiu. Așa. Cum te cheamă ?

— Sztrupka Márton.

— Ei, bine, maestre Sztrupka, mai ia o înghițitură și iată încă un forint. Asta dau eu. Caută mie cal. Dar nu cal ca lui Sfîntu Mihai. Pe ăla nu mă așez. Cal cu trăsură care dus pe mine la Pukkersdorf. Vreau acolo la preotul meu evanghelic, care bun mare prieten al meu.

Cînd Sztrupka Márton află că Zebulon e de religie luterană, se liniști imediat, nu se mai temu de el, și primi forintul, îi mulțumi și-i sărută mîna.

— Mă întorc îndată cu un birjar, un bun cunoscut de al meu. O să viu și eu cu el, să-i arăt drumul ; și eu îl cunosc bine pe părintele duhovnicesc, timp de trei ani am fost enoriașul său.

Zebulon fu tare bucuros.

Ar fi împotriva oricăror precepte psihologice și etnografice dacă Sztrupka Márton nu i-ar fi dat de înțeles că și el este un *nostras*.

Și cu acest *salto mortale*, Zebulon reuși să dispară de pe orizont.

În acest timp, noul Ephialtes conducea mai departe „oastea nemuritoare" prin noile Thermopyle.

Și nu dădu peste un nou Amphiction [1] !...

[1] Alianță a popoarelor învecinate din Grecia antică, care luase ființă, printre altele, pentru respectul dreptului lor de independență. Dacă un membru al alianței încălca acest drept, ceilalți îl sancționau.

PERIHELIU [1]

Dacă îi cade cuiva în mînă un ziar maghiar din anul o mie opt sute patruzeci și nouă (apăruseră puține și au fost în mare parte distruse), va găsi în el o scurtă informație prin care se arată că în dimineața de douăzeci iunie, între orele zece și douăsprezece, pe cer s-a văzut o eclipsă de soare deosebit de frumoasă.

Mai trăiesc încă oameni care-și aduc aminte de această eclipsă.

Într-adevăr, a fost cel mai frumos periheliu văzut vreodată.

Coroana, nimbul și soarele dublu văzute în același timp.

Coroana la o eclipsă totală de soare este un fenomen foarte rar, nu se știe dacă apare o dată într-o generație. Iar nimbul se întîmplă să apară o dată la mai multe secole. Amîndouă însă, însoțite de imaginea soarelui dublu este de acum un *portentum* [2]: o minune cerească, despre care astronomii ar scrie tomuri întregi în timpuri de pace.

În luna iunie a anului una mie optsute patruzeci și nouă în Ungaria nu existau astronomi care să fi descris soarele dublu.

---

[1] Punctul cel mai apropiat de soare de pe orbita unei planete (gr. *peri* — în jur. *helios* — soare).

[2] Fenomen ceresc, semn rău.

Ehei, pe atunci nici n-am observat soarele dublu. Pentru noi, maghiarii, doar noaptea era dublă!

O armată rusească de două sute patruzeci de mii de oameni se revărsa peste Ungaria.

O armată odihnită, bine instruită, călită în luptă.

Putea să te cuprindă disperarea.

Existau oare oameni cu imaginația înfierbîntată, care să fi crezut că ar putea s-o învingă?

— Existau! Noi eram aceia!

Dacă vin peste noi cu douăsute patruzeci de mii de oameni, noi le vom opune o jumătate de milion de oameni.

Orice om care trăiește, care se mișcă și poate să-și ridice mîna, care merită numele de bărbat: la arme! Orice obiect de fier tăios sau ascuțit să fie folosit drept armă! Și apoi, o dată moare omul. Doar n-aveți de gînd să trăiți veșnic!

Împotriva năvălitorilor s-a proclamat o adevărată cruciadă, așa cum o predicau preoții de la amvon. Iar pentru armele improvizate, solicitau binecuvîntarea lui Iehova biruitorul.

În acele zile cumplite un semn distinctiv deveni „crucea roșie". Și-au prins-o de piept cei de religie reformată, evanghelică sau catolică. Și-au prins-o și evreii. Era o unică voință a națiunii.

În acea cruce nimeni nu vedea altă semnificație, în afară de protestul general împotriva atacului unei puteri străine.

În fața acestui nemăsurat pericol dispăru orice deosebire religioasă, orice dogmă.

În fața poporului răsculat, însăși Lánghy Bertalan purta în mînă drapelul cu crucea roșie, cu toate că era preot protestant.

Guvernul proclamase cruciada, iar preoții protestanți nu s-au apucat să se certe asupra noțiunii

de *filioque*[1], așa cum au făcut-o schismaticii în timpul asediului Constantinopolului, ci l-au imitat pe călugărul Pierre din Amiens[2]. Mulți dintre ei au trebuit să plătească scump pentru asta.

Lánghy Bertalan reușise să strîngă o tabără foarte numeroasă înarmată cu suliți, topoare și coase pe care o comanda el însuși. E nevoie de vreo știință militară pentru asta? Trebuie doar să te năpustești asupra dușmanului și să nu te gîndești că ai putea muri; să dai în dușman pînă-l distrugi! Pentru asta ajunge să ai voință, hotărîre și amărăciune.

Misiunea lor era să nu lase dușmanul să treacă Tisa.

Peste Tisa cea sfîntă, ale cărei ape reprezentau linia de frontieră dintre Ungaria și vecinii ei, chiar și atunci cînd era înghețată. Dușmanul nu trebuia să calce pe malul stîng al Tisei.

La douăzeci iunie, armata populară numărînd mii de oameni inundă cîmpia de pe malul Tisei.

Era o zi fierbinte, pămîntul ardea, iar cerul era ca de ceară.

Spre prînz, pe acest cer de ceară, apărură niște semne miraculoase. Globul solar deveni șters și fu înconjurat de niște raze triunghiulare cu vîrfurile tocite. Aceasta se cheamă coroana solară.

Apoi, la o mare distanță de soare, de jur împrejur, apăru un cerc luminos, roz-pal spre interior, iar spre exterior verde deschis, ca la curcubeu. Era nimbul.

Și, în sfîrșit, la marginea de răsărit a nimbului apăru un al doilea soare, ambii sori la fel de palizi

[1] Aluzie la marea dispută religioasă din sec. al XIV-lea, care se referea la faptul dacă în sfînta treime Fiul este una cu Tatăl, sau numai asemănător lui.

[2] Una din figurile de frunte ale Cruciadei I (sec. XI).

și cu marginile zdrențuite, încît nu se putea ști care este soarele cel adevărat și care cel fals.

La vederea acestui fenomen, poporul se îngrozi. Niciodată nu mai văzuseră așa ceva. Însăși învățații îl cunoșteau numai din cărți ; cînd îl zăriră, inima începu să le bată mai tare — un asemenea fenomen se petrece o dată într-un mileniu.

— Semnul pieirii s-a arătat pe cer ! șoptiră cei superstițioși.

Lánghy Bertalan își dădu seama că poporul crede că semnul ceresc prevestește o nenorocire. Știa că semnele cerești nu pot fi șterse de pe cer de mîna omului.

Semnele acelea trebuiau tălmăcite cu curaj ! Și trebuia să procedeze și acum la fel cum procedase Constantin cel Mare în focul bătăliei, exclamînd : *În hoc signo vinces !* [1]

Preotul cu părul încărunțit ridică steagul cu semnul crucii, se urcă pe movila cumanilor și-și azvîrli deoparte pălăria.

Vroia să vorbească cu Dumnezeu.

— Doamne ! Tu, cel de sus care ne trimiți semne cerești ! Ce ne prezici oare, victoria armatei noastre sau înfrîngerea ei ? Sau vrei să ne încurajezi arătîndu-ne că și soarele pe care mîna ta puternică îl ține pe cer are un dușman ? Știam prea bine că în puterea ta stă de a-l stinge ! Pe care din cei doi sori îl vei șterge de pe cer ? Oh, desigur, ne vei lăsa soarele care binecuvîntează, încălzește și luminează. Soarele care te-a ascultat și s-a oprit în valea Aialonului [2], pînă ce lupta credincioșilor tăi s-a încheiat ; soarele care s-a întunecat și a sîn-

[1] Cu acest semn vei învinge (lat.).

[2] Potrivit *Vechiului Testament*. Iosua s-a luptat în valea Aialonului cu cei cinci regi din Canaan, iar Dumnezeu a oprit soarele pe loc pînă ce Iosua a cucerit victoria finală.

gerat atunci cînd fiul tău sfînt a fost răstignit pe cruce ! Soarele patriei noastre, soarele care ne anunță divinitatea ta ! Desigur că pe acesta ai să-l păstrezi ! Sufletul meu îmi spune că acest fenomen înseamnă gloria soarelui nostru !

Pastorul se străduise toată ziua să-i îmbărbăteze pe oameni ; vorbea cu atîta pasiune încît vinele de la tîmple i se umflaseră, iară fața îi radia de extaz.

Oamenii cu capul descoperit ascultau emoționați discuția pastorului cu Dumnezeu.

— ...O, Doamne, dacă semnul tău nu arată gloria soarelui nostru, atunci să nu mai văd nici un soare de-al tău ! Să nu mai trăiesc pe pămîntul pe care nu-l voi mai putea numi patria mea ! Să mor acolo unde acest steag îmi va cădea din mînă !

Și deodată steagul cel cu crucea roșie îi căzu din mînă ! Pastorul mai privi o dată în jur de pe creștetul movilei cumanilor și se prăbuși mort.

Domnul ascultă ruga slujitorului său și-l luă la el. De altfel îi făcuse un mare bine. Sentința împotriva lui fusese de acum pronunțată de către ruși : cinci sute de lovituri cu cnutul și deportarea în Siberia.

Domnul ascultă ruga slujitorului său și-l luă la el.

De fapt nu era nici un miracol. Chestiunea poate fi explicată simplu : era o căldură groaznică, bătrînul pastor fusese foarte agitat și pe deasupra mai era predispus la apoplexie.

Dar această întîmplare zgudui profund oastea cruciaților. Oamenii se împrăștiară pe la casele lor.

Rămăsese o singură cruce care mai putea să ajute.

Crucea aceea era mînerul spadei.

Dar nici aceasta nu putu să ajute mult.

Din cei doi sori ai periheliului din iunie nu rămăsese pe cer nici măcar soarele cel vechi.

Astronomii nici nu observară acest lucru — îl știm doar noi.

Era în noaptea de treisprezece august.

Baradlay Ödön privea de la fereastra unei case boierești din Világos, cum cădeau stelele de pe cer.

Este o enigmă veche de ce cad în noaptea de treisprezece august mii și mii de stele, de ce în această noapte se petrece acel foc miraculos de artificii cu meteoriți.

Însă Ödön știa de ce tocmai în noaptea aceea cădeau atîtea stele. La fiecare stea ce cădea, el putea spune „cine" și „ce" a fost !

Ödön se gîndi multă vreme la toate acestea.

Dintre asteroizii aceia luminoși care zboară de-a lungul cerului, desenînd o linie de foc printre astrele fixe, nu toți cad pe pămînt. Mulți se aprind doar datorită frecării puternice de atmosfera pămîntului și apoi zboară mai departe pe cer. Au propria lor orbită. Oare cîte din stelele acelea căzătoare își continuă drumul pe cer, în noaptea aceasta, fără să se prăbușească pe pămînt, în mare, ca să fie înmormîntate acolo, ci își urmează drumul pentru a apare din nou la o nouă întîlnire ?

Propria sa stea nu era printre acestea. Steaua lui își încheiase zborul.

Cînd omul devine inutil pe pămînt, e bine să-l părăsească.

În ziua aceea, armata maghiară depusese armele.

Ödön nu făcea parte dintre oamenii care se încred în „fata morgana".

Știa că totul are un sfîrșit. Numai idealurile nu.

Generația lui și-a jucat rolul. Și încă cu cinste. Dar idealurile ei au rămas și vor trăi.

Dar cei care au luptat pentru aceste idealuri trebuiau să moară.

Trebuiau să moară pentru că de dragul lor altceva nu mai puteau face, decît să moară.

Acesta este sfîrșitul tuturor apostolilor.

Pentru ei coroana era o coroană de martiri.

Pentru ei Golgota reprezenta dealul încoronării idealurilor lor.

Ödön își scrise scrisorile de adio către maică-sa și soția sa, anunțîndu-le că își așteaptă liniștit sfîrșitul, așa cum l-au așteptat bătrînii Romei, fără să se gîndească la fugă.

Pierderile din aceste zile erau așa de mari că nici nu merita să te amărăști de pierderea unui singur om.

Copiii de azi au să crească și lumea iar o să fie mare.

Ödön privea toate astea cu o mare seninătate filozofică, și nu căuta cu disperare calea unei salvări personale, cum făceau mulți dintre colegii săi.

Nu se gîndise nici măcar la ceea ce mulți își făcuseră rost dinainte : la un pașaport pentru străinătate.

Avea o deosebită stimă pentru brahmani[1], pentru că aceștia niciodată nu fug. Fuga e treaba pariilor[2].

[1] Treapta cea mai înaltă dintre castele indiene, casta preoților.

[2] Treapta cea mai de jos a indienilor, în afara castelor.

(Cu toate că uneori e și treaba castei luptătorilor.)

În timp ce ghicea astfel în sinea lui numele stelelor căzătoare, un necunoscut se opri în fața ferestrei sale, adresîndu-i-se :

— Nu știți unde-l pot găsi pe domnul Baradlay Ödön ?

— Eu sînt ! Dar dumneata cine ești ?

— Mă cheamă Shneiderius Bálint, sînt preotul evanghelic din Pukkersdorf. V-am adus o scrisoare.

— Poftește înăuntru.

— Nu pot, mă grăbesc. Nu vreau să mă împotmolesc aici. Cît timp rușii sînt în spatele nostru, drumul e liber. Mai tîrziu n-o să mai fie. Poftim scrisoarea. Și Dumnezeu să vă ajute.

Prin fereastra deschisă îi dădu lui Ödön scrisoarea și se îndepărtă.

Ödön se duse cu scrisoarea la masa pe care ardea o lumînare.

Pe plic recunoscu scrisul lui Tallérossy.

Desfăcu plicul, din care căzu un document oficial cu multe ștampile. Scrisoarea suna așa :

„Dragă prietene,

Eu niciodată n-am să uit atîta multă amabilitate ce tu avut pentru mine. Îți datorez viața, că dacă nu mă lăsat la urmă, sigur aș fi pierit. Eu fost bun prieten și pentru sărman tău tată. Nu pot permite cu inimă liniștită ca un patriot mare ca tine să se piardă. Măcar de aș putea ajuta și pe alții. De aia trimit ție un pașaport englez, cu care poți să mergi în Anglia. Pașaportul are vize, prevăzut cu acurateță toate, cu semnalmentele tale fidel. Fără deosebire de un fir de păr, pentru că

nu am vrut să-ți tai mustața sau barba pentru a scăpa capul. Știu eu ce rău îți pare după ele. Scrie acolo numele care îți place. Iar scrisoarea asta s-o arzi.

Prietenul tău de pe vremuri.

știi tu cine"

Urma un post-scriptum :

„Dacă fugi, atunci fugi prin Polonia, unde pe tine nimeni nu cunoaște. În partea ailaltă, poate cineva recunoaște, dar muscalul nu văzut pe tine niciodată. Atunci tu poți spune că ești Algernon Smith, ce știe el cine e ăsta ?"

Mai era încă un post-scriptum :

Gîndește-te bine ! Dacă poți ajunge în străinătate, mai poți face ceva bun pentru sărmana noastră patrie."

Ödön luă pașaportul în mînă. Era prevăzut în modul cel mai perfect cu toate parafele ; ultimul nume semnat era cel al comandantului suprem al armatei ruse. Avuseseră grijă ca pașaportul să pară și folosit.

Ödön îl aruncă pe masă. Să fugă ? Îi era rușine de acest gînd.

Să fugă ajutat de mila unui om pe care îl stima cel mai puțin, pe care îl considera omul cel mai caraghios, și care nu avea nici un motiv să-i fie recunoscător. Și acum să-și salveze viața datorită unui astfel de om ?

Și apoi ce fel de viață ?

Mai merită să trăiești cînd pentru asta trebuie să-i mulțumești cuiva ?

Dar degeaba căuta el să-și înăsprească inima.

Întrezărind posibilitățile, sufletul îi fu cuprins de îndoieli. Numai neputința oarbă îl ajutase pe Ödön să-și păstreze tăria sufletului. Acum își aduse aminte că mai există oameni pe care viața lui îi poate face fericiți ; o mamă, o soție, doi copii. N-ar fi bine să trăiască pentru ei ?

Dar ultimul post-scriptum din scrisoarea lui Zebulon ?

Prin asta Zebulon dovedise că era un mare psiholog.

Era argumentul cel mai puternic. Dacă într-o zi va putea să-i mai fie de folos patriei ?

În fața ochilor îi apărură iluziile pe care le ironizase, de care rîsese descoperindu-le la alții.

Și dacă s-ar putea realiza ceva din iluziile acelea ?

Tentația era mare. Nu-i putea rezista.

Se uită încă o dată prin pașaport. Printre ultimile semnături găsi și un nume care-l făcu se se încrînceneze : era numele lui Rideghváry.

Nu ! Acest om nu trebuie să aibă plăcerea de a-i șopti trumfător la ureche :

„Iat-o, ultima treaptă spre *acea* poziție înaltă !"

Ödön luă scrisoarea lui Zebulon și o puse pe foc, împreună cu cea adresată mamei și soției sale.

Apoi își chemă servitorul și îi porunci să plece imediat acasă la Nemesdomb și s-o înștiințeze pe maică-sa că el se refugiază în străinătate. De acolo o să le trimită vești pe adresa lui Jenö.

După aceea arse toate actele care nu trebuiau să cadă pe mîini străine și împachetă la repezeală cîteva lucruri, pe care le considera absolut necesare la drum. Pașaportul îl completă cu numele de Algernon Smith, după ideea lui Zebulon, îl puse

în portvizitul său, apoi dădu ordin să i se pună caii la trăsură, și la adăpostul nopții părăsi localitatea Villágos. Îi părea bine că era întuneric. Nimeni nu-l putea vedea roșind.

Prima sa întîlnire cu dușmanul fu norocoasă. Comandantul avangărzii militare îi cercetă pașaportul pe care-l găsi în ordine și îl viză la rîndul său. Putu merge mai departe.

Cea de a doua stație, unde din nou trebui să prezinte pașaportul, a fost la Gyapju. De acolo voia să ajungă direct la Oradea și apoi în sus spre Sighet, ca să treacă în Galiția.

În Gyapju, fu condus în clădirea unde se afla comandantul regimentului. Ödön intră în sală cu mult calm și întrebă cui trebuie să-i prezinte pașaportul.

În sală erau mulți oameni.

I s-a spus să aștepte, comandantul regimentului va sosi dintr-o altă cameră.

În timp ce aștepta, Ödön căută să pară indiferent. Între timp un aghiotant îi controlă pașaportul, confruntîndu-i semnalmentele personale, și-i spuse că totul e în ordine și că domnul colonel o să semneze îndată.

Iată-l.

La apariția colonelului, Ödön fu săgetat de un șoc electric prin fiecare nerv. La un pol era bucuria, la celălalt groaza.

Colonelul rus care se apropia de el era Leonid Ramiroff.

În anii care se scurseseră, Leonid devenise o persoană impozantă și marțială. În locul expresiei ușuratice de adolescent, pe față i se citea severitatea ostășească.

Aghiotantul îi raportă că Mr. Algernon Smith dorește să i se vizeze pașaportul. Pașaportul e în ordine.

Leonid semnă pașaportul, apoi se ridică spre a-l înmîna lui Ödön.

Cînd Ödön întîlni privirea tăioasă, pătrunzătoare, cercetătoare a celuilalt, simți cum fiecare picătură de sînge îi îngheață în vine.

Leonid se opri la oarecare distanță, într-o poziție țeapănă și poruncitoare.

De acolo, cu un ton distant și tăios, i se adresă în englezește :

— *But you not Mr. Algernon Smith. You are Sir Edmond Baradlay.* [1]

Ödön simți că se scufundă pămîntul sub el.

— Cum ? se adresă el tot în englezește lui Leonid, ai putea să mă trădezi ?

— Te arestez !

— Tu ! Leonid Ramiroff ? Care ai fost cu mine un trup și un suflet ? Care m-ai ajutat să învinq furtuna și fiarele sălbatice, care ai sărit după mine sub gheață ca să mă salvezi cu riscul vieții tale...

— Atunci eram locotenent de gardă, îi răspunse Leonid rece.

— Și acum mă predai dușmanilor mei cei mai aprigi ? Mă arunci în moartea cea mai rușinoasă și nedemnă ? Mă împingi în brațele învingătorului ca să-și bată joc de mine ?

— Da, pentru că acum sînt colonel al unui regiment de lăncieri.

Zicînd aceasta, rupse pașaportul în două și-l aruncă sub masă.

— Duceți-l și puneți-l sub pază.

[1] Dar dumneavoastră nu sînteți domnul Algernon Smith. Dumneavoastră sînteți domnul Edmond Baradlay (engl.).

Aghiotantul îl luă pe Ödön de braţ şi-l conduse afară.

Toate camerele clădirii fiind ocupate de ofiţeri şi de ordonanţele lor, pentru prizonier nu se putea amenaja o altă încăpere decît magazia de lemne, de fapt un şopron de scînduri lipit de grajd.

Ödön fu închis acolo, iar în faţa uşii, drept pază, fu postat un lăncier cu carabină.

Acum înţelese şi Ödön ce înseamnă să fii complet distrus.

Un om doborît şi călcat, dar care nu s-a lăsat alungat de pe locul său, tot mai reprezintă „ceva". Faţa Charlottei Corday se roşise de mînie, cînd călăul îi pălmuise capul tăiat ; chiar şi capul tăiat îşi păstrează demnitatea.

Dar omul care fuge şi cade în capcană, omul acela e un nimeni şi un nimic !

S-a lăsat scos din acel cerc magic, în mijlocul căruia ar fi putut să rămînă invulnerabil măcar într-un singur punct : respectul faţă de sine. Acum l-a pierdut şi pe ăsta.

De acum nu va mai putea nici măcar să păşească mîndru în faţa călăului, pentru că a fugit de el.

Fugise şi acum a căzut în capcană ca o prepeliţă proastă.

Oh, ce pedeapsă groaznică e umilirea din cauza unei clipe de slăbiciune. Ce răzbunare pentru o clipă de laşitate !

Să fie prins şi închis într-un şopron, ca un dezertor de rînd !

Ah, în situaţia de acum, ce poziţie glorioasă i se păru acel piedestal înalt din faţa căruia fugise.

Dacă ar mai putea ajunge odată acolo ! Dacă ar putea şterge din viaţa sa această clipă de laşitate !

Oh, cît de înălțătoare i se păru acum fața acelui camarad cu părul alb, care poate chiar în momentul acela pășește cu capul sus în fața dușmanului, spunîndu-și numele și ce a făcut. Acela nu regretă nimic! *„Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni“* [1] și își întinde mîna călăului.

Iar el stă aici ghemuit într-un coteț rușinos, prins ca unul care-și renegă dascălii.

Și apostolul Petru a plîns, cînd cocoșul a cîntat a doua oară. Cu toate că i s-a spus *„Tu es petra“* [2]. Și totuși s-a îndoit primul.

Dar ceea ce îl apăsa cel mai mult era pierderea încrederii în om, în Dumnezeu! A trebuit să o piardă cu prilejul acestei ultime întîlniri. În mîna martirului chinuit de moarte rămîne un fir de mătase, care îl trage spre ceruri: încrederea în nemurirea propriului său suflet, în dreapta Judecată de apoi, în dumnezeirea veșnică. În mîna lui Ödön acest fir se rupsese. Dacă s-a putut întîmpla ca cineva să-și trădeze cu atîta sînge rece cel mai bun prieten, atunci tot ce se spune despre suflet, lumea de apoi și Dumnezeu, nu-i altceva decît o crudă poveste. Blestemul există numai pe lumea aceasta și numai pentru cei drepți.

Se lăsase seară și nimeni nu veni la Ödön. Numai paza se schimba din trei în trei ore.

Ödön putu să audă prin ușă porunca șefului pazei, pe care i-o dădu sentinelei. Știa rusește.

„Dacă încearcă să fugă, îl împușți.“

---

[1] Zeilor le place cauza învingătorului, lui Cato însă a celui învins (lat.).

[2] Ești o stîncă de piatră (lat.). (Cuvintele lui Cristos adresate apostolului Petru. Joc de cuvinte cu numele de „Petru“ și „Petra“).

La ora nouă seara, cînd sentinela fu din nou schimbată, se porni o furtună cu tunete și trăsnete.

Turna cu găleata, trăsnetul căzuse de două ori în oraș. La lumina fulgerelor, prin crăpăturile dintre scînduri Ödön putu să vadă sentinela stînd în furtună, nemișcată, cu fața spre ușa cotețului său. Ținea carabina gata să tragă. Apa de pe manta curgea de pe el șiroind ; stătea în noroi pînă la gleznă, dar nu-și ridică nici piciorul. Acolo va sta, pînă va fi schimbat.

Furtuna continua să bîntuie, fulgerele se îndepărtau ; apoi se făcu întuneric beznă. Ceasul turnului bătu unsprezece. În grajd sforăiau călărașii ; lîngă grajd fusese amenajată o îngrăditură de nuiele pentru cai ; de acolo răzbătea bătaia copitelor cailor căzăcești. Ödön putu auzi bine toate astea.

Deodată i se păru că cineva îl strigă pe nume, în șoaptă, ca vocea unuia care vorbește în somn.

— Boierule, domnule Baradlay !

— Cine mă strigă ?

— Eu.

Vorbea sentinela.

— Mă cunoști ?

— Boierule, vă mai amintiți de vizitiul care a călătorit cu dumneavoastră în pusta din Mohilev, cînd erau să ne mănînce lupii ? Dumneavoastră nu m-ați părăsit atunci, nu vă părăsesc nici eu acum. În partea din spate a șopronului este o scîndură — cea de a patra — care se poate mișca din loc. Puteți ieși prin spărtura aia. În spate e un conovăț, de care sînt legați caii cazacilor. Al meu este gata înșeuat. Puteți să-l recunoașteți după coada lui bălană. Dintre toți este cel mai iute la fugă. Încălecați pe el. În spate e grădina, din-

colo de ea pusta. Fugiţi în direcţia în care s-a îndepărtat furtuna. Este o călăuză bună, vă va conduce pe un drum bun. De mine nu vă faceţi griji. Eu am să trag după dumneavoastră. Din datorie, aşa o să fac. Însă nu pot avea nici o vină că o latură a închisorii dumneavoastră e stricată. Şi încă ceva. Cînd încălecaţi pe calul meu şi vreţi să fugă tare, strîngeţi-l cu genunchii de coaste, dar să nu-l loviţi. Dacă-l loviţi, se opreşte. Şi cu cît e lovit mai tare, cu atît nu se mai mişcă. Mulţi hoţi de cai au păţit-o în felul ăsta. Ziceţi-i Liubuşka ; asta-i place. Dacă-i spui „ura, Liubuşka !", atunci zboară.

Ödön simţi din nou viaţă în inima sa.

Dacă nu a putut alege moartea omului liber, înfruntînd-o cu fruntea sus, cel puţin va putea alege moartea fiarei libere, care e împuşcată în timp ce este hăituită. Cel puţin nu va muri ca un şobolan sugrumat în capcană.

Se grăbi să urmeze sfaturile vizitiului de odinioară.

Găsi scîndura care era ţinută de un cui fără măciulie, o dădu la o parte şi se strecură prin crăpătură. Prin ea ajunse în ţarcul improvizat. Cazacii dormeau cu toţii un somn adînc pe lîngă caii lor. Găsi calul cu coadă bălană alături de care nu dormea nimeni.

Ödön încălecă şi întoarse calul.

Apoi îl strînse cu genunchii şi-i şopti la ureche :

— „Ura, Liubuşka !"

Calul zbură ca o năluca peste grădină.

Auzind tropăit de cal, sentinela apăru în fugă, ridică arma la umăr, întîi mormăi în sinea sa un „Sfîntul Gheorghe să te ocrotească" şi apoi trase în urma lui.

Treziți de împușcătură, toți săriră în picioare.

„Ce s-a întîmplat ?“

„A fugit prizonierul !“

„După el !“

Vreo zece, duăzeci de cazaci săriră pe cai și porniră în urmărire. În noaptea întunecoasă traseră după el focuri de armă. La lumina cîte unui fulger zăreau chiar umbra unui călăreț, gonind pe cîmpie și se avîntară în urmărirea lui.

Bunul armăsar de Volînia ajunse furtuna din urmă, iar furtuna era un bun tovarăș de drum, învăluindu-l treptat pe fugar cu mantaua sa de stropi de ploaie, acoperind cu tunetul trăsnetelor sale strigătele urmăritorilor și tropăitul cailor care goneau. Furtuna luă apărarea celui ce voia să scape.

Pe Ödön nu-i putură prinde.

NADIR [1]

Cine începe să fugă, pe acela îl cucerește dorul de fugă și-l poartă ca un vîrtej, ca o ameteală, mereu mai departe. Prinde dragoste de fugă.

Cînd se crăpă de ziuă, Ödön se afla în mijlocul unei cîmpii întinse și pustii.

De jur împrejur, numai pămînt și cer pustiu.

Pe cer plutea singuratic un vultur de cîmpie; pe cîmpie gonea singuratic un călăreț.

Nicăieri nu se zărea vreun drum, peste tot doar pămîntul sterp și monoton.

Numai departe în zare se profilau două fîntîni cu cumpănă, care formau împreună un „M" mare, simbolizînd poate cuvintele *„Memento mori"* [2].

Ödön își îndreptă calul spre cele două fîntîni. Calul, fiindu-i sete, goni mai repede.

Ajungînd la fîntînă, Ödön scoase apa cu ciutura și adăpă calul, apoi îi aruncă hățurile pe gît, lăsîndu-l să pască, să-și caute ceva iarbă pe cîmpia pustie.

Cîmpia însă era tare neospitalieră.

Soarele arzător al verii transformase suprafața pămîntului într-o scoarță uscată și crăpată peste tot. Probabil că altă dată, în jurul fîntînii, era multă

[1] Punctul cel mai de jos al sferei cerești, mai jos de orizont, opus zenitului.

[2] Amintește-ți de moarte (lat.).

umezeală, după cum dovedeau urmele lăsate de vite. În schimb izmei, care se întindea în jur, îi putea pare rău că avusese încredere în mocirla de primăvară, şi-şi scosese frunzele argintii. Mai încolo se întindea un pămînt arid, pe care nu creştea decît laptele cucului, plantă ce creşte cu îndărătnicie peste tot, avînd o tulpină deasă, care însă nu hrăneşte nici un animal cu frunzele ei verzi şi din care se scurge un lichid lăptos, otrăvitor.

Nu se vedea nici urmă de drum, sau măcar de roţi de car.

Ödön avu timp să se aşeze pe ghizdul fîntînii joase şi de acolo să privească în jur, în timp ce Liubuşka se odihnea colindînd cîmpia, cu iluzia că paşte. Dar nu găsea nimic.

În mijlocul cîmpiei pustii, Ödön se simţea ca un fir de praf.

Un fir de praf care gîndeşte, simte, îşi aminteşte.

Îşi aducea aminte că alaltăieri era încă o părticică dintr-un uriaş viu. Uriaşul s-a prăbuşit, s-a transformat în cenuşă, şi acum fiecare fir de praf care se răspîndeşte purtat de vînt simte şi ştie că uriaşul a murit, în timp ce firul de praf trăieşte mai departe.

Aerul fierbinte ridică la orizont o fata morgana. Un dîmb înalt, ridicat în aer, apăru ca o insulă plutitoare : o insulă verde, umbroasă, pe mare. Dar nici asta nu era adevărat. Şi natura mintea.

Cum de s-au prăbuşit deodată atîtea mărimi ! Şi acestea au fost oare numai un miraj ? O fata morgana ?

Uriaşa bătălie cu victoriile ei istorice au fost aievea şi au dispărut.

Acum toate acestea vor trebui oare negate ? Se poate să nici nu fi existat !

La acest gînd, Ödön dori să dispară de pe pămînt,

ziua să fugă, în somn să zboare, să nu se odihnească nicăieri. Să fugă de sine însuși.

Din aceste întunecate gînduri fu trezit de nechezatul calului său.

Privi în jur. Calul căzăcesc observase că pe cîmpie se apropie un călăreț și, anunțîndu-și stăpînul, veni mai aproape de el, ca și cînd l-ar fi îndemnat să plece mai departe.

Rezemîndu-și coatele pe șa Ödön îl aștepta pe călărețul care se apropia. Nu putea fi un dușman, dușmanii nu rătăcesc singuri. Trebuia să fie un tovarăș de drum, un fugar ca și el, care caută să ocolească mina soartei.

Luase și el direcția fîntînii. Fîntînile sînt farurile cîmpiei.

— De-acum se putea vedea de la o mie de pași că cel care se apropia era un rătăcit care făcuse parte dintr-o formație de guerilă : pe pălăria lui rotundă se fudulea o panglică roșie.

Cînd omul se apropie, Ödön îl recunoscu. Era Boksa Gergö.

Fu chiar bucuros de întîlnire. Un om cunoscut în pustietate.

Este adevărat că era printre ultimii pentru care ar fi simțit o pornire prietenească, dar ce contează așa ceva în astfel de timpuri, cînd cel mai bun prieten l-a trădat fără pic de remușcare ?

Îl salută pe cel ce se apropia.

Cînd îl recunoscu pe Ödön, Gergö se bucură în mod deosebit.

— Ehei ! Boierule ! Bine că vă găsesc aici! Pe tot ce e sfînt vă spun că bine ați făcut că ați plecat. În partea aceea de acolo, lumea e rea. Și eu abia am reușit să scap.

Zicînd acestea, descăleca și-și bătu calul pe gît.

— Zău că de nu se grăbea căluțul meu, ajungeam

în gura dulăilor. Închipuiți-vă, boierule, cînd am văzut că totul s-a sfîrșit, și că se depun armele, m-am gîndit în sinea mea : nu se poate ca muscalul să primească pe gratis cei o sută de boi pe care-i am în primire. Și m-am hotărît să-i duc la Oradea, prin pădurea de la Beiuș. Mi-am scos de pe dolman fireturile de aur, mi-am ascuns sabia și pistoalele în pădure, și mă prezint la muscal zicînd că am o sută de boi de vînzare, să-i cumpere. Prostul de muscal s-a învoit, s-a tocmit și nici nu i-a găsit scumpi, cît i-am cerut ; a preluat boii și mi-a dat declarație să mă duc cu ea la domnul Rideghváry, ca să-mi plătească el.

— Rideghváry e la Oradea ? întrebă Ödön repede.

— Chiar acolo ! Dar nici eu nu m-am dus la el după bani ; m-am bucurat cînd am putut încăleca din nou pe căluțul meu și am șters-o de acolo, ca să-mi piardă urma. Le-am tras clapa ! Mi-ar fi făcut domnul Rideghváry socoteala la bani mărunți !

Lui Ödön îi căzu o piatră de pe inimă.

Dacă Rideghváry e la Oradea, înseamnă că-i datorează pentru a doua oară viața lui Leonid Ramiroff pentru că dacă nu-l prindea Leonid pe drum, ar fi nimerit direct în brațele dușmanului său de moarte.

„S-o fi făcut Leonid anume ? Poate că și fuga nocturnă a fost pusă la cale tot de el ? Poate că l-a însărcinat pe vizitiu să-l ajute să fugă ? Poate că tocmai în împrejurarea asta a fost prietenul lui cel mai adevărat ? Poate că așa s-au petrecut lucrurile ; a procedat ca un muscal, dar cu adevărat nobil."

Poate că nimic nu era adevărat din toate astea, dar Ödön ținea la această explicație, pentru că ea îi reda încrederea în Dumnezeu și oameni, în dreptatea veșnică și în sentimentele veșnice.

Prin această explicație a fugii sale miraculoase regăsi liniștea fatalității. Oamenii au o misiune. Există oameni cărora soarta le poruncește să trăiască. Cine știe pentru ce anume îi păstrează ?

— Îți mulțumesc, îi zise Ödön lui Boksa, că mi-ai spus unde e Rideghváry. În toată lumea ăsta e singurul om pe care-l ocolesc, căruia nu o să mă predau niciodată.

— Și atunci ?

— O să mă duc la primul general austriac pe care-l întîlnesc, o să-i spun cine sînt, și ca să facem socoteala, îi zic : „Sînt gata să plătesc".

Un asemenea gînd nu se bucură de aprobarea lui Boksa Gergö.

— Ei, domnule, dar ideea asta nu-i o idee bună. Nu, și iar nu ! Eu sînt un om simplu, dar la așa ceva nu subscriu. Acum, cînd învingătorul e în prima furie, pe care-l înhață primul, îl face bucăți. De ce atîta grabă ?

— Doar nu o să mă ascund cu lunile în stufăriș. Să mă fac vagabond și să hoinăresc din hotar în hotar ?

— Eu nu spun să faceți așa ceva, cu toate că probabil eu așa am să fac, dar presupun totuși că un boier ca dumneavoastră, care recunoașteți regulile boierești, nu o să vă duceți nicăieri, pînă cînd nu vă invită cineva.

— Și atunci să stau în porumbiște, pînă o să dea de mine cu invitația ?

— Așa ceva nu spun. De ce să stați în porumbiște ! Aveți un frumos castel boieresc. Vă duceți acasă și așteptați acolo, așa cum vi se cuvine rangului dumneavoastră, pînă vine să vă cheme.

— Ca să otrăvesc eu însumi securea cu care-mi va tăia capul : să-mi văd zilnic mama, soția și

copiii și să-mi chinui sufletul cu fericirea dăruită pe zile și ore și în timp ce mă voi lăsa tîrît de lîngă cei pe care îi iubesc mai mult, să ascult strigătele lor de disperare. La un asemenea chin rafinat nici dușmanul nu m-ar putea condamna.

— Cînd v-ați văzut pentru ultima dată familia ?

— Au trecut mai bine de patru luni de cînd am fost ultima dată la Nemesdomb.

— Deci, încă dinainte de marile bătălii.

— De atunci nu am mai avut timp să trec pe acasă.

— Dar pe insula dintre Crișuri cînd ați fost ?

— Niciodată. Acolo nu există decît o reședință de vară, pe care tata a cumpărat-o în timp ce eu eram în străinătate, iar de cînd m-am întors acasă numai veri bune de petrecere n-am avut.

— Bine, bine, vă înțeleg foarte bine. Cu mintea mea puțină pe care o am, pot și eu să-mi dau seama că un domn atît de distins vrea să aleagă cînd și cui să capituleze. Nu vreți să vă lăsați prins de dușman ca un cîine hăituit ; nu doriți să vă lăsați condus cu mîinile legate la spate printre hohotele de rîs ale dușmanului ; dar atît cît mă pricep cu mintea mea proastă, vreau să vă spun și eu ceva. Eu o să vă conduc peste cîmpii și mlaștini, fără să ne întîlnim cu oameni. O să vă conduc la casa unui bun prieten, care ne cade tocmai în drum. De acolo, printr-o scrisoare adresată direct comandantului suprem al armatei austriece, puteți să-i comunicați că-i stați la dispoziție. Dacă are nevoie de dumneavoastră, o să vă cheme. Dar poate că nu vă cheamă. Se pot întîmpla mii de lucruri. De ce să vă grăbiți spre necazuri ? Lăsați-le să vă ajungă singure și pînă atunci aveți doar grijă să nu vi se stingă pipa. Eu dacă aș fi boier, așa aș proceda.

— Primesc ! Mă iau după mintea dumitale, pentru că pe a mea am aruncat-o pe fereastră. N-am nimic împotrivă, du-mă unde vrei.

Ödön urmări cu privirea un scaiete, pe care vîntul îl gonea înaintea sa pe cîmpie. Cît de jalnică devine această plantă cînd se rupe de rădăcina ei !

Un vînt îl poartă spre miazăzi, apoi îl ia altul şi-l poartă spre răsărit. Şi ce plantă încăpăţînată şi cu ghimpi ameninţători este cît timp e prinsă în rădăcini !

Iată că în două zile, omul acesta e al treilea care-l scoate din matca lui. Oameni mărunţi, de care altă dată nici nu ar fi ascultat, şi care acum îl mînau pe cîmpie ca vîntul scaietele. Tallérossy, vizitiul, Boksa.

Se pare că e unul din blestemele oamenilor mari, care nu mai reprezintă nimic, să vadă că oamenii mici au rămas la fel cum au fost. Baradlay Ödön putea să-l invidieze pe Boksa Gergö pentru faptul că a rămas tot Boksa Gergö.

— Să încălecăm pe cai şi s-o pornim la drum.

În ziua aceea fata morgana era deosebit de îmbietoare. La orizont arăta păduri de palmieri. Cu toate că acolo nu erau decît mlaştini.

Dar pentru cei ce rătăcesc pe cîmpia pîrjolită sub un cer aprins de vară şi mlaştinile reprezintă un refugiu bine venit.

Spre amiază, cînd ajunseră în apropierea mlaştinii, fata morgana dispăru, şi tot orizontul dinspre miazăzi fu străbătut de o fişie fără margini de culoare verde-închis.

În apropierea mlaştinii, o porţiune de pămînt era acoperită de un mîl galben, aşa cum fusese adus de revărsările apei, presărat doar ici-colo cu cîte

un fir de bărboasă. Printre ele cîte un pipirig, care chiar cînd înfloreşte arată de parcă ar fi uscat.

Dar acolo unde începe apa, începe şi viaţa.

O cîmpie imensă, plină de o viaţă care ne este străină.

O întindere nesfîrşită de stuf, cu vîrfuri ca nişte cozi de vulpe care se leagănă în vînt ca o recoltă a diavolului. Lanuri dese care nu produc însă nici o sămînţă hrănitoare.

La mijloc e o linişte tainică, plină de şoapte adormitoare. Şoaptele sînt ale vîntului ce se strecoară prin stufăriş, iar liniştea e a somnului zilei. Pentru locuitorii mlaştinii, ziua e noaptea.

Trebuie să fii un om curajos şi hotărît ca să pătrunzi în această împărăţie a liniştii, pentru a străbate ascunzişurile ei.

Boksa cunoştea aceste locuri, aici era ca la el acasă.

De multe ori se strecurase pe cărările de aici. Cunoştea fiecare mlaştină, unde poate fi ascuns un viţel ; ştia prin care spărtură de stufăriş se pot evita smîrcurile cu nămol fără fund, şi unde o punte mişcătoare poate susţine un cal cu călăreţ cu tot. Cine alunecă de pe ea în mîlul hăţişului de stuf, este înghiţit de masa vîscoasă, din care nici o ştiinţă nu-l mai poate scăpa ; îl mănîncă lipitorile şi racii. Mai ştia unde, în mijlocul acestor terenuri mişcătoare, se găsesc locuri mai înalte, bune pentru tabără, unde se puteau găsi pajişti bune de păscut pentru cai, şi colibe de papură pentru călăreţi.

— Cine vine după mine, nu are de ce se teme !

Boksa Gergö spuse aceste cuvinte cu atîta mîndrie, ca şi cînd ar fi ştiut că pe aceste terenuri stăpîn este de-acum el. Aici începea acea ţară unde nimeni nu comandă, şi care nu poate fi

cucerită niciodată, unde toți comandanții de oști ai țarului Rusiei trebuiau să se oprească.

Aici se simțea la adăpost.

Caii mergeau prin apa care uneori le ajungea pînă la crupă. Într-un loc trebuiră să treacă înot, peste o apă mare curgătoare. Drum nu exista. Pe hoinar îl călăuzeau numai plantele sărăcăcioase cu frunze prăpădite, arătînd unde are apa un fund sigur, precum și minunatul său simț de orientare, care îl ajuta să recunoască vechi urme de drum în niște stufișuri răzlețe, presărate în sălbatica uniformitate.

Uneori se nimerea să cunoască atît de bine locurile, încît nici nu mai trebuia să-și supravegheze calul, care și el le cunoștea tot atît de bine.

Atunci se întorcea în șa și-l ținea de vorbă pe tovarășul său de drum. Întîi îi spuse că nu au fost înfrînți definitiv. În mintea lui era un întreg caleidoscop, cu variate imagini, pe care le înșira una lîngă alta :

„Komárom mai rezistă și se poate apăra chiar și trei ani. Și o să se apere ! Între timp roata lumii se mai învîrtește o dată."

„În cel mai rău caz, dacă se predă, va cere în schimb ca să se dea o grațiere generală."

„Mai mult ca sigur că țarul Rusiei a dispus ca după victorie, aici nimeni să nu fie urmărit ; o să se restabilească vechea constituție."

„Este mai mult ca sigur că în curînd rușii și austriecii o să se ia la bătaie ; înșuși ofițerii ruși spun asta, și astfel lucrurile o să ia o nouă întorsătură".

„Apoi mai există mulți care n-au depus armele și s-au retras în păduri și mlaștini, de unde au să continue lupta de guerilă."

„Fruntașii se refugiază în Turcia și-l cheamă în ajutor pe turc, ca pe vremea lui Thököly [1]. Turcul nu va ceda rusului și va fi obligat să vină."

„În spatele turcului se află Anglia și Franța, care o să-i atace pe ruși."

„Coroana va fi oferită fiului cel mic al reginei Angliei, care o va accepta."

„În Asia mai există trei brigăzi ungurești, care au rămas în vechea patrie și după care a plecat bătrînul Mészaros ca să-i aducă. Fiecare brigadă numără treizeci de mii de ostași."

Toate astea Boksa le spunea lui Baradlay Ödön cu ferma convingere a celei mai fanatice credințe.

Ödön nu-l contrazicea ; în sinea lui se gîndea :

„Oare și pe mine o să mă cuprindă această sfîntă nebunie ?"

Pînă la urmă chiar l-a cuprins !

Pentru că nu există om, nici ca excepție, pe care să nu-l fi cuprins măcar o dată o mică parte a acestor halucinații de somnambul.

Printre noi erau și dintre aceia care se adresau spiritelor, în ședințe de spiritism, cerîndu-le ca prin ciocănituri în mesele de ședință, să ne răspundă : ce se va întîmpla cu noi ?

Tălmăceau visele noastre !

Cine ? Toți !

Deosebirea era numai că unii știau să tăinuiască faptul că sînt deja atinși de boală, pe cînd alții o spuneau în public.

Era ca un delir fantastic al unei națiuni bolnave, pe moarte ! Și, ah, cît de mult timp a fost necesar ca să se vindece !

---

[1] *Thököly Imre* (1656—1705, conducătorul mișcării maghiare de eliberare din 1678, îndreptată împotriva Habsburgilor. În lupta sa s-a sprijinit pe turci (n.r.).

Spre amiază ajunseră pe o insulă dintr-o mlaştină, care putea oferi un loc de popas în aceste meleaguri nelocuite.

Era un spaţiu rotund, cu un diametru de douăzeci stînjeni, înconjurat de tufişuri de drobiţă şi de răchită.

În mijlocul acestei insule, era o colibă de papură dărăpănată, făcută din snopi de papură puşi unul peste altul şi legaţi cu răchită.

— Aici ne vom odihni, domnule, spuse Boksa Gergö, sărind de pe cal. Trebuie să ne cruţăm caii.

Pămîntul era acoperit cu o iarbă deasă, ici-colo amestecată cu mîl. Caii nimeriseră într-o tabără bună.

— Simţiţi ceva ? întrebă Boksa.

— Nimic, răspunse Ödön, neînţelegînd întrebarea.

— De pildă : foame.

— Eu rezist bine la foame.

— Totuşi, o să căutăm ceva. De obicei, apa nu e pustie.

Boksa Gergö îşi scoase cizmele, îşi sufecă pantalonii şi intră în apă în partea de jos a insulei. Peste cîteva minute se întoarse cu pălăria plină de raci.

— În lunile fără „r" sînt deosebit de gustoşi.

Apoi, deasupra unei gropiţe în care aruncă racii, clădi o grămăjoară de vreascuri şi găteje, pe care o aprinse cu ajutorul iascăi şi amnarului. Cînd înlătură spuza de pe ei, racii erau bine roşiţi. Erau gata prăjiţi.

Îi scoase şi îi întinse pe iarbă în faţa lui Ödön.

Apoi el însuşi dădu exemplu în timpul ospăţului cu raci.

Ödön nici nu se atinse de ei, cu toate că Boksa îi lăuda straşnic cît sînt de buni.

Cînd termină de mîncat, îi zise lui Ödön :

— Apoi, așa nu-i bine. Mai avem douăzeci și patru de ore de mers pînă să ajungem la locul unde vreau să vă duc. De ieri, dumneavoastră n-ați mîncat nimic și o să vă pierd pe drum. Îmi dau seama că nu vreți din delicatesurile care ni se oferă pe drum. Eu sînt obișnuit cu ele. Pot să trăiesc și cinci zile cu melci cruzi și scoici. Este adevărat că așa ceva nu este pentru stomacul unui om de vază. Dar găsesc eu o soluție. La o distanță de două ore de mers, spre miazănoapte de aici se află Komádi ; o să dau o fugă pînă acolo, iar dumneavoastră mă așteptați aici. Puteți să trageți și un pui de somn, numai să nu uitați să puneți pe foc, ca să alungați țînțarii. Știu că tot n-ați dormit de cîteva nopți. Pînă la asfințit, mă întorc cu ceva de-ale gurii. Apoi o s-o pornim, iavaș-iavaș, la lumina lunii. E bine așa ?

Ödön îl aprobă în toate. De cînd cu marea înfrîngere, nu mai avea nici un pic de voință.

Așa că Boksa înșeuă agale și dispăru prin păpuriș spre miazănoapte.

Abia atunci începu Ödön să simtă apăsarea singurătății.

Era în afara lumii.

Singur, pe o insulă cu un diametru de douăzeci de stînjeni.

Chiar și vegetația insulei putea fi considerată ca un exilat al societății, o vegetație care, datorită faimei sale proaste, s-a refugiat din ținuturi populate în pustietate.

Aici creștea în voie cucuta ucigătoare de apă... păpălăul cu boabe sîngerii, pătrunjelul cîinelui cu frunze albastre otrăvitoare, coriandrul cu miros amețitor, ciumăfaia murdară, știrigoaia neagră amenințătoare, ca o adunătură de tîlhari și ucigași

care se feresc de ochii lumii, și care își urzește în taină planurile sale criminale, împotriva a tot ce este viață.

Iar în jur se întindea universul închis al apelor nesfîrșite.

Frunzele groase ale nuferilor, de mărimea unei pălării, și florile lor ca niște lalele mari, sînt dovada că adîncimea apei e mai mare de un stînjen. Această floare galbenă răsare din fundul mocirlelor și din adînc.

Ce închisoare extraordinară este această străveche creație a naturii !

Aci, Baradlay Ödön era tot așa de bine închis, ca și cînd s-ar fi aflat într-o celulă acoperită cu plumb.

Și dacă călăuza lui nu se mai întoarce, dacă se rătăcește, dacă îl prind sau îl gonesc, Ödön va trebui să piară aici. Cu propriile-i forțe, niciodată nu ar putea ieși dintre aceste pămînturi mișcătoare.

Dar de ce să se mai teamă el de pustietate ?

Curînd lumea aceea pustie începu să se populeze, și, pe măsură ce soarele cobora, liniștea mută prinse să se anime. În aer se auzi un fîlfîit de aripi. Deasupra capului său trecură în zbor un stol de bîtlani călători, a căror penaj alb strălucea în soare ; în depărtare începu să se tînguie cu glas trist buhaiul de baltă, cățelul pămîntului schelălăia în fața vizuinii sale, iar măcăitul rațelor sălbatice și al pescărușilor era însoțit de orăcăitul în cor al milioanelor de broaște, printre care uneori se intercala și lătratul înfometat al lupului de baltă. Nici un dangăt de clopot. Tare departe trebuia să fie cea mai apropiată localitate.

Însă, prin locurile astea străine ale lumii acvatice, lui Ödön i se părea uneori că străbate cîte un

tunet care zguduie pămîntul. Erau ca niște îndepărtate salve de tun.

Încă unul, și încă unul.

Ca o străfulgerare, își aminti de halucinațiile călăuzei sale.

Era mai mult de trei zile de cînd ultima unitate maghiară bună de luptă depusese armele și nu se mai războia ; atunci cine trăgea cu tunul ?

Poate aliații între ei ?

Și își continuă gîndul, pînă cînd tresări speriat de propriile sale visuri. „Pînă aici am ajuns ?"

„Este atît de ușor ca omul să înnebunească în singurătate ?"

Își reveni.

Soarele apusese. Începu să simtă că-i e foame și frig. În mijlocul mlaștinii, seara e rece.

Și Boksa tot nu venea.

Dacă a pierit ? Sau poate l-a părăsit intenționat ?

Odată acest om fusese pedepsit în fața lui. Îl pedepsise fratele său. Acum putea să se răzbune groaznic. Trebuia doar să-l părăsească aici unde l-a adus, în mijlocul acestor pămînturi mișcătoare.

Soarele dispăruse și, în partea cealaltă a mlaștinii, apăru luna cu fața ei palidă.

Privind în aurul luminos al lunii, Ödön văzu deodată în razele ei un cap de om care se mișca. Se apropia cineva.

Era corbul profetului Ilie, care aducea pîine stăpînului său. În curînd, prin stufărișurile mlaștinii se auzi Boksa Gergö fluierînd. Era melodia unui cunoscut cîntec de luptă. Doar cîntecul le mai rămăsese.

Ödön aținți focul, pentru ca cel care se întorcea să găsească mai ușor locul.

Boksa venea greu împovărat, cu o pereche de desagi plini cu merinde suficiente pentru întreaga expediție.

— A durat cam mult pînă m-am întors, se scuză el de departe, înainte de a descăleca. Era cît pe aci să dau de bucluc. Dar întîi să vedem ce-i aici.

Coborînd desaga de pe cal, deschise și înșiră pe pătură : pîine proaspătă, caşcaval, slănină și o ploscă plină. Din cealaltă parte a desăgii scoase o șubă de blană, pe care o puse pe umerii lui Ödön.

— Pe drum o să prindă bine. Am observat că nu aveți haine groase.

— Mulțumesc.

— N-aveți pentru ce. Totul e pe gratis, spuse Boksa rîzînd.

— Cum asta ?

— O să vă povestesc. Întîi să mîncăm. Nu vă fie teamă, n-am furat. Așa să-mi ajute Dumnezeu că am procurat totul cinstit ; nici eu n-am înghițit încă nimic.

Zicînd aceasta, se culcă pe burtă, pe lîngă șuba întinsă pe iarbă, și-i dovedi lui Ödön imediat că nici el nu cinase încă, înghițind asemenea îmbucături din bucatele aduse, încît era aproape să se înece cu ele.

Dar chiar în timp ce mînca, îl apucă rîsul. Vroia numai să mai bea încă o dată din ploscă, apoi i-o întinse lui Ödön.

— Așa, acum pot să vorbesc. Ehei, ce ideie grozavă am avut să mă duc în Komádi. Și ce minunată a fost această mică expediție. Gîndiți-vă numai, domnule, cum am intrat eu călare în Komádi, nimeni nu mi-a spus nimic, și m-au lăsat să mă duc înainte pînă la primărie. Abia cînd am ajuns în piață, văd pocinogul peste care am dat. Orașul

e plin de cazaci, ieșeau ba dintr-o casă, ba din alta, iar la primărie era chiar cartierul general. Să fug, era prea tîrziu. Drumul îmi era închis din toate părțile. „Acu-i, acu, Gergö, îmi zic eu, dacă ai ceva glagorie în cap, ori tu îi stringi pe ei cu ușa, ori ei pe tine".

— Și ce s-a întîmplat ?

— Apoi, i-am strîns cu pe ei : am mers binișor drept la ușa primăriei. I-am poruncit unui cazac să-mi țină frîul calului pînă mă întorc, apoi am întrebat straja unde e generalul. Nu știu dacă era general, dar am dat buzna peste el. Știam că de aia a fost trimis atît de departe de grosul armatei ca să procure alimente pentru ea. L-am asaltat direct cu chitanța de ieri. Domnule, i-am spus : eu v-am vîndut niște boi, iată chitanța, plătiți-mi. Săracul, s-a speriat, parcă era hipnotizat. Ceea ce-i ceream reprezenta o sumă mare. Se scuză cît putu, zicînd să mă duc la Oradea, că acolo e casieria principală ; eu insistam și mai tare că eu aici am nevoie de bani, cum să mă duc în ținuturi atît de depărtate ? Nici nu știu pe unde e. Și eu trebuie să plătesc altora. Pînă la urmă, s-a dat pe brazdă, și ne-am înțeles să-i las treizeci la sută din chitanță. S-a bucurat așa de tare încît m-a și îmbrățișat ; iar restul de șaptezeci la sută mi i-a plătit. Banii îi am aici în buzunar, fără să fi înșelat pe nimeni. Le-am vîndut boii noștri, pe care tot i-ar fi luat, iar eu am primit pentru ceea ce au cumpărat. I-a rămas și sărmanului de general treizeci la sută din afacere. Săracul, îi pică bine, poate că e tată de familie, are copii. Dumnezeu să-l ocrotească pe unde trece.

Și Gergö își mai tăie o bucată de slană și pîine.

Ödön îl invidie pe acest om care, și în cea mai îngrozitoare situație, găsește un umor afurisit.

— Și acum, la drum !

Luna plină îi favoriza pe cei ce se ascundeau. În mijlocul mlaștinii, pe alocuri erau de-acum poiene complet uscate, prin care înaintarea putea fi grăbită. Și caii puteau fi hrăniți mai bine. Peste tot era iarbă deasă, tufișuri și ferigă.

Spre dimineață, ajunseră la malul unui rîu.

Aci, Boksa Gergö și protejatul său se odihniră în coliba unui pescar, un cunoscut al lui Boksa. Pescarul le pregăti o ciorbă pescărească ardeiată. Între timp, Boksa prepară țuică fiartă cu piper. După ce mîncară, pe Ödön îl cuprinse imediat somnul, adormind pe loc, pe pajiște, după trei nopți de veghe și fugă.

Cînd se trezi, Boksa ședea în ușa colibei.

— Cît e ceasul ? îl întrebă.

— Spre asfințit.

— Atît de mult am dormit ! De ce nu m-ai trezit ?

— Ar fi fost păcat de Dumnezeu. În somn ați fost acasă și ați vorbit cu băiețelul dumneavoastră.

La aceste cuvinte, Ödön se întristă.

Visul lui nu era greu de ghicit.

Acum drumul ducea de-a lungul cursului întortocheat al rîului.

Malurile lui, neamenajate, erau peste tot acoperite de plante. În jur, păduri cu tulpinile în apă timp de trei anotimpuri ale anului, prin care trebuie mers cînd cu barca, cînd călare. Păduri bogate de stejari și ulmi, printre care curgea apa, astfel că insulele din mijlocul rîului păreau a fi continuarea pădurii de pe mal ; pe alocuri coroanele copacilor de pe mal se împreunau cu a celor de pe insule, și un braț al rîului se strecura pe sub ele.

Se făcuse seară, cînd ajunseră pe o insulă mai mare, cu un pod care ducea pe malul celălalt, dinspre miazănoapte.

— Domnule, am ajuns, spuse Boksa. Aici trebuie să fie casa cunoscutului acela al meu, unde v-am promis că vă conduc.

— Cum îl cheamă ?

— O să-l recunoaşteţi.

— Nu o să-i fiu o povară ?

— Sînt sigur că nu.

Trecură în linişte podul şi, de la capătul podului, de unde pădurea seculară se împărţea în două, iar copacii uriaşi împreunaţi ca o boltă verde de biserică îngăduiră privirii să pătrundă în interiorul insulei, zăriră în lumina lunii imaginea unui castel, cu pereţii plini de iederă şi trandafiri agăţători, care înfloreau a doua oară ; iar lîngă castel un tei uriaş, şi un lac mare albastru, în oglinda căruia castelul se reflecta încă o dată.

Lui Ödön i se păru că imaginea asta o văzuse pictată pe undeva.

Pe veranda castelului ardea o lampă, iar lumina de la fereastră se răsfrîngea tremurat pe oglinda lacului.

Cei doi călăreţi se apropiară în linişte de castel, pe poteca presărată cu pietriş.

În faţa verandei descălecară, un grăjdar preluă hăţurile şi cei doi noi sosiţi urcară pe scările de marmură.

Cînd Baradlay Ödön se află pe palierul verandei, îşi aruncă privirea prin fereastra luminată în interior ; lîngă masă văzu o femeie tînără îmbrăcată în doliu, cu un prunc adormit în braţe şi o altă femeie cu o faţă ca de marmură, care citea dintr-o *Biblie* legată cu catarame, fără să clipească, şi un bărbat tînăr, care ţinea un băieţaş pe genunchii

lui, desenîndu-i niște litere pe o tablă mare, neagră.

I se păru că cunoaște bine toate aceste persoane.

În colț se odihnea un cîine mare newfoundlandez, care își ridică brusc capul, rînjind de parcă ar fi rîs și fugi la ușă. Știa să rîdă ca un mare poznaș. Știa că nu are voie să latre, că dormea micuțul.

La agitația cîinelui, toți priviră spre ușa de sticlă, cu o mirare plină de așteptare. Nu vedeau în întunericul de afară.

— Unde mă aflu ? îl întrebă Ödön emoționat pe Boksa.

— Acasă !

Ödön știuse foarte bine că cel care-l adusese la ai săi, în familie, îi va provoca o fericire dureroasă.

Pentru el, viața asta era o agonie zilnică.

Așa cum se hotărîse în sinea lui, îndată ce se reîntoarse, Ödön înștiință printr-o scrisoare pe comandantul suprem, învestit cu depline puteri, spunîndu-i unde se află și că-i stă la dispoziție, așteptînd ordinele sale.

Iar pînă atunci, să încercăm să ne bucurăm de venirea acasă !

Aceasta în condițiile în care fiecare sărut e un bun rămas și cînd în fiecare îmbrățișare se furișează umbra rece care șoptește : „Poate mîine ?"

Aranka suferea chinurile unui înger blestemat.

— De ce stai aici, îi zicea ea soțului ei. Pleacă, salvează-te ! Ascunde-te ! Ce contează pentru tine mîndria ta, orgoliul tău ? N-ai decît să fii umilit, jignit, dar să rămîi al meu. Fugi pînă se poate. Ți-ai dat cuvîntul de onoare ? Dacă de o sută de ori îl calci, de o sută de ori am să te iubesc mai mult ! Du-te în străinătate. Dacă vrei te urmez. Dacă nu, rămîn acasă și voi fi văduva ta îndoliată. Port haine de doliu, numai să te știu în viață. Dar nu lăsa o moștenire atît de groaznică celor doi copii ai tăi ! Nu-i scufunda și pe ei în botezul

de sînge ! Să mergem împreună și să cerșim prin toată lumea. Nu am nevoie de nimic în afară de tine și de cei doi copii ai mei. Ce mă interesează renumele distinsei noastre familii ? Leapădă-te de numele tău. Eu am să te iubesc oricum te-ar chema. Patria mea o să fie acolo unde vei fi tu. Să plecăm în America. O să muncesc alături de tine ca menajeră, zilieră, slujnică. Sau, dacă nu, omoară-mă întîi pe mine, apoi poartă-te ca un roman.

Ödön nu cedă insistențelor ei. Își aștepta soarta.

Era groaznic să vezi zi de zi agitația nervoasă a acestei tinere femei. Ori de cîte ori se deschidea o ușă, tresărea, și ori de cîte ori auzea o voce străină în antreu, se speria : nu cumva a sosit citația pentru soțul ei ?

Iar noaptea, cînd toți dormeau, ea număra ceasurile veghind și umbla cu o lampă în mînă prin casă, întrebînd pe fiecare dacă nu auzise vreun zgomot. Oare nu bate cineva la poartă ? Nu cumva pe afară se aude zăngănit de arme ?

Jenö vedea cum noapte de noapte această ființă se strecura ca o arătare, din terasă în terasă, strîngîndu-și la piept capotul alb, ca și cînd ar fi văzut cu ochii deschiși niște vise adevărate, ca un nebun sau somnambul. Deseori îi risipea neliniștea, conjurînd-o să se întoarcă în dormitorul ei : e liniște doar peste tot ; toți dorm, nu se aude nimic.

Și apoi zilnic, cînd sosea poșta, familia îngrijorată se arunca asupra scrisorilor sosite. Cine a primit o scrisoare ? Ce conține ? A sosit răspuns la scrisoarea lui Ödön ?

Trecea o zi după alta și nu sosea nici un răspuns.

Într-o după amiază, cînd în castelul de pe insula dintre Crișuri sosi din nou poșta, printre scrisorile

aduse era una pe care adresa era scrisă în nemţeşte.

„*Herrn Eugen von Baradlay.*“

Eugen = Jenö.

Scrisoarea fu predată lui Jenö.

Jenö o deschise, o citi şi apoi o băgă în sîn.

Toată familia era de faţă.

Mama îl întrebă de unde a venit scrisoarea şi ce conţine.

— Trebuie să plec.

Mama îl mai întrebă :

— Unde şi de ce ?

Atunci Jenö răspunse hotărît :

— Eu nu mai pot să privesc la toate astea. Casa Baradlay se prăbuşeşte. Totul e pierdut şi voi nu mai puteţi face nimic. Socotelile voastre au dat greş. Eforturile voastre ne costă scump. Idealurile voastre au fost călcate în picioare. Eu nu mai pot vedea acest chin. Despre un frate nu ştiu nimic, celălalt aşteaptă să fie arestat de pe o zi pe alta. Mama nu scoate toată ziua un cuvînt. Cumnata e aproape înnebunită de durere. Viaţa asta mă omoară. Voi aţi terminat, nu mai puteţi face nimic în interesul vostru. Acum e rîndul meu să acţionez.

— În ce fel ? întrebă mama cu răceală.

— Ştiu eu.

— Dar am dreptul şi eu să aflu. Pentru că nici un membru al acestei familii nu poate face ceva despre care mai întîi să nu spun eu : „e bine !“

— Ai să afli după ce va fi făcut.

— Şi dacă atunci o să spun că „nu e bine“ ?

— Atunci n-o să mai poţi schimba nimic.

— Atunci îţi interzic dinainte.

— Degeaba. Eu nu mai ascult de porunca ta.

Sînt bărbat, liber pe faptele mele.

— Ești însă fiu și frate, interveni Ödön.

Jenö se uită trist la frate-său.

— O să afli mai tîrziu, spuse el cu un oftat stins.

Mama îl apucă pe Jenö de mînă și-l întrebă :

— Te gîndești la salvarea familiei noastre ?

— Mă gîndesc și am să acționez.

— Să-ți ghicesc gîndurile ?

— Nu te las.

— Citesc în sufletul tău. Te-am studiat încă din leagăn. Erai ca o carte în care am studiat fiecare capitol. În clipa aceasta te gîndești să ne părăsești și să te întorci ca să reînnoiești vechile tale cunoștințe, să-ți recîștigi influența ta de dinainte la dușmanii noștri.

Jenö o întrerupse cu amărăciune :

— Și apoi să-mi însușesc averea confiscată a fraților mei, nu-i așa ?

La auzul acestor cuvinte, doamnei Baradlay i se făcu milă de fiul ei.

— Nu, Jenö. Eu nu te-am acuzat că ești lipsit de inimă. Ci, dimpotrivă, că ne iubești prea tare, că vrei să faci un sacrificiu pentru salvarea noastră, un sacrificiu mai amar decît pieirea însăși.

— Poate că o să fie amar, dar o să ne obișnuim.

— Cu ce ?

— Nu spun nimic. O știi chiar tu.

— Știu ! Te întorci la familia Plankenhorst !

Jenö zîmbi trist.

— Asta ai citit în inima mea ?

— Vrei să o iei de nevastă pe fata aceea, ca să-ți salvezi frații, folosindu-te de influența deosebită de care se bucură familia aceea.

— Așa crezi ?

— Pe o fată care îți va aduce ca zestre în casă

ura mea, pe care patria ta a blestemat-o, alături de care Dumnezeu o să te pedepsească !

Aranka se aruncă la pieptul soacrei sale.

— Mamă, nu vorbi așa, poate că o iubește !

Ödön își conduse soția la scaunul ei.

— Tu nu trebuie să te amesteci, iubito. E vorba de lucruri pe care sufletul tău curat, ca de înger, nu le poate înțelege. Dacă ar fi vorba ca unul din noi să fie obligat să meargă desculț, cu o funie de gît, ca să se pocăiască, cerînd iertarea păcatelor, aș zice : „Se poate, a făcut-o și un rege [1]" ; dacă ar fi vorba ca unul din noi să se dezică în biserică, în fața poporului, de tot ce a crezut pînă acum, i-aș spune : „Se poate, a făcut-o și un înțelept [2]". Dar ca să cumperi viața și fericirea cu prețul jurămîntului de dragoste pentru femeia aceea, care a fost spiritul rău ce a inspirat toate loviturile date patriei noastre, care a aținat ura între cele două națiuni, care a fost o trădătoare, o spioană, o calomniatoare ; care a instigat pe cetățeni contra tronului și apoi i-a predat pe răzvrătiți călăului ; care în pieptul ei satanic a copt sfaturi diabolice, în urma cărora două țări au ajuns să jelească răni care niciodată n-o să se vindece ; și pe această femeie-monstru să o aducă în casa părintească ca logodnică, așa ceva nu poate face un Baradlay. Și dacă ar face-o, ar găsi un alt Baradlay care nu o să vrea să trăiască cu un așa preț.

În hohote de plîns, mama se agață de gîtul lui Ödön. Erau cuvinte izvorîte din sufletul ei mîndru.

---

[1] Regele Henric al IV-lea (sec. XI) s-a dus în acest fel la Canossa, pentru a-l implora pe papa Grigore al VII-lea pentru iertarea păcatelor sale.

[2] Este vorba despre Galileo Galilei.

Jenö nu răspunse nimic, dar zîmbi trist şi se pregăti de plecare. Aranka se uită la el cu multă milă.

— Şi tu mă condamni ? o întrebă el în şoaptă, înainte de plecare.

— Fă cum îţi porunceşte inima ! oftă tînăra femeie.

— Pe ceruri, aşa şi fac !

Dar maică-sa îi mai aţinu o dată calea, îngenunchie în faţa lui, ca să nu poată pleca.

— Fiul meu, te implor, nu pleca. Mai bine să ne pască mizeria, chinurile şi chiar moartea, o să le suportăm în tăcere, fără a ne plînge. Au murit doar zeci de mii pentru idealurile noastre. Dar să nu permitem să ne fie ucise sufletele. Noi suferim cu toţii ca în iad, totuşi nu ai auzit niciodată ca să-l fi blestemat pe Dumnezeu. Să nu închizi drumul nostru spre ceruri.

— Mamă, te rog, ridică-te.

— Nu, dacă pleci, locul meu e în noroi ; tu mă arunci acolo.

— Tu nu mă înţelegi, şi nici nu vreau să mă înţelegi.

— Cum ? spuse mama cu bucurie, nu te gîndeşti să faci ceea ce te-am acuzat ?

— La asta nu răspund.

— Numai un cuvînt, zise Ödön păşind între ei. Dacă vrei să ne linişteşti, atunci arată-ne scrisoarea pe care ai primit-o acum.

Jenö se apucă speriat de piept, ca şi cînd i-ar fi fost teamă că o să-i ia scrisoarea cu forţa, şi răspunse cu o tulburare care nu putu fi ascunsă :

— Scrisoarea n-o s-o vedeţi !

— Vreau s-o citesc !

Atunci faţa lui Jenö se aprinse deodată :

— Baradlay Ödön, această scrisoare a fost adre-

sată lui Baradlay Eugen. Eu sînt acela. Și, mîndru, îi întoarse spatele.

— Va să zică mama a ghicit bine, spuse Ödön.

Mama se ridică din genunchi. Lacrimile îi curgeau, dar de pe față nu-i dispăruse mîndria.

— Deci pleci ! Du-te unde vrea să te poarte încăpățînarea ta. Lasă-mă pe mine aici în disperare și lacrimi. Și să știi : capul a doi fii ai mei se află sub secure ; dar nu plîng pentru ei, care pier, ci pentru tine, care rămîi.

La aceste cuvinte, Jenö o privi pe maică-sa cu un zîmbet blînd.

— Mamă, să-ți aduci aminte că atunci cînd am plecat, ultimul meu cuvînt a fost „Te iubesc". Doamne ajută ! Și plecă grăbit.

Nimeni nu-i spuse un cuvînt de despărțire, în afara nepoțelului care se juca afară, în iarbă. Acesta nu-l lăsă să plece fără să-l sărute, și-l întrebă : „Cînd te întorci, unchiule ?"

Scrisoarea cuprindea următoarele :

Domnului Baradlay Eugen, delegat al guvernului.

Prezentați-vă urgent la Curtea marțială din Budapesta, clădirea nouă, pavilionul doi.

Semnat : *Procurorul militar.*

Nu se întîmplase o altă eroare decît faptul că numele de Ödön fusese tradus greșit în nemțește prin „Eugen".

Așa ceva se întîmplase nu odată în vremurile acelea.

UN OM PE CARE NU L-AM CUNOSCUT PÎNĂ ACUM

Baradlay Jenö se prezentă cu punctualitate la curtea marţială, în pavilionul doi al noii clădiri.

A trebuit să dovedească doar două lucruri : că într-adevăr este Baradlay Eugen, şi că Baradlay Eugen este citat. Restul a venit de la sine : l-au închis.

Acolo putea să aştepte pînă îi vine rîndul.

Nu a trebuit să aştepte prea mult. Numele lui figura printre primii.

Dar, era posibilă o asemenea eroare ?

Pe vremurile acelea, totul era posibil.

Toată societatea era răsturnată cu capul în jos. Nu exista viaţă publică, nu exista presă, nu exista publicitate. Şi viaţa particulară fusese răscolită. Fiecare familie trăia pentru ea ; aproape că nu exista familie din care să nu fi lipsit cineva, din care să nu fi căzut în luptă măcar un membru ori să nu fi fost măcar prizonier, să se fi refugiat sau ascuns.

Multe femei au pornit să-şi caute soţul, şi au colindat ani în şir, pînă au aflat că sînt văduve. Altele purtau doliu după bărbaţii lor, apoi s-au remăritat, pentru ca în cele din urmă să afle că soţii lor trăiesc.

Oamenii nu aveau încredere unul în altul, se îngrozeau de forţa publică, se temeau de viitor.

Cei mai mulți trăiau departe de casele lor ; umblau folosind nume de împrumut, iar mii și mii se ascundeau.

O întreagă națiune era acuzată !

Și în acest proces cu sute de mii de acuzați, completul de judecată era străin, membrii săi necunoscînd absolut pe nimeni.

Eumenidele[1] voiau sînge, indiferent al cui, numai să fie cald.

Pe atunci nu exista nici măcar în ceruri un ochi de femeie milostivă, care, cu lacrimi de îndurare, să fi înăbușit marea de sînge.

S-a întîmplat să fie executați nu oameni care în bătălie au fost în primele rînduri, ci tocmai aceia care au stat mai aproape de prăbușire ; nu oameni care au făcut mai mult, ci cei care au jignit pe vreunul din cei ce au devenit acuzatori.

S-a întîmplat să moară un om pentru că s-a lăudat cu o faptă pe care nici nu a săvîrșit-o, și nici măcar nu fusese de față, dar a spus-o pentru a face pe grozavul.

Citeodată altul scăpa susținînd cu îndrăzneală că cel acuzat nu este el, ci unul cu același nume, care locuiește în altă parte. Pînă să-l găsească pe cel indicat, furtuna trecea și omul scăpa.

Au fost și cazuri cînd un acuzat a fost eliberat, apoi din nou arestat și condamnat.

S-a întîmplat ca cel condamnat să fie personal de față cînd numele lui era trecut pe lista celor condamnați, fără să știe cineva că e de față.

S-a întîmplat ca dintre doi inși cu același nume, cel acuzat să scape și cel care nu era vinovat să fie arestat.

Sute și sute dintre oamenii care trăiesc azi fericiți, datorează unei minuni sau unui capriciu

[1] Zeițele răzbunării, Erinii (mit. gr.).

al soartei faptul că astăzi aud cum crește iarba pe cîmpie.

Dintre acuzatorii publici și judecători nici unul nu-l văzuse vreodată pe Baradlay Ödön sau pe Baradlay Jenö, iar pe atunci încă nu exista institutul de păstrare al fotografiilor oamenilor celebri.

Traduse din ungurește în nemțește, cele două nume au fost de nenumărate ori confundate. Sînt mulți care nici azi nu pot deosebi dacă Ödön sau Jenö înseamnă Edmond sau Eugen. Acte oficiale dovedesc această eroare. Și chiar în acte traduse nu de un neamț ci de un ungur sînt încurcate cele două nume.

Și apoi, acuzații cei mai de seamă erau păziți cu strășnicie. Nu era nici măcar pericolul ca unul să trădeze identitatea celuilalt. Așa s-a întîmplat că Baradlay Jenö s-a putut prezenta drept comisarul guvernamental pus sub acuzare.

Dosarul fiind completat, Ödön aștepta zadarnic să-i vină acasă citație sau scrisoare, zadarnic căuta în foaia oficială pe cei citați prin publicitate. Nimeni nu-l deranja.

După cîteva săptămîni, sosi rîndul lui Jenö să fie interogat. Între timp se adunaseră datele împotriva lui.

Avu parte de biografi harnici și conștiincioși, care nu lăsară neconsemnate nici o faptă, nici un pas, pentru care în momentul acela se hotăra pedeapsa cu moartea ; nici o scînteie care ar fi putut arunca vreo lumină asupra vieții sale. De data asta era lumina cavoului.

Era acolo toată scara, treaptă cu treaptă, care conducea la acea anumită înălțime.

— Dumneata ești Baradlay Eugen ? întrebă anchetatorul militar.

— Eu sînt !

— Căsătorit, cu copii ?

— Am soție, și doi copii.

— Ai fost comisar al guvernului pe lîngă oastea răsculată ?

— De la început pînă la sfîrșit !

— Ești același Baradlay Eugen care l-a alungat cu forța pe administratorul județului din scaunul său prezidențial ?

— Întocmai !

— În timpul mișcărilor din martie, dumneata ai apărut la Viena în fruntea delegației maghiare și ai ținut acolo discursuri instigatoare în fața poporului ?

— Nu pot nega.

— Îți amintești că atunci ai spus cuvintele notate aici ?

Anchetatorul militar îi dădu o foaie de hîrtie ruptă dintr-un carnețel, ca să citească ce era scris pe ea cu creionul.

Cum să nu-și fi amintit Jenö de acele cuvinte ? Erau scrise doar de Alfonsine, sub balconul acela cu pricina, în timp ce ascultau împreună discursul fratelui său. Punînd carnețelul pe umărul lui, notase acele cuvinte memorabile cică pentru albumul ei. Își aminti că atunci, prin șira spinării, îl trecuse un fior rece, șoptindu-i în suflet că pentru strălucirea acelei zile, cîndva, cineva va trebui să plătească.

Acum, acel cineva se prezentase.

Balconul fusese cea de a doua treaptă spre înălțimea prezisă. Jenö stătea pe ultima treaptă.

Cu mult calm înapoie rîndurile citite.

— Este adevărat. Toate acestea eu le-am spus.

Judecătorii dădură din cap : „N-ar fi trebuit să

recunoască, în această privinţă nu există decît un singur martor".

Interogatoriul continuă.

— Dumneata ai avut în unităţile de gardă un frate, care apoi a fost trecut la husari, pe care dumneata l-ai convins să părăsească armata împreună cu întreaga sa unitate ?

(Aha ! Ei nu ştiu cine a făcut treaba asta. Sau poate că cineva a trecut toată povara întregii familii numai pe umerii unuia, pentru a-l înfunda şi mai sigur, şi pentru a o lăsa în viaţă pe mamă ca să-şi plîngă copiii ?)

Jenö se grăbi să răspundă :

— Da, eu am făcut-o.

Răspunse atît de grăbit, încît pe anchetator îl surprinse.

— Dumneata mai ai un frate. Edmond, adică Jenö ?

— Da. În ungureşte Jenö, nemţeşte Edmond.

— Nu-i invers ? Nu-i Eugen — Jenö şi Edmond — Ödön ? Pe această temă am auzit multe discuţii.

— Ştim noi asta mai bine. Este aşa cum am spus eu.

— Şi acest frate al dumitale a dispărut din Viena odată cu celălalt. Ce motive a avut ?

— Cred că a plecat pentru că o dată cu încetarea activităţii cancelariei de la curte, postul lui s-a desfiinţat şi, prin urmare, nu mai avea nici un motiv să-şi piardă vremea prin Viena.

— Şi unde s-a dus fratele dumneavoastră cel mai mic ?

— În tot timpul luptelor a stat acasă ; s-a îngrijit de gospodărie, nu a participat la nici o mişcare, s-a ocupat de pictură, muzică şi s-a jucat cu fiul meu. Şi acum e tot acasă.

— Dumneata ai înzestrat cu mijloace proprii o unitate de voluntari ?

— Da. Era compusă din două sute de călăreți și trei sute de pedestrași. În luptele de la Kápolna i-am comandat personal pe călărași.

— Mi-ai luat-o înainte. Dumneata nu ai fost la Adunarea națională de la Debrețin ?

— Din moment ce nu puteam fi prezent în două locuri.

— E adevărat. În schimb ai activat în armată în calitate de comisar al guvernului ?

— De la început pînă la sfîrșit.

— După bătălia de la Forro te-ai străduit cu mult zel să aduni oastea răsculată care fusese împrăștiată.

— Întocmai.

— În această privință ai dovedit multă energie. Cum ai putut în două săptămîni să asiguri echipamentul pentru trei batalioane de recruți ? N-ai vrea să ne explici ?

Jenö avu tristul noroc de a fi cunoscut și amănuntul acestei chestiuni.

— Am aflat despre transportarea cu vaporul a unei cantități de postav destinat grănicerilor croați, pe care am pus mîna. Același postav maro l-am folosit și pentru uniforma ostașilor noștri.

Răspunsurile lui Jenö spuneau mai mult decît ar fi fost necesar, dovedind nu numai liniște și calm, ci și lipsă de interes și silă de viață.

Anchetatorul militar îl puse la încercare. Poate că devenise bănuitor.

Căută printre actele de acuzare puse deoparte. Găsi unul.

— Aici se spune că în timpul campaniei de la Bányaváros, dumneata ai rechiziționat tot stocul

de bani din monetăria statului şi l-ai reţinut pentru dumneata.

Faţa tînărului fu cuprinsă de roşeaţa mîniei şi strigă indignat :

— Nu-i adevărat. Este o calomnie murdară ! Un Baradlay nu a făcut aşa ceva !

Această indignare îi pecetlui soarta.

Ea dovedea că el este cel căutat. Numai Baradlay Ödön însuşi, simţind tîlcul acuzării, putea să se mînie în felul ăsta.

Pe urmă l-au mai întrebat multe alte amănunte. A ştiut să răspundă la toate întrebările. Din scrisorile adresate mamei cunoştea bine rolul fratelui său.

I s-au pus şi întrebări prin care erau vizate alte persoane ; la acestea a refuzat orice răspuns.

— Ceea ce am făcut eu însumi, spun ; dar martor împotriva altuia nu am să fiu.

Trebuia să aibe în vedere că dacă l-ar confrunta cu careva dintre ceilalţi acuzaţi, aceştia i-ar putea trăda imediat identitatea. Trebuia să se străduie să se termine cu dînsul scurt şi repede.

Îşi atinse scopul.

Erau vremuri cînd aceste treburi se făceau scurt şi iute.

Trebui să mai asculte un ultim punct de acuzare.

— În timpul asaltului cetăţii din Buda, dumneata te-ai certat cu fratele dumitale şi din această cauză v-aţi duelat.

— Noi ? se sperie Jenö pălind. Despre aceasta amîndoi fraţii păstraseră o tăcere adîncă în toate scrisorile trimise mamei.

— Da. Aşa ceva se cheamă „duel revoluţionar“ ; în timpul Revoluţiei franceze era la modă ca atunci cînd doi prieteni se ciocneau, cearta să fie aplanată prin aceea că amîndoi îşi conduceau uni-

tățile la asalt împotriva zidurilor cetății care trebuia cucerită, sau împotriva liniilor de luptă dușmane, pînă cînd unul învingea sau cădea. Dumneata și acolo ai fost primul pe scara de asalt, luînd-o înaintea fratelui. Așa e ?

Jenö simți că se sufocă. Ce agitație groaznică putea să stîrnească asemenea valuri ? E posibil ca doi frați să fi făcut asta ? Nici nu putea să-și imagineze ce se ascundea după această întîmplare.

Ce să răspundă acum ? Poate că nici nu era adevărat.

— Un Baradlay nu obișnuiește să se laude ! Bun răspuns. Erau mulțumiți de el.

— Ce poți aduce în apărarea dumitale ?

Tînărul răspunse în numele tuturor.

— Apărarea stă în faptele noastre. Posteritatea le va judeca.

Judecătorul de război căută în cartea sa formula de jurămînt ; membrii curții marțiale se ridicară în picioare și rostiră jurămîntul în prezența acuzatului.

După aceea l-au scos pe coridor.

Membrii curții marțiale erau un colonel, un maior, un căpitan, un locotenent, un sublocotenent, un plutonier major, un sergent major, un caporal și un simplu soldat.

Primul a votat soldatul și apoi ceilalți după grade.

După un sfert de oră Jenö fu rechemat.

Procurorul militar citi în fața lui sentința.

I-au fost enumerate faptele, recunoscute, dovedite. A fost lăsat la o parte ceea ce negase. Au rămas destule.

Și pentru asta trebuia să moară.

Dădu din cap că e bine.

Mîine dimineaţă.

Oftă adînc.

Îşi atinsese scopul.

Ceru să i se permită să scrie cîte o scrisoare soţiei, mamei şi fratelui său.

I se dădu voie.

Mulţumi.

Zîmbi blajin în faţa judecătorilor. În ochi nu-i strălucea nici o lacrimă.

Dar în ochii judecătorilor da.

Ei nu erau de vină că Eumenidele erau însetate, că Dirce [1] voia sînge.

---

[1] *Dirce* — cea de-a doua soţie a regelui theban Lycus. Vrînd s-o omoare pe prima soţie a regelui, Antiope, a cerut fiilor acesteia din urmă s-o lege de coarnele unui taur sălbatic. Dîndu-şi seama că e vorba de mama lor, fii Antiopei au legat-o de coarnele taurului pe Dirce (n.r.).

Începuseră zilele ploioase de toamnă.

Familia Baradlay se mută din vila de vară de pe insula dintre Crișuri înapoi la castelul din Nemesdomb.

Castelul nu mai era un spital pentru răniți ; statul avînd de-acum dreptul asupra lor i-a dus în altă parte. În casa boierească nu mai rămăsese nici o urmă de pe vremea luptelor.

Privelișteа oferea o imagine vie a melancoliei. Curtea era mereu plină de frunze galbene, căzute ; toți copacii din parc erau roșii, galbeni și lipsiți de viață. Două treimi din castel nu erau locuite. Obloanele stăteau închise. Nici urme de trăsuri nu se zăreau în curte, acum nu vin musafiri ! Iar cei din casă nu se arătau în afara camerelor lor.

Natura le făcea rău ! În asemenea timpuri, cerul liber te înăbușă. E mai bine între cei patru pereți.

Toată servitorimea purta doliu. Deocamdată doliul era numai pentru tatăl tinerei doamne. Și nepotul cel mic avea haine negre. Ce idee fără milă, să fie îmbrăcat un copil mic în haine negre ; să-l faci și pe el să cunoască tristețea ! Cel mai mic plîngea și el, suferea de ceva, de ceea ce suferă de obicei atît de mult cei mici.

Toată ziua, familia o petrecea împreună. Într-un cerc restrîns, într-o cameră. Uneori ore întregi nimeni nu scotea o vorbă, și apoi, cînd amîndouă

femeile voiau să vorbească, se întîmpla ca amîndouă să înceapă cu același cuvînt, ca și cînd sufletele lor ar fi umblat după același lucru, pe aceleași urme.

În asemenea împrejurări singurul prieten este cartea, slova, cu care te întreții tăcînd.

Pentru că sînt slove care nu tac. Rînduri din care răsună strigăte de durere, de revoltă, dangăt de clopote! Rînduri care strigă cu glasul înăbușit al tobelor învelite cu postav.

Asemenea rînduri se puteau găsi în coloanele ziarelor din acele luni de toamnă.

Rînduri, după a căror citire Aranka se arunca tremurînd la pieptul soțului ei, îmbrățișîndu-l în tăcere cu brațele ei, crezînd că astfel nu-l poate pierde.

Și toate fețele sînt atît de palide!

Odată băiețelul o întrebă cu frică pe maică-sa:

— Ce e cu tatăl meu, a amuțit?

Într-o seară, la o oră tîrzie, în timp ce stăteau împreună tăcuți, Giant, cîinele newfoundlandez, care stătea și el trist, sări deodată în picioare și fugi la ușă, lătrînd furios.

În camera de alături se auziră pași grei. Giant nu ascultă de nici un ordin: lătra, urla și sărea pe ușă. Se purta într-un fel care nu se potrivea de loc cu caracterul serios și educația bună pe care o avea.

Ödön fu nevoit să-l tîrască de zgardă și să-l amenințe pentru a-l face să se culce la locul lui obișnuit.

Atunci ușa se deschise și musafirul intră fără să fie anunțat. Era un musafir care nu obișnuia să se anunțe dinainte, care avea dreptul să intre oriunde, în lăcașuri sfinte sau în dormitorul doamnelor, la orice oră din zi și din noapte, cînd oamenii

erau la masă, dormeau sau se rugau, fără să ceară voie și fără să se descopere : era un jandarm.

Pe cap avea casca cu vîrf de alamă.

Acea cască cu vîrf de alamă pe care ungurii au admirat-o cel mai mult la soldații de gardă ruși ; și se pare că această admirație voiau să o eternizeze și căștile jandarmilor, din care cauză umorul popular le-a și botezat : „moștenirea muscalilor".

Jandarmul salută milităreşte, ridicînd mîna la casca, și spuse cu voce seacă :

— Iertare că vin la asemenea oră, dar am adus o depeșă de la Posta. De la pavilionul doi din clădirea nouă. Pentru domnul Baradlay Edmond.

Deci a sosit !

Ödön luă de pe masă o lumînare.

— Eu sînt. Te rog vino în camera mea.

— Permiteți-mi, am adus scrisori și celor două doamne. Pentru doamna Baradlay Kazimirne și doamna Baradlay Ödönné.

Deci toate trei ? Vasăzică împreună.

La acest gînd, un zîmbet luminâ pentru o clipă fața celor două femei. Numai pentru o clipă. Apoi Aranka se aplecă îngrozită asupra copilașului ei pe care-l alăpta. Doamna Baradlay Kazimirné ascunse cu teamă în mîinile ei capul nepotelului care se băgase în poala ei.

Și cu ei ce o să se întîmple ?

Cine va avea grijă de copilul care trebuie alăptat și a cărui mamă va fi arestată ?

Ce-i pasă de asta lui Themis [1] ?

Jandarmul scoase din sîn portofelul său de piele roșie și înmînă scrisorile celor adresați.

---

[1] *Themis* — fiica lui Uranus, una din soțiile lui Zeus și mama lui Prometheus. (Mit. gr.) În lb. greacă — *themis* — fapt stabilit prin uzanță, prin lege (n.r.).

— Pînă ce o să-mi dați dispozițiile dumneavoastră, o să aștept în antreu.

Salută din nou, făcu stînga împrejur și ieși.

Palizi la față, toți trei se uitară la adresa și sigiliul scrisorii primite, așa cum omul se uită, de obicei, cu groază la o scrisoare care conține o amenințare înspăimîntătoare, înainte de a o deschide. Pe sigiliu era titulatura curții marțiale, adresa scrisă cu o caligrafie oficială, cele două cuvinte, *ex offo*, fiind subliniate de două ori.

Aranka puse în leagăn copilul pe care-l ținea în brațe.

Apoi fiecare deschise propria sa scrisoare cu același scris frumos de funcționar ; în toate era scris același lucru :

„Consider de datoria mea să vă transmit alăturat actul controlat oficial, găsind că el poate fi transmis“ ;

dedesubt o mîzgălitură indescifrabilă.

Actele alăturate erau scrisorile lui Jenö.

Scrisoarea adresată lui Ödön suna :

„Dragă Edmond,

Scopul vieții mele s-a împlinit : mor pentru idealurile mele.

Întîmplarea nu trebuie să te doboare ; eu o întîmpin cu capul sus.

Îți las binecuvîntarea mea și duc cu mine credința mea.

Sîngele pe care-l vărsăm nu cade pe un pămînt nerecunoscător ; din el va răsări o dată fericirea de aur a patriei noastre, a omenirii.

Voi să ridicați în liniște ruinele care acum s-au prăbușit.

Cîrma vaporului o să ajungă din nou în mîinile voastre, mai devreme sau mai tîrziu.

Pietrele noastre funerare vor fi semnul că pe acolo sînt stînci și pe acolo nu trebuie condus vaporul.

Eu mor împăcat cu soarta mea.

Buna mea soție și cei doi copii mici ai mei am cui să-i las, rămîn lîngă un frate atît de bun ca tine, și de aceea nu sînt îngrijorat pentru soarta lor.

Șterge lacrimile Arankăi, sărută-l în locul meu pe micuțul meu Bela și pe micuțul Edömér, și dacă vreodată copiii o să întrebe unde sînt, să le spui : sînt în inima ta !

Spune-le : este acasă, în casa mamei, în mormîntul patriei.

Iar tu fii bărbat, nu te pierde cu firea.

Să trăiești pentru familia noastră, pe care Dumnezeu să o țină mult, să trăiești pentru patrie, pe care Dumnezeu să o țină veșnic.

Fratele tău, Eugen".

Iar în scrisoarea adresată tinerei femei scria :

„Scumpă și iubită Aranka,

În sufletul meu răsună și acum cuvintele tale mîngîietoare : «Urmează ceea ce inima îți dictează» Așa și fac.

Iartă-mă că va trebui să mor.

Doresc ca atunci cînd o să plîngi din cauza mea să te fi consolat !

Nu-ți întrista copilașii cu mîhnirea de pe chipul tău, știi că se sperie de fața ta tristă și astfel prea de timpuriu inimile lor slabe se vor lipsi de bucurii.

Fii bună cu mama, cu frații mei. Ei o să aibă grijă de voi.

Portretul cel mic acoperă-l cu un voal ca să nu-ți amintești prea des de trecut.

Nu vreau să te chinui mult cu rîndurile mele; aș vrea să dispar în așa fel ca pe tine să nu te doară.

Îți trimit un sărut prin văzduh, prin cer — oare îl primești?

Dumnezeu să te aibe veșnic în pază!

Cel ce te iubește și dincolo de mormînt,

al tău, Eugen"

Tînăra femeie își ridică privirea către cer, și dacă spiritele trec prin văzduh, atunci trebuie să fi simțit acel sărut.

Era o declarație de dragoste venită de pe lumea cealaltă, o dragoste curată, ca în stele, în văzduh, ca a îngerilor, a spiritelor, a sufletelor înfrățite.

Iar scrisoarea trimisă mamei glăsuia:

„Scumpă și adorată mamă!

Mă întorc la tine cu cuvintele cu care ne-am despărțit: «Te iubesc».

Știi că am fost întotdeauna fiul tău supus și ascultător.

Nu-i așa că copiii Arankăi n-au să cerșească?

Soarta aranjează totul bine, înțelept.

Cine moare, e bine că moare.

Tu ai inimă puternică, un suflet mare, nu-i nevoie să-ți las ceva din puterea mea.

Și mamei Grachilor[1] *i s-au pus în brațe fiii uciși — și n-a plîns.*

Cei ce au murit în glorie nu sînt plînși de mamele lor!

Ai spus-o chiar tu.

---

[1] Gracchus, numele a doi oameni politici romani, reprezentanți ai democrației sclavagiste, tribuni ai poporului. În cursul unor lupte purtate în forul roman, frații Grachi și-au găsit moartea.

Deci să nu plîngi după mine.

Ca o creștină ce ești spune : «Doamne, a fost voia ta !»

Și pentru moartea mea iartă tuturor.

Iartă persoana care prin acuzațiile ei m-a grăbit spre mormînt și înștiințeaz-o că prin fapta ei grea a făcut un mare bine. M-a făcut să mor mai ușor. Îi mulțumesc !

Eu plec în ceruri împăcat cu toți și cred că și pe mine mă vor ierta toți cei de aici.

Peste o oră o să fiu sus la părintele meu. Voi doi m-ați iubit cel mai mult. Cînd eram mic și aveați discuții grele, de multe ori am fost un intermediar al împăcării. Acum o să fiu la fel.

Mamă, sînt chemat ! — Dumnezeu să te aibe în pază !

Fiul tău care te iubește,

Eugen"

Nu se auzi decît un hohot înăbușit de plîns, cînd schimbară scrisorile între ei trei. Nu se cuvenea să plîngi cu glas tare. În camera alăturată se afla un om străin, care putea auzi totul.

Acesta trebuia întrebat ce mai așteaptă.

Dar cine să-i întrebe ? Cine putea scoate o vorbă în clipa aceea ? Cine era în stare să se stăpînească ?

Ödön își puse fruntea pe masă și rămase nemișcat. Aranka se ghemui la picioarele soacrei și-și ascunse fața plină de lacrimi în poala ei. Copilul cel mare, care nu înțelegea încă necazurile vieții, se trase speriat lîngă leagănul frățiorului său și-i făcu semn să tacă, pentru că acum nu era voie nici să se miște măcar.

Văduva reuși cel mai repede să-și impună stăpînirea de sine.

Își șterse lacrimile și se ridică.

— Pentru un minut să nu mai plîngeţi. Staţi liniştiţi la locurile voastre.

Ea însăşi dădu exemplu cum trebuie să arate o faţă liniştită.

Apoi se duse la uşă, o deschise şi zise :

— Domnule, poţi intra.

Jandarmul intră cu casca pe cap şi mîna stîngă la sabie.

— Mai ai să ne transmiţi ceva ?

— Da.

Băgă mîna în sîn şi scoase un pachetel.

— Asta.

Doamna Baradlay deschise pachetelul. În el se afla o vestă de mătase albastră. Aranka o brodase cîndva : pe ea erau flori de mărgăritar şi pansele. Printre mărgăritarele şi panselele brodate erau trei găuri, aşa cum le fac gloanţele, cu marginile pîrlite, cu buzele însîngerate. Broderia le spuse cine a trimis vesta şi de unde sînt găurile.

Jandarmul nu spuse nimic. Doar cînd doamna Baradlay deschise pachetul, îşi scoase casca pentru un minut.

Doamna Baradlay îşi impuse să fie tare. Încă nu trebuia să plîngă !

Cu paşi fermi, neşovăitori, se duse la dulapul ei, îl deschise, scoase de acolo un fişic învelit în hîrtie şi i-l dădu jandarmului. Erau o sută de galbeni.

— Mulţumesc, spuse doamna Baradlay.

Jandarmul zise ceva despre Dumnezeu (ce amestec avea el ?) şi, salutînd din nou, părăsi încăperea.

Acum însă puteau plînge în voie !

Acum puteau plînge în voie.

Mama putu acum să fugă înnebunită de durere prin camere, cu vesta însîngerată a copilului ei, pînă să ajungă în fața portretului soțului cu inima de piatră, să cadă pe podea în hohote de plîns și să-i arate vesta aceea.

— Privește !.. Privește !... Privește !...

Acum putea să acopere cu sărutările ei și să îmbăieze în lacrimi scumpul vestmînt.

— El mi-a fost fiul cel mai drag.

Înnebunită de durere putea să discute în contradictoriu cu portretul :

— De ce mi l-ai luat ? Tu mi l-ai luat ! A făcut el vreun rău sub soare ? Era nevinovat ca un copil, ca un prunc ! Nimeni nu m-a iubit vreodată ca el. Stătea lîngă mine, tot timpul, cînd era copil și m-a ascultat cînd a fost bărbat : și-a părăsit iubita, rangul, gloria ca să vină cu mine. De ce a trebuit să moară tocmai el ? De ce a trebuit să i se frîngă inima ? Lui, care era blînd ca un porumbel ; cînd îl necăjea cineva, zîmbea doar și în inima lui niciodată nu a sălășluit supărarea ! Eu l-am împins la moarte ? Nu-i adevărat ! Nu eu l-am gonit într-acolo. E adevărat, la despărțire i-am spus cuvinte grele : „Nu-i plîng pe acei fii pe care îi pierd, ci pe tine, care ai rămas !“ Totuși, nu ar fi trebuit să se răzbune pe mine atît de

crunt! În sufletul lui nu se putea naşte acest gînd. Tu i l-ai inspirat. Asta seamănă întrutotul cu ideile născute din inima ta cruntă. Ai vrut să mă dobori la pămînt şi m-ai doborît. Ai vrut să mă calci în picioare şi ai reuşit. Ai vrut să-mi dovedeşti că şi după moarte mă poţi lovi cu mîna ta; simt asta, şi mă zvîrcolesc sub ea. În faţa ta nu vreau să mă prefac că am puteri supraomeneşti: sînt o femeie nenorocită. Nenorocită cum numai o mamă, care-şi înmormîntează fiul, poate fi. Iar tu, tu eşti nemilos ca un tată care îşi cheamă fiii. Oh, îndură-te de mine. Nu mai vreau să lupt cu tine, mă supun. Nu mi-i lua şi pe ceilalţi. Şi celălalt fiu al meu stă pe marginea mormîntului; nu-l împinge în el cu mîna ta neîndurătoare. Nu-l chema, nu mi-i lua unul cîte unul. Şi nu mă vizita aşa cum ai promis în ceasul morţii tale. Dumnezeu mi-e martor, am vrut să fac bine. Nu ştiam că o să mă doară atît de tare.

Şi, pierzîndu-şi cunoştinţa, se prăbuşi sub portret. Nimeni n-o împiedică.

Dar portretul nu răspunse nimic.

Destinul se împlinise; nu putea fi schimbat. Acum ar fi fost fără rost ca Ödön să vină în faţa lumii şi să strige: Ödön Baradlay sînt eu, nu celălalt!

Ar fi fost nu numai fără rost, dar şi o cruzime faţă de propria sa familie, pentru care acum el era singurul susţinător. Nu-i rămînea decît să se închine cu respect în faţa memoriei fratelui care se jertfise.

„Dintre noi, el a fost adevăratul erou!"

Aşa şi era: să mori pentru o cauză care ţi-e scumpă şi în care crezi, e o năzuinţă omenească;

dar să mori pentru o cauză care ţi-e scumpă, dar în care niciodată nu ai crezut, este un sacrificiu supraomenesc.

Primii sînt buni luptători, ceilalţi eroi.

S-a descoperit vreodată această sîngeroasă eroare ? E posibil ! Ambele tabere aveau atîta de ascuns în această faptă tăinuită, încît nici unul nu putea s-o dea în vileag. Iar cînd această sfîntă înşelăciune putea fi dezvăluită, atunci reproşul lumii la adresa unor astfel de fapte suna atît de unanim, încît cu bucurie au fost date uitării, atît cazurile întîmplate cît şi cele neîntîmplate.

Şi în definitiv — pentru faptele unui om a fost sacrificat un om. Datoria a fost achitată. Ödön era *„bene latet“* [1].

Într-o clipă vrăjită, rolurile au fost schimbate ; celălalt a avut un sfîrşit eroic, lui i-a rămas munca tihnită, contemplarea liniştită, retrasă de lume, speranţa în vremuri mai bune, viaţa tăcută.

Mai rămăsese însă Richard !

[1] Bine ascuns (lat.).

Dar lui Richard, Jenö nu i-a transmis oare nimic?

Ba da. Erau întemnițați în aceeași clădire.

Și închisoarea avea un telegraf, care comunica prin toate celulele, funcționa într-una, nu putea fi oprit de nimeni, și nu putea fi răpit deținuților de nici o forță.

Telegraful acesta era zidul.

Cînd se ciocănea o dată în zidul celulei vecine, era litera „A", de două ori scurt una după alta era „B", trei ciocănituri „C" și așa mai departe, întregul alfabet.

(Iartă-mă, cititorule, care ești răbdător, că te învăț alfabetul acestei „înalte școli a vieții".)

Acest sistem telegrafic care nu putea fi oprit, înconjura toată clădirea. Toți l-au înțeles și l-au învățat din prima zi, și astfel se transmitea o conversație mută. O întrebare pornită dintr-o aripă a clădirii se ducea mai departe, dintr-o cameră în alta, pînă ajungea acolo de unde se dădea răspunsul, care se întorcea la cel ce întrebase.

În ziua care pentru Jenö reprezenta ultimul apus de soare, prin ziduri trecu următoarea întrebare :

— Ce s-a hotărît ?

Răspunsul fu :

— Condamnat la moarte.

— Cine ?

— Baradlay.
— Care ?
— Bătrînul.

Acest text secret trecu și prin camera lui Richard, care întrebă din nou :

— Bătrînul ? !

Richard obișnuia să-i spună în glumă fratelui său Jenö „bătrîne", denumire care pe lîngă tandrețe exprima și o caracterizare a comportării serioase a lui Jenö, așa cum se obișnuiește între tineri.

Dacă ceea ce și-au comunicat acele ziduri pe atunci s-ar fi transformat în basoreliefuri, arheologii ar fi avut mult mai mult de descifrat decît de pe zidurile Ninivei !

Cu strălucirea triumfului pe față, cu beția plăcerii satisfăcute în priviri, Alfonsine Plankenhorst îi aruncă lui Edith în față înștiințarea.

— Iată, citește.

Sărmana fată, era ca mielul în fața tigrului, nu se apăra, nu tremura, își lăsase doar capul în jos.

Înștiințarea anunța oficial moartea lui Baradlay Eugen, alias Ödön, fost comisar al guvernului.

Pe acesta Edith nu l-a cunoscut, pe adevăratul comisar.

Totuși, o durea inima pentru el. Era unul dintre frați.

Dar nu îndrăznea să-l plîngă. Ar fi fost o crimă ! Existau paragrafe care interziceau așa ceva.

Iar frumoasa fiară cu buzele ei roșii, cu frumoasa ei dantură, cu ochii mari scînteind, șopti la urechea rudei sale următoarele cuvinte :

— Pe unul l-am și omorît !

Cu pumnul strîns lovi în gol, ca și cînd ar fi ținut în mînă un pumnal nevăzut, al cărui vîrf otrăvit își nimerea victimele de la orice distanță.

— Pe ăsta l-am omorît eu ! și se lovi cu pumnul în piept, în acel piept uimitor de frumos, în care ar fi putut sălășlui un rai plin de îngeri.

Apoi, apucînd-o pe Edith cu o mînă de umăr și fixînd-o drept în ochi, îi spuse :

— Fata popii e văduvă. E rîndul celuilalt. Acum urmează al tău !

Şi ca să fie şi mai crudă, îi întinse un pachet care conţinea un rest de crepon negru.

— Ai aici materialul pentru rochia ta de doliu, coaseţi-o !

Iar Edith îi mulţumi pentru dar.

Dacă ar fi ştiut Alfonsine pe cine omorîse ! Pe acela pe care cîndva îl copleşise cu sărutări ; care cîndva o iubise cel mai mult ; care a iubit-o pînă în ceasul morţii şi a iertat-o şi atunci cînd îi recunoscuse mîna ce-l împingea în groapă.

O ZI CU DURERI DE CAP

Guvernatorul investit cu depline puteri avea dureri de cap. Le avea de cînd cu asaltul asupra Bresciei [1].

Cînd a intrat în oraşul ocupat, dintr-o fereastră un călugăr a tras de două ori în direcţia capului său, cu o armă cu ţeavă dublă. Nu l-a nimerit.

Drept represalii, generalul ridică o hecatombă din cetăţenii cei mai de frunte ai oraşului.

Totuşi ceva nimeri şi în capul lui.

Nişte dureri de cap îngrozitoare, sub a căror pulsaţie părea că şi-au dat întîlnire toate gloanţele pe care le destinase altora.

În asemenea ceasuri, oamenii se apropiau cu teamă de acest om influent.

Urlînd de durere, se înfuria şi pe omul care îi era cel mai drag.

Tuturor le găsea cusururi, pe toţi îi bănuia, pe nici unul nu-l cruţa.

Pentru că demonul invizibil nu-l cruţa nici pe el, ţintuindu-l pe patul de tortură, strîngîndu-i fruntea cu diadema spaniolă [2] şi lovindu-i tîmplele cu ciocane, strîngîndu-i capul în cercul de fier

[1] Feldmareşalul austriac Julius Hayman (1786—1853) a devenit cunoscut prin înăbuşirea în sînge a răscoalei din 1848 a italienilor din Ferrara şi Brescia ; atunci a şi fost poreclit „hiena din Brescia".

[2] Mijloc de tortură.

cu iuţeala iadului, pictîndu-i în faţa ochilor o lume ca para focului.

În asemenea clipe, degeaba ar fi venit cineva la el pentru a-i cere îndurare, degeaba i se prezenta adevărul clar ca lumina zilei ! Dar ce, pe el îl iartă cel care-l chinuie ? Tortura lui are vreun adevăr cuprins în vreun leac ?

Şi un asemenea om mînuia legile împotriva unei naţiuni învinse !

Într-o seară, tîrziu, într-un ceas de chinuitoare dureri de cap, acest om torturat stătea singur în camera lui, după ce trîntise a zecea oară de pămînt medicamentele pregătite de zece ori în ziua aceea.

În asemenea momente, nimeni nu avea voie să intre la el. Şi pe medici îi alunga. De ce nu erau în stare să-l vindece de chin ?

Nici de culcat nu se putea culca, pentru că atunci durerea îl tortura şi mai mult. Stătea în picioare şi se plimba.

Totuşi lacheul său îndrăzni să intre la el în vîrful picioarelor.

— Ce este ? răcni la el marele om cu furia unui tigru deranjat.

— Cineva vrea să vorbească cu excelenţa voastră.

— Goneşte-l dracului !

— E o doamnă...

— La dracu cu toate femeile care se vaită. Acum nu vreau să văd mutre plîngăreţe. Azi îi dau afară pe toţi cei ce vin să-mi ceară ceva. Nu primesc nici o femeie.

Pe atunci multe femei călcau pragul uşii sale. Femei îndoliate.

— Doamna e baroana Alfonsine Plankenhorst, îndrăzni lacheul să spună.

— Și ea nu poate să se ducă la dracu ? Noaptea nu e timp de vizite ! Se vede că baroneasa Alfonsine e obișnuită cu vizitele în timpul nopții !

— Spune că are să comunice ceva foarte urgent excelenței voastre, și chiar dacă excelența voastră ar fi pe moarte, ea tot trebuie să vă vorbească.

— Doamna are caracter tare. Bine. Să intre. Asta nu e femeie, e dracul gol.

Cu capul legat cu un prosop, se așeză în fotoliul său și o aștepta pe vizitatoare.

Alfonsine intră la el îmbrăcată în rochia de voiaj, închizînd ușa în urma ei cu grijă.

— Vă rog, baroană, ce vreți să-mi spuneți : scurt, pentru că mă doare capul.

— O să vorbesc scurt, domnule general : azi am aflat că veți fi eliberat din funcția de guvernator al Ungariei.

— Ha !...

Omul bolnav resimți această veste ca o lovitură de tun prin creierul său.

— Eu ? Și de ce ?

— Vor să pună capăt asprimii practicată de dumneavoastră. O să se explice lumii că nu e o greșeală a politicii guvernului, ci un zel personal exagerat.

Bolnavul își apăsă tîmplele cu mîinile. Simțea că-i crapă capul.

— Începînd de mîine, se instalează un alt regim, cu alte personaje. Pedeapsa cu moartea se revocă iar de acum încolo cei condamnați vor fi pedepsiți doar cu închisoarea.

— Oh, vă mulțumesc pentru această veste, baroană, vă mulțumesc mult.

— M-am grăbit să vă înștiințez din vreme. Mîine dimineață veți fi eliberat din funcție, dar mai există o noapte în care puteți acționa.

— Și o să acționez ! V-o jur !

— Dumneavoastră știți ce legământ mă leagă de dumneavoastră ? Răzbunarea. Vreau să-i văd umiliți, zdrobiți pe acei oameni care ne-au atacat, care au rîs de noi și s-au jurat să ne distrugă. Să nimicim toată această progenitură care nu poate fi îndreptată și care, dacă rămîne în viață, o să-și ridice din nou capul și o să ne muște. Să răzbunăm sîngele atîtor nobili care au udat din belșug acest pămînt blestemat. De aceea vă ador, pentru că dumneavoastră ați avut o asemenea posibilitate și ați folosit-o.

— Da ! Dar și dumneavoastră ați contribuit mult la această treabă. Nici un ministru nu poate să aibă o poliție secretă mai bună decît ați fost dumneavoastră pentru mine. Ați adunat tot felul de date ; ați strîns toate pamfletele prin care-și băteau joc de cei mari, fapt care a constituit cel mai serios obstacol în calea iertării. Pentru că rănirea mai poate fi iertată, dar scrierile batjocoritoare niciodată ! Ați lucrat bine în mijlocul incendiului. Într-adevăr, în jurul soarelui trebuie să existe și asemenea ființe ca dumneavoastră, care-i rețin lumina și aruncă pe pămînt umbră ; care picură otravă în răni și făuresc planuri de răzbunare, imposibil de născocit de o minte bărbătească. Femei în care a intrat sufletul dracului.

— Mă flatați, domnule general. Sînt într-adevăr mîndră că am putut făuri aceste visuri ale urii mele.

— Și e bine că există un om pe jumătate nebun, pe care-l chinuie niște dureri de cap ca torturile iadului, și care atunci cînd tot sîngele din cap îi fierbe, cînd creierul său se încinge ca într-un vas înroșit, este în stare să dea ordin să fie împușcat chiar și propriul său frate ; bine că există un asemenea om care înfăptuiește visurile dumneavoastră. Acum tocmai are o atare dispoziție. În

jurul lui lumea înoată într-o mare de sînge. Și capul care arde vrea să înghită toată această mare de sînge ! Poate pînă mîine dimineață chinul va trece, dar mîine dimineață încetează și puterea. Între timp ce să fac, frumoasă doamnă cu chip de înger ?

— Totul ! Hidra cu o sută de capete are acum un singur gît. Acest gît este în mîna dumneavoastră. O strîngere a acestei mîini și treaba se termină. Pe urmă, porumbelul iertării poate să zboare cu ramura de măslin în cioc. Vampirul a zburat mai iute.

— Așadar trebuie să ne grăbim ? Să folosim scurtul răgaz ? Așa o să fie. Acum e ora zece. Curierul nu poate ajunge mai devreme de zece dimineața. Dispunem de o jumătate de zi. Mai bine zis, nu de o jumătate de zi ci de o noapte întreagă. Multe nopți se pot face dintr-o singură noapte, nu-i așa, domnișoară ?

Marele om sună.

— Să vină aghiotantul.

Cel chemat veni.

— Du-te repede la colonelul procuror militar șef. Spune-i că-i ordon ca pînă la ora douăsprezece toți procurorii militari să-și încheie procesele încredințate. La ora douăsprezece să se întrunească completul curții marțiale. La ora trei, toate sentințele să fie aici la mine. La ora cinci, toți acuzații să fie gata să-și asculte sentința. Garda să aibă armele pregătite. Executarea !

Cînd aghiotantul ieși, marele om se adresă Alfonsinei :

— Sînteți mulțumită de rapiditatea măsurilor ?

Alfonsine îl întrebă altceva.

— Baradlay Richard este printre ei ?

— Este printre primii.

— Să nu uitați, domnule general, că acest singur om a făcut mai multă pagubă decît alți o mie, că a înotat în sîngele celor mai bravi eroi ai noștri, ca un demon al distrugerii. Că le-a rîs în față și celor de la curtea marțială și le-a vorbit ca și Coriolan [1]. Și că este dușmanul cel mai înverșunat, care, atîta timp cît trăiește, e gata să ia totul de la început.

— Știu totul despre el, baroană. Este în primele rînduri pe lista celor notați.

Alfonsine avu plăcerea ca, într-o listă lungă, să citească numele lui Baradlay Richard, subliniat de două ori cu cerneală roșie. Cea de a treia subliniere o să fie cu sînge !

— Și acum vă mulțumesc de știrea adusă la timp, domnișoară ! Mulțumesc mult. Cînd ați venit, capul meu era aproape să crape, acum însă îl simt parcă strîns între globul pămîntesc și o cometă cu care se ciocnește. Acum lăsați-mă singur. Trebuie să sparg ceva, ce-mi cade în mînă, și în asemenea momente nu e bine să fie cineva în apropierea mea.

— Noapte bună !

— Ha, ha, ha ! O blestemată noapte bună mă așteaptă. Drum bun.

— Al meu e bun.

Baroana plecă.

Omul cu durerile de cap găsi într-adevăr ceva ce să rupă, nu să spargă. (În zilele acelea s-a răspîndit știrea că hoții au năvălit în locuința sa și i-au furat cingile de la toate săbiile. Altceva nimic. O istorie de necrezut !)

---

[1] *Caius Marcius Coriolanus* — erou roman (sec. V î.e.n.) (n.r.)

Toată noaptea a umblat neliniștit prin cameră; gemetele și horcăitul său greu, strigătele lui de durere puteau fi auzite și prin ușa dublă.

În noaptea aceea nici Alfonsine Plankenhorst nu a închis ochii. Bucuria imensă, emoția ca de vrajă, i-au gonit din piept harul somnului. Iar dis-de-dimineață vroia să se întoarcă cu primul tren la Viena.

Acum avea doar presentimentul încîntării. Adevărata desfătare o aștepta acasă : disperarea celeilalte fete.

Număra ceasurile fără să adoarmă.

Acum e ora douăsprezece... Acuma se întrunesc curțile marțiale... Acum citesc capetele de acuzare în fața acuzaților... Acum îl întreabă : poți să aduci ceva în apărarea ta pe lumea asta ?... Nu... Acum îl duc înapoi în celulă.

Acum e ora unu. Se țin dezbaterile... Nu există nimeni care l-ar putea apăra cu un cuvînt... Acum se votează... Ora două... Acum se scriu sentințele. Ele sînt duse în grabă la omul cu puteri depline.

Ora trei. Omul cu dureri de cap își pune semnătura sub fiecare sentință ; în fața ochilor vede foc. Scrie litere de sînge pe foi de foc.

Ora patru... Totul e gata... Cine a putut să doarmă noaptea, este trezit... I se spune să se uite încă odată cît e de frumoasă lumea aceasta... Zorile care mijesc, stelele care pălesc... Încă odată și apoi nimic.

Nu mai putu sta în cameră. Trăsura pe care o închiriase așteptase toată noaptea în curtea restaurantului. Ordonă să i se aducă bagajele în trăsură și porni spre locuința colonelului procuror-șef. Și pe acesta îl cunoștea bine. Cum îl cunoaște groparul pe dricar. Știa că acum îl găsește acasă

treaz. I se dădu drumul să intre. Le era frică de ea ca de un vampir.

Omul acela era un bărbat foarte serios, calm, zgîrcit la vorbă.

— S-a terminat munca de noapte? întrebă Alfonsine.

— S-a terminat.

— Ce este scris în sentință?

— Moarte.

— Pentru toți?

— Fără excepție.

— Baradlay Richard?

— E printre ei.

— E condamnat?

— La moarte.

Alfonsine strînse mîna bărbatului.

— Noapte bună.

Acesta, cu mîna rece, nu-i răspunse la strîngerea de mînă, ci-i spuse:

— E dimineață.

Știa că nici salutul și nici acea strîngere de mînă nu-i erau adresate lui.

Alfonsine se grăbi să meargă la gară. Trenul pornea devreme. Cînd ceasul din turn bătu ora cinci, era în gară. Parcă era clopotul sufletului ei.

Acum i se citește sentința... Acum își întoarce fața spre zorile care zîmbesc prin fereastră și le solicită puțină roșeață... Acum i se hotărăște soarta. „Îndurarea e în mîna Domnului!" Vampirul poate să zboare!

Între timp, globul soarelui se ridică deasupra orizontului. În jurul trenului se învîrteau mulți călători, își căutau loc, vorbeau de vremea rece din dimineața aceea.

Alfonsine însă nu simțea frigul. Își scoase și fularul, îi era cald. Se întoarse cu spatele la soare, și se uită înapoi la orașul aflat în ceață. Poate că aștepta ca din ceață să se ivească un chip șters, desenat în umbra norilor, și să-i rîdă încă odată, pentru ultima oară, în față.

Trenul gonea mai departe.

Era ora cinci și patruzeci de minute.

Locomotiva cu aburi nu gonea destul de tare. Alfonsine ar fi dorit să zboare ca fulgerul. Vampirul făcuse de zece ori drumul pe care aburul îl făcea doar o dată.

Era nerăbdătoare. Dorea să fie acasă. Sufletu-i alerga înainte.

Îi părea bine că nu are tovarăş de drum ; călătorea la clasa întîia ; astfel că nimeni nu o deranja cu vreo convorbire banală : putea să se desfete cu propriile-i gînduri.

La gara din Viena o aştepta caleaşca. Se grăbi să se strecoare prin mulţime, pentru ca să fie prima care iese de pe peronul gării.

Îi porunci vizitiului să mîie repede.

Ajungînd acasă, se repezi sus pe scări.

Fugi prin toată casa pînă dădu de Edith.

Fata îşi cosea rochia de doliu.

Alfonsine se repezi la ea, şi cu rîsul plin de satisfacţia răzbunării, îi aruncă în faţă amarele cuvinte :

— L-am omorît !

Primind în suflet această lovitură mortală, fata îşi ridică ochii plini de durere. Pe faţa ei se oglindea o rază de resemnare asemănătoare privirii Sfintei fecioare cînd îşi ridicase ochii spre înălţimea crucii.

Şi apoi, oftînd adînc, îşi coborî capul în piept, iar mîinile îi căzură în poală.

Dar nu plînse, nu blestemă.

— Ți-am omorît iubitul !

Doamna Plankenhorst, aflînd de sosirea fiicei sale, veni în grabă.

Acesteia, Alfonsine îi spuse toată povestea : unde a fost, ce a făcut, ce a vorbit, toate întîmplările, fiecare cuvînt ; graba cea mare, succesul rapid, succesul deplin. Paharul răzbunării s-a umplut.

Ce mai rîdeau și se bucurau cele două femei ; se îmbrățișau, se sărutau și se complimentau ca niște oameni care au obținut mari victorii, așa cum obișnuiesc să se bucure mamele și fiicele de norocul și fericirea reciprocă.

În marea lor fericire, aproape că uitaseră de cea de a treia persoană. Cum, victima nu se zvîrcolește ?

— De ce nu plîngi ?

Broasca țestoasă mai trăiește un timp și după ce i se scoate creierul : oare inima unei fete este mai rezistentă ? Sau poate nu a înțeles ?

— Richard al tău e mort !

Fata nu răspunse nimic. Își puse mîinile pe piept și își fixă ochii pe rochia de doliu. Dar nu plînse. Durerea era prea mare ca să poată plînge. Groaza era prea mare ca să poată face vreo mișcare.

— Neisprăvito ! Nu înțelegi ? Iubitul tău e mort. Omorît ca și al meu. Ești văduvă. Acum știi ce înseamnă durerea ? Cu mine durerea stă în pat zi de zi ; capul însîngerat al stafiei stă pe perna mea. Acum o să stea și cu tine.

Edith nu se cutremură. Fusese obișnuită cu această îngrozitoare imagine. În fiecare zi se scula și se culca cu ea.

Tăcerea fără lacrimi a lui Edith o înfurie pe Alfonsine. Considera că prin această liniște i se răpește cea mai mare plăcere a triumfului. Doar

de aceea s-a grăbit atît de mult să vină acasă, s-o vadă cum se zvîrcolește pe jos, blestemînd pe Dumnezeu și pe oameni și căutînd să-și înfigă un cuțit în piept : așa cum procedase cîndva Alfonsine în prezența ei.

Dar copilul strivit nu se înfurie, nu plînse în hohote, nu se zvîrcoli.

Asta irită sufletul cu aripi de vampir.

— Gîndește-te, nenorocito, că a murit de moartea cea mai nedemnă, de care e rușine să pomenești ! Că în clipa asta, acolo i se face o groapă în țărînă și că îl vor împinge în ea fără glorie ; și-i vor arunca pe cap pămînt, fără ca cineva să spună vreo rugăciune, iar tu n-o să-i găsești vreodată nici măcar mormîntul.

Fata oftă și răspunse în sinea ei : „Domnul l-a luat la el, și eu o să port doliu după el toată viața". Dar de spus nu spuse nimic. Durerea îi era atît de mare că nu o putea exprima în cuvinte.

— Plîngi odată ! strigă cu furie frumoasa menadă, bătînd din picior și strîngîndu-și pumnii, cu părul despletit în jurul feței aprinse. Să plîngi, auzi tu, să plîngi !...

În clipa aceea, valetul deschise ușa și anunță :

— Domnul Baradlay Richard !

Prin ușa larg deschisă, în camera alăturată îl văzură pe Baradlay Richard îmbrăcat în haine civile.

Dacă toate acestea nu ar fi fost confirmate de istorie, s-ar fi putut spune : ce lovitură de teatru !

Lucrurile s-au petrecut întocmai.

Omul cu dureri de cap folosise ultimele două-

sprezece ore pentru a lua procesul a o sută douăzeci dintre acuzații cei mai de seamă și a dispune să se pronunțe sentința fiecăruia. Pentru toți, era o singură sentință : moartea. El însă îi grațiase pe toți. În această privință, avea puteri depline.

Nu le-a comutat pedcapsa, nu le-a diminuat-o, ci le-a iertat toate faptele complet și definitiv, i-a grațiat. Să fie liberi.

În acel ceas al chinurilor, omul cu dureri de cap s-a răzbunat într-adevăr ; dar nu pe cei căzuți, care stăteau la picioarele sale, ci pe ministrul care voia să-i strivească lui capul.

Acelora care fuseseră cel mai greu împovărați le aruncase în față grațierea pe masă. N-are decît să joace ministrul partida mai departe.

Acesta a fost răspunsul lui la înștiințarea adusă de domnișoara Plankenhorst.

Alfonsine studiase prost psihologia, cunoștea prost oamenii. Nu urmărise efectul otrăvurilor.

Cînd lui Richard i se aduse la cunoștință grațierea, lucru la care nu se aștepta deloc, procurorul militar îl chemă la el.

— E adevărat că ai fost grațiat și ți-ai recăpătat și libertatea, îi spuse, dar o vreme nu ai voie să rămîi în Ungaria. Trebuie să te decizi pentru un alt oraș al coroanei imperiale. De pildă, la Viena.

— Mi-e tot una. Oriunde.

— Deci, să rămînem la Viena. Domnul general care te-a grațiat astăzi îți transmite că atunci cînd sosești la Viena, primul dumitale gînd să fie să o cauți pe domnișoara Alfonsine Plankenhorst și să-i

mulțumești pentru amabila intervenție prin care a obținut eliberarea dumitale. Fără intervenția acestei domnișoare, dumneata nu ți-ai fi recîștigat libertatea așa, deodată. Deci, ei să-i mulțumești !

— Consider că e de datoria mea.

— Încă un lucru ! Fratele dumitale, Eugen, adică Ödön, a trebuit să simtă rigorile dreptății.

— Am mai auzit asta, numai că nu știu dacă numele nemțesc corespunde cu cel unguresc...

Fu întrerupt cu brutalitate :

— În primul rînd, dumneata nu aveai voie să auzi nimic, pentru că ai fost deținut, iar știrile comunicate printre deținuți înseamnă trădare. Și apoi eu nu ți-am cerut lecții de lingvistică, ci doar să mă asculți.

Spunînd acestea, scoase din sertar un mic pachețel de hîrtie.

— Fratele dumitale ți-a lăsat o șuviță din părul său. Ia-o !

Richard desfăcu hîrtia și spuse mirat :

— Dar asta e...

Fu din nou întrerupt :

— Nu mai am nimic de spus. Adio !

Și fu dat pe ușă afară.

Era cît pe aci să-i scape că asta e o șuviță blondă, iar Ödön are părul negru.

Potrivit poruncii primite, se grăbi să plece la Viena. Reuși să prindă trenul de dimineață.

Călătorea cu același tren în care era Alfonsine. Numai că el era la clasa a treia, ca un sărman deținut eliberat, iar ea la clasa întîia.

Și în timp ce Alfonsine se desfăta de plăcerea răzbunării, obiectul răzbunării sale rămas viu și nevătămat, aflat la trei stînjeni depărtare de ea, își spărgea capul cu trei mari întrebări.

Prima era : „Ce vrea să însemne șuvița de păr blond precum și numele de Eugen identificat cu Ödön ?“

A doua : „În ce fel poate să mulțumească pentru eliberarea sa Alfonsinei Plankenhorst ?“

Iar a treia : „unde o va găsi pe Edith și ce se va întîmpla după ce o va găsi ?“

Nu găsca răspuns la nici una.

În fiecare zi, dar în fiecare zi, văduva care și-a pierdut băiatul zăcea cu fața la pămînt înaintea portretului omului cu inima de piatră.

În fiecare zi îl asalta mereu și mereu cu aceeași implorare : „Nu-l lua și pe celălalt fiu al meu !"

Lupta aceasta cu tabloul pictat începu să devină o manie.

În schimb, tabloul era atît de lipsit de inimă, atît de tăcut !

Rîndurile pline de vaiete, în care răsunau clopote de doliu și răpăiala tobelor, continuau să mai apară în ziare, ca niște noi și noi înștiințări din cerul înnourat.

În seara unei zile ploioase de vară, familia era din nou împreună. Pe cîmpie era un frig neobișnuit pentru iulie. Stăteau în jurul șemineului, cînd în antreu se auziră din nou pași de om înarmat, care îl făcu pe Giant să sară de la locul lui și din nou sosi acel oaspete care intră fără să ceară voie.

Era același jandarm care adusese cu cîteva zile în urmă scrisorile. Aceeași față militărească, țeapănă, care nu trădează nici o emoție.

— O scrisoare pentru doamna Baradlay Kazimirné. Din pavilionul doi al noii clădiri.

Toți se ridicară în fața lui tremurînd. Omul acesta e pasărea morții !

Văduva se apropie de el clătinîndu-se, pe jumătate înnebunită, și întinse mîna tremurîndă spre el.

Apoi, ridicîndu-și brațul înaintea feții, își acoperi ochii, ca și cînd n-ar fi vrut să vadă ceea ce ține în mînă.

— Citește, Aranka ! îi spuse nurorii sale, întinzîndu-i scrisoarea și prăbușindu-se în fotoliu.

Aranka căpătase tristul privilegiu de a citi scrisorile înspăimîntătoare.

Ea rupse sigiliul, deschise plicul, despături scrisoarea și apoi citi :

„*Mamă sînt liber !*

Richard".

Mama nu crezu ceea ce auzise. Vru să și vadă.

Smulse scrisoarea din mîna nurorii și o ridică în fața ochilor.

Da ! e scrisul lui, sînt trăsăturile scrisului lui ! Trăiește ! Scrie ! A scăpat !

E adevărat, nu-i vis !

Fugi cu scrisoarea în mînă, se refugie în camerele ei, acolo unde se afla portretul soțului ei ; se așează pe canapea hohotind, citi din nou și din nou scrisoarea. Apoi o ridică spre portretul care o urmări peste tot cu privirea, ca și cînd ar fi vrut și el să citească. Pînă la urmă sărută mîna portretului. Mîna care a iertat. Mîna care nu mai lovește.

Acel intermediar care, atunci cînd era copil mic, se dusese de atîtea ori cu cuvinte de împăcare de la tata la mama, cînd aveau certuri grele, a ajuns în ceruri ; și-i împacă din nou.

Richard intră în saloanele Plankenhorst foarte liniștit și bine dispus, ca un om care vine la niște vechi cunoștințe.

Nu remarcă groaza de pe fața celor două doamne Plankenhorst, care arătau de parcă ar fi zărit o stafie. Văzu numai că Edith se repede la el cu o bucurie disperată și se aruncă la pieptul lui, uitînd de tot ce era în jurul ei, și înlănțuindu-l cu brațele pe după gît, strîngîndu-l cu o violență nebună, bîiguind cu răsuflarea întretăiată : „Richard ! Scumpul meu Richard !“

Acum putea să plîngă.

Trecu un scurt timp, pentru ca toți să-și revină din emoția șocului provocat de apariția lui, și pînă ce brațele tinerei fete să se desprindă de gîtul iubitului ei, iar Alfonsine să se convingă că în fața ei stă într-adevăr un om viu și nu o stafie.

Dar Edith, și după ce se desprinse de pieptul lui Richard, rămase lîngă el, ținîndu-i mîna dreaptă cu ambele mîini, ca și cînd ar fi fost decisă să nu-l lase să-i mai scape niciodată.

Richard găsi toate astea ca fiind foarte firești.

Fata era doar logodnica lui. Logodnicul înviase din morți. Existau toate motivele pentru o bucurie

extraordinară, pentru o astfel de izbucnire de fericire.

Bănuia şi motivul pentru care Alfonsine era atît de palidă.

Amintirea lui Palvicz nu-i apăsa sufletul. Între ei a fost o luptă dreaptă. Apoi, casa asta nu are nici un amestec în chestiunea respectivă. Între vapor şi ancoră s-au rupt legăturile.

Doamna Plankenhorst fu prima care îşi recăpătă graiul.

I se adresă lui Edith :

— Domnişoară, nu văd motivul pentru care ai putut să uiţi de tine şi să-ţi manifeşti încîntarea faţă de un bărbat străin. Ce doriţi, domnule ? se întoarse ea, adresîndu-se lui Richard.

Roşind, Edith se aşează la locul ei ; acum însă privea cu încîntare la rochia de doliu, în timp ce Richard se întoarse spre Alfonsine, spunîndu-i sincer şi fără nici o răutate :

— În primul rînd m-a adus aici datoria recunoştinţei. Azi în zori am fost condamnat la moarte şi în aceeaşi oră graţiat. Guvernatorul, care mi-a redat deplina libertate, m-a obligat pe onoarea mea să consider ca o primă datorie exprimarea recunoştinţei mele faţă de dumneavoastră pentru eliberarea mea. Fără intervenţia dumneavoastră aş fi primit cel puţin cincisprezece ani închisoare. Primiţi, vă rog, recunoştinţa mea.

Asta era ca şi cînd ai călca cu călcîiul pe capul şarpelui.

Să exprimi Alfonsinei Plankenhorst recunoştinţă pentru eliberare !

Mulţumiri de la omul pentru a cărei pieire şi-a dat atîta osteneală, s-a străduit atîta şi a visat-o mereu.

Persoana care cunoștea cheia acestei ghicitori, și pe care nimeni nu o înțelegea, era Alfonsine. Ea o înțelegea perfect.

De multe ori se întîmplă ca trăsnetul să bată de la pămînt la cer.

Samson cel orb a făcut să se prăbușească peste sine balcoanele filistenilor care vroiau să-și bată joc de el. Acum și Alfonsine văzu ceea ce înfăptuise.

În furia ei de maniacă, devenise eliberatoarea omului pe care voise să-l nimicească.

Dacă în noaptea aceea ar fi lăsat ca persoana în cauză să se zbată cu durerile sale de cap, dacă nu i-ar fi dus înștiințarea care îl amenința, dacă ar fi lăsat ca lucrurile să-și urmeze cursul lor firesc și trist, Richard ar fi rămas închis. Nu ar fi murit, dar ar fi fost înmormîntat pentru cincisprezece ani. Cînd ar fi ieșit, ar fi fost un om bătrîn, iar Edith o fată bătrînă.

Stricase singură totul.

Scosese din țîțîni ușa acelei cripte în care Richard stătea înmormîntat; pentru că nu voise să se mulțumească cu condamnarea lui Richard la închisoare, voia să-l știe mort.

Și cu asta l-a eliberat!

Nu rămînea decît să dispară din fața acestei persoane care îi mulțumise amabil.

Veni rîndul doamnei Plankenhorst să facă față situației. Își recăpătase calmul.

— Domnule, probabil că ați înțeles greșit ceea ce vi s-a spus poate în glumă. Nici un membru al familiei noastre nu v-a putut face serviciul despre care vorbiți, pentru simplul motiv că noi nu ne-am amestecat în aceste treburi. Trăim retrase de orice viață publică, nu avem relații cu nimeni, și nu ne amestecăm în treburile țării. Sa-

loanele noastre sînt închise în faţa societăţii. Sînt obligată să declar cu hotărîre acest lucru în faţa dumneavoastră. Cred că aţi umblat destul în lume ca să înţelegeţi ce vreau să spun.

— Înţeleg foarte bine, doamnă baroană, şi vă asigur că aceasta este ultima mea vizită.

— Şi scurtă, sper.

— Cum doriţi. Ceea ce am de spus pot să termin în trei cuvinte. Dumneavoastră ştiţi că, în urmă cu un an şi jumătate, m-am logodit cu domnişoara Edith.

— Acum nu mai are rost să vă gîndiţi la urmările acelui fapt.

— De ce ?

— E mai bine să nu ne cereţi să vă explicăm acest lucru.

— Dar este absolut necesar să-l ştiu.

— Ei bine, dacă nu vreţi să înţelegeţi singur, puteţi afla de la mine. Cînd v-aţi logodit cu nepoata mea Edith, dumneavoastră eraţi căpitan, boier şi aveaţi rang de nobil. Acum nu mai sînteţi nimic. Rangul vi l-aţi pierdut. Averea şi titlul de nobil nu vi le putea înapoia generalul, pentru că nu avea dreptul la aşa ceva. El a dispus numai asupra vieţii şi libertăţii dumneavoastră. Ca atare, acum nu mai sînteţi nici ofiţer, nici boier, nici nobil.

— Dar sînt tot Baradlay Richard ! spuse tînărul cu demnitate bărbătească şi respect de sine.

Doamna Plankenhorst îşi ţugui buzele şi-l măsură dispreţuitor cu privirea.

— Da, şi liber ca pasărea. Dar cealaltă persoană nu este liberă. Domnişoara Edith Liedenwall are familie. Şi această familie are dreptul să aleagă ; şi are dreptul să vă refuze şi să prefere pe un altul.

Domnișoara Edith Liedenwall mai face parte din familia Plankenhorst și stă sub tutela ei.

— Domnișoară Liedenwall, oare așa stau lucrurile ?

Edith scutură tăcut din cap, dar nu spuse nimic.

Doamna Plankenhorst încercă să curme discuția.

— Edith o să facă ceea ce o să hotărîm noi. Este dreptul și datoria noastră să decidem în privința viitorului ei. Dumneavoastră, domnule, ați întîrziat cu peștitul. Ați vrut să coborîți la noi de foarte de sus, iar acum vreți să urcați de foarte de jos.

— Nu doresc să urc la dumneavoastră. Sînt în stare să-i dau soției mele un nume, o inimă și o pîine ! spuse Richard cu hotărîre. O cer de soție. Cu dumneavoastră nu vom mai avea nimic comun.

— Vă înșelați ; nu vom înceta niciodată să ne interesăm de Edith. Sau credeți că am fi lăsat-o să vă aștepte cincisprezece ani ? Ne-am și îngrijit de viitorul ei. Dumneavoastră ați fost dat uitării. Din fericire Edith a avut noroc. A și fost promisă altuia.

Richard se uită nedumerit spre Edith. Fața fetei îi răspunse la întrebarea sa mută cu o mirare care-i arătă că nu înțelege nimic.

— Și cui i-a fost promisă ?

— Sînteți foarte curios. Dar nu țin secrete. Probabil că vă amintiți de acel tînăr secretar cu care v-ați întîlnit anul trecut la seratele noastre. Acum este un domn distins. Șef de județ. E un mare noroc pentru Edith.

— Și Edith a fost de acord ?

— Domnule, nu vi se pare că vă permiteți prea mult spunîndu-i pe nume ? Nu aveți acest drept. Pentru dumneavoastră este domnișoara Lieden-

wall ! Domnișoara Liedenwall o să-și dea mîna aceluia pe care o să i-l aleg eu.

Atunci Edith se sculă de la locul ei și spuse :

— Edith Liedenwall nu o să-și dea mîna decît aceluia pe care îl iubește.

Doamna Plankenhorst nu-și pierdu stăpînirea de sine.

— Domnișoară, fără gesturi teatrale ! Aici nu e loc pentru dispute. Dumneata ești fiica mea adoptivă. Legea îmi dă dreptul asupra dumitale.

Acum Edith nu mai acceptă să tacă. Hotărî să pornească la atac și să se bată pentru fericirea sa.

— Nu doresc să mai fiu fiica dumneavoastră adoptivă ! Mai bine mă fac servitoare ! Cu atît mai mult cu cît în această casă am fost învățată să fiu servitoare. Iar ca servitoare pot să-mi dau mîna cui vreau eu.

— Am avut eu grijă să nu te poți face servitoare : crede-mă, te afli sub o tutelă cît se poate de sigură. Totul o să se desfășoare după obicei, foarte corect, pînă ce o să trebuie să îngenunchezi în fața altarului. Iar dacă o să plîngi în timp ce preotul o să rostească jurămîntul căsniciei, aceasta doar o să completeze sfînta ceremonie.

— Dar eu n-am să plîng ! spuse fata cu tărie, păşind înainte. Eu o să fac altceva. Dacă într-adevăr s-ar găsi un om care, la porunca dumneavoastră, ar vrea să mă ia de soție, contra voinței și inimii mele, acelui om am să-i spun în ajunul nunții că o dată am fugit de la mînăstire, că am fugit în toiul nopții în tabără, la iubitul meu ; și că am petrecut acolo în camera iubitului meu jumătate din noapte. M-au văzut și soldații din tabără, m-a văzut și precupeața din strada Singer. Fapta mea este cunoscută de toate călugărițele

din mînăstirea Brigitelor, știe și sora Remigia că am fugit și am fost la iubitul meu. Pentru această faptă am fost biciuită ! Urmele de bici sînt aici, pe umărul meu !

Smulgîndu-și rochia de pe umăr, Edith lăsă să se vadă cele două cicatrice lăsate de loviturile de bici, pe pielea catifelată, albă ca zăpada.

— Vreți, doamnă, ca urmele acestor lovituri să fie văzute și de altul decît de acela din cauza căruia le-am primit ?

Doamna Plankenhorst amuțise de groază.

Edith continuă :

— Și dacă totuși s-ar găsi un om atît de nemernic și de lipsit de demnitate, care m-ar conduce la altar după o asemenea descoperire, cînd o să stau în genunchi, o să strig acest lucru în fața întregii asistențe sosite la cununie : „Uitați-vă la acest laș, care știe că logodnica sa, cînd a fost călugăriță, a petrecut o noapte la iubitul ei, la cazarmă, și totuși vrea să o ia de soție !“, și apoi o să-l pălmuiesc în fața altarului ca să-i treacă pofta pentru totdeauna să mintă în fața lui Dumnezeu și a sfinților.

Această dezlănțuire plină de temperament o transfigurase pe tînăra fată. Apăru în toată frumusețea ei ! Fiecare trăsătură a ei, fiecare mișcare, fiecare cuvînt exprimau forță, voință, indignare. Richard o admira încîntat.

Cum se calomniază ! Cum se apără acoperindu-se de ocară ! Richard știa cel mai bine că nimic din ce spune nu e adevărat. De fapt, și este și nu este adevărat. Într-adevăr, fusese acolo, la iubitul ei, dar nu singură, ci împreună cu mama lui, și nu din dragoste, ci din disperare, ca să-i salveze viața. Și pentru asta au bătut-o, au biciuit-o ! Acest trup

scump, gingaş ! Cine altcineva pe lumea asta are dreptul să acopere aceste cicatrici sfinte cu sărutări, în afară de acela din cauza căruia au fost făcute ?

De frică, de groază, de furie, doamna Plankenhorst îşi pierdu răsuflarea. Cele văzute şi auzite erau pentru ea noi, îi depăşeau înţelegerea, imaginaţia şi în cele din urmă îi sfărîmară energia, trufia şi voinţa.

Simţea că n-o s-o scoată la capăt cu această fată, că Edith e mai tare ca ea. Cei doi demoni trebuiră să dea îndărăt : fata asta era cît o întreagă cohortă de draci.

Încercă totuşi să mai dea destinului o mică întorsătură. Nu-l mai atacă pe Richard, ci îşi îndreptă armele spre Edith.

— Fiinţă nenorocită ! spuse împreunîndu-şi mîinile şi ridicîndu-şi ochii către cer, care ai uitat de tine în aşa măsură ! Ştii tu cărui seducător fluşturatic te-ai aruncat în braţe ? Crezi că omul acesta îţi aparţine doar ţie. Te înşeli. Mai are o femeie, căreia este dator să-i deie numele său, care are mai întîi drept asupra lui, care o să te gonească şi o să rîdă de tine.

— E vorba de mine, doamnă ? întrebă Richard mirat.

— Da, de dumneavoastră ! Sau poate o să îndrăzniţi să negaţi că la Pesta ascundeţi un copil, că-l îngrijiţi, că-l iubiţi, îi ocrotiţi sănătatea ? Vă interesaţi de el şi-i dirijaţi soarta ? Negaţi, dacă aveţi curajul !

Doamna Plankenhorst spuse aceasta cu triumful laşului care a obţinut prin perfidie un avantaj în luptă şi dă lovitura de graţie.

— Cum, doamnă, vreți să amestecați în discuția noastră tristă și soarta unui copil nevinovat ? întrebă încet, cu tristețe, Richard.

— Copilul e nevinovat, dar părinții nu ! spuse acuzatoarea, arătînd cu degetul pe Richard : singur ai spus-o.

— Bine, doamnă, zise Richard, o să vă spun povestea tristă a acestui copil. O dată, în mijlocul bătăliei, l-am rănit de moarte pe un adversar viteaz. Ofițerul, a cărui soartă fu să cadă de sabia mea, în ceasul morții m-a chemat la el. Și atunci mi-a spus că are un fiu, pe care îl caută de mult și de a cărui urmă tocmai dăduse. Pe acest băiat maică-sa îl abandonase. Mi-a cerut să-l caut. I-am jurat că am să-l caut și am să-i port de grijă ca și cînd ar fi copilul fratelui meu. L-am căutat și l-am găsit în cea mai adîncă mizerie și sărăcie. Soarta i-a fost mai rea decît a unui ciine fără stăpîn. O, dacă l-ar fi văzut maică-sa !

Alfonsine Plankenhorst privea cu ochii ficși la cel care vorbea.

— Am găsit copilul bolnav pe moarte, pe jumătate orb, într-o cocioabă fără ferestre, zvîrcolindu-se despuiat pe un pat murdar, acoperit cu o zdreanță.

Pe Alfonsine o scuturau frigurile.

— Am luat cu mine acest orfan nenorocit și i-am devenit tată în locul tatălui său, pe care îl chema Palvicz Otto.

Alfonsine se aruncă pe canapea și își îngropă fața în perne. Doamna Plankenhorst se dădu speriată înapoi, căutînd s-o acopere pe fiică-sa. Palidă, se uită cu ochii înghețați la Richard.

Acesta însă, calm și măsurat, continuă :

— Toate actele care dovedesc originea copilului

sînt în mîna mea. De asemenea și toate scrisorile mamei sale și certificatul de naștere. Pot să le arăt oricui mi-o va cere.

Doamna Plankenhorst tremura din tot trupul, genunchii i se înmuiară.

Richard o privi cu mîndrie :

— I-am făgăduit adversarului meu pe moarte că niciodată, nimănui n-o să trădez numele mamei copilului său. I-am făgăduit pe cuvîntul meu de onoare, pe cuvîntul meu de nobil. Și întrucît eu însumi mă consider și acum un nobil, nu vi-l spun nici dumneavoastră.

Doamna Plankenhorst răsuflă ușurată. Mîna care o strîngea de gît se depărtase.

Edith însă păși lîngă Richard și-i spuse cu o blîndețe îngerească :

— Al oricui ar fi copilul, dacă ai făgăduit să-i fii tată, eu o să-i țiu loc de mamă !

Și se aruncă la pieptul lui Richard, punîndu-și capul pe umărul lui.

Învinsă, doborîtă la pămînt, baroana își ridică mîinile deasupra capului cu o mișcare de blestem și cu o voce dușmănoasă spuse răgușit :

— În numele Satanei și a tuturor dracilor din iad, ia-o !

Deasupra lui Richard și a logodnicei lui însă zîmbeau toți îngerii raiului.

„Și acum încotro ?“

— Da ! Aceasta fu întrebarea pusă de vizitiul trăsurii ce-l așteptase jos, cînd Richard ieși în stradă cu Edith de braț.

Asta era cea mai importantă întrebare : încotro?

— Nici eu, nici tu nu avem cunoștințe sau rude la care să te duc pînă în ziua nunții noastre, zise Richard. Iar să părăsesc Viena n-am voie.

— Atunci du-mă la tine, spuse fata. N-am fost la tine în tabără ? Ziua vom fi împreună, iar seara ne vom spune noapte bună.

— Și între noi o să stea sabia prințului Seif Al-muluk.

Acest prinț este unul din eroii poveștilor Șeherezadei, care și-a răpit mireasa, într-o barcă, și cînd se duceau la culcare, punea între ei sabia scoasă din teacă.

Pentru că în viață nu-i ca pe scena teatrului, unde totul se sfîrșește în momentul în care perechea de îndrăgostiți a fost binecuvîntată sau blestemată, cînd s-au găsit și și-au strîns mîinile.

În viață nu merge fără preot.

După terminarea dramei, mai urmează o comedie în trei acte : *Comedy of errors* — comedia erorilor.

Pentru că răspunsul cel mai simplu ce poate fi dat unei tinere perechi de logodnici, la întrebarea : și acum încotro ? ar fi : „direct la preot".

Direct ! Dar acolo nu se poate merge direct. De aceea, mai întîi trebuie închiriate două camere la hotelul „Magyar Király", cu o ușă între ele, una pentru Edith, cealaltă pentru Richard. Și pe urmă să petreacă multe zile spunîndu-și printr-o ușă încuiată cuvinte pline de tandrețe, ca „scumpa mea" sau „mica mea bucurie", și să-și trimită sărutări printr-o scîndură. Între ei se afla sabia prințului Seif Al-muluk.

Pentru că sfînta instituție a căsniciei cere o mulțime de formalități.

Mai întîi, preotul vienez trebuia să anunțe de trei ori la rînd în biserică numele celor care se iubesc și s-au hotărît să se căsătorească. Și nu în trei zile oarecari, ci în trei zile ale Domnului. Deoarece numai duminica este o zi potrivită pentru asta.

Apoi trebuia adusă dovada de la preotul din Nemesdomb, cum că și acolo s-au făcut strigările de logodnă de trei ori.

Iar preotul din Nemesdomb mai trebuia să trimită și o scrisoare prin care încuviința ca oaia aparținînd turmei sale să se despartă de turmă și să se unească la Viena. Pe de o parte, pentru că mireasa locuiește acolo, pe de alta, pentru că mirele nu poate pleca din Viena.

Și întrucît la Nemesdomb nu exista de fapt nici un preot, deoarece bătrînul preot murise, iar încuviințarea diaconului nu se considera destul de valabilă, trebuia să se ceară protopopului să împuternicească pe diacon să elibereze autorizația necesară.

Protopopul maghiar ripostă că așa ceva nu scrie în canoanele bisericești și deci e de prisos, și ca să arate că lui nu-i poruncește protopopul din Viena, refuză să dea împuternicirea respectivă.

Atunci Richard spuse că el crede că dacă Dumnezeu a instituit căsnicia, formalitățile sînt desigur născocite de dracu.

Dar nici cu asta nu s-a terminat.

Legea vrea să mai știe : ce spun despre căsătorie părinții și tutorii ? În această chestiune legea își permite fel de fel de variante și deosebiri.

Dacă cel ce se căsătorește e catolic, consimțămîntul tutorelui nu este esențial, iar părinții și tutorii nici nu sînt obligați să asiste la căsătorie ; la protestanți trebuie să asiste, deci se cere și consimțămîntul.

Toate acestea trebuiau dovedite în fața preotului, cu certificate, declarații, abziceri și cu alte acte imposibil de procurat.

Și poate crezi că cu asta ai ajuns la țelul dorit ?

Da de unde !

Abia acum urmează o dispută generală : dacă e voie să fie lăsați să intre în biserică, iar preotul să ceară să-și jure credință o pereche, dintre care unul se roagă lui Dumnezeu într-o biserică cu turn, avînd în vîrf o cruce, iar celălalt într-o biserică al cărui vîrf de turn are o stea și recunoaște Sfînta Treime.

Preotul vienez susține că așa ceva nu se poate.

Codul legilor civile susține că se poate.

Preotul vienez nu voia să-i căsătorească pînă ce logodnicul nu dă o declarație că renunță la orice drept legal potrivit căruia jumătate din viitoarea sa progenitură urma să se roage într-o parte, iar

jumătate într-alta, și că pe toți copiii săi — oricîți o să fie — îi va trece la aceeași religie.

La toate astea, logodnicul se înfurie și declară că se duce imediat la rabin și îmbrățișează religia mozaică, cu logodnică cu tot.

Atunci preotul îi spuse : bine, bine, lua-te-ar dracu, veniți să vă căsătoresc, dar nu vă dau binecuvîntarea. Apoi, într-o cameră particulară, cu pipa în gură, preotul mormăi la repezeală formula de jurămînt.

— Ei, acum sînteți soț și soție, puteți pleca ! De fapt ar fi putut începe cu asta !

Încă în seara eliberării, Richard îi trimise mamei sale o scrisoare descriind cele întîmplate.

Avea multe lucruri de spus despre ziua aceea extraordinară. Dimineața condamnarea la moarte, seara întîlnirea cu logodnica, la mijloc grațierea și blestemul.

Pînă să primească un răspuns trecu o săptămînă. (Pe atunci anumite scrisori treceau printr-o cenzură foarte severă.)

Răspunsul fu destul de scurt : mama era bucuroasă că Richard a scăpat cu viață, aproba căsnicia sa și promitea că zilele următoare va veni intendentul la Viena și-i va povesti restul.

Richard aștepta cu nerăbdare sosirea lui.

Bucuria lui fu nespus de mare cînd văzu că intendentul sosește împreună cu soția sa. De la început, intendentul declară că o să-și lase soția la Viena să stea cu domnișoara Edith pînă la nuntă, deoarece nu era cine să o îmbrace în haine de mireasă pe sărmana domnișoară.

Firește că rochia de mireasă o procurase el de la Pesta. Și făcuse foarte bine, pentru că Edith nu luase din casa Plankenhorst nici măcar o rochie de schimb. După aceea, bătrînul intendent îi povesti lui Richard cele petrecute pînă atunci. Despre marea primejdie, despre schimbul dintre Ödön și Jenö. (Acum înțelese Richard ce însemna șuvița blondă de păr. Sărmanul băiat! Cît trăise el nu-i fusese niciodată atît de scump lui Richard așa cum îi erau acum cele cîteva fire de păr.)

„S-a dat drept fratele nostru mai mare!"

Apoi intendentul prezentă situația de acasă. Doamna Baradlay mama, a vrut să vină personal la Viena la nunta lui Richard; dar cînd a cerut pașaport (pentru că acum e nevoie de pașaport și dacă vrei să te duci în satul vecin) i s-a adus la cunoștință că este obligată să rămînă în Nemesdomb și că nu are voie să plece nicăieri. Atunci a vrut să vină doamna cea tînănă, dar băiatul cel mic s-a îmbolnăvit, așa încît nu-l putea lăsa acasă. Iar fratele său are motive serioase să nu se arate la Viena. Așa că numai el, intendentul, a putut să vină ca să fie nunul mare, iar soția sa nuna mare.

Richard fu bucuros și de asta.

Intendentul îl mai înștiință că toată averea lor este sechestrată de oficialități. Nu va rămine așa mereu, pentru că nu pot confisca decît partea celor doi fii, partea celui de al treilea vor trebui să o elibereze; dar lucrurile mai pot dura mult, și pînă atunci toate veniturile, de oriunde ar veni, trebuie predate la direcția financiară, care apoi, pe bază de chitanță, eliberează lunar o sumă de bani, măsurată cu zgîrcenie, pentru întreținerea familiei. De aceea și domnișorul Richard va tre-

bui o vreme să-și adapteze cheltuielile la împrejurări.

Richard găsi că toate acestea sînt foarte firești.

Autoritățile i-au dăruit viața. Să fie bucuros că i-au luat numai averea. Dumnezeu a vrut astfel. Cel puțin la școală așa se învață.

Numai să poată ajunge pînă la urmă la tovarășa lui de viață.

Pentru că se știe că doi însurăței sînt priviți ca doi răufăcători. La început trebuie ținuți sub supravegherea polițienească a părinților și tutorilor, apoi societatea trebuie să-i urmărească, și să-i țină în frîu, ca pînă la urmă să fie prinși, chinuiți, legați, anchetați, puși să depună jurămînt, să fie condamnați la moarte de biserică pentru a merita cu atît mai mult raiul !

Totuși, după ce trecu prin toate aceste chinuri, Richard cuceri în sfîrșit raiul !

După ce cuceri raiul, Richard își dădu seama că pînă la urmă trebuie să coboare și pe pămînt.

O luă pe micuța sa nevastă și începu să-i vorbească despre lucruri pămîntești.

— Draga mea nevestică, știi că sîntem săraci?

La asta Edith rîse.

— Cum să fim săraci, cînd eu te am pe tine și tu mă ai pe mine?

— Astea-s două milioane, dar fără dobîndă; trebuie să ne restrîngem cheltuielile. Știi care este venitul nostru lunar? O sută de forinți în cap. Atîta pot primi de la mama. Acum o duce și ea greu.

— Nici nu știu pe ce s-ar putea cheltui atîția bani.

— Trebuie să-ți mai spun ceva. Nici banii ăștia nu-s toți ai noștri. În acest oraș mai am niște datorii de onoare de pe vremuri. Datorii mărunte față de niște meșteri și furnizori cinstiți. În vremuri bune ar fi fost niște fleacuri, nici n-ar conta; acum însă vor fi o povară grea. Nu-i pot păgubi pe acești oameni sărmani. Vreau să mă achit față de ei și să le dau jumătate din venitul meu lunar.

— O să fie foarte bine. Cu cincizeci de forinți se poate trăi împărătește. O să gătesc numai două feluri, eu o să fiu bucătăreasă, o să vezi ce bine

gătesc ! Voi ține o femeie cu ziua care să spele, și atunci o să ne ajungă banii.

— Asta nu o să dureze mult. N-o să pierd vremea degeaba, o să caut o slujbă la calea ferată sau la vreo instituție publică ca să procur un plus de cîștig.

— Știi ce ? Vom mînca un singur fel de mîncare. Nu o să iau nici o femeie. Spăl eu vasele. Iar tu ai să stai acasă și nu-ți căuta nici un fel de slujbă.

Richard o acoperi de sărutări pe iubita sa nevastă, apoi îi dădu cincizeci de forinți, ca să încerce să se gospodărească cu ei.

Tînăra gospodină luă hîrtie și creion și începu să socotească cît costă alimentele de pe piață și descoperi că-i mai rămîn cincisprezece forinți pe lună pentru chirie și îmbrăcăminte.

— E un buget minunat ! Totuși trebuie să mă interesez de ceva de lucru. Gîndește-te, acum sîntem numai doi, dar o dată va trebui să fim și trei.

— Fugi de aici, te ții numai de glume !

— Ei, nu trebuie să roșești. Deja sîntem trei. Trebuie să-l aducem la noi pe fiul lui Palvicz Otto.

— Ai dreptate ! Deci, interesează-te de ceva de lucru. Iar eu o să cîștig ceva cu cusutul.

— Oh ! Asta nu ! Asta n-am să accept. Soția mea n-o să facă pe croitoreasa. Mai bine mă angajez să fac de două ori pe atîta treabă.

— Atîta ar trebui. Toată ziua să nu fii cu mine. O să muncim amîndoi.

Pînă la urmă s-au înțeles că așa cum și-au împărțit bucuriile, să-și împartă și necazurile.

Richard ceru voie să plece de acasă pentru cîteva ore ca să caute de lucru. Edith îi dădu liber,

poruncindu-i ca la ora unu să fie înapoi, pentru că îl aşteaptă cu masa. Avea o singură cratiţă şi o sobă suedeză de încălzit. Pe această sobă găti în cratiţă întîi o supă, pe care apoi o turnă într-o ceaşcă şi o puse într-una din adînciturile sobei; apoi prepară în cratiţă sosul lîngă carne, pe care-l puse într-o altă ceaşcă, în sfîrşit, în aceeaşi cratiţă făcu şi o prăjitură. Totul era bun, gustos şi apetisant.

La ora unu fix, cînd sosi Richard, îl aştepta masa pusă.

Şi ce tare i-a plăcut! Richard înfulecă tot, ca un lup.

— Nici împăratul n-a mîncat ceva mai bun!

Poporul obişnuia să spună aşa nu din lipsă de respect faţă de dinastie, ci pentru a lăuda mîncărurile pregătite de o femeie frumoasă.

Şi cît de mult le place femeilor să audă aşa ceva!

Farfuria ştearsă lună este o cunună de lauri pentru o artistă în arta culinară.

— Nu-i aşa că a fost o masă grozavă? Şi totul din treizeci şi cinci de creiţari!

— Nici pe vremea cînd mi se spunea „domnia voastră" n-am mîncat aşa ceva în fiecare zi! (Mai ales atunci cînd a fost bucătar domnu' Pál, Dumnezeu să-l odihnească!)

Richard meritase o masă bună. Avusese succes. Găsise o slujbă la o fabrică de maşini, un servici de zi, cu cincizeci de forinţi pe lună. Toată lauda.

Şi ţarul Petru I, cînd s-a angajat ca salahor şi din salariul primit i-a adus soţiei o bucată de caşcaval, ce mîndru i-a spus ţarinei Ecaterina:

— Vezi că aș putea să te întreţin chiar dacă nu aș fi ţar ?

Richard aranjase şi alte treburi.

Trecuse pe la negustorul de vechituri din str. Porţelanului. Îl rugase pe bunul Salamon să-l ajute la rezolvarea treburilor sale financiare, şi să ia în mînă tratativele cu creditorii săi. Datoriile se ridicau la cîteva mii de forinţi, dar poate vor fi de acord cu plata în rate. O să-şi primească drepturile pînă la ultimul ban.

Bătrînul Salamon promisese că va veni între orele unu şi două, cînd obişnuia să închidă prăvălia.

Bătrînul fu punctual. La ora unu şi jumătate se auzi la uşă tîrşîitul paşilor săi.

Cînd sosi, Edith mai ştergea tacîmurile folosite la masă. Ferestrele erau deschise, ca să intre aer curat în singura cameră care era şi bucătăria.

— Oh ! Frumoasă doamnă, spuse bătrînul negustor cu plecăciuni adînci, premiteţi-mi să vă sărut frumoasele dumneavoastră mîini. Sărut cu plăcere mîna care lucrează, cu mult mai multă plăcere decît mîna care mînuieşte evantaiul. Dar dumneavoastră staţi frumos aici ! Cam strîmt, dar cu atît mai aproape unul de altul. Cred că nu prea vă speriaţi de singurătate. Cel puţin aici nu prea puteţi să aveţi secrete între dumneavoastră. O asemenea locuinţă îngustă are şi avantajele ei. În ea oamenii nu trebuie să se caute. Şi apoi, oamenii buni se înţeleg şi într-un spaţiu mic, dacă locul se bucură de binecuvîntarea Domnului. Deci, dacă-mi permiteţi, domnule locotenent-colonel. Mă rog : pentru mine întotdeauna o să fiţi domnul locotenent-colonel. Aici nimeni nu ne aude. Şi acum, să vedem pentru ce m-aţi chemat aici, să

ne ocupăm de afaceri. Vă rog, dacă nu există decît un singur scaun, eu pot să stau și în picioare.

Dar apăru și cel de al doilea scaun, care era folosit drept suport de pahare și veselă. Pentru ei doi ajungea și un singur scaun : cînd Richard ședea pe el, Edith ședea în brațele sale. (Pentru această invenție puteau cere chiar un brevet.)

— Deci să o luăm de la început, domnule locotenent-colonel. Treburile noastre nu o s-o deranjeze pe doamna. Cred și eu : o inimă, un suflet.

Negustorul scoase din buzunar o bucată de cretă învelită în hîrtie.

— Acum, fiți atît de amabil și dictați-mi cui și cît datorați.

În această privință, Richard avea memorie bună. Își aduse aminte de toți creditorii, și de cele mai mici datorii. Salamon le înșiră cu creta pe toate pe masă.

— Sumă mare, o grămadă de bani ! spuse Salamon, mișcîndu-și tichiuța rotundă de pe cap cu sprîncenele. Da, da, îngrozitor de mulți bani ! Hm ! Hm !

Și trase pe nas o dată din tabachera sa de tabac. Îi oferi și lui Edith, care îi mulțumi și-i spuse că nu-i place tutunul.

— O să vă obișnuiți dacă soțul o să lipsească mult de acasă. Toate femeile bune se obișnuiesc cu tabacul, ceea ce dovedește că nu-și înșeală bărbatul. Bine, bine, mai tîrziu. Apoi, domnule locotenent-colonel, eu cred că dumneavoastră nu erați încă major cînd ați făcut aceste datorii.

— Dar onoarea mea a fost întotdeauna majoră !

— Oh ! Asta-i o vorbă mare, care trebuie notată. „Onoarea mea nu a fost niciodată de vîrstă minoră !“ Vedeți, doamnă, așa un om e bărbatul dumneavoastră. Un băiat risipitor ! Își apreciază

onoarea la mai mult decît două mii de forinți. Nu merită să-l iubiți !

Drept răspuns, Edith rîse și-l sărută pe Richard.

— Bine, domnule locotenent-colonel, dar există un obicei, un obicei foarte răspîndit. Se numește *Vergleichsverfahren* [1]. Datornicul se înțelege cu creditorii săi pentru plata unui anumit procent din datorie. Și ei mai lasă din datorie, pentru că se bucură că primesc măcar o parte din banii considerați pierduți. E o tocmeală cinstită.

— Dar eu nu-s de acord. Forint pentru forint, așa cum am primit, cum mi-au dat. Eu nu-i pot lipsi de nici un ban pe oamenii săraci care au avut încredere în cinstea mea, în cuvîntul meu, și din cinstea mea nu las nici un procent. Mai bine mă strîmtorez eu.

— Un om incorigibil ! Asta sînteți ! Cu toate că acum aveți și familie. Ar trebui să dovediți mai multă înțelepciune. Ei bine, bine, n-am spus nimic. Dacă ați avea o sabie la șold, ce ați mai zăngăni acum cu ea. Dar spuneți-mi, din ce o să acoperiți toate datoriile, din ce le vom achita ?

Și zicînd asta făcu pe masă cu creta două coloane : peste coloana plină cu cifre scrise *„Soll“*, iar peste cealaltă *„Haben“* [2].

— În primul rînd primesc de la mama o sută de forinți lunar, din care jumătate o dau pentru lichidarea datoriilor.

— Jumătate ? Și doamna e de acord ?

— Oh, da ! se grăbi Edith să răspundă.

Salamon trecu suma sub *„Haben“*.

— După aceea, m-am angajat la o fabrică de

[1] Înțelegere (germ.).

[2] Rubrici contabile corespunzătoare cu credit și debit (germ).

mașini unde am un salariu de cincizeci de forinți, din care jumătate am s-o dau tot pe datorii, iar cealaltă pentru îmbrăcămintea soției.

— Ah, ce nevoie am eu de îmbrăcăminte, interveni Edith. Buna noastră mamă ne-a trimis în dar atîtea haine, încît niciodată nu le voi putea rupe. Poți să treci la datorii suma întreagă.

Și insistă atîta pînă cînd Salamon trecu toată suma în rubrica „*Haben*".

Atunci, bătrînul își suflecă mînecile hainei pînă la coate, ca și cînd vroia să spună ceva grozav, pentru care trebuie să te pregătești, apoi zise :

— La aceasta se mai adaugă acum și zestrea domnișoarei Edith Liedenwall : trei sute de mii de forinți de argint. Și scrise cu cifre groase : 300 000 de forinți.

Cei doi soți se uitară la el uimiți : ce fel de glumă mai e și asta ?

Atunci bătrînul negustor se sculă și apucîndu-le mîinile la amîndoi zise :

— Doamnă ! Și dumneavoastră, domnule ! Vă doresc să aveți noroc, îl meritați amîndoi. Ceea ce am spus, ceea ce am scris aici e o treabă serioasă. Ei, acum aflați de la mine tot secretul necazurilor pe care le-ați îndurat pînă acum. Stați jos aici lîngă mine. Așa cum obișnuiți : amîndoi pe un scaun. Îmi place să vă văd așa.

— Toate prin cîte ați trecut, începu negustorul, nu au fost pe degeaba. Miza era mare, un capital ! Pentru ca să nu credeți că cineva face un rău numai așa, de dragul răului. Răul se face pentru că aduce procente mari. Unii sînt de părerea aceasta. Eu însă nu. Eu spun că cea mai bună afacere este să fii cinstit. Am să vă dovedesc chiar acum. Dar o iau mai bine de la început. Dumneavoastră ați avut un unchi : Alfred Plankenhorst, un burlac

bogat. Era un om mîndru și tare curios. Eu îl cunoșteam bine, pentru că am fost bancherul lui, îi mînuiam banii, am fost inițiat în toate tainele sale familiare. Bătrînul baron a făcut un testament, prin care lăsa întreaga-i avere — palatul său din Viena și toți banii — nepoatelor lui, doamnei Plankenhorst și fiicei sale. Bătrînul domn a trăit mult. Oamenii bătrîni de obicei trăiesc mult, mai ales dacă sînt bogați. În acest lung răstimp, tînăra fată s-a încurcat din punct de vedere juridic într-o chestiune amoroasă, căreia avocații îi spun că „a început-o de unde trebuia să termine"... Ei, așa s-a întîmplat. Nu se întîmplă chiar atît de rar...

Însă bătrînii baroni sînt deosebit de scrupuloși în asemenea chestiuni, întîi, pentru că sînt bătrîni, în al doilea rînd, pentru că sînt baroni...

Alfred Plankenhorst făcu un alt testament. O căută pe fiica unei rude mai îndepărtate, rămasă orfană, pe domnișoara Edith Liedenwall și o încredință doamnelor Plankenhorst pentru a o crește.

Al doilea testament suna așa :

Dacă Alfonsine Plankenhorst se va căsători cu cinste și va lua un soț de rangul ei, încît se va face să se uite greșeala săvîrșită de ea, atunci va primi o jumătate din capital.

Dacă și Edith Liedenwall se mărită cu un om cinstit primește cealaltă jumătate a sumei.

Dar dacă Edith se căsătorește prima, toată suma îi revine ei.

Dacă Edith Liedenwall rămîne nemăritată, ori intră la mînăstire, sau face un păcat pe care lumea nu-l poate ierta, toată suma să fie a mînăstirii fecioarelor Brigitte și doamnele Plankenhorst să beneficieze numai de dobînzile ei.

De acest testament nu ar fi avut voie să știe nimeni, în afară de mine, care trebuia să-l aduc la îndeplinire, dar secretarul care l-a scris i-a trădat conținutul doamnelor Plankenhorst. Așa au aflat ele.

Și acum gîndiți-vă la toate evenimentele prin care ați trecut, și poate o să găsiți explicația lor, de la prima dumneavoastră întîlnire și pînă la cea recentă, cînd ați fost alungată din casă.

Atunci cînd ați fost închiși singuri într-o casă întreagă. Cînd au vrut să-l omoare pe Baradlay Richard, logodnicul domnișoarei Edith Liedenwall... Cînd au vrut s-o împingă pe Edith Liedenwall ca în disperarea ei să îmbrace rasa fecioarelor de la mînăstire... cînd au asmuțit mulțimea înfuriată care se răsculase să atace mînăstirea Brigittelor, în care se afla Edith Liedenwall. Cînd au ascuțit securea călăului pentru logodnicul domnișoarei Edith Liedenwall. Pentru ce ? Pentru bani ! Dracul nu lucrează mai ieftin de sută la sută.

Eu am văzut toate astea, le-am cunoscut, le-am urmărit cu atenție. Ha ! Ha ! Noi, oamenii de jos, avem o poliție foarte bună. Pătrundem cu privirea în case, în inimi, precum și în buzunare !

Acesta din urmă este organul cel mai sensibil. Tot sîngele și toți nervii au legătură cu el.

Această descoperire o să vă liniștească în privința încrederii în oameni.

Oamenii nu sînt răi pe degeaba, numai de dragul răutății.

E o minciună că satana are suflet rău : e numai un suflet flămînd. Dacă nu s-ar aștepta la vreun profit, nu ar face nici un rău, ar sta acasă și s-ar odihni tot timpul. Și prima lui faptă a fost rezultatul unei speculații.

Cînd a determinat prima femeie să mănînce

mărul, a făcut următorul raționament : „Dacă e să rămînă în veci numai acești doi oameni pe lume, eu o s-o duc destul de rău de pe urma lor. Mai bine să purceadă din ei o mie de milioane. Atunci o să am și eu un profit !"

De aceea, eu nu-l judec pe dracu ca alții. Are și el dreptul să trăiască. *Leben und leben lassen.* [1] Dar să se mulțumească cu ce i se cuvine. Are un domiciliu spațios și combustibil berechet ! Să fie mulțumit !

Cucoanele Plankenhorst rămîn cu casa din centrul orașului. Este și asta un avut frumos. E adevărat că în zece ani au s-o dea gata. Dar, Doamne, Dumnezeule ! Oare în vremurile noastre se mai gîndește cineva ce o să fie peste zece ani ?

Cei care culeg florile vieții și întrețin fetele din corpul de balet, o să aibă grijă și de Alfonsine.

Noi n-o s-o invidiem pentru norocul ei.

Avem atîta noroc că, dacă nu l-am ține în noi, nu ar încăpea nici în această uriașă cameră !... Ei, domnule locotenent-colonel ! Și doamnă locotenent-colonel, vă place cum s-au aranjat lucrurile ?

[1] Să trăiești, dar să lași și pe alții să trăiască (germ.).

Povestea noastră s-a terminat, a rămas numai bilanțul. Bilanțul sufletelor pierdute și al celor cîștigate.

Baradlay Richard îl creștea pe fiul lui Palvicz Otto ca pe propriul său fiu.

Micuțul Károlyka era un băiat deștept și învăța ușor. Era ce-i drept cam încăpățînat și neascultător, dar cu timpul aceste trăsături au evoluat în bine.

— Cînd eram copil, și eu am fost mare ștrengar, obișnuia Richard să-l scuze.

Pe urmă, Károlyka a căpătat și niște frățiori, dar nimeni nu a observat vreodată nici o deosebire în familia lui Richard între copiii lui și băiatul adoptiv.

Copilul a fost de multe ori bolnav. Greu au putut fi înlăturate urmele mizeriei din primii trei ani de viață. Edith a petrecut nopți întregi la căpătîiul bolnavului. Dar și Károlyka își iubea mult părinții adoptivi.

Dar pe la doisprezece ani, comportarea lui se înrăutăți brusc.

Nu voia să mai învețe ; își necăjea educatorul, era rău cu frații lui mai mici, se ținea de fapte rele, își contrazicea părinții adoptivi.

Richard spunea că asta este zestrea anilor de ștrengărie. Toți ștrengarii sînt la fel de răi cînd

încep să se creadă băieți mari. La copii, aceasta este o perioadă de criză ca și atunci cînd le apar primii dinți. Ce ar fi dacă atunci cînd copilului îi cresc dinții și toată ziua urlă, l-am arunca imediat pe fereastră ?

Dar Károlyka nu a trebuit să fie aruncat pe fereastră, a fugit singur.

În graba fugii, a luat cu el și ce argintărie i-a căzut în mînă, drept cheltuieli de drum.

Richard s-a dus să-l caute.

L-a găsit într-o vizuină de vagabonzi. Dar argintăria nu mai exista, nici lucrurile luate cu el. În locul hainelor de acasă avea pe el niște zdrențe murdare. Spuse că pe celelalte i le-au furat.

Richard duse copilul din nou acasă. Vorbi cu el blînd, cu înțelegere. Nu l-a atins cu un deget, nu l-a speriat cu un cuvînt rău.

Numai hainele rupte în care îl găsise le-a închis într-un dulap, și dacă băiatul se răzvrătea din nou, Richard scotea zdrențele din dulap arătîndu-i-le :

— Iată ce ai realizat cu încăpățînarea ta !

Timp de aproape un an, părea că s-a cuminți t. Dar sub cuminți enia lui se simțea prefăcătoria. Era nesincer și fățarnic.

Într-o zi, cînd Richard a trebuit să plece pentru mai multă vreme, băiatul a dispărut din nou. De data asta nu a luat nimic cu el. Dar în broasca dulapului în care erau încuiate zdrențele acelea, au găsit o cheie ruptă. Se vedea că s-a căznit să deschidă dulapul, dar cheia, nepotrivindu-se, se rupsese.

Oare ce nevoie avusese de hainele acelea zdrențăroase ? De ce a vrut să ajungă la ele chiar într-un fel necinstit ? Ce se ascundea în ele ?

Abia atunci a dat Richard atenție zdrențelor și le cercetă.

În căptușeala hainei găsi cusută o scrisoare.

În scrisoare era scris :

„Tatăl tău adoptiv l-a ucis pe adevăratul tău tată și l-a jefuit. Acum te ține la el, pentru că îl mustră conștiința. Tatăl tău a fost un domn, colonelul Palvicz Otto. Iar maică-ta e o doamnă distinsă din Viena. Acum tu ai putea să fii domn, nu să săruți mîna ucigașului tatălui tău.“

Richard ghici cu ușurință cine era autorul scrisorii, singura ființă pe lume în stare de o asemenea mîrșavă răzbunare împotriva lui și a copilului lui Palvicz Otto.

Scrisoarea determinase schimbarea lui Palvicz Károly.

Richard porni din nou să-l caute ca să-l aducă înapoi. Poate că trebuia să-l lămurească asupra adevărului în această taină ?

Făcu din nou cercetări pe urmele celui dispărut, pînă află că s-a refugiat în casa mamei sale.

Cum a ajuns acolo ?

O vorbă din popor spune că un secret pe care-l cunosc trei oameni nu mai e secret.

Deci Palvicz Károly a nimerit acasă la maică-sa.

Acolo fu primit cu plăcere ; dar nu pentru mult timp.

Maică-sa se grăbi să se îngrijească de soarta lui și-l dete la marina militară.

După un an, Richard primi de la el o scrisoare, plină de remușcări. Povestea ce rău îi merge. În casa lui Richard și ultimul servitor era domn pe lîngă ceea ce este el acum. Aici toți îl maltratează. Și rabdă de foame. O învinovățea pe maică-sa că l-a adus aici. (Copilul de cincisprezece ani începuse deja să o judece pe maică-sa). Spunea că este o femeie în ale cărei vesele saloane

nu era loc pentru un băieţandru ca el. Este o femeie fără inimă. O alungase şi pe bunica de acasă, sub pretextul că a înnebunit. Acum o ţine la casa de nebuni. De ce să se fi purtat mai bine cu fiul ei? Şi pe el l-a înşelat cu promisiunea că-l face mus în marina militară, cu salariu lunar, şi l-a dat ca simplu servitor. În sfîrşit, îl implora pe Richard să-l scape, să-l scoată de acolo. O să fie pentru totdeauna fiul său ascultător şi devotat!

Nu degeaba spune proverbul: pe mare omul învaţă chiar şi să se roage.

Richard se duse după el şi-l smulse de-acolo. Dar nu-l mai aduse acasă. Îl dădu la cel mai bun institut de educaţie. Pe rînd, băiatul trecu prin toate institutele de educaţie din Pesta. Nicăieri nu a fost răbdat mai mult de o jumătate de an.

Pînă la urmă, Richard luă o mare decizie: îl aduse înapoi acasă. Îşi propuse să facă neapărat un om întreg din acest băiat! Începu să se ocupe personal de el. Îl ţinea în camera lui, îl lua cu el peste tot; îl educă, îl învăţă; îi explică propriile sale convingeri. Cu ajutorul unor idei înaintate, înălţătoare, vroia să-i dea o înţelegere a vieţii.

Rezultatul experienţei a fost că băiatul îşi denunţă tatăl adoptiv ca fiind un fruntaş periculos al unui partid care vrea să răzvrătească lumea. Pentru astfel de oameni pe atunci erau vremuri grele.

Richard fu ridicat împreună cu alţii şi anchetat timp de un an şi jumătate; l-au eliberat cu sfatul ca altă dată să-şi aleagă mai bine oamenii în faţa cărora vorbeşte despre politică, atunci cînd atmosfera e tulbure.

Nici măcar atunci Richard nu fu în stare să-şi condamne fiul adoptiv, blestemă doar sîngele ma-

mei din el. Și încercă să născocească altceva pentru viitorul lui.

De acest gînd fu scutit, pentru că, între timp, băiatul devenise „voluntar". Așa se numea un regiment format la repezeală, în care era primit orice adolescent.

Și de acolo însă îi trimise lui Richard scrisori pline de căință, căci viața aceea nu-i plăcea deloc!

De astă dată, Richard nu se mai duse după el, trimise doar taxa de răscumpărare, atît cît cerea statul pentru a scuti pe cineva de obligația de a-și apăra patria. Iar băiatului îi ceru doar să-și aleagă o carieră cinstită, oricare, arătîndu-i că va putea conta pe sprijinul lui.

Băiatul alese. Pe cea mai cinstită. Se angajă la administrația financiară. Acolo se simți foarte bine.

Richard se interesă de el și-i ușură soarta și acolo. Folosi influența sa pe lîngă personalitățile perioadei constituționale ca să obțină promovarea fiului său adoptiv. Și o obținu. Palvicz Károly fu ridicat în rîndul funcționarilor și păru că se stabilește acolo.

Este adevărat că a avut cîteva mărunte neplăceri financiare, dar ele au fost întotdeauna aranjate de tatăl său adoptiv, înainte ca necazurile să ajungă într-o situație critică.

Astfel trecură zilele pînă deveni major.

Într-o dimineață, în timp ce Károly înșira noi și noi cifre pe hîrtie, împreună cu alți colegi într-o sală care se chema birou, șeful biroului intră și-i spuse :

— Hei, vezi că afară e o femeie care te caută.

— Tînără ?

— Nu știu ; branșa ta e spirtul. Ia alcoolmetrul și măsoar-o.

— Elegantă ?

— *Terția qualitaet.*

Palvicz se duse afară la femeia care-l căuta și-l aștepta în hol.

Era o femeie destul de trecută, îmbrăcată cu o eleganță ponosită.

Cînd Palvicz Károly apăru la ușă, femeia i se aruncă de gît și începu să plîngă.

— Ei, ei, ei, doamnă, mai încet. Doar nu sînt eu acela pe care-l căutați ?

— Palvicz Károly !

— Da.

— Fiul meu !-

— Ei drăcie, madam, cînd am avut prima dată cinstea să vă văd, nu erați atît de ponosită. Dar cu ce vă pot fi de folos ?

— Oh ! Sînt tare nenorocită.

— Asta mi-am închipuit eu. Dar unde v-a dispărut norocul ?

— Am ajuns cerșetoare.

— Frumoasă ocupație. Numai că omul trebuie să se și priceapă la ea. Pentru o atare meserie nici măcar nu se plătește impozit pe venit. Dar ce ați făcut cu palatul dumneavoastră ?

— Oh, mi l-au luat niște oameni răi, creditorii.

— Creditori blestemați ! N-ar fi trebuit să faceți cunoștință cu ei. Dar... în casa dumitale am văzut grofi și baroni, desigur pentru o clipă numai, pînă m-ai expediat pe mare. Și pe ăștia i-au luat creditorii ?

— Oh, cînd ajunge omul în nenorocire nimeni nu vrea să mai știe de el.

— Vezi cît de înțelept devine omul pînă la urmă ?

— Acum nu mai am nici măcar unde să-mi odihnesc capul ; toată nădejdea mea e în tine.

— Ei, în sfîrşit m-am pricopsit şi eu. Nimic nu mi-a lipsit să fiu fericit, decît să-mi cazi dumneata pe cap.

— Băiatul meu ! Dragul meu băiat !

— Atîta timp cît ai fost bogată nu spuneai „băiatul meu ! dragul meu băiat !". Eu abia pot să mă întreţin pe mine. Nu pot să-ţi dau un sfanţ. În principiu, nu am nimic împotrivă ca să cerşeşti, dar ca să cerşeşti de la mine, nu sînt de acord !

— Nu vorbi cu mine atît de crud, sînt mama ta !

— Eu însă nu-ţi pot face nici atîta bine, cît i-ai făcut tu maică-ti, băgînd-o la bătrîneţe la balamuc ; nu am atîta influenţă.

— Károly ! Băiatul meu ! O să fiu servitoarea ta. Am să-ţi spăl rufele, o să-ţi gătesc, o să-ţi fac curat, numai lasă-mă să mă adăpostesc sub acelaşi acoperiş cu tine.

— Chiar că numai un asemenea noroc îmi lipseşte. Să afle kuruţii de aici că eşti maică-mea. Şi aşa mă iubesc ei mult. Ştii ce nume blestemat ai în ţara asta. Chiar şi copiii ştiu ce ai făcut. Pînă la urmă şi dincolo au început să te urască, pentru că atunci cînd n-ai mai găsit pe cine trăda, ai început să denunţi comploturi fanteziste, pînă te-au gonit de peste tot, şi acum, cînd ai reuşit să uneşti în tine batjocura şi ura, vii pe capul meu ca să te ţin eu mai departe. N-am de gînd să te ţin ! Dacă află cineva cu cine mă îmbrăţişez eu aici, s-a terminat cu mine. Dacă-ţi dau un pol, voi fi considerat ca un risipitor uşuratic şi nu mai primesc supliment de salariu pentru scumpete. Te sfătuiesc să-ţi cauţi un băiat mai bogat.

Un bătrîn om de serviciu de birou, care se afla acolo în hol, nu putu asculta această discuţie lipsită de inimă, fără să intervină.

— Ei, ei, domnule, totuşi n-ar trebui să vorbiţi aşa cu mama dumneavoastră.

Palvicz Károly se uită la el. Era un fricos. Oricine îl contrazicea, dacă era un bărbat, nu avea curajul să-l pună la punct.

— Ei bine, bine ! Nu pot vorbi acum aici cu tine, faţă de oricine. Dar vino după masă la ora două la mine acasă, şi acolo putem discuta în voie. Poftim adresa locuinţei mele.

Îi dădu femeii cartea sa de vizită şi se întoarse în birou.

— Ei, cine a fost ? îl întrebară curioşi colegii.

— Închipuiţi-vă, m-am pricopsit cu o mamă.

— Şi ce faci cu ea ?

— O dau la doici.

După scurtă vreme, şeful biroului intră din nou.

— Ascultă, Palvicz ! Azi ai mare noroc. Te-a căutat tatăl tău adoptiv.

— Şi de ce n-a intrat ?

— N-a vrut să te deranjeze de la lucru.

— Ce mi-a adus ?

— Bani.

— Mulţi ?

— Foarte mulţi.

— Cît e de nebun, e în stare. Şi cam cît reprezintă banii cei mulţi ?

— Vreo cinci mii de forinţi. Poftim.

Palvicz Károly luă mirat plicul în care erau banii şi următoarele rînduri :

„Palvicz Károly ! Ai devenit major şi, odată cu asta, eu am încetat să mai fiu tatăl dumitale adoptiv. În ceasul morţii, tatăl dumitale mi-a predat banii pe care-i avea asupra lui. Cîţi au fost, poţi vedea din chitanţa comandantului militar care i-a preluat. Tatăl dumitale a dorit să-ţi înmînez această sumă în ziua cînd o să devii major. În

această perioadă, banii au stat la casa de economii, adăugîndu-se la ei dobînzile. Acum îți înmînez totul. Folosește-i în scopuri utile. Baradlay Richard."

— Ha, ha, exclamă Palvicz Károly. Lozul cel mare ! Mi-a murit un unchi din Brazilia ! Fraților, azi mîncăm cu toții la „Frohner". O să avem șampanie și homari. Veniți acolo la ora trei, azi sînteți cu toții invitații mei.

— Poate și mama dumneavoastră ! îi șopti bătrînul om de serviciu.

— Ei, firește !

Și trînti registrele cu multe cifre. Își luă pălăria și fugi din birou. Nimeni nu încercă să-l rețină.

În realitate nu-și trată nici mama și nici colegii, cu nici un fel de șampanie sau homari, ci fugi de-a dreptul acasă, își făcu geamantanul și apoi alergă la gara din Buda ; acolo găsi un tren mixt, care era gata de plecare spre Triest. Se urcă în el fără să se mai uite înapoi.

Femeia cu hainele ponosite apăru la locuința fiului ei la ora două fix. O găsi însă încuiată. Proprietarul camerei îi dădu o carte de vizită pe care era scris :

„*Madame !*

Plec în America : acolo sper să nu mai veniți după mine.

ADIEU !"

Nici nu era măcar pusă într-un plic.

Nenorocita femeie se prăbuși acolo, în prag. Mizeria trupească și morală o zdrobiseră.

Această epavă găsi un ultim adăpost într-un spital întemeiat de „Femeile maghiare". Cîteva femei entuziaste, care suferiseră prea mult, s-au ridicat împotriva soartei, grăbindu-se să aline durerile altora.

Mama lui Palvicz Károly ajunse în acest spital. Fu adusă fără cunoştinţă şi se trezi cu febră mare.

Cînd începu să-şi revină, prin saloane trecură surorile de serviciu împreună cu medicul.

Medicul comunică celor două doamne de gardă că a fost adusă o nouă bolnavă, care suferă mult, şi are o boală ce nu se va vindeca uşor, putînd să dureze ani de zile, şi că în instituţie nu mai e nici un loc liber şi pentru ea. Nu ştie ce să facă cu noua sosită. Vor fi obligaţi să o mute la un alt spital.

Una din doamne era o persoană înaltă, mîndră ; avea faţa frumoasă, foarte palidă ; s-ar fi putut spune că este încă tînără, dacă părul şi sprîncenele nu i-ar fi fost de argint. Ochii însă erau deosebit de strălucitori, plini de viaţă şi lumină. Era idealul de frumuseţe la şaizeci de ani.

La vederea acestei femei, pe faţa bolnavei se aprinseră două pete de foc. Recunoscuse femeia care se apropia. Era doamna Baradlay Kazimirné.

— Cum o cheamă pe bolnavă ? întrebă doamna Baradlay pe medic.

Medicul îi spuse numele în şoaptă.

Doamna Baradlay se uită mirată la faţa bolnavei şi apoi dădu din cap cu îndoială şi se adresă medicului în franţuzeşte :

— Nu se poate ! Eu am cunoscut-o îndeaproape pe femeia aceea. A fost un ideal de frumuseţe.

Bolnava înţelegea franţuzeşte, şi la auzul acestor cuvinte, păli.

Oare se schimbase într-atît că oamenii nici n-o mai recunosc ?

Asta o durea mai mult decît toate chinurile care o încercau.

Doamna înaltă cu părul cărunt se apropie de ea şi-i luă mîna, întrebînd-o cu blîndeţe de înger :

— Suferiţi de mult ?

Cea întrebată nu răspunse, îşi închise numai ochii, închizîndu-şi astfel şi sufletul, ca nu cumva cealaltă să-l poată pătrunde.

— Fiţi liniştită şi să nu vă mai îngrijoreze soarta dumneavoastră.

Apoi se adresă medicului.

— Domnule doctor ! În amintirea acestei zile memorabile, înfiinţez un pat nou în instituţia aceasta. Doresc ca pe cheltuiala mea, această sărmană suferindă să se bucure de toate îngrijirile.

Medicul fu curios să afle de ce a numit doamna ziua respectivă o zi memorabilă.

Doamna Baradlay răspunse cu o voce liniştită, blîndă, domoală :

— Astăzi am ridicat rămăşiţele fiului meu Jenö din cimitirul Kerepesi şi l-am depus în cavoul familiei.

— Jenö ? întrebă doctorul mirat. Deci nu Ödön a murit ca un martir ?

— S-a petrecut o fatală schimbare de nume. Jenö, fiul meu cel mai scump, s-a grăbit să se prezinte în locul lui Ödön şi s-a sacrificat pentru familia fratelui său.

Spunînd aceste cuvinte nu avea lacrimi în ochi. Sentimentul durerii se transformase în fericire.

— Nu rămăsese din el decît un pumn de ţărînă ; numai nişte nasturi din platină de la cămaşă dovedeau că rămăşiţele erau ale lui ; şi trei gloanţe de plumb...

Doamna arătă unul. Îl purta pe un lanţ negru la piept.

Faţa îi era transfigurată. Nu plîngea.

În schimb cealaltă femeie, de pe patul de suferinţă, avu toate viziunile iadului în timp ce asculta aceste cuvinte.

Deci nici moartea nu-i mai oferea liniște. nici pe lumea cealată nu mai era scăpare ; nu se putea aştepta nici la mila nesfîrşită a lui Dumnezeu, pentru că, dacă Dumnezeu o va ierta, ea niciodată nu-şi va putea ierta ceea ce a făcut !

Femeia cu părul cărunt trecu mai departe prin saloane : în schimb cealaltă rămase acolo singură, împreună cu fantomele mereu treze ale sufletului ei.

EPILOG

Multă vreme a trecut de la marea bătălie! Douăzeci de ani. A cincea parte dintr-un secol; vîrsta unui tînăr.

O generație tînără e primăvara omenirii. Cînd o întîlnești îți amintește de lucrul ce atît de greu vrem să-l înțelegem : că am îmbătrînit.

În parcul din Buda, iarba crudă crește deasă pe pajiștea verde, în bătaia razelor aurii; un copil se joacă zîmbind cu un mielușel, și, din flori de cîmp albe și albastre, împletește o cunună, pe care o pune la gît mielușelului.

...Dumnezeu e bun! El dă pămîntului frămîntat în lupte iarbă; mielușelului îi dă ca tovarăș de joacă un înger blînd și nevinovat; rănile adînci le acoperă cu vălul uitării, sărmanei națiuni maghiare îi dă speranța într-un viitor mai bun.

CUPRINS

PARTEA A DOUA

O armată națională 7
Comisarul de pace 15
Prima lecție scump plătită 40
Hîtrul 51
În Királyerdö 69
Testamentul adversarului muribund 80
Rază de soare și rază de lună 90
Cezna 106
Mindenváro Ádám 118
Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus 141
Un călăreț singuratic 162
O luptă cu trăsnete 173
Apogeul bătăliei 207
Copilul lepădat 222
Ephialtes 235
Pericheliu 250
Prieteni vechi și buni 255
Nadir 267
Scrisoarea care nu a fost arătată 286
Un om pe care nu l-am cunoscut pînă acum . 293
De pe lumea cealaltă 302
În fața omului cu inima de piatră 210
Telegraful închisorii 313
Prima lovitură de pumnal 315

O zi cu dureri de cap 317
Vîrful pumnalului s-a frînt 326
Omul cu inima de piatră răspunde 332
Peţitorul 334
Comedy of errors 344
Cheia suferinţelor 350
Peste douăzeci de ani 360
Epilog 373

Redactor : TIBERIU AVRAMESCU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Apărut 1970. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 15,59. Coli tipar 11,75. A. nr. 9899/1970. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 894.511—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr. 438 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București Republica Socialistă România

jókai mór

Dintre apariţiile viitoare ale «Bibliotecii pentru toţi» vă recomandăm:

A.J. Cronin — *Citadela*, roman, 2 vol.
J. Conrad — *Negrul de pe «Narcis»*, *Tinereţe*, *Capătul laţului*, nuvele.
V. Hugo — *Notre-Dame de Paris*, roman, 2 vol.
A.N. Tolstoi — *Petru I*, roman, 3 vol.
* * * — *Sonetul italian în Evul Mediu şi Renaştere*, 2 vol.
A. Moravia — *Ciociara*, roman.
Ibsen — *Peer Gynt* * *Stîlpii societăţii*, teatru.
E.T.A. Hoffmann — *Elixirele diavolului*, roman.
Eugen Ionescu — *Teatru*, 2 vol. *(Cîntăreaţa cheală*, II. *Setea şi foamea)*.
I. Negruzzi — *Pagini alese*, 2 vol. (I. *Copii de pe natură*. II. *Amintiri din «Junimea»*).
J. Romains — *Oameni de bunăvoinţă*, roman, 4 vol. (I. *6 octombrie*, II. *Crima lui Quinette*, III. *Iubirile din copilărie*, IV. *Erosul Parisului)*.
Tudor Vianu — *Scriitori români*, 3 vol. («Cultură generală»).

Vol. I–II lei 10

editura minerva